

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

ROČNÍK XLIV

2009

Číslo 2

MINISTERSTVO VNÚTRA SR – ODBOR ARCHÍVOV

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Vydáva Ministerstvo vnútra SR
odbor archívov

Redakčná rada

Daniel Doležal, Ján Lukačka, Elena Machajdíkova,
Richard Marsina, Štefánia Mertanová, Veronika Nováková,
Jozef Novák, Milena Ostrolucká, Peter Kartous, Radoslav Ragač,
Juraj Roháč, Jana Schullerová, František Žifčák, Juraj Žudel

Hlavný redaktor
JOZEF HANUS

Výkonná redaktorka a tajomníčka redakcie
JÚLIA HAUTOVÁ

Redakcia a administrácia:
Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov
811 04 Bratislava, Križkova 7

© by MV SR – odbor archívov, Bratislava 2009

Ing. JOZEF HANUS, CSc., ŠEŠŤDESIATROČNÝ

Patrí sa začať túto laudáciu údajmi o rodisku jubilanta. Veľké Krškany, kde sa narodil, už nejestvujú, roku 1960 sa zlúčili s Malými Krškanmi s názvom len Krškany, ležia v rozšírenej doline Sikenice v Ipeľskej pahorkatine. Obidve dediny, hoci boli osídlené už v neolite a našlo sa tu aj sídlisko lengyelskej kultúry železovského typu, spomínajú sa prvý raz roku 1242, od 15. storočia boli poddané hradu Levice, neskôr šľachtickým rodom Majlát, Kereskényi, Pogáň. Administratívne patrili celé storočia do župy Hontianskej, posledne do okresu Levice a do samosprávneho kraja Nitra.

Jozef Hanus sa narodil vo Veľkých Krškanoch 11. augusta 1949 v učiteľskej rodine. Otec slovenčínar a telocvikár viedol syna ku všetkým druhom športov a dodnes mu zostali ako otcov odkaz obľúbenými: bicyklovanie, lyžovanie a hokej. Tradičné spojenie dedinského učiteľa s organom, znamenalo pre nadaného chlapca už v rodine nasmerovanie k hudbe, začínajúc klavírom, cez harmoniku, organ, trúbku – krídlovku až po gitaru. Už na základnej škole hrával na harmonike v školskej kapele, v dedinskej dychovke na trúbke – krídlovke a v mládežníckych kultúrnych podnikoch na gitare.

Po skončení základnej školy rodinná rada rozhodla, (keďže matkin brat, jezuita, zostal v Kanade a preto nepredpokladala, že sa dostane na vysokú) aby nastúpil na Strednú priemyselnú školu chemickú v Banskej Štiavnici a získal aspoň nejaké remeslo. Maturoval v búrlivom roku 1968, na vysoké školy sa vtedy dostávali aj ľudia predtým z nich vylúčení, Jozef Hanus urobil úspešné prijímacie skúšky na Chemickotechnologickej fakulte Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave. Okrem štúdia hrával hokej – vysokoškolskú ligu za CHTF, dokonca aj za Levice – a zaradil sa medzi desiatku najlepších športovcov okresu. Nezabudol ani na hudbu a muzičoval po krčmách aj po kostoloch.

V roku 1973 ukončil štúdium na Chemickotechnologickej fakulte SVŠT so špecializáciou Chémia a technológia dreva, papiera a celulózy a nastúpil na katedru ako asistent. Táto jeho vysokoškolská činnosť trvala akurát dva mesiace (júl, august), nastúpil na vojenskú službu s prísľubom, že po nej bude pokračovať v internej aspirantúre. Prijímacie pohovory na aspirantúru síce úspešne absolvoval, ale na školu ho neprijali; v kádrových materiáloch mal poznámku „nábožensky zaťažený“. Dozvedel sa, že Štátny ústredný archív v Bratislave hľadá chemika, prihlásil sa, prijímal ho riaditeľ Dr. Michal Kušík (v tej istej pracovni, kde sedí teraz) a 5. septembra 1974 nastúpil ako prvý chemický inžinier do česko-slovenskej archívnej služby.

Od 1. januára 1975 sa stal vedúcim oddelenia laboratórií, premenovaného na oddelenie ochrany archívnych dokumentov a v tejto funkcii zotrval 34 rokov (10 rokov na Križkovej, potom už v novej budove SNA na Drotárskej), do 1. januára 2009, keď nastúpil ako riaditeľ odboru archívov a registratúr MV SR. Keď roku 1981 chcel prejsť Slovenský národný archív do vedeckej základne a potreboval na to určitý počet kandidátov vied, dostal súhlas na externú aspirantúru na Chemickotechno-

logickej fakulte, ukončil ju roku 1986, obhájil 1987 a v roku 1988 mu bola udelená vedecká hodnosť CSc. z odboru technológie makromolekulových látok. Už predtým študoval angličtinu so slúchadlami na ušiach cestou bicyklom či behom do práce i z práce (v ktorých mu znel anglický preklad Tolstého *Anny Kareninovej*); štátne skúšky urobil ešte roku 1979. Hovorí tiež po francúzsky (9 mesačný výskumný pobyt v Centre de Recherches sur la Conservation des Documents Graphiques, Paríž a 3 mesačný pobyt na Univerzite, La Rochelle) i po rusky.

Do jeho pracovnej náplne vedúceho oddelenia ochrany archívnych dokumentov SNA ako hlavná činnosť sa dostalo určovanie metód ochrany archívnych dokumentov štátnej správy na celoštátnej úrovni; koordinovanie ochrany a záchranu archívnych dokumentov pochádzajúcich z činnosti orgánov štátnej správy a samosprávy, obcí a iných právnických a fyzických osôb ako súčasti kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky; kontrola orgánov štátnej správy v oblasti ochrany archívnych dokumentov; spolupráca na tvorbe návrhov zákonov a právnych predpisov týkajúcich sa ochrany archívnych dokumentov a registratúr; koordinovanie výskumných činností v oblasti archívnych dokumentov v celoštátnom i medzištátnom význame; koordinovanie celoštátneho programu stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR; koordinovanie medzinárodného programu UNESCO „Pamäť sveta“ v oblasti archívniectva SR; implementácia záverov vyplývajúcich zo záväzkov Slovenskej republiky v Medzinárodnej rade archívov s dosahom na oblasť ochrany archívnych dokumentov a kultúrneho dedičstva v SR; publikačná činnosť a činnosť v ďalších komisiách.

Úplne prirodzene rástol v odbornej príprave vo vedúcej funkcii absolvovaním odborných školení a získaním certifikátov: roku 1995 kurz manažmentu v Confederation of British Industry, Londýn; roku 1998 Management Issues in Archival Preservation – Central European University – Hungary – Poland, Budapešť; roku 2005–2006 odborný kurz pre predstavených štátnych zamestnancov, rozvoj manažérskych zručností, manažment pre predstavených a prevencia syndrómu vyhorenia; získal aj európsky vodičský preukaz na počítače ECDL.

Ako vynikajúci znalec problematiky stal sa členom viacerých domácich i zahraničných organizácií a komisií: v rokoch 1980–2006 členom výboru Medzinárodnej rady archívov pre konzervovanie, reštaurovanie a ochranu archívnych dokumentov v miernom klimatickom pásme – počas tohto obdobia koordinátorom medzinárodného slovníka International Council on Archives, Committee on Conservation and Restoration, Noguiera, C., C. ed.: *Glossary of Basic Archival and Library Conservation Terms. English with Equivalents in Spanish, German, Italian, French and Russian*. K. G. Saur, Munchen, New York, London, Paris, 1988, 151 p. a spoluautorom manuálu MRA GUIDELINES ON EXHIBITING ARCHIVAL MATERIALS – Compiled by the ICA Committee on Preservation of Archives in Temperate Climates (CPTÉ 2002–2006) publikovanom na oficiálnej stránke MRA <http://www.ica.org/en/node/38575>; roku 1989 členom výboru Spoločnosti slovenských archívárov; od roku 1993 je členom Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu, Terst – Maribor; od 1993 členom pracovnej skupiny Medzinárodnej rady múzeí pre konzervovanie grafických dokumentov; 1996–2000 výkonným predsedom Slovenského výboru pre program UNESCO „Pamäť sveta“, potom členom výkonného výboru Slovenskej komisie pre UNESCO PS; 2001–2002 členom pracovnej skupiny pre prípravu zákona č. 395/2002 o archívoch a registratúrach a Vyhlášky 628/2002 Z. z.,

ktorou sa vykonávajú ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov; 2003 spoluautorom Koncepcie rozvoja štátnych archívov zriadených MV SR podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov do roku 2010 (s výhľadom do roku 2015) schválenej uznesením vlády SR č. 1201/2003 zo 17. decembra 2003; 2003–2005 spoluautorom a členom redakčnej rady OAR MV SR pre terminologický slovník archivistiky; 2004–2007 autorom a koordinátorom kapitoly vypracovanej na požiadanie Rady Európskej Únie Preservation and restoration of documents and archives v publikácii Report on archives in the enlarged European Union – increased archival cooperation in Europe: action plan; 2006 – členom Rady ministra kultúry SR pre informatizáciu kultúry; 2007 – členom komisie MV SR pre elektronický archívny informačný systém a pre digitalizáciu archívneho dedičstva SR.

Bol partnerom a spoluriešiteľom troch európskych projektov – MIP – Prechodové prvky v papieri (Transitional Metals in Paper), Tematická sieť 5RP/EVK4-CT-2002-20010, roky 2003–2006; PAPERTREAT – Evaluation of mass deacidification processes, Specific Targeted Research Project, roky 2005–2008; a COST – European COoperation in the field of Scientific and Technical Research, COST Action D42 – Enviart: Chemical Interactions between Indoor Environment And Cultural Artefacts, roky 2006–2010 a dvoch slovenských projektov Štátny program výskumu a vývoja 2003SP200280301 Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike – KNIHA.SK (2003–2009) a Projekt APVT č. 20-034202 Degradácia historických rukopisov a dokumentov vplyvom prechodových prvkov v písacích látkach (2004–2006).

Svoje profesionálne medzinárodné skúsenosti nielen získaval, ale aj odovzdával na rozličných stretnutiach, seminároch a konferenciách: od roku 1981 až do súčasnosti – účasť a prednášky na seminári reštaurátorov a historikov, ktorý každé tri roky organizuje Štátny ústredný (teraz Národný) archív v Prahe; od roku 1990 až doteraz externe prednáša na FF UK na Katedre archívniectva a pomocných vied historických ochranu archívnych dokumentov; roku 1991 bol na trojmesačnom výskumnom pobyte v Národnom archíve Ottawa, Kanada; od roku 1993 pravidelne každoročne prednáša na medzinárodnej konferencii „Technical and field related problems of traditional and electronic archiving“ v Radenci, Slovinsko; 1995 prednáška na ICOM konferencii v Amsterdame – vplyv obalov na starnutie archívnych dokumentov a IFLA konferencii v Budapešti – výroba a vlastnosti stáleho papiera na Slovensku; 1996 prednášky Edinburgh, Škótsko ICOM Triennial konferencia a Ljubljana; 1997 ako pozvaný prednášateľ na Medzinárodnej škole pre archívne budovy v Maribore, Slovinsko referoval na tému Ochrana archívnych dokumentov, v Paríži o sterilizácii arch. dokumentov etylénoxidom a v St. Petersburgu stálom papieri; 1998 absolvoval trojmesačný výskumný pobyt vo Výskumnom centre pre konzervovanie grafických dokumentov v Paríži; 1999 ako člen Výboru Medzinárodnej rady archívov bol pozvaný prednášať o ochrane archívnych dokumentov v Almaty, Kazachstan a na tú istú tému v Estónsku a Litve v rámci projektu „Archivári bez hraníc“; 1999 pozvaný prednášateľ Spoločnosťou izraelských archívárov – Jeruzalem – prednáška o archívnych budovách, Tel Aviv o využití etylénoxidu v archívoch; 2000 a 2002 absolvoval po oba roky 3 mesačný výskumný pobyt vo Výskumnom centre pre konzervovanie grafických dokumentov v Paríži, Francúzsko; 2001 prednáška v Mníchove na konferencii o identifikácii mikroorganizmov na arch.

a kniž. dokumentoch a konferencii v Helsinkách o deacidifikácii kyslých papierov; 2002 prednáška na ICOM Triennial konferencii Rio de Janeiro; 2003 prednáška Ljubljana na konferencii o vystavovaní AD, v Bratislave na medzinárodnej konferencii Wood, Pulp and Paper a v Haagu o inovatívnych konzervačných technológiách vo východnej Európe; 2004 absolvoval 3 mesačný výskumný pobyt na Univerzite v La Rochelle, Francúzsko; 2004 zúčastnil sa krátkodobého vedeckého pobytu v rámci európskeho projektu kooperácie vo vede a technike v Bruseli, Belgicko a prednášal na ICOM konferencii v Ljubljani, na konferencii v Prahe a v Haagu; 2005 bol pozvaný prednášať o ochrane v archívoch a knižniciach na Medzinárodnom inštitúte pre archívnu vedu v Terste, Taliansko, a v tom istom roku bol pozvaný prednášať na medzinárodnej konferencii o solárnej energii a jej aplikácii v sfére kultúrneho dedičstva vo Florencii; 2005 prednášal na medzinárodnom workshope v Smoleniciach a tiež na medzinárodnej konferencii v Toruňi, Poľsko o netradičných informačných nosičoch v archívoch a v Rige o preventívnom konzervovaní; 2006 bol pozvaný prednášať na šesť seminárov a konferencií: v Prahe o konzervovaní fotobierok archívov Strednej Európy; v Terste na Medzinárodnom archívnom dni o legislatívnych predpokladoch na ochranu archívov; vo Viedni v Akadémii obrazového umenia o ochrane v archívoch a knižniciach na Slovensku; v Moskve na Medzinárodnom seminári o ochrane a konzervovaní archívnych dokumentov v modernom svete, organizovanom Všeruským výskumným inštitútom pre archívnu vedu a spisovú službu a Euroázijskou regionálnou spoločnosťou Medzinárodnej rady archívov; v Berne, Švajčiarsko na medzinárodnej konferencii o papieri v archívoch a v New Castle, Anglicko o vplyve makro- a mikro- prostredia na degradáciu dokumentov na záverečnej konferencii EU projektu MIP; 2007 prednášal v Radenci, Slovinsko na medzinárodnej konferencii o technických problémoch klasického a elektronického archivovania; v Ochride, Macedónsko na konferencii EU projektu COST D42 o svetelných podmienkach a v Kodani – environmentálne podmienky a štandardy a ich vplyv na starnutie dokumentov; a v Delfte, Holandsko bol na krátkodobom vedeckom pobyte v rámci európskeho projektu Kooperácia vo vede a v technike COST D42; 2008 – Radenci, Slovinsko – prednáška o používaní vlastnej reprografickej techniky bádateľmi v archívoch; Jeruzalem – nedeštruktívne metódy prieskumu bratislavských antifonárov; 3 prednášky v Ljubljane na medzinárodnom sympóziu Stálosť papierov a písacích látok; Krakow – prednáška masová ochrana archívnych a knižničných dokumentov; Terst – prednáška bezpečnosť v archívoch; 3 prednášky na konferencii v Martine. – Ako výborný fotograf prispel svojimi zábermi do vyše 20 kníh (Zemek – Šimončič – Riabič: *Ej, vinečko, víno*, Osveta 1986 – 50 % fotografií). Okrem iných publikácií je zostavovateľom obrazovej časti Kroniky Slovenska I a II.

Bibliografii prác Ing. Jozefa Hanusa, CSc bude sa iste venovať osobitná pozornosť. Je neuveriteľné a neodvážim sa odhadnúť počet strán štúdií a najrozličnejších príspevkov, ktoré popri svojej vyťaženi stihol publikovať. Predbežné číslo publikovaných titulov sa blíži ku tristovke. Prvé štúdie (so spoluautorami) takmer okamžite po nástupe a poverení funkciou vedúceho oddelenia laboratórií SNA (vtedy ešte ŠSUA) roku 1975 venoval chromatografickým metódam v oblasti chémie papiera, potom k problematike zlepšovania filmov ako náznakov, že rastie odborník, ktorý sa slovenskej archívnej službe vyplatí. Už roku 1977 referoval rozsiahlou správou o technickom pokroku v oblasti konzervovania a reprografie archívnych dokumen-

to, ktorá odznela na VIII. kongrese ICA vo Washingtone. Spoločná rozsiahla štúdia historika – archivára (F. Sedláka) a chemika Z dejín výroby železodubienkových atramentov (SA 1/1978) mu otvorila dvere na trvalé miesto v odbornej archívnej revue Slovenská archivistika. Nasledovali štúdie a správy o ochrane archívnych dokumentov zo všetkých možných aspektov, o konzervovaní a reštaurovaní dokumentov a o problematike archívnych budov a ich technickom vybavení. Prvú štúdiu v zahraničnom odbornom časopise venoval problému laminovania (Madrid 1985). Spolu s manželkou, ktorá je vedúcou odboru ochrany dokumentov v Univerzitnej knižnici v Bratislave, riešili problém noriem pre stály a trvanlivý papier (1993). Okruh jeho spoluautorov zahŕňa odborníkov z archívov, knižníc, chemických fakúlt a pracovísk, čo je dôkazom jeho zánietenosti pre vec.

To je len jedna, odborná strana človeka Jozefa Hanusa. Málokto si ho vie predstaviť bez jeho harmoniky, ktorá dopĺňala ľudský rozmer archívov a stala sa fenoménom súdržnosti tohto rezortu v tvrdých rokoch normalizácie, keď za jej sprievodu zneli verše Jána Smreka: *Ani nebude dobre na svete/ kým ruky, ktoré plnia náboje/ nenavrátia sa ku plneniu fliaš./ Prečo má tiecť len krv?/ Nech tečú nápoje!/ Nech miesto hromobitia kanónov/ znie krotký cengot fliaš;* ba dokonca Praze (*Torzo naděje*) Františka Halasa: *Myslete na chorál/ Malověrní/ Myslete na chorál;* ale aj strofy Maríny v maďarčine.

Hanusova harmonika sa zjavila roku 1975 prvý raz na oslavách v SNA na 60-tke riaditeľa Dr. Michala Kušíka, 50-tke Dr. Františka Sedláka a 40-tke Dr. Ela Rákoša. Keď nastúpil do SNA Ing. Ján Gonda, priateľ Jozefa Hanusa ešte z detstva, neskôr spolužiak a spoluhrač z hokeja a futbalu, vynikajúci spevák, stal sa z nich neodmysliteľný tandem pri oslavách v archívoch i na Ministerstve vnútra. Do archívnych análov sa dostalo ich vystúpenie priamo na Ministerstve vnútra v zasadačke na 10. poschodí; keď moderátor oznámil, že vystúpia Ing. Hanus a Ing. Gonda – v sále zostalo hrobové ticho – iný Ing. Hanus bol vtedy podpredsedom vlády SR a iný Ing. Gonda bol námestníkom ministra vnútra SR... (V Trnave už na mojej 50-tke spieval za jej sprievodu Ing. Janko Gonda, – ba dokonca nad ránom pred divadlom do tichého trnavského námestia znel jeho tenor na pozdrav celej Trnave *Tri dni ma naháňali...*).

Od roku 1976 je organistom v kostole v Lamači, vyše 30 rokov organistom Lamačsko-dúbravského chrámového zboru; spieva v zbore sv. Ondreja z Vysokej pri Morave a spieva aj s gréckokatolíckym zborom Chryzostomos; V roku 2006 dostal vyznamenanie za kultúrny rozvoj mestskej časti Lamač.

Proč muž tu na světě vždycky dvě lásky má...? (J. Wolker). Prvou veľkou láskou Jozefa Hanusa je jeho rodina. Keď ho cesty vedú naokolo, pristaví sa na slovo v rodiných Krškanoch, postaral sa o vydanie básní svojho literárne činného otca. Manželka Emília absolvovala tiež Strednú priemyselnú školu chemickú v Banskej Štiavnici aj Chemickotechnologickú fakultu SVŠT so špecializáciou Chémia a technológia dreva, papiera a celulózy v Bratislave, sobáš mali roku 1975 a majú dvoch synov a dcéru. Dokonca už aj dve zlaté vnučky v rodine najstaršieho syna. – Udržiava živé kontakty s bratom Eubomirom, tiež chemickým inžinierom, ktorý pracuje v Stálom zastúpení Slovenskej republiky pri Európskej únii v Bruseli aj so sestrou Emíliou, lekárkou v Bratislave.

Stáť na čele organizovaného slovenského archívnictva, ktoré bude mať čo nevidieť tiež šesťdesiatku, nie je závideniahodné. Nemožno povedať, že tento rezort bol

preferovaný, ale vytvorili sa v ňou obrovské hodnoty, len vďaka tímu pracovitých a zaošetrovaných ľudí. Jožik, bol si jedným z nich a určite nebolo náhodou, že Ti bol zverený tento rezort. Splňaš v maximálnej miere požiadavky a predpoklady dobrého kapitána. Želaním všetkých Tvojich priateľov na všetkých kontinentoch (okrem Arktídy a Antarktídy), priateľov vo všetkých európskych štátoch, všetkých, ktorí mali česť s Tebou spolupracovať je, aby Ti tento elán vydržal ešte mnoho rokov, aby to bolo pre dobro slovenských archivárov a archívov a aby bdeli nad Tebou nebesá.

Jozef Šimončič

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

DESATINNÝ SYSTÉM SPISOVEJ MANIPULÁCIE NA SLOVENSKU (1949 – 1954)

VLADIMÍR WOLFSHÖRNDL

Wolfshörndl, V.: The Decimal System of Document Classification in Slovakia (1949–1954). *Slovenská archivistika*, Vol XLV, No 2, 2009, p. 9–21

The paper offers a brief summary of origins of Dewey decimal system and deals with its usage in the document classification at the central offices of Slovak state bodies and the subordinate offices in the period of 1949–1954, as well as of its usage in the archival processing of documents.

Dewey decimal system of the document classification. Making archival documents accessible.

PhDr. Vladimír Wolfshörndl, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava

Medzi špeciálne súčasti archívnej teórie a praxe patrí aj náuka o registratúrnych systémoch. Táto skúma vznik, organizáciu a formy písomňovania v kanceláriách, ukladanie písomností v spisovniach, genézu a vývoj registratúr, tvorbu písomných jednotiek (jednotlivín a spisových kompozít), ich obsahové a formálne znaky, technické vybavenie a spracovanie. Sem patrí aj evidencia a označovanie písomností (záznamov) u pôvodcu. Všetky tieto komponenty majú vplyv na ich spracovanie a sprístupnenie v archívoch. Náuka o registratúre tiež študuje dejiny spisovej služby a spisových manipulácií¹.

V terminologickej oblasti termíny ako slovné pomenovania pojmov v sústave daného odboru ako odborný výraz (názov), sú problémom vo väčšine vedných odborov – nemožno ich vyložiť rovnako ani v rovnakom jazyku; sú založené na skúsenostiach. Nielen z tohto dôvodu sme sa rozhodli používať staršie odborné výrazy, ktoré viac „zapadnú“ do dobových reálií a „neskresľujú“ citované pasáže a poznámky. Termín „kancelárska alebo spisová služba“ patrí do oblasti informačného systému. Je významovo širšia ako jej ekvivalenty – spisová manipulácia, spisová evidencia alebo písomný styk. O spisovej službe hovoríme v úradoch verejnej správy a v súkromnom sektore. Bežne používaný termín „spisová manipulácia“ v súčasnosti nevyjadruje svoj skutočný obsah, a to dokumentovanie hospodárskej a správnej činnosti bez ohľadu na to, či ide o dokumenty, ktoré boli vyhotovené v tradičnej forme (na papieri) alebo dokumenty, ktoré boli vyhotovené novými technikami záznamu informácií. Terminologická „rozkolísanosť“ sa prejavila aj v spisovej manipulácii

---

¹ RÁKOŠ, E.: Archívna veda a archívna prax. *Slovenská archivistika* č. 1, 1990.

podľa desatinného (decimálneho) systému, a to už v základnom pomenovaní, a to: desatinný symbol, desatinný znak, desatinná značka, desatinné číslo, príp. aj spisová značka.

Charakteristickým znakom rozvoja každej modernej spoločnosti je rýchly rast písomností (záznamov) u pôvodcu. Za hlavnú príčinu tohto stavu sa považujú: 1. rastúci objem hospodárskej činnosti; 2. stále väčšia zložitosť (členitosť) štátnej správy; 3. zvyšujúca sa nutnosť operatívnejšieho a rýchlejšieho riadenia; 4. potreba súčasnej informovanosti väčšieho počtu zamestnancov na rôznych stupňoch riadenia a s tým spojená veľká multiplicita písomností; 5. zdokonaľovanie reprodukčnej techniky.² Narastajúci objem písomností vo verejnej správe však vôbec nemusí byť negatívnym javom, keď je „regulovaný“ ich vznik, obeh a ukladanie u pôvodcu (v predarchívnej sfére), ako aj pri ich spracovaní a využívaní v archíve.

Písomnosti vo svojej tradičnej forme (na papieroch), ktoré ešte stále prevládajú aj v súčasnosti, sa stali symbolom narastajúcej administratívy. To malo za následok, že poklesla celková úroveň práce s nimi, a to aj tam, kde sú zatiaľ nenahraditeľným prostriedkom na zachytenie a sprostredkovanie informácií. Podcenenie významu formálnych stránok, ktoré sú dôležitou súčasťou vyhotovenia a vybavovania písomností rovnako ako celého písomného styku (platí to aj pri počítačovom spracovaní) malo za následok zníženie informačnej hodnoty písomností a zvýšenie nárokov pri ich spracovaní, sprístupnení, ako aj vyhľadávaní – a to hlavne v archívoch. Orgány verejnej správy len zriedkavo spojili z vlastnej správnej a výkonnej potreby zavedenie systému spisovej manipulácie s celkovou organizáciou toku informácií a málo sa starali o vytvorenie podmienok pre jeho úspešné zavedenie, a to personálne zabezpečenie a materiálno-technické vybavenie týchto pracovísk. Aj v súčasnosti sa často stáva, že pri častých organizačných zmenách a delimitáciách činností sa aj evidencia a ukladanie písomností dostávajú do neprehľadného stavu. Výsledkom sú priame ekonomické škody, poškodenie záujmov a práv jednotlivých občanov a v konečnom štádiu aj problémy pri spracovaní a sprístupnení týchto písomností v archíve.

V rokoch 1945–1989, ale aj v súčasnosti, je charakteristická úzka spojitosť spisovej služby s celým systémom organizácie a riadenia. Spisová služba, resp. zamestnanci spisovej služby, nedokázali v tomto období vytvoriť systém spisovej služby (spisovej manipulácie), ktorý by bol rámcovo pevný a nedovolil by prenášať labilitu organizácie a spôsob riadenia do oblasti informačného systému, ktorého súčasťou je aj spisová služba. Pokiaľ tu určité spisové systémy existovali z minulosti, (re)organizačný pohyb ich dokázal nielen narušiť, ale často priamo zničiť.³

Z archívneho hľadiska považujeme v spisovej manipulácii, bez ohľadu na akýkoľvek systém, za najdôležitejší ukladací systém písomností. Prehľadné ukladanie písomností môže vo veľkej miere nahradiť aj niektoré nedostatky v evidencii a v manipulácii s písomnosťami. Správna manipulácia so spismi je potrebná pre vlastný úrad a dobré východisko pri spracovaní písomností v archíve.

V súčasnosti sa kladie veľký dôraz na rýchlosť informácií. Dáva sa prednosť vecným spôsobom ukladania písomností. Už v 18. storočí, v dôsledku tereziánskych reforiem, sa zavádza vo verejnej správe jednotný vecný systém ukladania písomností.

---

² CIGÁNEK, F.: *Spisová služba ve státní správě a v hospodářství*. Ústav státní správy při Státní komisi pro řízení a organizaci, Praha 1967, s. 11.

³ Tamtiež, s.12.

V podstate to bolo len základné členenie písomností na veci politické, finančné, súdne, daňové a obchodné. Táto úprava však nemala všeobecnú platnosť. Viac sa používali chronologicko-numerické systémy spisovej manipulácie, bez ohľadu na vecnú príbuznosť písomností. Písomnosti sa ukladali aj podľa logických hesiel a nie podľa systému vytvoreného na základe organickej agendy (spisového plánu).⁴ S použitím vecných skupín, ktoré zodpovedali náplni agend, sa stretávame za bachovho absolutizmu na úrovni župy, okresu, mesta a v súdnictve. Napríklad c. k. dištriktuálny hlavný komisariát v Bratislave v roku 1850 poznal 26 hlavných agend.⁵

V období prvej Československej republiky sa stretávame tiež s použitím vecných hľadísk pri manipulácii s písomnosťami, ktoré boli ovplyvnené rakúskym vzorom spisovej manipulácie a následne ovplyvnili aj spisovú manipuláciu v Československej republike a neskôr aj na Slovensku. Ukladanie písomností sa všeobecne plánovalo. Hovoríme o spisovom pláne, v ktorom sa nachádzali všetky druhy triedenia písomností – podľa osobných mien, miest, vecí, ako aj podľa jednotlivých odvetví verejnej správy. Pre určité druhy agend sa vypracovali spisové značky, pod ktorými sa písomnosti ukladali v spisovni. Spisová značka vyjadrovala pomocou stanovenej symboliky zaradenie písomností do vopred určenej štruktúry – a to už od ich vzniku. Písomnosti sa tak mohli ešte pred vlastným vybavením zaradiť do vecných skupín. To umožnilo ich prehľadnejšie a rýchlejšie vybavovanie už v štádiu úradného konania. Spisový plán so spisovými značkami sa najviac uplatnil v desatinnom systéme spisovej manipulácie.

Pôvodcom systému desatinného triedenia bol americký knihovník Melwil Dewey (1851–1931). Svoju sústavu desatinného triedenia uverejnil prvýkrát v roku 1876 pod názvom „Decimal Classification and Relativ Index“. Toto medzinárodné (univerzálne) desatinné triedenie sa používalo najmä v knihovníctve a v dokumentačnej službe – pri triedení kníh, časopisov, článkov a pod.⁶ Podstatou Deweyho desatinného triedenia bolo, že celé ľudské poznanie sa zadelilo do desiatich hlavných tried, ktoré sa označili číslami 0 až 9. Boli to tieto triedy: 0 Všeobecnosti; 1 Filozofia; 2 Náboženstvo; 3 Sociálne vedy. Právo. Správa; 4 Jazykoveda; 5 Prírodné vedy; 6 Užité vedy; 7 Umenie; 8 Krásne písomníctvo; 9 Zemepis; Dejepis.⁷ Tieto triedy sa ďalej delili na menšie vecné skupiny (pojmy). Každému pojmu zodpovedalo číslo, tzv. desatinný znak (decimálny symbol). Desatinné znaky sa delili na hlavné a pomocné. Hlavnými desatinnými znakmi sa označovali triedy, oddiely, heslá a podheslá. Pomocné desatinné znaky sa používali na bližšie označenie písomností podľa miesta, času, reči a formy. Od uvádzania ďalších podrobností o stavbe Deweyho

---

⁴ FAIT, F.: Spisovny v denní praxi. *Studie a informace*, roč. III., Ústav státní správy, Praha 1969, s. 49.

⁵ KUŠÍK, M.: K problémom inventarizácie novodobého spisového materiálu. *Archivní časopis*, č. 3, 1956, s. 139.

⁶ SVATUŠKA, L.: *Dokumentace a desetinné třídění v praxi hospodářské, právní, sociální a organizační*. Rozmnoženo jako rukopis vlastním nákladem, Praha 1947.

⁷ SVATUŠKA, L. – ZIMÁK, R.: *Příručka právní dokumentace s tabulkami zvláštního desetinného třídění čs. právního řádu*, Knihnice Ministerstva pro sjednocení zákonů, zv. 2, Praha 1948.

desatinného systému upúšťame a odkazujeme na český preklad skráteného vydania tabuliek medzinárodného desatinného triedenia.⁸

Použitie desatinného systému vo verejnej správe nebolo najvhodnejším riešením, a to pre jeho veľkú členitosť a množstvo agend. Verejná správa používala tzv. modifikované systémy desatinného triedenia. Spočívali v tom, že sa podľa potrieb príslušného odvetvia verejnej správy vypracovali spisové plány, t. j. sústavy hesiel a im zodpovedajúce signatúry (značky). Nebolo to Deweyho delenie ľudského poznania, ale delenie činnosti príslušných odvetví verejnej správy na desať tried. Tieto spisové plány sa pridrižovali základnej myšlienky desatinného systému tým, že vychádzali od širších pojmov k užším.

Do verejnej správy v Československu prenikol desatinný systém už po roku 1930, keď ho používalo Ministerstvo sociálnej starostlivosti, Ministerstvo pôšt a od 1. januára 1935 Ministerstvo vnútra. Desatinný systém sa dobre uplatnil v kriminálnej službe. Iná bola situácia na Slovensku, kde sa používali chronologicko-numericke systémy ešte z Rakúsko-uhorskej monarchie. Aj Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky roku 1939 prevzalo spisovú manipuláciu Krajského úradu, t. j. systém základného čísla. Pod vplyvom zahraničia (USA, Francúzska republika), kde sa používali modernejšie systémy spisovej manipulácie – hlavne desatinný systém – aj zamestnanci ministerstva vnútra sa snažili z hospodárniť a zlepšiť spisovú službu, čo sa realizovalo v novom kancelárskom poriadku, ktorý platil od 1. januára 1942.⁹ Podľa neho sa mal vypracovať spisový plán so stálymi spisovými značkami. Mala to byť v podstate spisová manipulácia podľa desatinného systému. Dovtedy, kým by sa prešlo na desatinný systém, používalo ministerstvo vnútra pre jednotlivé druhy agend tzv. stále základné čísla, a to podľa zásad desatinnej sústavy. Pod stálymi základnými číslami sa písomnosti aj ukladali. Používanie stálych základných čísel (spisových značiek) sa skomplikovalo ich šifrovaním. Podľa šifrovacieho kľúča sa jednotlivé vecné heslá označili arabskými číslami (napr. kancelársky poriadok dostal číslo 411, kde 41 označovalo poriadok a 1 označovalo kancelársky). Šifrované spisové značky, používané v podstate podľa desatinného systému, sa pre svoju komplikovanosť a ťažkopádnosť v praxi neujali a prestali sa používať.

Po roku 1945 prišla znovu na pretras otázka racionalizácie vo verejnej správe. V prvých povojnových rokoch však k podstaným zmenám na úseku spisovej služby nedošlo. Aj naďalej sa používali chronologicko-numericke systémy spisovej manipulácie. V roku 1948 sa pripravovala nová spisová manipulácia pre verejnú správu na všetkých stupňoch. S desatinným systémom počítal aj plán reorganizácie verejnej správy, ktorý sa pripravoval vo forme zavedenia krajského zriadenia. Autorom snáh o zavedenie desatinného systému bola v rokoch 1947–1949 medziministerská Komisia pre z hospodárnenie štátnej správy (Jej výkonný orgán predstavovalo jedno oddelenie pri legislatívnom odbore ministerstva vnútra). Komisia konštatovala, že nebýva zriedkavosťou evidovanie jedného podania do viacerých evidenčných pomôcok (podacie protokoly, indexy a iné), čo má za následok zdĺhavé vybavovanie záležitostí. Zistila tiež, že z 56 úradov len 31 úradov malo vlastný kancelársky poriadok a ostat-

⁸ *Tabulky medzinárodního desetinného třídění*. Technické knihkupectví a nakladatelství, Praha 1948. a *Dokumentace a desetinné třídění*, Čs. dokumentační společnost, Praha 1948.

⁹ Slovenský národný archív (SNA), fond Povereníctvo vnútra (PV), škat. 25. Vyhláška Ministerstva vnútra, prez., č. 26763 – I/1-1941.

ných 25 úradov pracovalo bez nich, čo tiež brzdilo dobrý výkon spisovej manipulácie. Komisia preto vypracovala návrh na jednotný kancelársky poriadok pre ministerstvá, ktorý sa mohol po menších úpravách použiť aj v podriadených úradoch.¹⁰ Tento kancelársky poriadok mal zjednotiť spisovú manipuláciu na jednotlivých úsekoch verejnej správy a mal sa stať podkladom aj pre desatinný systém. Na Slovensku vydalo Povereníctvo vnútra „Zásady kancelárskej služby vo vnútornej správe“, kde sa rozpracovali zásady desatinného systému.¹¹ Podľa výnosu Ministerstva vnútra československej republiky z 10. decembra 1948¹² vydalo Povereníctvo vnútra 15. decembra 1948 obežník o novej spisovej manipulácii, na základe ktorého sa zaviedol desatinný systém na Slovensku od 1. januára 1949. V Čechách sa zaviedol desatinný systém spisovej manipulácie (od 1. januára 1949) pre celý rezort ministerstva vnútra, ako aj pre niektoré ústredné orgány štátnej správy, kde už boli tradície so zavádzaním desatinného systému v 30. rokoch (ministerstvo sociálnej starostlivosti, ministerstvo pôšt, kriminálna služba). Na Slovensku sa zaviedol desatinný systém na Povereníctve vnútra, krajských a okresných národných výboroch, národných výboroch v Bratislave a v Košiciach a Národnom výbore obce Vysoké Tatry.¹³ V priebehu roku 1949 organizovalo Povereníctvo vnútra (podľa pokynov ministerstva vnútra) školenia pre zamestancov krajských a okresných národných výborov. Týmto školeniami sa mala pripraviť pôda pre zavedenie desatinného systému.

Na Povereníctve vnútra, v súvislosti so zavedením desatinného systému spisovej manipulácie, sa mali k 31. decembru 1948 uzavrieť všetky staré evidenčné pomôcky (podacie protokoly, indexy a iné). Spisy sa však z roku 1948, manipulované podľa protokolárnych systémov, mali aj v roku 1949 vybavovať pod pôvodnými protokolárnymi číslami. Pôsobil tu aj ďalší faktor, ktorý bol pre budúcnosť skôr brzdou, a to, že desatinný systém sa nezaviedol na všetkých útvaroch Povereníctva vnútra. Nevzťahoval sa na sekeretariát, prezídium, kádrové oddelenie, civilnú obranu a zvláštne oddelenie, kde sa aj naďalej používal systém základného čísla. Desatinný systém sa zaviedol na administratívnych odboroch (I. a II.) Povereníctva vnútra, kde sa začal používať až od roku 1951.

Hlavnou pomôckou desatinného systému sa stal „Dočasný spisový plán pre vnútornú správu“,¹⁴ ktorý vydalo Povereníctvo vnútra pre rok 1949. Obsahoval prehľad skupín, hesiel so skartačnými lehotami a abecedný register hesiel spisového plánu. Jednotlivým heslám zodpovedali príslušné spisové značky. Spisová značka sa skladala z troch častí:

1. zo značky odboru, príp. oddelenia, kde rímske číslo označovalo odbor a arabské číslo označovalo oddelenie;
2. z vecného (hlavného) znaku, príp. z pomocného znaku, oddeleného od hlavného znaku pomlčkou. Napr. 315.2-N, kde 315.2 je hlavný znak a N – zriaďovanie národných škôl, je pomocný znak;

¹⁰ SNA, fond PV, š. 2, Kancelársky rád pro ministerstva, Ministerstvo vnútra, 1948, č. K-661-22/12-1947-I/4.

¹¹ SNA, fond PV, škat. 5. Obežník Povereníctvo vnútra, č. 162/220-I/2-1948.

¹² SNA, fond PV, škat. 5. Výnos Ministerstva vnútra, č. K-662-6/12-1948-I/4.

¹³ SNA, fond PV, škat. 1. obežník č. 1 Povereníctva vnútra, Nová spisová manipulácia.

¹⁴ SNA, fond PV, Povereníctvo vnútra, š. 2. Dočasný spisový plán pre vnútornú správu, č. 162/211-I/2-1948.

3. z evidenčného označenia, ktoré obsahovalo ročník a číslo záznamu, príp. iné označenie, skratku spracovateľa a pod. Napr. 1950/5, kde 1950 je rok a 5 je číslo záznamu. Celá spisová značka aj s pomocným znakom potom vyzerala takto: zn. IV-315.2-N-1950/5.¹⁵

Dočasný spisový plán pre vnútornú správu však neobsahoval dostatočné množstvo spisových značiek a hesiel pre tie agendy, ktoré od zavedenia desatinného systému do konca roku 1950 pribudli na Povereníctve vnútra a národných výboroch. Súviselo to so znárodňovacím procesom a s plánovaným rozvojom národného hospodárstva, keď vznikali nové druhy agend. Nie v poslednom rade tu pôsobili aj štátno-mocenské, štátno-právne vzťahy a centralizácia keď unitárny štát (pražské ministerstvá) len postupne preberal kompetencie od orgánov ústrednej štátnej správy na Slovensku (povereníctva). Táto skutočnosť sa tiež odrazila pri tvorbe nových vecných skupín písomností. To si vynútilo revíziu dovedajšieho spisového plánu a vydanie nového. Novú osnovu spisového plánu pripravilo ministerstvo vnútra v spolupráci s ministerstvom unifikácií. Na podklade tohto plánu a po dohode s ministerstvom vnútra vydalo Povereníctvo vnútra nový „Spisový plán“,¹⁶ ktorý platil od 1. januára 1951. Spisový plán obsahoval väčšie množstvo spisových značiek pre jednotlivé agendy. Na rozdiel od dočasného spisového plánu, v Spisovom pláne z roku 1950 boli už obsadené triedy 0 a 9. Aj abecedný register hesiel bol vypracovaný podrobnejšie. Spisový plán bol rozšírený tak, aby ho mohli používať aj národné výbory. Tieto si vystačili spravidla s troj- až štvormiestnymi znakmi. V niektorých prípadoch postačovali národným výborom dvojmiestne znaky, a to tam, kde mala agenda len obmedzený rozsah (napr. zn. 91 – Veci občiansko-právneho konania). Spisový plán mal desať hlavných tried, ktoré sa členili na desať oddielov a oddiely ďalej na základné heslá. Základné heslá boli rozdelené na podrobné podheslá, aby spisoví manipulanti neboli nútení vytvárať podheslá sami. Spisový plán obsahoval v prvých dvoch triedach veci spoločné verejnej správe. V ostatných triedach boli uvedené odborné agendy. Ani tento spisový plán nebol definitívny. Niektoré jeho agendy sa mali rozpracovať po dohode s odbornými rezortmi verejnej správy.

Spisový plán Povereníctva vnútra z roku 1950 rozdeľoval činnosť orgánov verejnej správy do desiatich tried označených číslami 0 – 9. Boli to tieto triedy: 0 Medzinárodné právo, štátne zriadenie a spoločné veci verejnej správy; 1 Spoločné veci hospodárske a organizácia hospodárstva; 2 Vnútorná správa; 3 Kultúrne veci a telesná výchova; 4 Kádre, sociálna a zdravotnícka starostlivosť; 5 Priemysel, obchod a výživa; 6 Poľnohospodárstvo; 7 Technika a doprava; 8 Financie; 9 Súdnictvo.¹⁷ Každá z týchto desiatich tried sa delila na desať oddielov, do ktorých bola rozvrhnutá náplň jednotlivých tried. Tieto oddiely boli označené dvojčíslom, ktoré sa skladalo z označenia tried a ďalšieho čísla radu 0 – 9. Napr. trieda 0 - Medzinárodné veci..., mala oddiely 00 – Právna teória, 01 – Medzinárodné veci, 02 – Právny poriadok, ústava a zákonodárstvo, 04 – Verejná správa, 05 – Vedenie a správa úradu atď. Náplň jednotlivých oddielov bola ďalej rozdelená na desať hesiel označených číslom, ktoré sa skladalo z označenia oddielu a z čísla ďalšieho radu 0 – 9. To zna-

¹⁵ Tamtiež, s. 5–7.

¹⁶ SNA, fond PV, škat. 2. Povereníctvo vnútra, Spisový plán, zn. 185-15/10-1950-II/2.

¹⁷ Tamtiež, s. 1–3.

mená, že v triede 0 – Medzinárodné veci ..., v oddiely 02 – Právny poriadok, ústava a zákonodárstvo boli napr. takéto heslá: 020 – Všeobecné (veci ústavy, jej vzniku a zmien), 021 – Ústavné práva a povinnosti občanov, 022 – Organizácia a konanie zákonodárnych zborov, 023 – Príprava zákonodárnej činnosti atď. Tieto heslá sa v prípade potreby delili ešte na desať podhesiel, ktoré boli označené číslom skladajúcim sa z označenia hesla a z čísla ďalšieho radu 0 – 9. Napr. heslo 042 – Organizácia a pôsobnosť národných výborov mala podheslá: 042.1 – Zriaďovanie národných výborov a ich zrušenie, 042.5 – Pôsobnosť národných výborov atď.¹⁸ (Pre prehľadnosť sa dávala za tretím číslom bodka.) Keď sa nevystačilo pri triedení jednotlivých vecí s hlavnými znakmi Spisového plánu, pripúšťalo sa používanie tzv. pomocných znakov, ktoré sa triedili podľa mien, obcí, inštitúcií a pod. (napr. N – Národné školy). Pomocné znaky mali uľahčiť ďalšie triedenie písomností podľa vecných hládk. Mohli sa použiť pri ukladaní písomností v registratúre, kde sa mali združovať spisy s tým istým pomocným znakom.

Spisový plán bol hlavnou pomôckou pre desatinný systém. Bola to sústava spisových hesiel a im zodpovedajúcich signatúr (spisových značiek), ktorými sa agenda roztriedovala na jednotlivé záležitosti. Premietla sa v ňom organizačná, výkonná a nariaďovacia činnosť orgánov verejnej správy. Spisový plán bol zostavený tak, aby bola súvislosť s doznievajúcimi agendami a aby sa využili skúsenosti nadobudnuté pri používaní dočasného spisového plánu. V Spisovom pláne z roku 1950 boli triedy, oddiely, heslá a podheslá širšie rozvedené a doplnené o nové druhy agend. Bolo to však len dočasné riešenie. Spisový plán sa mal ďalej dopĺňovať a rozširovať. Môžeme zhrnúť, že spisové plány boli vypracované na základe modifikovaného systému spisovej manipulácie podľa desatinného systému. Spisový plán vznikol usporiadaním vecných hesiel (symbolov) či agend. Bol akýmsi vopred zostaveným vecným registrom. Takto „premietnutá“ úradná agenda do vecných hesiel bola označená číslami desatinnej sústavy. Signatúry (značky) spisového plánu sa používali na označenie písomností podľa ich vecného obsahu. Vytvorila sa aj rokovacia značka, pod ktorou sa písomnosti triedili, ukladali a vyhľadávali. Pri triedení podľa vecných hládk sa nemalo prihliadať k organizačnej štruktúre povereníctva.

Druhou pomôckou desatinného systému bol evidenčný hárok, ktorý slúžil na evidenciu písomností. Evidenčný hárok nahradzoval podací protokol a index. Mal podobne ako podací protokol tieto rubriky: Od koho, Obsah podania, Pohyb spisu, Uložené dňa. Do evidenčného hárku sa zaznačil aj pohyb spisu a uloženie. Podľa toho sa dalo ľahko zistiť, kedy bol spis vybavený a uložený. Evidenčný hárok viedla kancelária príslušného útvaru, lebo spisová manipulácia podľa desatinného systému sa mala decentralizovať na kancelárie útvarov. Pracovné postupy spisovej manipulácie podľa desatinného systému sa vykonávali podľa všeobecne platných postupov (od evidencie až po ukládanie), okrem výnimiek, ktoré priniesol so sebou desatinný systém (spisové značky a nové evidenčné pomôcky).

V rokoch 1950–1954 boli snahy o zavedenie desatinného systému na niektorých povereníctvach. Povereníctvo potravinárskeho priemyslu používalo desatinný systém od 1. októbra 1953. Povereníctvo výživy si malo v roku 1950 tiež vypracovať spisový plán podľa desatinného systému, a to najprv na odboroch a oddeleniach, a po jeho osvedčení aj na celom povereníctve. To sa však nerealizovalo. Od 6. ja-

---

¹⁸ Tamtiež.

nuára 1951 zaviedlo Povereníctvo pôdohospodárstva plán spisových hesiel. Podľa inštrukcií pre organizáciu písomného styku Povereníctva stavebníctva (8. septembra 1954) sa zaviedol spisový plán podľa desatinného systému. Aj na Povereníctve obchodu (v roku 1954) sa vypracoval spisový plán na základe desatinného systému. Zavedenie a používanie spisových plánov na povereníctvach malo však dočasný charakter. Na niektorých povereníctvach sa vôbec nerealizovali, na iných sa od ich používania upustilo.

Ťažisko zavádzania desatinného systému bolo na národných výboroch, kde sa vykonali v priebehu roku 1951 prieskumy spisovej služby. Tie ukázali, že zavádzanie desatinného systému na národných výboroch naráža na ťažkosti. Ťažkosti neboli len v samotnom systéme, na ktorý sa sťažovali, ale najmä v tom, že spisoví manipulanti nepoznali dobre desatinný systém a nevedeli ho v praxi uplatňovať. Povereníctvo vnútra vydalo 24. apríla 1952 pre krajské národné výbory smernice pre spisovú manipuláciu podľa desatinného systému.¹⁹ Podľa nových smerníc sa mala spisová manipulácia národných výborov decentralizovať. Miesto podacieho protokolu a indexu sa zaviedol tzv. kontrolný záznam, ktorý mal v podstate tú istú funkciu ako evidenčný hárok na Povereníctve vnútra. Do kontrolného záznamu sa nezapisovali písomnosti, ktoré boli evidované iným vhodným spôsobom, napr. trestné spisy v trestnom registri. Kontrolný záznam sa mal viesť osobitne pre každý pracovný úsek, príp. aj u jednotlivých spracovateľov, čo by umožnilo prehľadné vybavovanie a ukladanie písomností. Na národných výboroch sa desatinný systém ťažko ujímal. Krajské a okresné národné výbory zasielali Povereníctvu vnútra pripomienky a výhrady k novej spisovej manipulácii. Vo väčšine prípadov sa dôvodilo tým, že je nedostatočný počet vyškolených zamestnancov. Na zlepšenie tohto stavu, ako aj na pomoc pri zavádzaní nového systému, vychádzali smernice pre inštruktáže, kontrolu a revízie spisovej manipulácie.²⁰ Pre presné dodržiavanie zásad desatinného systému vydala vláda „Inštrukcie pre organizáciu a riadenie práce v štátnej správe“. V nich sa rozoberali zásady pre organizáciu a vykonávanie písomného styku (spisovej manipulácie). Boli vydané ako vzorový spisový poriadok pre celú verejnú správu s aplikáciou na desatinný systém. V praxi sa však podľa nich nepostupovalo, alebo sa dodržiavali len všeobecné zásady spisovej manipulácie bez prihliadnutia na desatinný systém.

Vládne uznesenie z 26. januára 1954 odporučilo orgánom ústrednej štátnej správy, ako aj ich podriadeným zložkám používať desatinný systém. Išlo však len o odporúčanie, ktoré sa nerespektovalo. Ústredné úrady nemali záujem o preberanie nového systému spisovej manipulácie. Všetko nové sa stretáva s nedôverou. To platilo aj pre desatinný systém. Nevyškoleným zamestnancom bolo pohodlnejšie používať staré osvedčené systémy. Nový, náročnejší systém preto odmietali. Nemali vytvorené ani podmienky pre prácu s desatinným systémom. Školenia mali rozšíriť poznatky o desatinnom systéme, rozptýliť nedôveru a vytvoriť psychické predpoklady pre prácu s novým systémom. Odborné školenia o novej spisovej manipulácii sa síce uskutočňovali, nevenovala sa však dostatočná pozornosť zavádzaniu, zlepšovaniu

¹⁹ Spisová služba na národných výboroch a dočasná úprava pre škartáciu spisov, Zbierka obežníkov pre KNV, roč. IV., č. 30, 1952.

²⁰ SNA, fond PV, škat. 37. Povereníctvo vnútra, Nová spisová manipulácia – odborné školenie, zn. 185/4-25/4-II/2.

a prehlbovaniu desatinného systému. Ďalším okruhom ťažkostí bola otázka tvorby spisových plánov. Mnohokrát spisové značky nestačili a preto si úrady sami a často i dosť primitívne doplňovali a ďalej rozširovali spisové plány. Prejavila sa nejednotnosť v tvorbe spisových plánov. Aj v jednom úrade a v jeho oddeleniach vznikali samostatné spisové plány. Vychádzali z rôznych zásad určenia značky spisového plánu. Tým, že sa používali nesprávne spisové značky a nevedela sa správne evidovať pomocou (evidenčný hárok), ťažko sa zisťoval pohyb spisu, ako aj jeho vybavenie a uloženie. Úrady si pomáhali tým, že viedli akési zjednodušené podacie protokoly, najmä v dôležitých agendách. Niektoré spisové značky, príp. nesignované spisy, sa doplňovali pomocnými znakmi podľa mien osôb alebo miest (personálne spisy, spisy o štátnom občianstve a pod.). Súborné série normatívnych výnosov sa zaradovávali podľa ročníkov, prípadne podľa úradov, ktoré ich vydali. Niektoré úrady si tak vytvárali pomocné kartotéky podľa vlastnej potreby. Už to znamenalo nedodržanie zásady desatinného systému, lebo tieto písomnosti sa združovali bez ohľadu na obsah. Nakoniec sa vybavené písomnosti uložili podľa spisových značiek v centrálnych spisovniach. Pri vyhľadávaní spisu bolo potrebné poznať jeho spisovú značku. Často sa však stávalo, že niektoré spisy sa týkali viacerých záležitostí. Spis však mohol byť založený len pod jednou spisovou značkou. Preto sa mali vyhotovovať odkazovacie lístky, čo sa však v praxi nedodržovalo. Používanie rôznych spisových značiek pre jednu záležitosť alebo použitie všeobecnej značky bez bližšieho rozvedenia (na oddiel, heslo, podheslo) tak vnášalo do nového systému neporiadok.

Národné výbory očakávali zrušenie desatinného systému, preto zaujali vyčkávaciu taktiku. Ministerstvo vnútra spolu s Poverením vnútra konštatovalo, že desatinný systém na národných výboroch sa neosvedčil a naráža na odpor zamestnancov. Skúsenosti s desatinným systémom na národných výboroch a jeho neuspokojivý stav viedol národné výbory k tomu, že navrhovali jeho zrušenie. Žiadali používať v praxi osvedčené protokolárne systémy radového a základného čísla. Nechť k desatinnému systému pramenila aj z toho, že ústredné úrady (poverenictva) nepoužívali desatinný systém. V praxi to znamenalo, že písomnosti prichádzajúce z povereníctiev na odbory národných výborov boli číslované podľa protokolárnych systémov, čo spôsobovalo ťažkosti národným výborom pri ich evidencii a premanipulovaní podľa desatinného systému.

Na Povereníctve vnútra a národných výboroch sa desatinný systém neosvedčil. Preto podľa smerníc Povereníctva vnútra (por. číslo 317/1954 Zb. inštrukcií pre výkonné orgány národného výboru) sa Povereníctvo vnútra aj národné výbory vrátili k protokolárnym systémom, a to od 1. januára 1955. Desatinný systém spisovej manipulácie mal svojich zástancov aj po roku 1954 a doznieval miestami v systéme ukladacích značiek. V systéme spisovej manipulácie podľa ukladacích značiek sa písomnosti protokolovali v podaciích protokoloch v chronologicko-numerickej poradí. Písomnosti sa však delili podľa obsahu do vecných skupín a každá takto vytvorená vecná skupina dostala tzv. ukladaciu značku. Ukladacie značky boli označené arabskými číslami od 1 do 37. V prípade potreby sa vytvorili ďalšie (nové) ukladacie značky. Tento spisový poriadok platil až do zrušenia Povereníctva vnútra v roku 1960. Spisová manipulácia podľa systému ukladacích značiek bola v podstate kompromisom medzi protokolárnym systémom a desatinným systémom, kde boli písomnosti zaradené tiež podľa obsahu písomností do vecných skupín. Systém ukladacích značiek vyhovoval viac administratívnym účelom, a to pri zaeľovaní písomností do

jednotlivých vecných skupín pod ukladacie značky, ktoré sa mohli podľa potreby rozširovať vznikom nových ukladacích značiek. Bol to síce systém snád' pružnejší, čo však neznamená, že bol aj prehľadnejší, alebo by sa podľa neho dali lepšie zadeliť jednotlivé písomnosti do vecných skupín. Negatívne faktory pôsobiace pri zavádzaní desatinného systému spisovej manipulácie (ľudský faktor, nepresné zadel'ovanie písomností) pôsobil aj tu.

V priebehu zavádzania desatinného systému spisovej manipulácie sa ho usilovali kompetentné orgány rozšíriť aj na ostatné úrady verejnej správy. Dôraz sa kládol hlavne na vypracovanie spisových plánov, ktoré boli hlavnou pomôckou desatinného systému. V rokoch 1949–1950 sa aj v podnikovej správe (oblastné riaditeľstvá, priemyselné podniky) vydávali čiastkové spisové plány, ktoré mali upevniť spisovú manipuláciu podľa desatinného systému.²¹ Spisový plán pre národné podniky²² vypracovala v roku 1949 subkomisia zastúpená viacerými ministerstvami a národnými podnikmi. Spisový plán bol upravený pre špecifické potreby národných podnikov. Mal tieto triedy: 0 Vedenie; 1 Správa; 2 Plánovanie a štatistika; 3 Zamestnanci; 4 Financie a účtovníctvo; 5 Nákup (zásobovanie); 6 Odbyt (predaj); 7 Technická výstavba; 8 Technická organizácia, vývoj, príprava a kontrola; 9 Výroba – prevádzka.

V spisovom pláne pre národné podniky boli najprv tie triedy, ktoré sa hodili na evidenciu písomností (agendy) všetkých podnikov. Boli to triedy 0 a 4, čiastočne triedy 5 až 8. Trieda 9 Výroba – prevádzka bola najviac diferencovaná (priemysel, stavebníctvo, poľnohospodárstvo atď.). Rozčlenenie triedy 9 sa malo uskutočniť po dohode ústredných úradov s Československou normalizačnou spoločnosťou. To sa však už v praxi nerealizovalo pre neúspech zavedenia desatinného systému do verejnej správy.

V priebehu rokov 1949–1952 v jednotlivých odvetviach verejnej správy a hlavne v podnikovej oblasti dochádzalo k čiastkovým úpravám jednotného spisového plánu podľa špecifických potrieb. Ponechávalo sa veľa miesta na doplňovanie spisového plánu. To však negatívne vplývalo na zavádzanie a jednotnosť desatinného systému v celej verejnej správe. Na druhej strane však možnosť tvorby väčšieho počtu spisových značiek podľa špecifických potrieb podnikov pomohlo prehľadnému evidovaniu a ukladaniu písomností v podnikových archívoch. Pozitívnym faktorom, ktorý vplýval na prehľadné ukladanie písomností bolo aj to, že podniková oblasť nemala také kvantum písomností ako orgány ústrednej štátnej správy. Desatinný systém sa preto ukázal prijateľnejší v podnikovej správe a v literárnej dokumentácii, kde hierarchické členenie pojmov nie je také náročné, ako vo sfére štátnej správy.²³

Doteraz sme väčšinou spomenuli len ťažkosti, ktoré sa vyskytli pri zavádzaní desatinného systému spisovej manipulácie do praxe. Desatinný systém, v porovnaní s protokolárnymi systémami, však mal aj nesporné výhody. Jeho veľkou prednosťou bolo, že združoval písomnosti podľa obsahu (vecne) na základe vopred vypracova-

²¹ V Čechách, v priebehu rokov 1947–1948, vydáva Svatuška L. v spolupráci s inými autorami spisové plány ako pomôcky pre desatinný systém spisovej manipulácie. Pozri poznámku 6 a poznámku 7. Ďalej Svatuška L. – Doležal Z.: *Spisový plán pro řemeslo, obchod a družstva*. Podľa spisových plánov pre národné podniky si vypracovali aj oblastné riaditeľstvá tzv. výťahy zo spisových plánov pre podniky.

²² *Spisový plán pro podniky. Návrh normy*. Čs. společnost normalizační, Praha 1949.

²³ CIGÁNEK, F.: c. d., s. 42.

ného spisového plánu. Spisový plán odzrkadľoval všetky hlavné smery činnosti štátu (zákonodarstvo, správu, súdnictvo). Celá činnosť verejnej správy bola v spisovom pláne rozdelená do dvoch častí: Spoločná časť (triedy 0 – 1) a časť obsahujúca odborné (rezortné) agendy (triedy 2 – 8). V triedach, oddieloch alebo v heslách spisového plánu nešlo o označenie organizačných útvarov, ale agend. Takto sa dostali k sebe písomnosti v tej istej záležitosti. Spisový plán bol stálejší ako ten, ktorý bol odvodený od organizačnej štruktúry. Ďalšou výhodou desatinného systému bolo, že sa dalo manipulovať s veľkým množstvom písomností bez záznamov do podacích protokolov, indexov a iných pomôcok. Podanie, vybavenie a uloženie písomností bolo zachytené v evidenčnom hárku, prípadne najpotrebnejšie záznamy sa mohli preniesť priamo na spisový obal. Písomnosti sa mohli vybavovať vo väčšine prípadov priamo čistopisom, lebo evidenciu aj vybavenie spisu mal na starosti ten istý zamestnanec. Medzi výhody desatinného systému patrila aj možnosť decentralizácie na oddelenia a v prípade potreby aj na každého zamestnanca.

Využitie desatinného systému spisovej manipulácie pri spracovaní písomností ani v archíve nie je zanedbateľné. Na rozdiel od „klasických“ systémov spisovej manipulácie (podľa radového a základného čísla), pri ktorých vznikali veľké chronologicko-numericke nečlenené série písomností, ktoré svojím množstvom a rôznorodosťou sťažovali ich spracovanie v archíve, použitie spisovej manipulácie podľa desatinného systému, prípadne vypracovanie spisových plánov – spisových značiek a systém ukladacích značiek, uľahčil aj ich spracovanie v archíve.

Na Povereníctve vnútra boli písomnosti uložené podľa systému základného čísla (chronologicko-numericke podľa organizačnej štruktúry), ďalej podľa modifikovaného desatinného systému – spisových značiek v rokoch 1949–1954, a podľa systému ukladacích značiek v rokoch 1955–1960. Toto uloženie písomností u pôvodcu sa rešpektovalo aj pri usporiadaní a inventarizácii v archíve. Pri usporiadaní písomností administratívnych odborov Povereníctva vnútra (1949–1954) sa ponechalo pôvodné uloženie písomností, a to podľa desatinných spisových značiek. Od roku 1954 sa postupne zavádzal systém ukladacích značiek, takže v tomto roku sa prelínali desatinné značky s ukladacími. Inventárnu jednotku tvoril súbor písomností, prípadne jeden spis, uložený pod jednou desatinnou alebo ukladacou značkou. V roku 1954, keď sa prelínali desatinné značky s ukladacími, sa použila na označenie inventárnej jednotky signatúra s obidvoma číslami, t. j. odbor, ukladacia značka aj desatinné číslo. (Např. NV/1-12-042). V rokoch 1955 – 1960 sa na označenie inventárnej jednotky použila signatúra s ukladacou značkou (Např. NV/1-7).

Zachovanie pôvodného uloženia podľa desatinných a ukladacích značiek u pôvodcu archívneho fondu ako evidenčných jednotiek aj na označenie inventárnych jednotiek pri archívnom spracovaní dokumentov prispelo k tomu, že inventár Povereníctva vnútra zachytáva skoro každý spis (spis v archívnom slova zmysle), t. j. aj viac spisov v tej istej záležitosti. Do budúcnosti bude aj dobrým základom pre podrobné sprístupnenie archívnych dokumentov formou katalógu, ako aj pri počítačom spracovaní.

Spisová manipulácia podľa desatinného systému, ako sme už spomenuli, sa vo verejnej správe neujala. Narazila na ťažkosti a nedôslednosť pri jeho zavádzaní, ako aj nezáujem zamestnancov, ktorí ho mali používať, čím zanikli aj jeho pozitívne stránky. Pôsobil tu aj faktor „boja proti byrokratizmu“, ktorý sa často chápal ako negovanie zásad spisovej služby, prípadne ako zavádzanie takých metód spisovej

manipulácie, ktorých zvládnutie nebolo v silách vtedajších zamestnancov. Aj naďalej (súbežne) sa používali staré osvedčené protokolárne systémy spisovej manipulácie. Môžeme zhrnúť (snáď aj nad rámec našej témy), že bez ohľadu na akýkoľvek systém spisovej manipulácie je najdôležitejším činiteľom ukladací systém písomností (záznamov) u pôvodcu a následne aj v archíve. Pri veľkých chronologicko-numericky členených súboroch písomností je najefektívnejšie ich uloženie podľa pertinencie – vecných vzťahov. Už v Rakúsko-uhorskej monarchii (v 18. storočí) sa používal vo verejnej správe, súbežne s protokolárnym systémom aj vecný systém ukladania písomností, prípadne logické heslá, ktoré zodpovedali náplni úradných agend. V prvej Československej republike používali niektoré ministerstvá vecné heslá (symboly) pri ukladaní písomností a vypracovali spisové plány so spisovými značkami. Na Slovensku boli tiež snahy (ministerstvo vnútra v roku 1942) o zavedenie stálych základných čísiel a šifrovaných spisových značiek podľa zásad modifikovaného desatinného systému. Podobne môžeme hovoriť o ukladacích značkách (1954–1960), ktoré boli v podstate tiež vopred stanovené, „stále základné čísla“, prípadne spisové značky. Bolo to síce „nové označenie“ písomností podľa vecných hľadísk, ale naďalej ich spájalo delenie písomností podľa pertinencie-vecných vzťahov (ako pri desatinnom triedení písomností). Na Slovensku sa spisový plán so spisovými značkami najviac uplatnil v modifikovanom desatinnom systéme spisovej manipulácie (v rokoch 1949–1954) a preživa svoju „renesanciu“ v registratúrnych (spisových) plánoch a v registratúrnych (spisových) značkách do súčasnosti.

Na záver môžeme konštatovať, že dobre usporiadaná registratúra, bez ohľadu na akýkoľvek systém spisovej manipulácie, spojená s automatizáciou už u pôvodcu archívneho fondu „uľahčí“ a zracionalizuje aj základné práce v archíve – a to ich podrobné sprístupnenie formou katalógu, prípadne formou počítačového spracovania.

THE DECIMAL SYSTEM OF DOCUMENT CLASSIFICATION IN SLOVAKIA

(1949–1954)

Vladimír Wolfshörndl

A brief summary of the origins (inception) of the Dewey decimal classification (in 1876) as an international (universal) system, which was mostly used in library science and documentation services, and of its modified usage in the state administration of the Czechoslovak Republic (in 1930s).

The paper concentrates on the efforts of establishing a modified Dewey decimal system of document classification at the central offices of Slovak state bodies and the subordinate bodies in the period of 1949 – 1954. There were attempts to introduce it at business administration as well. The principal tool of the Dewey decimal classification of documents is a document plan (a system of document headwords) and relevant document marks (signatures), by means of which official documentation is sorted out by subject criteria. The document classification using the decimal system was not adopted in Slovakia and was repealed on 31st December 1954. The attention is paid also to the

principal factors that led to the failure of introducing the decimal system of document classification.

The final part of the article refers to the usage of the Dewey decimal classification for processing archival documents and making them accessible, represented by the example of the fond of Commission of the Interior. It may be stated that the Dewey decimal system of the document classification (as opposed to record systems) made the archival processing of documents easier, simplified and faster. It will make a convenient basis for making archival documents available in detail in the form of catalogues, as well as for their processing with computers.

Translated by Michal Švec

KRAJINSKÝ ÚRAD V BRATISLAVE 1928–1938

(Analýza stavu registratúry, projekt a priebeh reinventarizácie archívneho fondu)

KATARÍNA MAGUROVÁ

Magurová, K.: Regional Office in Bratislava in 1928–1938. (Analysis of Conditions, the Project and Process of Re-inventory of the Archival Fond). Slovenská archivistika, Vol. XLV, No 2, 2009, p. 22–35

The paper analyzes the original conditions of the archival fond of the Regional Office in Bratislava in the period of 1928–1938 and deals with the topic, methodology, proposal and processing of the archival fond.

Slovakia. Archival science. Archival theory and practice.

Mgr. Katarína Magurová, Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, 817 01 Bratislava 11

Dejiny pôvodcu a analýza doterajšieho stavu spracovania a sprístupnenia registratúry

Vznik, vývoj a organizácia pôvodcu registratúry Krajinského úradu

Po vzniku I. Československej republiky (ďalej ČSR) v októbri roku 1918 bola zorganizovaním štátnej správy na Slovensku poverená Československá dočasná vláda na Slovensku. Svoje poslanie však nebola schopná splniť, a preto ešte v novembri 1918 zaniká. Zákonom č. 64/1918 Zb. z. a n. z 10. decembra 1918 o mimoriadnych a prechodných ustanoveniach bolo na Slovensku zrušené štátoprávne spojenie Slovenska s Uhorskom, rozpustené miestne samosprávne orgány, t. j. mestské a obecné výbory, a ich právomoc bola zverená komisiám, ktoré ustanovil osobitný zmocnenec vlády na Slovensku – minister s plnou mocou pre správu Slovenska. Jeho kompetencia na rozdiel od ostatných ministerstiev bola územne obmedzená len na Slovensko. Oprávnenia a povinnosti ministra a úradu neboli právne zabezpečené. Právomoci Ministra ČSR s plnou mocou pre správu Slovenska (ďalej MPS) sa počas niekoľko-ročného trvania menili. MPS zasahoval prostredníctvom svojich referátov do všetkých rezortov na území Slovenska. Kompetencia vládnych referátov nebola určená nijakými normami a od začiatku roku 1920 sa postupne pretvárajú na slovenské oddelenia, resp. expozitúry rezortných ministerstiev v Prahe. Minister priamo riadil iba vládny referát pre administratívne záležitosti, ktorý spolu s prezídiom tvoril úrad MPS. Pomer oddelení k MPS, ako aj k rezortným ministerstvám bol približne rovnaký. V podstate to boli samostatné úrady, organizačne a kompetenčne nezávislé. Proces ich utvárania sa ukončil v priebehu rokov 1920–1921.¹ Tieto úrady pôsobili až do zriadenia Krajinského úradu v Bratislave v roku 1928, jedine školský referát (Referát ministra školstva a národnej osvety) bol zrušený v roku 1938.

¹ Pozri: BIELIK, František: *Minister s plnou mocou pre správu Slovenska*, inventár k archívne mu fondu. Slovenská archívna správa, Bratislava 1963, s. 3–15.

Krajinský úrad v Bratislave (ďalej KÚ), ako najvyšší správny orgán na Slovensku, bol zriadený na základe zákona č. 125/1927 Zb. z. a n.,² ktorým sa vytvorilo krajinské zriadenie aj na Slovensku a súčasne bolo zrušené župné zriadenie. Zákom č. 92/1928 Zb. z. a n. 1. júla 1928 prevzal KÚ pôsobnosť bývalých župných úradov, župných zastupiteľstiev a výborov. Pôsobnosť MPS prešla na KÚ vládnym nariadením č. 94/1928 z 28. júna 1928 a vyhláškou prezidenta Krajinského úradu č. 10328 prez. zo dňa 4. augusta 1928 boli od 1. júla 1928 zrušené aj bratislavské expozitúry ústredných úradov.³ V roku 1936 bola zriadená výnosom Ministerstva vnútra⁴ odbočka Krajinského úradu v Košiciach, pod oficiálnym názvom Kancelária krajinského prezidenta v Košiciach. Kancelária mala pôsobnosť v okresoch východného Slovenska vo veciach dohľadu nad okresnými, štátnymi, policajnými, notárskymi a mestskými úradmi a vo veciach výkonu skúšok znalostí štátneho jazyka. V roku 1937 jej pribudla agenda štátno-bezpečnostná. Kancelária bola v dôsledku štátoprávnych, politických a územných zmien v Česko-Slovensku uznesením vlády Slovenskej krajiny zo dňa 23. januára 1939 zrušená.⁵

Na čelo KÚ ako samostatnej právnickej osoby bol vymenovaný prezidentom ČSR krajinský prezident, ktorý služobne podliehal ministrovi vnútra. Krajinský prezident, jeho námestníci a ostatní úradníci úradu patrili k menovaným orgánom štátnej správy. K voleným orgánom KÚ, resp. orgánom ustanoveným kombinovaným spôsobom, t. j. sčasti voľbou, sčasti menovaním, patrilo Krajinské zastupiteľstvo, Krajinský výbor, Krajinský poradný zbor a krajinské komisie, ktoré účinkovali ako poradné orgány krajinského prezidenta.

Základnú organizačnú štruktúru KÚ tvorilo prezídium, administratívne oddelenia a učtáreň. Agenda prezídia bola rozdelená do sekretariátu a ôsmich referátov. Prvých šesť referátov nebolo pomenovaných, ale iba označených rímskymi číslami. Agenda prezídia pozostávala najmä z organizačných, rozpočtových personálnych a štátno-bezpečnostných záležitostí. Prezídium KÚ okrem toho vykonávalo aj dohľad nad Krajinským archívom, knižnicou a hospodárskou správou KÚ. Z činnosti Krajinského archívu sa zachovalo nevelké množstvo písomností a tvoria samostatný archívny fond.

Administratívne oddelenia mali medzi sebou rozdelenú ostatnú agendu KÚ. Ich činnosť koordinovali nadriadené zložky nazývané skupinami. Každéj skupine podliehalo niekoľko oddelení, spravidla s kompetenčne alebo odborovo príbuznou agendou. Skupiny boli označované rímskymi číslami a oddelenia arabskými číslami. Skupiny viedli prednostovia – vládni radcovia a oddelenia prednostovia – hlavní radcovia. KÚ počas svojej existencie zaznamenal niekoľko organizačných zmien. Menila sa jednak agenda jednotlivých oddelení, ale aj rozsah pôsobnosti skupín.⁶

---

² Zák. č. 125/1927 Zb. z. n. z 14. 7. 1927 o organizácii politickej správy.

³ In: Krajinské noviny pre Slovensko . roč. I, rok 1928, č. 2., č. 11. s. 26

⁴ Slovenský národný archív v Bratislave (SNA), fond Krajinský úrad – prez., škat. 124, Výnos Ministerstva vnútra, zo dňa 27. júna 1936, č. B-2156-19./6.1936.

⁵ Pozri aj: Zák. č. 190/1939 Sl. z. o verejnej správe vnútornej, diel Piaty, § 78 zo dňa 25. júla 1939. Obežník Ministerstva vnútra Slov. krajiny č. 1861/1939 z 22.2.1939. In: Krajinský vestník pre Slovensko, roč. XII, rok 1939, č. 7, č. 55.

⁶ Pozri Rozvrhy práce agendy Krajinského úradu v Bratislave za roky 1928–1939. In: *Krajinský vestník*, roč. I–XII (1928–1939).

Učtáreň KÚ mala dva účtovné odbory, ktorých písomná produkcia sa však nezachovala.

K významnej zmene v kompetencii a agende KÚ došlo po 6. októbri 1938, keď v dôsledku zmenených politických pomerov na Slovensku nastáva kompetenčný dualizmus medzi KÚ a Ministerstvom vnútra Slovenskej krajiny. Agenda prezídia KÚ týkajúca sa najmä záležitostí štátno-bezpečnostných a vojenských, ako aj polície a žandárstva, prešla do novoutvorených odborov Ministerstva vnútra.

Pôsobnosť a hospodárska činnosť krajiných orgánov zaniká definitívne 31. decembra 1939. Majetok, fondy, majetkové práva, nároky a záväzky prešli na novovytvorenú Slovenskú republiku. Likvidáciou KÚ bolo poverené Ministerstvo vnútra a prebiehala v rokoch 1940–1944.⁷

Správa registratúry Krajiného úradu

Registratúra KÚ sa členila na dve základné skupiny registratúrnych záznamov, a to prezidiálne a administratívne. Obidve skupiny boli oddelene manipulované. KÚ viedol samostatný registratúrny denník pre evidovanie registratúrnych záznamov prezídia a samostatný registratúrny denník pre evidovanie registratúrnych záznamov jednotlivých administratívnych oddelení. Denníky sa viedli chronologicko-numericke a registratúrne záznamy sa v nich evidovali bez ohľadu na príslušnosť k referátu prezídia, resp. ku skupine a administratívne oddeleniu. Registratúrne denníky prezídia slúžili aj na evidovanie registratúrnych záznamov krajiného zastupiteľstva, výboru a komisií. Denníky v knižnej podobe sa používali do roku 1933, keď ich nahradila kartotéka. Kartotéka sa však zachovala iba torzovitá a preto sa v praxi nedá využiť, má azda len dokumentačnú hodnotu. K registratúrnym denníkom úrad viedol osobný, miestny a vecný index a niekoľko druhov tzv. číselných ukazovateľov.⁸

Do registratúrnych denníkov sa zapisovali podania doručené KÚ, ako aj registratúrne záznamy, ktoré vznikli z vlastného podnetu (ex off). Číslo prvého podania v jednej veci v roku sa súčasne stalo základným číslom spisu. Všetky ostatné podania v tej istej veci evidované pod poradovým číslom spisu v podacom denníku sa ukladali k základnému číslu. Kompletný spis (jedno podanie alebo viacero podaní v jednej veci) sa opatril spisovým obalom, na ktorom boli zapísané všetky poradové čísla spisu. Základné číslo spisu bolo výrazne označené, najčastejšie červeno.

Každé podanie bolo opatrené odtlačkom prezentačnej pečiatky, kde okrem dátumu a poradového čísla spisu podľa podacieho denníka bolo vyznačené aj administratívne oddelenie, ktorému podľa rozvrhu práce KÚ predmetný spis patrilo na vybavenie. Pri spisoch evidovaných v podacom denníku prezídia sa v prezentačnej pečiatke pripisovala ešte skratka „prez.“ Spisy sa odovzdávali do skupinových kancelárií a potom ich odovzdávali do ústrednej spisovne KÚ. Každá skupinová kancelária si viedla osobitnú evidenciu vlastných spisov a spisy si uchovávali v príručnej spisovni po dobu troch rokov a potom ich odovzdávali do ústrednej spisovne KÚ. V ústrednej

⁷ BIELIK, František – SOPKO, Július: *Štátny slovenský ústredný archív, Sprievodca po archívnych fondoch, oddelenie kapitalizmu, Bratislava, Slovenská archívna správa, 1964, s. 47–48.*

⁸ Podľa čísiel zoradené výnosy a nariadenia nadriadených úradov, podania podriadených úradov, podania iných úradov a pod.

spisovni sa osobitne ukladali spisy prezidia a osobitne spisy administratívnych oddelení. Obidvoje však chronologicko-numericke, podľa základného čísla bez ohľadu na organizačné útvary KÚ. Evidenčné pomôcky skupinových kancelárií sa nezachovali, a preto vychádzame len zo súdobých organizačných poriadkov, obežníkov a inštrukcií.⁹

Analýza doterajšieho stavu spracovania a prístupnosti archívneho fondu Krajský úrad

Písomnosti KÚ prevzal predchodca Slovenského národného archívu (SNA) do trvalej úschovy v rokoch 1954–1968 a ďalšie písomnosti boli delimitované z iných archívov v rokoch 1999–2000. Pôvodná registratúra KÚ utrpela značné straty v dôsledku vojnových udalostí a neskorším nevhodným uložením v pivničných priestoroch. V súčasnosti archívny fond KÚ má rozsah 1327 bežných metrov.

Písomnosti KÚ boli v minulosti čiastočne archívne spracúvané. Z viacerých dôvodov však nie komplexne a systematicky. Do archívu sa písomnosti preberali po častiach, s časovým odstupom a vzhľadom na vtedajší nedostatok priestorov sa umiestňovali v odľahlých depotoch. Napokon aj viaceré súbory a jednotliviny príslušné do KÚ boli archívami priebežne vytriedené pri spracúvaní iných archívnych fondov a registratúr (napr. Ministerstvo vnútra, Povereníctvo dopravy, Ministerstvo dopravy a verejných prác).

Prvú archívnu pomôcku, dočasný inventár, vyhotovili v roku 1959. Poskytla prístup k archívnym dokumentom prezidiálnym a administratívnym. Zachoval sa však len jej nekompletný rukopisný exemplár. Pomôcka na 143 stranách eviduje 1 315 inventárnych jednotiek a 3 196 ukladacích jednotiek. Skladá sa z úvodu a štyroch častí. Chýbajúce strany pravdepodobne evidovali úradné knihy a pomocné knihy – podacie protokoly a indexy. Predpokladáme to podľa toho, že tretia časť uvedená nadpisom „Prezidiálny materiál“ začína inventárnym číslom 371 a eviduje registratúrne dokumenty prezidia KÚ. Štvrtá časť „Administratívny materiál“ eviduje archívne dokumenty administratívnych oddelení. Inventárny záznam obsahuje číslo inventárnej jednotky, signatúru, regest, časový údaj a číslo ukladacej jednotky. Signatúru pri písomnostiach prezidia tvorí veľké písmeno P (prezídium) a pomlčkou oddelené rímske číslo označujúce príslušný referát prezidia podľa organizačného poriadku. Signatúru pri písomnostiach administratívnych oddelení tvorí veľké písmeno A a pomlčkou oddelené arabské číslo organizačného útvaru KÚ. Či pôvodná archívna pomôcka – dočasný inventár, mala aj pomocný aparát, teda osobné, zemepisné a vecné registre, nevieme posúdiť. Určujúcim prvkom pri usporiadaní písomností prezidia bol rok ich vzniku a organizačné útvary, teda referáty (oddelenia).

Inventárnu jednotku tvoril súbor spisov jedného referátu za rok. Spisy inventárnej jednotky boli zoradené číselne podľa základných čísiel. Podobný systém usporiadania bol použitý aj pri administratívnych oddeleniach KÚ, len s tým rozdielom, že určujúcim sa stalo oddelenie KÚ v organizačnom poriadku označené arabským číslom. Organizačné členenie administratívnych oddelení vo vyššej rovine – skupiny, označované rímskymi číslami spracovatelia nerešpektovali. Takto vznikli obsahovo

⁹ Vyhláška krajského prezidenta č. 43.000/1932 prez. – príloha: Kancelársky poriadok. Obežník KÚ č. 42.589/1932 prez. z 29.12.1932 o kancelárskom poriadku. In: Krajský vestník pre Slovensko, ročník V, rok 1932, č. 36, č. 606.

a proporčne nerovnorodé inventárne jednotky, s rozsahom od 1 až po 56 škatúl, čo sa odzrkadlilo aj na regestoch inventárnych jednotiek v archívnej pomôcke.

Reinventarizácia časti fondu KÚ – prezídia sa vykonala v roku 1969. Do novej archívnej pomôcky – inventára boli zahrnuté aj v roku 1968 na Slovensko vrátené písomnosti zo Študijného ústavu Ministerstva vnútra v Prahe. Týkali sa väčšinou IV. referátu prezídia KÚ, avšak pôvodná registratúra (chronologicko-numerické uloženie spisov) bola úplne rozmanipulovaná a spisy pôvodne evidované pod jedným základným číslom boli rozobraté a navzájom premiešané. To značne skomplikovalo spracovanie a zaradenie jednotlivých dokumentov.

Do fondového oddelenia Prezídium boli zahrnuté aj písomnosti Krajinského zastupiteľstva, Krajinského výboru, Krajinského poradného zboru a krajinských komisií. Ostatné písomnosti prezídia KÚ sú usporiadané podľa referátov. Inventárnu jednotku tvoria písomnosti referátu za kalendárny rok. Iba písomnosti IV. referátu sú usporiadané pertinenčne a inventárnu jednotku tvorí súbor písomností jednej vecnej skupiny za kalendárny rok. Archívna pomôcka eviduje aj všetky zachované úradné a pomocné knihy KÚ a má pomerne dobre vypracovaný úvod a pomocný aparát.

Po podrobnom preskúmaní doterajších archívnych pomôcok z roku 1959 (dočasný inventár k prezídiu a administratívnym oddeleniam) a 1969 (Prezídium), ale najmä po oboznámení sa so systémom usporiadania a prezretí a zhodnotení písomností celého archívneho fondu, sme prišli k záveru, že triedenie a následné usporiadanie do fondových oddelení a zoskupenie do inventárnych jednotiek bolo vo viacerých prípadoch nedôsledné. Dokonca sa stalo, že do fondu KÚ boli zaradené sem nepatriace písomnosti, neišlo o nepravé prioritá, ale úplne cudzie písomnosti, napr. Ministra Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska a Slovenského oddelenia ministerstva vnútra. Viaceré evidované písomnosti nezodpovedali kritériám na ich trvalú úschovu a mali byť vyradené. Uloženie spisov v archívnych škatuliach bolo po technickej stránke nevyhovujúce, chýbali obaly so základnými identifikačnými údajmi ako názov fondu, číslo ukladacej a inventárnej jednotky, písomnosti tvoriace inventárnu jednotku neboli oddelené a pod. Nedostatočné bolo aj vnútorné usporiadanie jednotlivých spisov. O to viac potom zaráža fakt, že k takto spracovaným písomnostiam sa vyhotovovali katalógy, a to výberové tematické, aj systematický katalóg. Výberový tematický katalóg k písomnostiam Prezídia KÚ pod názvom Robotnícke hnutie a dejiny KSČ vyšiel v roku 1972.

Práce na systematickom katalógu a ďalších tematických katalógoch k písomnostiam administratívnych oddelení sa začali v roku 1977 a boli schválené vtedajším vedením Štátneho ústredného archívu Slovenskej socialistickej republiky (ŠÚA SSR), ako aj Archívnu správou Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky. Potrebu profesionálne a kvalitne spracovať a sprístupniť archívny fond KÚ si zrejme uvedomovali aj pracovníci podieľajúci sa na katalogizovaní, a preto súbežne písomnosti triedili, usporadovali, vyradzovali, inventarizovali a katalogizovali,¹⁰ čo však odporovalo všetkým zaužívaným pravidlám spracúvania a sprístupňovania archívnych dokumentov, ako aj teoretickým poznatkom archívnej vedy. Tieto práce trvali až do roku 1986, keď sa Metodická komisia ŠÚA SSR zaoberala nahromadenými problémami a nedostatkami pri spracúvaní a sprístupňovaní fondu a navrhla

---

¹⁰ SNA, Osobný fond Dr. Elemír Rákoš (nespracované), Zápisnica z 8. zasadnutia Metodickkej komisie ŠÚA SSR v Bratislave zo 6. 5. 1982.

práce na katalógu pozastaviť a súčasne odporučila prehodnotiť doterajší spôsob triedenia a usporadovania písomností administratívnych oddelení KÚ. Najvhodnejšie by bolo dokumenty nanovo roztriediť, usporiadať, vnútorne vyradiť a inventarizovať. Až potom prípadne pokračovať v katalogizovaní, ale len vybraných častí,¹¹ pretože plánovaná katalogizácia takmer celého fondu sa ukázala ako absolútne neúčelná a nepotrebná vzhľadom na rozsah fondu, obsahovú rôznorodosť a historickú výpovednú hodnotu jednotlivín aj celých súborov spisov. Dôležitým momentom, prečo bývalé oddelenie dejín kapitalizmu ŠUA SSR súhlasilo a začalo s katalogizáciou dokumentov KÚ, bolo zahájenie prípravných prác na presťahovanie archívnych fondov a samotné sťahovanie do novej účelovej budovy archívu na Drotárskej ceste v Bratislave. V tomto prechodnom období zamestnanci archívu predovšetkým balili, označovali a pripravovali spravované dokumenty na transport, archív postupne prichádzal o pracoviská a depoty roztrúsené po celej Bratislave a vzdialenejšom okolí.¹² Práce na fondoch sa tým veľmi obmedzili a za daných podmienok katalogizácia dokumentov KÚ mohla bez väčších obmedzení paralelne pokračovať. Napokon však snaha sprístupniť aspoň čiastočne archívny fond Krajinský úrad mala negatívny výsledok.

Spracúvanie a sprístupňovanie archívneho fondu KÚ pokračovalo po čiastočnej korekcii na základe odporúčania metodickej komisie až do roku 1990, keď bolo prerušené v dôsledku nových politických a spoločenských zmien a z nich vyplývajúcich požiadaviek kladených na SNA. Okrem toho SNA v roku 1993 zaznamenal organizačné a personálne zmeny.¹³

V nasledujúcich rokoch sa na fonde z vyššie spomínaných dôvodov takmer vôbec nepracovalo. V roku 2000 sa vypracovala nová „analýza stavu registratúry, dovtedajšieho spracovania a návrh reinventarizácie archívneho fondu“. Odvtedy sa na systematickom spracúvaní a sprístupňovaní podieľa nový kolektív zamestnancov, ale stále nie v plnej miere, pretože množstvo požiadaviek na vybavovanie správnej agendy kladených na archív rozsah prác veľmi eliminuje.

Projekt spracovania a sprístupnenia archívneho fondu Krajinský úrad

Spracovanie a sprístupnenie archívneho fondu

V priebehu archívnych prác na fonde po roku 2000 sme sa s ním ešte dôkladnejšie oboznámili a získali nové poznatky. Dospeli sme k záveru, že je žiaduce doterajší návrh spracovania a sprístupnenia čiastočne prepracovať, viacej konkretizovať a okrem iného je tiež potrebné:

- zohľadniť súčasný stav spracovania;
- zohľadniť nezvratnosť dôsledkov viacerých negatívnych zásahov hraničiacich s neodborným prístupom predchádzajúcich spracovateľov (odstránenie pôvodných obalov, rozbitie jednotlivých spisov a ich umelé spájanie do

¹¹ SNA, Osobný fond Dr. Elemír Rákoš (nespracované), Zápisnica z 18. verejného zasadnutia Metodického komisie ŠUA SSR v Bratislave z 9. 1. 1986 a Zápisnica z 23. verejného zasadnutia Metodického komisie ŠUA SSR v Bratislave z 2. 12. 1987.

¹² Hrad Červený Kameň, kaštieľ v Plaveckom Podhradí.

¹³ Materiálové oddelenie dejín kapitalizmu a oddelenie dejín socializmu sa zlúčili do oddelenia nových fondov.

- väčšinou vecne príbuzných celkov (fasciklov), alebo naopak rozoberanie na jednotliviny);
- zohľadniť značné disproporcie v kvantite aj kvalite zachovaných písomností, napr. pomocné knihy, resp. registratúrne pomôcky pôvodcu sú neúplné a k niekoľkým ročníkom sa nezachovali;
  - zohľadniť charakter dokumentov, možnosti ďalšieho využívania pre správne účely a bádateľskú agendu;
  - rešpektovať historickú a výpovednú hodnotu jednotlivých dokumentov;
  - uznať permanentnú požiadavku na skoré sprístupnenie kľúčového archívneho fondu z obdobia predvojnového Československa.

Tieto aspekty nás viedli k tomu, že z dokumentov, ktoré boli produktom jednej agendy a sú príbuzné vecne a viac-menej aj diplomaticky, sme vytvorili niekoľko fondových pododdelení. Ide väčšinou o technické oddelenia a spisy obsahujú množstvo projektovej a technickej dokumentácie.

Celý archívny fond KÚ sme rozdelili do štyroch veľkých fondových oddelení (archívnych jednotiek). Jednotlivé fondové oddelenia sme označili veľkými písmenami abecedy:

- A. Krajinské orgány
- B. Prezídium
- C. Administratívne oddelenia
- D. Kancelária krajinského prezidenta v Košiciach.¹⁴

Fondové oddelenia A a C ďalej delíme na fondové pododdelenia označené arabským číslom.

Vo všetkých fondových oddeleniach by sa mali dodržať nasledujúce pravidlá:

- a) úradné knihy zaraďujeme v príslušnom fondovom oddelení a evidujeme v čiastkovom inventári k jednotlivému fondovému oddeleniu,
- b) pomocné knihy taktiež zaraďujeme k príslušnému fondovému oddeleniu a evidujeme v čiastkovom inventári,
- c) vzhľadom na rozsah, stav a rôznorodosť písomností registratúry KÚ pri usporadovaní a delení archívneho fondu na fondové oddelenia a členení v ďalších rovinách uplatňujeme takmer všetky spôsoby usporadovania – chronologický, organizačný, registratúrny a diplomatický.

Krajinské orgány

Pôvodný čiastkový inventár k fondovej časti Krajinský úrad v Bratislave – Prezídium, eviduje aj úradné knihy – zápisnice zo zasadnutí a ďalšie písomnosti Krajinského zastupiteľstva, Krajinského výboru, Krajinského poradného zboru a krajinských komisií. Spracovatelia pri sprístupnení tohto fondového oddelenia vychádzali z faktu, že niektoré zo zápisníc volených orgánov boli pôvodne protokolované v prezidiálnom protokole, o čom svedčia niektoré prezentačné pečiatky na dokumentoch. To však nie je dôvod, prečo ich písomnosti majú byť zahrnuté do fondového oddelenia KÚ – Prezídium. Volené orgány KÚ boli špecifickými orgánmi politickej správy. Každý z nich mal svoje určenie a úlohy. Dokumenty z ich činnosti preto treba

¹⁴ Pozri príloha – schéma usporiadania.

evidovať osobitne. Preto sme dokumenty z fondového oddelenia Prezídium vyňali a vytvorili samostatné fondové oddelenie (A) s pododdeleniami:

- A. *Krajinské orgány*
  - A.1 Krajinské zastupiteľstvo
  - A.2 Krajinský výbor
  - A.3 Krajinský poradný zbor
  - A.4 Krajinské komisie

Rozsah písomností z činnosti krajinských orgánov je 12 bežných metrov. Signatúru bude tvoriť značka fondu, značka fondového oddelenia resp. pododdelenia a poradové číslo, ktoré pravdepodobne bude totožné s inventárnym číslom, keďže súbor písomností z jedného zasadnutia by mal tvoriť samostatnú inventárnu jednotku. Ku každému pododdeleniu vypracujeme inventárny zoznam a pre celé fondové oddelenie vypracujeme čiastkový skupinový inventár s úvodom a registrami.

Prezídium

Archívna pomôcka KÚ – Prezídium eviduje aj všetky zachované pomocné knihy, ktoré viedli v Krajinskom úrade. Náročná bude úloha identifikovať a roztriediť všetky pomocné knihy a zaradiť ich k príslušnému fondovému oddeleniu.

Fondové oddelenie Prezídium KÚ (B) budeme reinventarizovať ako posledné. Pri usporadovaní tejto časti fondu čiastočne zachováme systém, ktorý použili predchádzajúci spracovatelia. Teda nadradeným zostane rok vzniku písomností. V rámci roku potom budú nasledovať písomnosti jednotlivých organizačných útvarov prezídia – referátov, ktorých bolo osem a sekretariát. Sekretariát prezídia KÚ bol súčasne aj sekretariátom krajinského prezidenta. Zachovalo sa z neho pomerne málo písomností – cca 6 archívnych škatúl. Numerické uloženie spisov podľa základného čísla nezachováme, ale písomnosti každého referátu usporiadame pertinenčne. Inventárnu jednotku budú pravdepodobne tvoriť písomnosti jednej vecnej skupiny, resp. ju určíme podľa spôsobu usporiadania písomností vecnej skupiny (napr. abecedné zoradenie). Písomnosti Prezídia KÚ sú v súčasnosti uložené v 612 škatuliach. Aj do tohto fondového oddelenia zaradíme dokumenty vytriedené pri usporadovaní iných fondových oddelení.

Administratívne oddelenia

Administratívne oddelenia – organizačné útvary (oddelenia)

Najrozsiahlejšiu časť archívneho fondu KÚ tvoria písomnosti administratívnych oddelení (C). Pôvodná registratúra KÚ¹⁵ bola narušená už predchádzajúcimi spracovateľmi. V dôsledku nesystémového prístupu a v mnohých prípadoch aj z pragmatických dôvodov sa pri usporadovaní vymenili alebo odstránili staré a poškodené spisové obaly, čím sa nenávratne stratili základné identifikačné znaky spisu. Po dôkladnom zvážení možnosti spracovania a sprístupnenia tejto časti fondu sme potvrdili správnosť návrhu z roku 2000, teda:

---

¹⁵ Písomnosti uložené chronologicko-numericky podľa základného čísla, bez ohľadu na príslušnosť k organizačnému útvaru KÚ.

1. Nerešpektovať pôvodné registratúrne uloženie dokumentov pôvodcom.
2. Nerešpektovať organizačné členenie KÚ do skupín (označené rímskymi číslami), keďže podliehali organizačným zmenám a zastávali iba funkciu koordinátora činností oddelení KÚ.
3. Pri usporiadaní zásadne nadradíť rok vzniku registratúrneho dokumentu (resp. rok, v ktorom dostal posledné základné číslo), pretože rok vzniku registratúrneho dokumentu sa nám pri mnohých organizačných zmenách KÚ zdá najstabilnejším prvkom, keďže sa často menila agenda administratívnych oddelení.
4. Uplatniť chronologicko-štruktúrne usporiadanie, teda písomnosti usporiadať v rámci roka podľa nižších organizačných útvarov, t. j. oddelení označených arabskými číslami, keďže:
5. agenda oddelení napriek zmenám bola ustálenejšia a jedno oddelenie viacmenej svojou činnosťou produkovalo obsahovo príbuzné písomnosti,
6. príslušnosť do oddelenia možno s istotou identifikovať z prezentačnej pečiatky, ako aj z ďalších kancelárskych poznámok a znakov v spise,
7. číslo oddelenia (arabské), na rozdiel od čísiel skupín (rímske), sa v priebehu roka spravidla nemenilo, a preto sa pri usporadovaní výrazne prejaví význam dodržania zásady nadradenosti roku vzniku dokumentu.
8. V nižšej rovine usporiadania, ak to charakter písomností dovoľí, uplatniť pertinenčný princíp.
9. Prípadné abecedné (podľa priezvisk alebo názvov miest a obcí) usporiadanie písomností vo vecných súboroch, ktoré to dovoľia.
10. Priebežne vnútorne vyradovať multiplikáty dokumentov, neukončené spisy, spisy s nízkou výpovednou hodnotou a bez historickej hodnoty atď.
11. Inventárne jednotky vytvárať viac menej rovnorodé a vyvážené so zreteľom na konkrétne usporiadanie, množstvo, typ a obsah dokumentov.
12. Signatúru bude tvoriť značka fondu, značka fondového oddelenia, ročník a číslo organizačného útvaru – oddelenia a ďalšie číslo (znak), ktoré bude priebežne pridelené súboru písomností väčšinou tvoriacich jednu inventárnu jednotku, napríklad KÚ-C.1-1928-15.1.1 (KÚ = Krajinský úrad, C.1 = podľa organizačnej štruktúry administratívne oddelenia, 1928 = ročník 1928, 15 = oddelenie 15).

Usporadovanie v rámci roka a v rovine organizačných útvarov sa osvedčilo napr. pri agende štátne občianstvo a domovská príslušnosť. Spisy sú síce v priebehu existencie KÚ organizačne aj charakterom rovnorodé, ale pôvodne boli radené numericke a keď vybavenie spisu prešlo do ďalšieho roku, dostal aj nové základné číslo. Keďže registratúrne pomôcky sa zachovali neúplné, spis o štátnom občianstve konkrétnej osoby archivár nedokázal vyhľadať. Preto sme celú agendu „štátne občianstvo“ usporiadali abecedne podľa priezvisk za každý rok zvlášť. Zachoval sa tým zvolený princíp, a súčasne vzhľadom na skutočnosť, že v každom ročníku je niekoľko tisíc spisov, boli usporadovacie práce technicky aj fyzicky zvládnuteľné. Dnes už môžeme konštatovať, že vďaka uvedenému usporiadaniu, archív mohol pozitívne vybaviť niekoľko dožiadaní správnej agendy. Rovnaký princíp sme použili aj pri usporadovaní matričnej agendy. Podobným spôsobom sme postupovali pri usporiadaní agendy živnostenskej. Spisy sú radené v rámci ročníka podľa typu živností,

bánk, poisťovní, akciových spoločností a potom abecedne podľa miest a obcí a podobne postupujeme aj pri sprístupňovaní ďalších oddelení. Nesúrodé množstvo spisov sa tak pretvorí na homogénne súbory dokumentov, pričom nedochádza k porušovaniu princípov archivistiky, čo je z pohľadu spracovateľa a zaiste aj používateľa pozitívom.

Administratívne oddelenia – vecné súbory

Po dôkladnom oboznámení sa s agendou oddelení KÚ a ich zachovanou písomnou produkciou sme dospeli k záveru, že všetky dokumenty nie je technicky možné a ani účelné späťne zaradiť do príslušného oddelenia a usporiadať podľa nami zvolenej štruktúry ročník – organizačný útvar bez výnimky. A to nielen preto, že rekonštrukcia pôvodného uloženia a usporiadania často nebola možná, ale aj dôvodu posúdenia hodnoty, charakteru, typu a možností využívania dokumentov.

Manipuláciou s písomnosťami administratívnych oddelení KÚ predchádzajúcimi spracovateľmi vznikli aj dve „zbierky“, pretože z pohľadu archívára nemôžeme jednoznačne povedať, že dokumenty sú radené podľa pertinencného princípu. Ide o pomerne veľké súbory písomností, a to stavby a rekonštrukcie štátnych budov a projektová dokumentácia stavieb a rekonštrukcií ciest a mostov na Slovensku.

Fondové pododdelenie Stavby a rekonštrukcie štátnych budov (pozemné stavby) provenienčne obsahuje písomnosti z produkcie minimálne troch oddelení KÚ. Vo viacerých prípadoch sa tak iba domnievame, pretože pôvodné spisové obaly, ktoré pravdepodobne mali všetky identifikačné znaky príslušnosti a miesta v registratúre, boli v minulosti odstránené a vytvorili sa nové fascikle, ktoré spájala vecnosť, realizačný zámer, lokalita a nie registratúrna príslušnosť. Jednotlivé spisy a výkresy k projektom spravidla nie sú opatrené prezentačnou pečiatkou ani iným identifikačným znakom. Písomnosti sa týkajú výstavby novostavieb a rekonštrukcií krajin-ských, štátnych a štátom spravovaných budov. Nachádza sa tu dokumentácia o obstarávaní projektov, prípravných prácach, záznamy odborného dozoru o priebehu stavebných prác, vyúčtovania nákladov stavebných akcií, projekty stavieb, projekty vnútorných rozvodov a inštalácií, písomnosti o správe a údržbe budov a pod. V roku 2000 sme fondovú časť roztriedili a usporiadali podľa názvov miest a obcí a vyhotovili k nim inventárny zoznam, ktorý eviduje názvy stavebných objektov a slúži ako dočasná interná pomôcka najmä pri vybavovaní správnej agendy. Priebežne sa dokladajú ďalšie dokumenty vytriedené z iných fondových oddelení a aj fondov (Ministerstvo dopravy a verejných prác, Povereníctvo techniky). Kým pristúpime k vypracovaniu definitívnej archívnej pomôcky – čiastkového inventára, bude nutné dokumenty nanovo usporiadať a predovšetkým podrobiť dôslednému vyradovaniu. V súčasnosti má táto archívna jednotka rozsah cca 61 bm dokumentov.

Ďalší, na sprístupnenie veľmi náročný, je súbor písomností – dokumentácia k stavbám a rekonštrukciám ciest a mostných objektov v množstve cca 170 bm a 830 kusov tubusov s plánmi (technickými výkresmi). Projektová dokumentácia k dopravným a inžinierskym stavbám na Slovensku z rokov 1901–1952 pod názvom „mosty, cesty“ bola súčasťou veľkej zbierky, pravdepodobne vytvorenej účelovo na bývalom Povereníctve dopravy a toto ju v roku 1960 odovzdalo Štátnemu slovenskému ústrednému archívu v Bratislave do trvalej úschovy. V osemdesiatych rokoch 20. storočia sa celá zbierka roztriedila podľa fondovej príslušnosti a dokumenty boli

zaradené do fondov Krajský úrad, Ministerstvo dopravy a verejných prác, Poverenictvo techniky a Poverenictvo dopravy. Z hľadiska archívnej teórie môžeme polemizovať, či uvedený krok bol adekvátny. Teoreticky určite, ale z praktického hľadiska bola osobitne vytvorená zbierka a odovzdávateľom vyhotovené preberacie zoznamy funkčné. V súčasnosti je k tejto časti vyhotovený inventárny zoznam (lístkovnica) v rukopise. Jednotlivé cestné alebo mostné objekty sú síce na lístku označené poradovým číslom, ale toto číslo nenájdeme ani na dokumentoch, ani spisových obaloch, písomnosti nie sú uložené ani v archívnych škatuliach, resp. iných vhodnejších obaloch, teda vyhľadávanie na základe zoznamu je obtiažne. Lístkovnica k stavebným a technickým výkresom uloženým v tubusoch je vyhovujúca, odkazuje na číslo úložnej jednotky – tubusu. Je však potrebné jednotlivé projekty posúdiť z hľadiska archívnej a historickej hodnoty a v niektorých prípadoch pristúpiť k vyradovaniu. Výkresy sú prevažne z pauzovacieho papiera, tento je vzhľadom na vek veľmi krehký a stočený do rolí ešte viac degraduje. Kartónové tubusy z pohľadu ochrany archívnych dokumentov nevyhovujú. Aby sa zamedzilo trvalému poškodeniu, výkresy treba povystierať a priebežne reštaurovať a nanovo spracovať a vypracovať archívnu pomôcku.

Predchádzajúci spracovatelia súbor rozčlenili na dve skupiny „mosty“ a „cesty“, čo má svoje opodstatnenie, lebo obsahujú z viacero hľadísk špecifické typy písomnosti. Dokumenty sú radené pôvodcom, resp. bývalým správcom podľa trás a kilometrov ciest a čísiel mostných objektov, pričom totožný systém sa používa aj v súčasnosti. Preto sme sa rozhodli nepristúpiť k ich radikálnemu premanipulovaniu podľa archívnych pravidiel, pretože by nebolo možné ich vyhľadať a poskytnúť na štúdium podľa požiadaviek bádateľov. Dokumentácia je využívaná prevažne úzkou skupinou odborníkov, títo im však pripisujú veľký význam. Toto fondové pododdelenie, aj vzhľadom na vyššie spomínané špecifiká, ostane rozdelené na dve samostatné skupiny 1. výstavba a rekonštrukcie štátnych, krajských a príjazdových ciest – dopravné stavby a 2. výstavba a rekonštrukcie štátnych a krajských mostov – inžinierske stavby.

V priebehu triediacich a usporadovacích prác administratívnych oddelení sme usúdili, že by bolo účelné vyčleniť aj dokumenty, ktoré sú charakterom a typom príbuzné predchádzajúcim technickým skupinám, ale vyprodukovali ich oddelenia s agendou vodohospodárskej služby. Písomnosti sa týkajú vodovodov, meliorácií, regulácií vodných tokov; nachádza sa tu projektová dokumentácia k vodným stavbám a hydro-technickým vodným dielam (prístavy, hydrocentrály, vodné diela). V súčasnosti dokumenty tvoria samostatné fondové pododdelenie Vodohospodárska služba s rozsahom 104 bm a ukončujú sa práce na archívnej pomôcke. Pri tvorbe štruktúry a usporadovaní sme uplatnili úzus ročník – organizačný útvar.

V súčasnosti, napriek existencii zásad uplatňovaných pri vyradovaní a archivovaní technickej dokumentácie, si netrúfame a nevieme jednoznačne posúdiť historickú hodnotu a význam väčšiny dokumentov fondového oddelenia Súborné písomnosti administratívnych oddelení. Jednotlivé stavebné a technické zámery je nutné posudzovať z pohľadu archívára, historika, znalca umenia a architektúry, technika, hydrológa. Nevieme identifikovať, či podľa zachovanej dokumentácie bola stavba (dielo) zrealizovaná, či stavebný objekt ešte existuje.

Vzhľadom na súčasný stav spracovania súborov fondového oddelenia Súborné písomnosti administratívnych oddelení zatiaľ nevieme spresniť tvorbu inventárnej jed-

notky a signatúry. Inventárnu jednotku bude pravdepodobne tvoriť vecne príbuzný súbor dokumentov týkajúci sa jednej veci – stavby, alebo dokumenty týkajúce sa jednej veci – stavby za jeden ročník, podľa toho, aký princíp usporiadania sme zvolili v danom pododdelení.

Vzhľadom na všetky vyššie uvedené skutočnosti schéma usporiadania fondového oddelenia – Administratívne oddelenia bude nasledujúca:

C. *Administratívne oddelenia*

C.1 Administratívne oddelenia – organizačné útvary

C.2 Administratívne oddelenia – vecné súbory

C.2.1 Vodohospodárska služba

C.2.2 Stavby štátnych a krajských budov, stavebný ruch – pozemné stavby

C.2.3 Výstavba a rekonštrukcia štátnych, krajských a príjazdových ciest – dopravné stavby

C.2.4 Výstavba a rekonštrukcie štátnych a krajských mostov – inžierske stavby.

Kancelária krajského prezidenta v Košiciach

Písomnosti fondového oddelenia Kancelárie krajského prezidenta v Košiciach (D) sa zachovali v množstve cca 4 bm. Celú agendu vybavoval prednosta úradu, dva referáty a účtovník. Manipulácia a ukladanie registratúrnych záznamov boli podobné, ako v registratúre KÚ v Bratislave, chronologicko-numerické. Vzhľadom na malé množstvo písomností a na špecifikum agendy, ktorou sa odbočka zaoberala, sme sa rozhodli toto fondové oddelenie usporiadať pertinencne. Konkrétne vecné skupiny a inventárnu jednotku určíme až pri priamom spracúvaní a sprístupňovaní tejto časti fondu.

Spoločné zásady archívneho spracovania všetkých fondových oddelení

Ku každému fondovému oddeleniu, príp. pododdeleniu bude vyhotovený čiastkový inventár s vlastným číslovaním inventárnych a ukladacích jednotiek a vlastným úvodom a pomocným aparátom.

Všetky čiastkové inventáre sa vyhotovia v elektronickej podobe v programe BACH Inventár, resp. v inom špeciálnom programe pre archívy, keďže práce sú plánované na niekoľko rokov a zmeny v používaní softvéru nie sú vylúčené.

Signatúra bude utvorená umelo, aby sa uplatnil približne rovnaký systém vo všetkých fondových oddeleniach. Prvé tri znaky, t. j. značka fondu (KU), značka fondového oddelenia (pododdelenia) a rok budú povinné (s výnimkou pododdelenia C.2 Administratívne oddelenia – vecné súbory). Ďalej bude nasledovať číslo organizačného útvaru – oddelenia a ďalšie číslo, ktoré bude priebežne pridelované súboru písomností tvoriacich väčšinou jednu inventárnu jednotku.

V celom archívnom fonde uplatníme všetky teoretické zásady a praktické skúsenosti s cieľom, aby inventárne jednotky v jednotlivých fondových oddeleniach a pododdeleniach tvorili rozsahom aj obsahovo viac menej rovnorodé a vyvážené súbory dokumentov a mali odlišné signatúry.

Personálne otázky

Na sprístupňovacích prácach a tvorbe archívnych pomôcok sa dlhodobo podieľa 3–6 členný kolektív zamestnancov oddelenia nových fondov SNA. Veľký rozsah archívneho fondu, obsahová a formálna rôznorodosť písomností nevyhnutne vyžaduje od spracovávateľa dobré vedomosti o súdobej politickej a hospodárskej situácii a poznať kompetencie orgánov a úradov verejnej správy. V prípade technickej dokumentácie, aby sme správne určili typy výkresov, sme konzultovali s odborníkmi.

Každý člen tímu spravidla spracúva písomnosti jednej alebo viac agend, t. j. jedného alebo viac oddelení úradu priebežne zo všetkých ročníkov. Zvolený postup zaručuje dokonalé oboznámenie sa s agendou a systémový prístup. O to viac je však potrebná koordinácia a jednotný postup pri usporadovaní, hodnotení a vyradovaní písomností, tvorbe signatúry, inventárnej jednotky, formulácii inventárnych záznamov, popisovaní a označovaní obalov a archívnych škatúl.

Napriek relatívne dostatočným poznatkom o pôvodnej registratúre a dosiahnutej úrovne spracovania archívneho fondu nie je vylúčené, že v priebehu ďalších usporadovacích prác sa vyskytne potreba čiastkovo prehodnotiť a pozmeniť navrhovaný úzus a dôjde ku zmenám vo zvolenej štruktúre, tvorbe inventárnych jednotiek a signatúry.

Vytýčiť presný časový harmonogram sprístupňovacích prác a určiť termín ich zavŕšenia predložením všetkých čiastkových archívnych pomôcok v elektronickej a knižnej podobe širokej bádateľskej verejnosti zatiaľ nie je možné. Kolektív spracovávateľov archívneho fondu Krajský úrad v Bratislave musí naďalej paralelne plniť ďalšie úlohy a požiadavky kladené na archív.

Príloha: Schéma archívneho fondu Krajský úrad v Bratislave

A. *Krajské orgány*

- A. 1 Krajské zastupiteľstvo
- A. 2 Krajský výbor
- A. 3 Krajský poradný zbor
- A. 4 Krajské komisie

B. *Prezídium*

C. *Administratívne oddelenia*

- C.1 Administratívne oddelenia – organizačné útvary
- C.2 Administratívne oddelenia – vecné súbory
  - C.2.1 Vodohospodárska služba, vodné stavby a diela
  - C.2.2 Stavby štátnych a krajských budov, stavebný ruch – pozemné stavby
  - C.2.3 Výstavba a rekonštrukcie štátnych, krajských a príjazdových ciest – dopravné stavby
  - C.2.4 Výstavba a rekonštrukcie štátnych a krajských mostov – inžinierske stavby

D. *Kancelária krajského prezidenta v Košiciach*

DAS LANDESAMT IN PRESSBURG/BRATISLAVA 1928–1938

Analyse des Zustands, Projekt und Fortgang der Reinventarisierung des Archivfonds

Katarína Magurová

Das Landesamt in Pressburg/Bratislava (weiter LA) wirkte nach der Errichtung der sgt. Landesordnung seit 1928 als das oberste Verwaltungsorgan in der Slowakei. Die Landesordnung ersetzte die vorherige Komitatsordnung. LA übernahm dabei den Wirkungskreis der ehemaligen Komitatsämter, des Ministers mit Vollmacht für die Slowakei und der Pressburger Exposituren bzw. der slowakischen Abteilungen der Zentralorgane in Prag. Zur grundsätzlichen Wirkungs- und Kompetenzänderung kam es erst nach dem 6. Oktober 1938.

An der Spitze des LA stand der Landespräsident. Die organisatorische Grundstruktur bildete das Präsidium, administrative Abteilungen und Quästur.

Registratur des LA gliederte die Registratureinträge in zwei Gruppen – präsidiale und administrative. Beide Gruppen waren getrennt manipuliert.

Die Schriftstücke des LA übernahm der Vorgänger des Slowakischen Nationalarchivs in mehreren Etappen während der Jahre 1954–1968 und während 1999–2000. Der Umfang des Archivfonds ist zurzeit 1327 Laufmeter.

Im Jahre 1959 entstand das erste Archivhilfsmittel. Das Inventar verzeichnete nur die zu der Zeit ins Archiv übernommene präsidiale und administrative Akten. Die Fondabteilung Präsidium des LA wurde im Jahre 1969 reinventarisiert. Die Schriftstücke sind nach einzelnen Referaten geordnet.

Die Arbeiten an der Reinventarisierung und Katalogisierung der administrativen Abteilungen begannen im Jahre 1972 und dauerten mit Pausen bis zum Jahre 1990. Zu der Zeit benutzten die Bearbeiter beim Aufbau des Archivfonds falsche Zugangsweisen, was zur Zersplitterung des Fonds und zum uneinheitlichen Fortgang der Archivarbeiten führte. Im Jahre 2000 war ein neues Projekt der Bearbeitung und Erschließung des Archivfonds LA erarbeitet. Nach besserer Untersuchung des Archivfonds wurde das Projekt im Jahre 2007 ergänzt und danach durch den Wissenschaftlichen Rat des Slowakischen Nationalarchivs genehmigt. Der ganze Archivfond wird in der Zukunft in vier große Fondabteilungen gegliedert:

- A. Landesorgane
- B. Präsidium
- C. Administrative Abteilungen
- D. Kanzlei des Landespräsidenten in Kaschau/Košice.

Die Fondabteilungen A und C werden im Weiteren in Unterabteilungen gegliedert. Der Archivfond wird durch Teilinventare zu einzelnen Abteilungen und Unterabteilungen zugänglich gemacht.

An den Archivarbeiten beteiligen sich 3 bis 6 Angestellte der Abteilung der neueren Archivfonds des Slowakischen Nationalarchivs.

Übersetzt von Juraj Šedivý

RELÁCIE A TRANZUMPTY V ČINNOSTI HODNOVERNÝCH MIEST VRCHOLNÉHO STREDOVEKU

ADRIANA ŠVECOVÁ

Švecová, A.: Letters of Relation and Transumptus Produced by Loca Credibilia in High Middle Ages. Slovenská archivistika, Vol XLV, No 2, 2009, p. 36–54

In order not to avoid the legal and historical viewpoint of the documentary practice of medieval publishers in the period of High Middle Ages, especially in the conditions of Slovak official practice in selected loca credibilia, the pioneer article attempts to present the matter in a minimalist, yet positive manner, after decades of silence from Slovak legal and historical experts, and to present some of rich charter material. The scope of research was constricted to the letters of relation (litterae relationes) of loca credibilia in the form of charters that recorded acts of homo regis et homo capitularis during carrying out medieval possessionariae stationes – initiating a tenure of nobility possessions, as well as during finalizing a donating process. The paper aims at an analysis of this legal institution, whose legal basis had not been changed throughout following centuries and remained intact up to the period of pre-industrial era. Another issue that the paper covers is the production of medieval authenticated copies of documents – transumptus (litterae transsumptionales), one of internal activities well developed as early as since 13th century. By means of aforementioned charter material of loca credibilia, it is possible to document and to present in a restrictive manner some medieval documents existing in Slovak archives that have not been completely researched.

Locus credibilis, credible testimony, mandate of stationes, litterae relationes, possessionariae stationes, introductio, metarum reambulationes, donations, charters of stationes, authentication of charters, litterae transsumptionales, High Middle Ages

JUDr. Mgr. Adriana Švecová, PhD., Právnická fakulta Trnavskej univerzity, Hornopotočná 23, 918 43 Trnava

Uhorský štát 13.–14. storočia prihliadal i na vzráhajúce sa potreby právnej, listinnej praxe, a preto definitívne smeroval k rýchlemu a pozitívnemu zodpovedaniu otázky, kde hľadať adekvátne primárne alebo sekundárne štátne orgány (pokiaľ štát, resp. panovník nebol schopný sám uvedené funkcie plniť) alebo neštátne subjekty umožňujúce notifikovať rozširujúcu písomnú agendu. Ako vieme, v najširšom a prekračujúcom význame stredovekých verejných notárov sa uvedenými kvázi verejnotárskymi orgánmi vo vyššie uvedenom časopriestore stredoveku stali hodnoverné miesta.

Štúdiá sa nebude v nasledujúcom opätovne vracáť k všeobecnému exkurzu právnej kvalifikácie hodnoverných miest, nepokúsi sa ani o komplexné zhodnotenie práce a výsledkov verejnotárskej, súdoaplikačnej praxe zmienených orgánov verejného práva. Svoju pozornosť upriami reštriktívne na dva zo segmentov ich typickej

verejnonotárskej agendy, pričom oba sa sublimovali k produktom zlistiňovacej činnosti, ale výsledkom rozdielnych procesov a funkcií, ktoré uvedené inštitúcie verejného práva plnili. Prvý rozvíjal externú činnosť hodnoverných miest v teréne, v externom prostredí, a nie v mieste, v kancelárii hodnoverného miesta, pričom realizoval znenie príkazného mandátu: vykonať úkony „hodnoverného svedectva“ a podať o tom správu (v ústnej a následne písomnej podobe). Druhý vyjadroval v podstate dnes už typickú formalizovanú činnosť overovania a zhodnovania (vidimácie) verejných listín, pričom v minulom práve išlo o akt tranzumovania listín (v internej činnosti hodnoverných miest) v omnoho náročnejšom procese: spisomniť druhopis predloženého originálu „a ten podľa dnešnej terminológie vidimovať autentickou pečatňou pre potreby právnej praxe a prípadne aj archivovať.“¹

1. Relácie (*litterae relatoriae*)

Pojem relácia pochádza z latinského termínu „*relatio*“ – správa, pričom rozšíreným výkladom sa za ňu považuje v zmysle *officium referentis*: povinnosť odpovedať, referovať, ale aj zdvorilosť a ochota vykonať uvedené úkony. Viacvýznamový termín *officium* znamená predovšetkým povinnosť aj úrad, pre skúmanú problematiku prijíma rozširujúco a v úzkom zámere konotáciu prijať a vykonávať úrad hodnoverného miesta prostredníctvom povinnosti odpovedať a priniesť správu v úradnej veci.² V agende hodnoverných miest predstavovali relácie výsledok ich osobitej činnosti, radiace sa k výkonom orgánov štátu alebo k výkonom delegovanej právomoci kráľovského majestátu, najmä k realizácii súdnej a výkonnej moci, keďže kráľ vystupoval v tomto období ešte ako najvyšší sudca a správca krajiny. Hodnoverné miesto bolo len vykonávateľom nariadenia, najčastejšie kráľa, v konkrétne vymedzenej veci. Toto nariadenie vyjadrujúce príkaz žiadateľa o reláciu sa nazývalo mandát, ktorý mal jednoduchší formulár aj listinné vyhotovenie, a o ktorom bude ešte reč.

Relácie ako správy a špecifický druh listín nevznikali výhradne na základe iniciatívy panovníka, kráľovnej, ale aj palatína³ a krajinského sudcu, ktorí ako najvyšší sudcovia krajiny rozhodovali aj na základe informácií získaných z relácií. Pri ich tvorbe sa potvrdila myšlienka, že cirkevné inštitúcie vybraných kapitúl a konventov zastávajúcich úlohy hodnoverných miest pri spomenutej činnosti viac ako pri fasiách⁴ nahradzovali v mieste svojej pôsobnosti funkcie a činnosť kráľovskej kancelárie vzhľadom na fakt, že relácie sa spisomňovali až po obdržaní nariadenia od vyššie postaveného, nadriadeného štátneho orgánu – kráľa, kráľovnej alebo ich zástupcov. V zásade vydávali spomenuté druhy listín hodnoverné miesta zo zákona ako

¹ ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu, správy a súdnictva na Slovensku*. Plzeň: Vydavateľstvá a nakladateľstvá Aleš Čeněk, s.r.o., 2009, s. 115–116.

² BARTAL, A.: *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*. Lipsiae 1901, s. 568.

³ Počas palatínátu Willerma Drugetha sa zachovalo pomerne významné množstvo ním vydaných mandátov.

⁴ Podstata právnej identifikácie fasie vyplýva z príznačnej naračnej klauzuly: „*confessus (confessi) est (sunt), quod ...*“ uvádzajúcej konkrétnu dispozíciu, ktorá anticipovala pomenovanie každej listinnej výpovede – fasie. Fasie sa chápali ako právne úkony stránky pred hodnoverným miestom, ktorých písané svedectvo o vykonaní výpovede alebo vyznania pred úradníkom hodnoverného miesta sa zaznamenalo v listine (*litteris fassionalibus*).

orgány štátu požiadané v istej právnej záležitosti vyhovieť vydavateľovej vôli vyjadrenej v mandáte.

Formulár relačných listín sa rozvíjal aj pod vplyvom obsahovej skladby mandátov, chápaných ako písomné nariadenia (*mandatum*, maď. *rendelet*⁵) adresované hodnoverným miestam (časť formulára je nimi ovplyvnená). Relácie podrobené skúmaniu sa zreteľne odlišovali od iného druhu listín vydávaných hodnovernými miestami – fasií – jednoduchšími úvodnými formulami, podľa ktorých sa každá relácia začínala charakteristickou inskripčnou formulou: „*Excellentissimo domino ...* (meno príslušného panovníka) *dei gracia rex Hungarie*“, využívané za vlády Anjouvcov. V čase posledných Arpádovcov od Ladislava IV. sa možno stretnúť v reláciách jemu určených so spojením: „*Serenissimo domino ...*“. V reláciách určených najvyššie postaveným sudcom – palatínovi, krajinskému sudcovi sa adresát úradnej správy obvykle tituloval: „*Viro magnifico domino ipsorum Willermo Drugeth, palatino, iudici Cumanorum ...*“ alebo „*Viro nobili et honesto Omodeo palatino ...*“.⁶ Následne sa potvrdil príjem mandátu, ktorý sa do konca 13. storočia nezvykol tranzumovať v plnom znení, ale len v skrátenej registrovej verzii, zaznamenávajúcej obsah príkazu pre adresáta.⁷ Najskôr od 14. storočia sa v reláciách pravidelne vyskytovali celé znenia mandátov (obvyklý postup pri reláciách o vykonaní štatúcie, reambulácie). Po notifikácii mandátu sa spisomnil výsledok právneho konania a celá relácia sa ukončila datovacou formulou s denným datovaním podľa kresťanského kalendára.⁸

So zreteľom na formálny vplyv a úzky materiálnoprávny súvis právnych druhov mandátov a relácií, ktorých formulár, ako aj právna prax predchádzajúca vydaniu

⁵ BARTAL, A.: Glossarium..., s. 403. Vecná stránka dožiadaného úkonu určovala označenie jednotlivých mandátov, napr. *mandatum statutorium, introductorium, evocatorium, executionale* a pod.

⁶ Magyar országos levéltár, Budapest, Diplomatikai Osztály (ďalej DL), DL – 74 803, NAGY, E. – IPOLYI, A. – VÉGHÉLY, D.: Codex diplomaticus patrius. (ďalej CDP), *Hazai okmánytár. I–VIII*, Budapest: AMT Akadémia Történelmi Bizottsága, 1865–1880, CDP VII, č. 319, s. 350.

⁷ V znení listiny sa vyjadriła púha zmienka o prijatí mandátnej listiny s konkretizovanou žiadosťou vydavateľa mandátu, napr.: „*Magister Petrus, filius Andree de Ouga ad nostram accedens presenciam exhibuit nobis litteras vestre maiestatis, in quibus vidimus contineri, quod propter obsequia ipsius magistri Petri, que cum magnifico domino Alberto, quondam duce nunc vero rege Romanorum, ex vestro precepto transmissimus circa Reen exhibuit fideliter et potenter, donasseti eidem trecenta iugera terrarum arabilium de terre castrensi Fuloboni vocate et quod ad hoc unum ex nobis pro testimonio mitteremus.*“ – NAGY, I. – DEÁK, F. – NAGY, G.: *Hazai oklevéltár* (ďalej Hokl.), 1234–1536. Budapešť, 1879, Hokl., č. 155, s. 164–165.

⁸ Napr.: „*Nos igitur preceptis vestre magnitudinis obedientes in omnibus, ut tenemur, Demetrium sacerdotem plebanum de Paak, hominem nostrum una cum comite Wyd, homine vestro predicto transmissimus, qui quidem homo vester et noster ad nos reversi retulerunt, quod Dominico die proximo ante festum beati Georgii martyris (deň výkonu mandátu – deň označovaný v niektorých listinách ako *actum*) accessissent super facies pedictarum terrarum et reambulando easdem invenissent inibi vacuas et vestre collacioni pertinentes, vicinis et commetaneis universis ... convocatis ..., in metis et terminis antiquis nullo penitus contradictore vel contradictoribus existentibus, statuissent eidem magistro Martino cum utilitatibus et pertinentiis omnibus earundem.*“ – SEDLÁK, V.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus I (ďalej RDSI I), Bratislava: SAV, 1980, ďalej RDSI I, č. 637, s. 284. Porov. ECKHART, F.: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. In: *MIÖG IX*, Ergänzungsband 1915, s. 536–537.

relácie sa profilovali do ustálenej podoby už na konci 13. storočia, je vhodné venovať pozornosť mandátnym listinám a ich významu pri externej činnosti kapitúl a konventov.⁹ Skúmané mandáty jednoznačne patria do skupiny už formalizovaných, v dnešnom význame verejnoprávných listín, ktorých spôsob a obsah vyhotovenia podliehal skúsenej kancelárskej praxi kráľovskej kancelárie.¹⁰ Keďže originály mandátov sa zvyčajne nezachovali, no ich obsah bol publikovaný v samotných reláciách, ktoré iste z titulu právnej istoty exekúcie kráľom uloženého nariadenia publikovali celé znenia mandátov inzerovaných v relácii.¹¹ Kráľovské mandáty uvádzali v protokole skrátenú intituláciu kráľa, konkrétnu inskripciu adresovanú hodnovernému miestu spolu s krátkou salutačnou formulou.¹² Kontext začínal deskripciou udalosti či priebehu právneho konania vedúceho k vydaniu nariadenia. Po narácii listina obsahovala priamy príkaz zúčastniť sa ako svedok (*testimonium fidedignum*) právnych úkonov nariadených v mandáte spolu s výzvou, aby adresát mandátu podal o uskutočnenom konaní za účasti *hominis regii* správu – reláciu. Pokiaľ kráľovské mandáty používali pojem „*mandamus*“, palatinálne sa uspokojovali s neutrálnejším „*petimus*“, čo by svedčilo o nadriadenom orgáne panovníka voči dotknutému hodnovernému miestu, naopak pri ostatných štátnych úradníkoch a sudcoch hodnoverné miesto vystupovalo ako dožiadaný orgán. Záver patril len datovacej formulke bez koroborácie.

V súvislosti s mandátmi sa rozlišoval tzv. všeobecný mandát (*mandatum generale*) určený oslovenému hodnovernému miestu, aby sa jeho zástupca zúčastnil všetkých úkonov riadených a vykonaných delegátom kráľa, palatína, najčastejšie vyšetrovania, predvolávania, výkonu prohibície nakladania so spornými nehnuteľnosťami, vytýčenia hraníc, ako aj všetkých úkonov súvisiacich s predmetom nariadeného právneho konania.¹³ Podľa F. Eckharta platnosť mandátu sa zvykla časovo ohraničiť

---

⁹ Eckhart sa domnieval, že takmer doslovná zhoda používaných formúl mandátov a relácií existujúcich hodnoverných miest na konci 13. storočia mala svoj reálny základ v myšlienke používania formulárovej knihy poskytnutej pravdepodobne kráľovskou kanceláriou, ktorej formuly sa pre relácie museli hodnovernými miestami dodržiavať. Pozri bližšie in ECKHART, F.: *Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter*, s. 537.

¹⁰ Nevyhnutne ich odlišujeme od súkromných prosieb a nariadení panovníka alebo iného hodnostára vykonať isté úkony v súkromnej veci, resp. vo vlastnej právnej veci. Porovnaj BARTAL, A.: *Glossarium...*, s. 403.

¹¹ Mandáty nemali trvalú platnosť, a preto sa vystavovali len v otvorenej forme s pritlačenou pečaťou buď na prednej strane alebo na dorze, od 14. storočia sa používal aj papier ako písacia látka. Vid' bližšie kol. autorov: *Československá diplomatika*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1965, s. 19.

¹² Napríklad: „*Karolus, dei gracia rex Hungarie fidelibus suis capitulo Posoniensis, salutem et gratiam plenam.*“ – RDSI I, č. 637, s. 284.

¹³ Rovnaké dôvody uvádza aj Norbert Tóth vo svojej štúdií o ovplyvňovaní a spojitosti medzi hodnovernými miestami a župami v 14. a 15. storočí, v ktorej sa zameril na vývoj siedmich uhorských žúp, medzi nimi aj Bratislavskej, a na listinnom výskume zachovaných relácií najmä z 15. storočia poukázal na vplyv, spoluprácu hodnoverných miest a okolitých žúp. Pre skúmané obdobie však nemožno hovoriť o ovplyvňovaní činnosti žúp hodnovernými miestami, pretože šľachtická samospráva sa len konštituovala a nedosahovala úroveň obdobia skúmaného v Tóthovej štúdií. Pozri bližšie TÓTH, N.: *Adatok a megyék és a hiteleshelyek közötti viszonyra a 14. és a 15. században*. In *Századok*, r. 136, Budapešť, 2002, s. 351–364.

jedným rokom. Uvedené druhy listín sa nazývali *litterae annuales*¹⁴ aj z toho titulu, že špecifický úkon vovedenia do predmetu donácie (štátúcia) sa muselo uskutočniť v lehote jedného roka, inak donácia stratila svoju platnosť a nehnuteľnosť devolvovala opäť korune. Všeobecné mandáty sa vydávali až za vlády Karola I. a uvedenú skutočnosť potvrdili aj skúmané mandáty publikované v reláciách opisujúcich najmä vyšetrovanie alebo zákazy nakladania s nehnuteľnosťou.¹⁵ Jeden z možných variantov všeobecného mandátu (užívaný v zachovaných reláciách) mohol znieť: „*Vašej vernosti zreteľne nariaďujeme, aby ktokoľvek a pre akúkoľvek vec v čase od uvedenej dátumu počas jedného roka prostredníctvom ctihodného muža magistra Jána, spišského prepošta a jeho kapituly získal (prenesenú) právomoc vykonať predvolávanie, vyšetrovanie, zákazy vyšetrovania, ako aj legitímne reambulácie a vytýčenia hraníc nehnuteľností a tiež iných úkonov, obvyklých a oddávna určených podľa kráľovskej obyčaje*“. Ten, v koho prospech (žalobca, štatovaná osoba) sa mandát vydal, sa už nemusel v každej záležitosti týkajúcej sa toho istého konania alebo veci obracať na kráľovský dvor so žiadosťou o vydanie ďalšieho mandátu, čím sa zmenšili a saturovali zvýšené finančné výdavky, ktoré sa vždy spájali s akýmkoľvek právnym konaním, najmä so súdnymi spormi mimo kráľovskej kúrie a kancelárie. Treba zdôrazniť, že pre relácie o výkone vyšetrovania, citácií a ďalších nariadených povinností sa vystavovali aj obsahovo určité mandáty s doložkou o príkaze výkonu presne stanoveného právneho úkonu(ov).¹⁶

1.1. Výkon a priebeh právnych úkonov v spojenej činnosti hodnoverných miest a tzv. kráľovských ľudí

Relácie predstavovali, ako už úvod predoslal, produkt externej činnosti hodnoverných miest, na ktorých sa zúčastňovali zástupcovia hodnoverných miest v postavení svedkov úkonov vykonaných mimo miesta hodnovernej cirkevnej inštitúcie a kráľovskí ľudia (*homines regii*). Svedkovia hodnoverného miesta dosvedčovali právne úkony vykonávané priamo kráľovským alebo palatinálnym poverencom (*homo regius seu palatinalis*),¹⁷ o ktorom je na úvod nevyhnutné konštatovať, že vychádzal

¹⁴ O synonymickom užívaní *mandatum generale* a *litterae annuales* uvažuje D. Lehotská, bližšie in: *Československá diplomatika*. Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1965, s. 210.

¹⁵ „*Fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus quatenus quicumque et quocienscumque a data presencium per anni circulum per discretum virum magistrum Iohannem, prepositum Scepusiensem et sum capitulum tunc officialem eorundem citationes, inquisitiones et prohibiciones ac legitimas siclicet possessionarias reambulaciones metarum erectiones eorundem faciendam nec non ad omnia alia, que secundum consuetudinem regni ab antiquo fieri consueverunt fueritis requisiti*“ – SPK – Scr. 2, fasc. 2, num. 16, podobne aj SNA, LRA – fasc. 1, num. 13, SPK – Scr. 6, fasc. 1, num. 9, LRA – fasc. 1, num. 20, MA Košic – AS, fasc. AA – Széplak, num. 1, LRA – fasc. 1, num. 52, SPK – Scr. 2, fasc. 6, num. 8. Porovnaj ECKHART, F.: c. d., s. 538 a 542.

¹⁶ Napríklad RDSI I, č. 637, s. 284, FEJÉR, G.: *Codex diplomaticus Hungarie ecclesiasticus et civilis*, (ďalej CDH), Budín, 1829 – 1844, CDH VIII/1, s. 373, CDH VIII/1, s. 377, SEDLÁK, V.: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. Tomus II. (ďalej RDSI II), Bratislava: SAV, 1987, č. 702, s. 314, DL – 74 803.

¹⁷ V stručnosti sa o nich zmiňuje: ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu...*, s. 117–118. Najnovšie tiež DURČO, M.: *Postavenie pristaldov a kráľovského človeka (homo regius) v uhorskom právnom systéme s osobitným zreteľom na hodnoverné miesta*. Zdroj: http://www.geocities.com/zbornik_medea/medeaIV/pristaldi.html?200616.

a nadväzoval v základnej funkčnej pôsobnosti na pristaldov a v priebehu 13. storočia ich nahradil ako jeho vývojovo mladšia právna inštitúcia.¹⁸

Do dôležitej a zodpovednej funkcie kráľovských ľudí sa vyberali len šľachtici, zástupcovia cirkevných osôb a z nich boli uvedení v mandáte vždy dvaja až traja pre prípad, že by niektorý v nich nemohol vykonať uložený právny úkon(y), zastúpil ho náhradník (uvedený v mandáte ako druhý, tretí v poradí atď.). Vo formulári mandátov sa mohlo pri nominácii kráľovského človeka použiť nasledujúce poverenie v znení mandátu: „*aby ste vy (hodnoverné miesto) vyslali svojho (vášho) človeka pre hodnoverné svedectvo, aby za jeho účasti (svedectva) náš človek (homo noster) NN alebo NN alebo NN vykonal všeobecne alebo jednotlivo nariadené úkony podľa práva*“.¹⁹ Alternácia nominantov na post kráľovského poverenca a zároveň reprezentanta kráľovského majestátu bola zvyčajnou praxou minimálne od začiatku 14. storočia, resp. od nástupu Anjouvcov, a charakterizovaná udelením plnomocenstva *ad personam* pre špecifikované subjekty, ktorých povinnosťou bolo prijať spomínaný úrad a vykonať dožiadané právne úkony. Za výkon svojej funkcie neboli kráľovskí ľudia honorovaní, pravdepodobne boli skôr obštrukcie pri výkone a nelukratívnosť daného postu, i to predstavovalo z uvedeného titulu dôvod viacnásobného nominovania pre funkciu kráľovského človeka.

Dekrét Ľudovíta I. z roku 1351 vo svojom 23. čl. sa dotýka implicitne kráľovského človeka, keď uvádza, že „*vyšetrovania sa nemôžu uskutočniť iným spôsobom, iba prostredníctvom kráľovskej listiny, alebo (listiny) palatína, alebo sudcu kráľovského dvora, a preto sa spoja šľachtici danej župy alebo dištriktu, aby oni zreteľne všetko vyšetrili*“,²⁰ čo vyjadrovalo právny význam už skoršej praxe vydávania mandátov i povinnosť menovať domácich šľachticov na post kráľovských ľudí. Listinná prax dokumentovala už zo skoršieho obdobia uvedené pravidlo vychádzajúce z moci obyčajového práva, ktoré Ľudovít I. de iure normoval vo svojom dekréte po prvý raz.

Normatívny stav doplnil Ľudovít I. ešte v následnom dekréte z roku 1353, nanovo redukcujúcom a zakazujúcom nevhodnú prax menších konventov v hodnovernej činnosti, keď svedectvo hodnoverného miesta sa malo vykonávať len osobami zastávajúcimi v konvente alebo kapitule istú hodnosť²¹ (ako napríklad kanonici, magistri, kustódi, starší členovia konventného domu, prípadne výnimočne aj samotní lektori).

¹⁸ In *Československá diplomatika*, s. 122. Najnovšie ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: *Dejiny štátu...*, s. 114.

¹⁹ Napríklad mandát Karola I. inzerovaný v relácii Jasovského konventu z 19. mája 1341 uvádzal: „*tociens hominem vestrum pro testimonio transmittatis fidedignum, quo presente Ladizlaus de Beel vel alter Ladizlaus de Keresztur aut ipsi absentibus Paulus de Puxa, homo noster, premissa et singula premissorum iuris ordine observato exequantur*“ – SNA, LRA – fasc. 1, num. 13.

²⁰ „*Et inquisitiones non possint fieri per alium modum, nisi mediantibus litteris regalibus vel palatini aut iudicis curie regie, et congregentur nobiles illius comitatus vel districtus in unum et ab eis inquiratur manifeste*“. DÖRY, F. – BÖNIS, G. – BÁCSEKAI, V. (ed.): *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. I. Budapest: Akadémiai kiadó, 1976, s. 138.

²¹ „*Homines autem capitulorum, seu conventuum, qui es mandato regis pro testimonio ducuntur, non possint esse, nisi hi, qui dignitates habent in eadem ecclesia*“. *Decreta, constitutiones et articulos regum incltyti regni Ungariae, Tomus II, Tyrnaviae, 1696*, s. 31. Článok opätovne určil i výšku odmeny hodnoverného miesta, pokiaľ mandát vykonávali na koni alebo i vlastnou obchôdzkou.

Vo všeobecnosti možno povedať, že podľa predloženého mandátu bol povinný po vymenovaní kráľovský (palatinálny a pod.) vyslanec už ako *homo regius (palatinalis)* dostaviť sa pred hodnoverné miesto, aby spolu s jeho zástupcom odišli na určené miesto a splnili znenie mandátu, špecifikáciu ktorého vyjadroval kontext samotného mandátu.²² Následne po vykonaní mandátu sa vrátili do kancelárie hodnoverného miesta, v ktorom buď spolu alebo len vyslaný delegát *loci credibilis* oznámil výsledok nariadeného právneho konania, úkonu. Lektor, prípadne iný poverený člen hodnoverného miesta sa ústnym svedectvom zástupcov poverovateľa relácie a vlastného úradu dozvedel o uskutočnení, prekážkach alebo úplnom zmarení kráľovho alebo palatinovho príkazu a zaznamenal všetky relevantné poznatky a skutočnosti do písomnej správy určenej nariadovateľovi. V zásade sa v relácii uvádzal deň právneho konania (*actum*), ale tento deň sa nestotožnil s dňom vydania a datovania písomnej relácie (*datum*),²³ ktorý vyjadroval lehotu od vykonania samotného právneho úkonu do vydania relačnej listiny. Datovanie samotnej relácie sa napríklad mohlo oddialiť tiež z toho titulu, aby protestujúci mohli predkladať buď v deň výkonu mandátu alebo najneskôr v hodnovernom mieste v deň spisania relácie svoje námietky a odporovať. Vyskytoval sa často časový interval od vykonania úkonu do notifikácie relácie periódy ôsmich (tzv. oktáva) i viac dní.

I. Borsia upozornil na viacero sporných fenoménov v spojení s hodnovernými miestami a ich externou činnosťou, pričom pre spojenú funkciu hodnoverných miest s kráľovskými ľuďmi má právo-historický význam pristaviť sa pri formulárových zmenách úvodnej formuly samotnej relácie: „*keď sa potom k nám (obaja) vrátili, takým spôsobom nám referovali, že (qui postmodum ad nos reversi tali modo retulerunt nobis, quod)*. Vystávajú dva rébusy: kto nakoniec poskytol verbálnu (alebo aj písomné stanovisko s relevantnými informáciami potrebnými pre vyhotovenie čistopisu alebo konceptu relácie) reláciu pred hodnoverným miestom, a v akom postavení pôvodne menovaný svedok hodnoverného miesta asistoval alebo spolupracoval s kráľovským človekom? Vieme totiž, že kráľovský človek bol nositeľom práva a právomoci mu verejnou autoritou zverenej, predsa jeho činnosť sa stala prameňom práva, inak však v jeho prípade nemožno neopomenúť skutočnosť jeho komplementarity so zástupcom hodnoverného miesta. Ten nielenže svedčil, ale často zaznamenával vykonané úkony písomne na dorzo mandátnej listiny,²⁴ možno sám bol svojou radou a skúsenosťou nápomocný, znalosťou práva zohrával zatiaľ nedôsledne, v náznakoch špecifikované aktívne pôsobenie. Z tohto uhla pohľadu preto jeho svedectvo (*testimonium fidedignum*) posúva jeho pasívnu dosvedčovaciu funkciu na úroveň spolupôsobiaceho štátneho orgánu. O uvedených činnostiach, resp. del'be či prelínaní funkcií sa zo strohého formuláru relačných alebo mandátnych listín nemožno ex-

²² ŠVECOVÁ, A. – GÁBRIŠ, T.: Dejiny štátu..., s. 117.

²³ Oba dátumy sa uvádzali v listine Jasovského prepošta a konventu z 25. novembra 1348, keď bola datovaná relácia a úkon štatúcie a reambulácie sa vykonal 23. novembra 1348 (*actum*) – DL – 84 786.

²⁴ V príslušnej externej činnosti na mieste výkonu mandátu zástupca hodnoverného miesta postupoval bežne tak, že si zapisoval na dorzo mandátu tzv. poznámky o vybavení. Obsahovali najčastejšie záznamy o spôsobe realizácie mandátu s poznámkou dátumu vybavenia, na rozdiel od konceptov relácií (s ktorými som nepracovala), kde sa uvádzal aj dátum vyhotovenia čistopisu relácie. Podľa SEDLÁK, F.: K problematike evidencie a spracúvania stredovekých listín. In *Slovenská archivistika*, Bratislava, r. XII, č. 2, 1987, s. 54.

plicitne nič dozvedieť. Listinná prax prináša nateraz viac-menej nejasné a dvojznačné správy.

Otázkou tiež zostáva, pokiaľ ide o dispozičné sloveso *retulit* – referoval (ktorý sa v 15. storočí opäť vracia), či právo ústne vyjadriť, vierohodne a úradne referovať hodnovernému miestu priebeh právneho úkonu/ov prináležalo poverenej jednej osobe (zrejme výhradne kráľovskému človekovi), alebo aj poverenému členovi hodnoverného miesta, ktorý bezpochyby netrpel negramotnosťou, avšak v opozite s neskôr uvádzanou frázou: *retulerunt* (referovali, v niektorých prípadoch s doplnkom *concorditer* – svorne, súhlasne), by umením čítania, písania už mohol disponovať aj kráľovský človek. Prípadne je za príslušnou zmenou singuláru na plurál aj funkčná premena človeka hodnoverného miesta a kráľovského človeka, keď obaja úradníci alebo poverenci vykonávali príslušné úkony vo vzájomnej súčinnosti,²⁵ čo by ale dokumentovala až neskoršia prax (od nástupu Anjouvcov). V skúmaných listinách je obdobne používaný singulár aj plurál v spojení s činnosťou kráľovského človeka aj zástupcu hodnoverného miesta.²⁶

Právne sa relácie klasifikovali a identifikovali najmä s úkonmi, ktoré by sa dali rozdeliť na dve skupiny: do prvej z nich sa začlenili relácie upovedomujúce vydavateľa alebo priamo zákonného sudcu (často ním bol kráľ alebo palatín a vydavateľom mandátu sa stal krajinský sudca²⁷) s úkonmi viažucimi sa na súdne konanie v sporoch o dedičnú držbu, konkrétne sem patrili relácie o predvolaní, zákaze nakladania s nehnuteľnosťami a predovšetkým správy o vyšetrovaní najrôznejších protiprávných konaní. Spomenuté listiny sa zaradili svojou povahou k listinám o súdnych sporoch. K druhému okruhu, oveľa početnejšiemu vo vzťahu k zachovaným listinným vyhotoveniam, sa pričlenili štatučné a reambulačné relácie, ktoré budú predmetom nasledujúceho výkladu.

1.2. Relácie o výkone štatúcie a reambulácie (*litterae statutoriae et reambulatoriae*)

Veľmi významný druh v uvedenej klasifikácii písomných správ tvorili relácie o exekúcii právnych úkonov spojených s nadobudnutím, reštitúciou donačného i nedonačného, nadobudnutého majetku, *per extensum* pri odovzdaní osobitých vlastníckych práv k nehnuteľnostiam.²⁸ Stredoveké scudzovacie úkony prevodu nehnuteľností sa podľa obyčajového práva museli dovŕšiť tradíciou prostredníctvom slávnostného, solemného aktu s konštitutívnym právnym účinkom – štatúciou, ktorá pri donáciách navyše predchádzala vydaniu kráľovského privilegia.²⁹

²⁵ BORSA, I.: A hiteleshelyekről. In *Magyaroknak eleiről. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendősk Makk Ferenc tiszteletére*, Szerk.: Piti Ferenc Szabados György, Szeged, 2000, s. 105–106.

²⁶ Pozri napr.: RDSI I., č. 250, s. 130, RDSI II. č. 701, s. 314, Hokl., č. 143, s. 148.

²⁷ Relácia Jasovského konventu z 12. marca 1348 uvádzala ako vydavateľa mandátu Pavla, krajinského sudcu a prijímateľom relácie bol priamo kráľ Ľudovít I. – DL – 96 293.

²⁸ Pozri Československá diplomatika, s. 122.

²⁹ Praktická realizácia a časová následnosť písomných svedectiev v súvislosti s donáciou sa odvíjala od prvej kráľovskej listiny potvrdzujúcej rozhodnutie donácie len vo forme patentu, v ktorom sa zároveň prikazovalo oprávneným osobám (hodnoverným miestam), aby vykonali štatúciu a na základe relácie, ako druhej písomnosti vydanéj v súvislosti

Hneď na začiatku venujem iba stručnú poznámku – téma by si však pre vecný súvis zaslúžila zvláštnu pozornosť – k charakteru a konštitutívnemu účinku fasie³⁰ a štatúcie ako právnych úkonov. Právna relevancia fasie sa postupne zúžila, resp. zmenila svoj prvotný význam v období už od 13. storočia a v Tripartite sa konzistentne stotožnila s titulom nadobudnutia práva alebo veci.³¹ Štatúcia sa stala spôsobom (*modi acquirendi*) jeho formálneho a právoplatného nadobudnutia. Treba ešte pre úplnosť doplniť relevantný fakt, že od konca 13. storočia, keď vzrastala dôsledne a trvalo i kvantita vydaných štatučných listín (resp. relácií), štatúcia čiastočne vytlačila fasiu z funkcie tradície nadobúdanej veci alebo práva, a stala sa výhradným spôsobom nadobúdania šľachtických nehnuteľností alebo práv k nim sa viažucich, zatiaľ čo fasia zostala len formálnym titulom scudzenia veci alebo práva.³² Obe mali konštitutívny účinok, fasia ako právny dôvod pre scudzenie, príkladne v listinách hodnoverných miest šľachtických nehnuteľností a štatúcia ako všeobecný spôsob ich nadobúdania.

Záväznosť a neopomenuteľnosť štatúcie pri úkonoch scudzenia sa stávala podstatnou právnou náležitosťou. Ak sa pri scudzovacích úkonoch, napríklad kúpno-predajných zmluvách, úkon štatúcie opomínal notifikovať a stránky sa uspokojili len so záznamom, že uzavreli kúpu a kupujúci vyplatil kúpnu cenu, pre vystavenie donačného kráľovského privilégia sa správa o platne vykonanej štatúcii bez protestu (tzv. *štatúcia pura*) vnímala ako povinná náležitosť donačného aktu, a dôkaz o nej bol právnym titulom pre vystavenie donačného privilégia. Doručenie relácie o úspešnej štatúcii sa preto očakávalo v kráľovskej kancelárii, ktorá len na jej základe vystavila donačné privilégium potvrdzujúce jednak vôľu donátora prenechať dedičnú držbu donatárovi a jednak presnú delimitáciu hraníc darovaného pozemku, panstva, domu s príslušenstvom inzerovaných v donácii z relácie. Často práve definitívna donačná listina zachovala znenie relácie i mandátu v nej inzerovanom.³³ Konečné privilégium o donácii mohlo vystaviť aj hodnoverné miesto po úspešnej čistej štatúcii, ako sa o tom zmienil I. Borsa.³⁴

Štatúcia pri kráľovských donáciách znamenala právny úkon kráľovského človeka, vystupujúcom v postavení štatuenta, za účasti poverenca hodnoverného miesta (hodnoverného svedka či svedectvo – *testimonium*), susedov a príbuzných, ktorý na podnet kráľa podľa znenia štatučného mandátu (*mandatum statutorium*) sa najprv oboznámil s právnym a faktickým stavom nehnuteľného daru (napríklad aj úkonom ohraničenia nehnuteľností nazývaného reambulácia) a za podmienky *sine qua non*

---

s donáciou, v ktorej sa potvrdila úspešná štatúcia, kráľovská kancelária mohla vydať kráľovské donačné privilégium datujúce uvedenú prax do druhej polovice vlády Bela IV. Pozri napríklad WENZEL, G.: *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. (Arpádkori új okmánytár) (ďalej CAC I – XII). Pest: Kiadja Magyar Tudományos Akadémia, 1860–1874, CAC IX, č. 192, s. 273, č. 193, s. 274, č. 271, s. 379, č. 321, s. 450, CAC XII, č. 473, s. 590.

³⁰ V uvedenom sa nedotýkam fasií ako listinného druhu.

³¹ LUBY, Š.: *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Iuris edition, 2002, s. 385.

³² Tam pozri bližšie k náležitostiam, účinkom a právnej podstate fasie a štatúcie.

³³ Tamtiež, s. 387.

³⁴ Napríklad CDP VIII, č. 183, s. 227 – 228, CAC IX, č. 192, s. 273 a CAC IX, č. 271, s. 379, CAC XII, č. 111, s. 125. Význam termínu inzert pozri v kapitole 2. Tranzumpy.

³⁴ BORSA, I.: A hiteleshelyi eljárás színhelyén készült feljegyzés. In *Levéltári Közlemények*, 1987, r. 58, s. 34.

nevyslovenia kontradikcie („*si non fuerit contradictum*“) povinne zúčastnených slávnostne voviedol donatária do darovaného majetku priamo na mieste dotknutej nehnuteľnosti. Vovedenie sa event. realizovalo aj v podobe verejného komuniké kráľovského zástupcu vysvetliac zúčastneným, že nehnuteľnosť od daného okamihu prechádza do vlastníctva, t.j. dedičnej držby obdarovaného, realizujúc účinok formy (*modi*) prevodu dedičnej držby na nového, platne vovedeného nadobúdateľa. Účasť verejnosti a scudziteľov, najmä osôb oprávnených protirečiť právnomu úkonu zástupcu kráľa alebo palatína, sa zabezpečila i písomným pozvaním dotknutých subjektov prostredníctvom pozvánok o predvolaní vystavených opätovne hodnovernými miestami.³⁵ Na prvom mieste išlo o subjekty, ktorých pozemky susedili so štatuuovanou nehnuteľnosťou, pre ktoré stredoveké právo ponechalo právo admonície, t. j. súdnou cestou nárokovať si uskutočnenie predkupného práva, resp. korekciu a vytyčenie vymeraných alebo určených hraníc.

Štatučnými listinami sa zaoberali F. Eckhart a Š. Luby³⁶ a v skrátenej podobe sumarizovali výskum po právnej stránke. Navyše zdôraznili samostatný úkon reambulácie, ktorá sa *de facto* spájala a predchádzala štatúciou, keďže v týchto prípadoch išlo o vytyčovanie a demarkáciu hraníc darovaného pozemku, ktorý často sa vyčleňoval s väčšieho celku kráľovského domínia, v neskorších obdobiach z iných nehnuteľností (napríklad získaných konfiškáciou, odúmrtou späť do rúk kráľa). Š. Luby v súvislosti s reambuláciou uvádza, že „*reambulácia a erekcia boly potvrdzované aj v liste štatučnom, prípadne i s ním dostali sa do litterae donacionales, ovšem len v tom prípade, ak udelenie zeme nasledovalo až po zistení skutočného stavu, ak kráľ nemal po ruke žiadnych správ o tom, či žiadany pozemok patrí pod jeho právo kolačné alebo nie. Tu mandatum nariaďovalo previesť štatúciu len v tom prípade, žeby sa zistila prítomnosť oného práva. K tomu mohlo dôjsť už tým, že sám župan bezpečne vedel, že jedná sa o zem udeliteľnú, takže „si ipsam (terram) sciret ... ad nostra collationem pertinere...“ mal ju hneď odovzdať, a ak o tom ničoho nevedel, bol povinný zistiť skutkový stav hraničnou reambuláciou a len „si ipsam (terram) ... inveniret ... ad nostram collationem pertinere...“, len vtedy ju mal asignovať“³⁷.*

Štatuuovanie do majetku sa podľa textu niektorých listín nahrádzalo aj pojmom *introdukcía* podľa slovesa *introduco* – vovádzať do držby. Výklad novodobých

³⁵ Dôkazom uvedeného postupu sa stala dosvedčovacia listina Spišskej kapituly z roku 1323, povolávajúca konkrétne osoby na štatúciu pozemkov, ktoré pôvodne vlastnili pozvaní Lachk, Fábán, Desew, Mikuláš a Peter, ktorí oddelili štatuuované zeme a prenechali ich druhej strane. Listina sa zachovala len v zmienke. Vid' RDSI II, č. 1057, s. 459 a tiež RDSI II, č. 1061, s. 461.

³⁶ Bližšie in ECKHART, F.: pozri pozn. č. 9, s. 538–545 a LUBY, Š.: *Liptovský a Turčiansky register*. Bratislava, 1932, s. 67–71. Eckhart sa zamerail na listinnú kritiku štatučných mandátov, v ktorých nariaďovateľ (zvyčajne sám kráľ) oznamoval hodnovernému miestu, aby sa zúčastnilo úkonu štatúcie spolu s menovaným kráľovským delegátom a ako hodnoverný svedok spísalo o exekúcii štatúcie správu. Eckhartova štúdia zaznamenala aj možný spôsob výkonu vovedenia, eventuality priebehu štatúcie, buď sa štatúcia vykonala vo forme čistej štatúcie alebo niekto z prítomných odmietol uvedenie do majetku a protestoval proti nemu. Zároveň tak Eckhart aj Luby sa venovali samostatnému úkonu reambulácie, zvyčajne spojenému so štatúciou, jej náležitostiam a výkonu, prípadne aj protestu proti vytyčovaniu hraníc.

³⁷ LUBY, Š.: *Liptovský a Turčiansky register*, s. 70.

uhorských príručiek však vnáša do oboch termínov nesúrodé pomenovanie. Nie je problémom výskumu, ale výkladu (definovania, štylizácie), že vo výpisoch registov listín typu *introductoria et statutoria* sa objavujú dva právne prípady (uviedenie a zápis) ako spojené. V pôvodnej konštrukcii „*introducere aliquem in possessionem a statuere aliquod alicui*“ zreteľne potom vzniklo v polovici 20. stor. v maďarských výťahoch „nech zapíše, uvedie do držby“ (iktassa be a birtokba). Uvedenú nevyjasnenosť termínov, ich možnú významovú heterogenitu alebo homogenitu, by bolo potrebné istým spôsobom korigovať, pretože to môže zapríčiniť neporozumenie ich skutočného právneho významu.³⁸

Ako uvádza aj Bartalov slovník *litterae statutoriae* možno stotožniť s *litterae introductoriae*,³⁹ rovnocenne s Kövym, ktorý sa vyjadruje k štatúcii a introdukcii, že ide o synonymne ponímané úkony vovedenia donátára do majetku prostredníctvom minimálne dvoch úradných osôb, z ktorých jeden je kráľovský (palatínov, bánov alebo niektorého kráľovského sudcu) človek⁴⁰. Etymologicky by oba termíny vyjadrovali ten istý úkon, realizovať akt spôsobu nadobudnutia šľachtickej nehnuteľnosti v slávnostnom, verejnom úkone predpísaným spôsobom pri dodržaní primerane stanovenej lehoty. Stav stredovekých listín však ešte nie je dostatočne preskúmaný, navyše v príslušnej etape sa s pojmom *introducere* stretávame zriedkavejšie než so *statuere*, charakter a právny podklad na základe ktorého sa listinne používajú, nedáva spoľahlivé diferenčné kritéria pre zaujatie postoja, prečo sa používajú obe formuly individuálne a nezávisle od seba.

Zabezpečenie právnej istoty vo veci hraníc malo veľký význam: pri donáciách i pri ďalších nadobúdacích tituloch dedičnej držby, ako aj pri rôznych majetkových sporoch, v ktorých ako tvrdí M. Váňová-Bodnárová sa „*reambulácia robila napríklad v prípade straty metačnej listiny alebo zničenia niektorej hranice, pri nespokojnosti s hranicami. V tomto prípade sa stránka obrátila na sudcu a na základe jeho príkazu hodnoverné miesto vykonalo reambuláciu hraníc majetku spolu s kráľovským človekom. Za hranice slúžili vrchy, potoky, známejšie skaly, stromy (ich názvy sú významné hlavne z hľadiska lingvistického, pretože sa zväčša zachovali v pôvodnej reči ľudu). Pri reambulácii sa popisovali chotárne značky a išli okolo celého majetku, až kým sa nevrátili na miesto, z ktorého vyšli*“⁴¹. Právnym dôvodom pre reambuláciu mohol byť aj interes kráľa ako donátora, ktorý napríklad v osobe Ladislava IV. požiadal Spišskú kapitolu, aby spolu s kráľovským človekom zistila a vytýčila hranice už dávnejšie darovanej nehnuteľnosti Torysa (*Tarcha*)⁴², keďže, ako uvádzal panovníkov mandát, nepoznal výmeru a konkrétne mety – hraničné značky.⁴³

³⁸ BORSA, I: *A hiteleshelyekről...*, s. 105.

³⁹ BARTAL, A.: *Glossarium...*, s. 389.

⁴⁰ KÖVY, A.: *Elementa iurisprudentiae Hungariae*, S. Patkani, 1823, s. 165.

⁴¹ VÁŇOVÁ-BODNÁROVÁ, M.: Činnosť Hodnoverného miesta Jasov do roku 1350. In *Historica carpatica*, 1978, r. IX, s. 306.

⁴² Donačné privilegium bolo vydané ešte 22. marca 1288 a v ňom zrejme nebola uvedená metácia. Publikované in SZENTPÉTERY, I. – BORSA, I.: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico – diplomatica I – II/2,3*, Budapest: Akadémiai kiadó, 1961 (RA – II/2-3), č. 3480, s. 391.

⁴³ „*verum quia sibi de qualitate ambitu et cursu metarum ipsius possessionis veritas non constabat nobis dedit in mandatis*“ – DL – 68 763.

Proti štatúcii aj reambulácii (v skutočnosti proti všetkým právne záväzným rozhodnutiam stránok a úkonov kráľovského človeka) mohla dotknutá strana vzniknúť protest, čiže kontradikovať – protirečiť, odporovať úkonom porušujúcim jej práva a právom chránené záujmy. Strany aj štatuenti si uvedomovali právny význam svojich úkonov, a preto v reláciách o štatúciach a reambuláciach nikdy nevynechali poznámku: „*nullo contradictore apparente, existente*“, keď napríklad v relácii Jasovského konventu a prepošta Pavla z 15. januára 1336 protestovali Blažej a Zonk, týmto úkonom zároveň zakázali štatúciu do času, kým sa celý spor nevyšetří.⁴⁴

Uvedený akt štatúcie v jeho právne záväznej a bez kontradikcie vykonanej forme sa stal podkladom pre reláciu o nej a tá zasa písomným svedectvom a dôkazom pre vyhotovenie originálu donačného privilégia v zmysle právnom aj diplomatickom, či základom pre následné súdne konanie. Avšak v súvislosti s úkonmi štatúcie a reambulácie sa o dotknutých úkonoch nemožno dozvedieť len z relácií určených vyššie postaveným nariad'ovateľom, ale aj z fasiov hodnoverných miest, v prípade, že strana intervenovala a požiadala notára hodnoverného miesta o vydanie štatučnej listiny v spomínanej veci.

2. Tranzumpty (*litterae transumptae, transumptionales*)

Stredoveké písomnosti formálno-právneho druhu transponované *de iure* výhradne do stredovekých listín,⁴⁵ sa uchovávali v rôznych zachovaniach. Európska diplomatika rozlišovala listiny podľa právnej sily a významu, ktorý jej súdobá verejnosť prisúdila, na dva základné typy zachovaní stredovekých *litteras*, a to originál (*autographum, autenticum*) a tranzumpt (*apographum*) listiny. Na základe najvšeobecnejšieho vymedzenia sa za originál považovalo (a považuje dodnes) prvotné vyhotovenie písomnosti zaznamenané z vôle a s vedomím vydavateľa písomnosti. Stredoveká spoločnosť označovala za originálnu každú písomnosť, ktorá bola autentická so zreteľom na pravú a autentickú pečať, dodávajúcu každej písomnosti právnu relevanciu vzhľadom na obsah, formu originálu a vôľu vydavateľa.

V slovenskej diplomatike sa pred istým časom riešil problém chápania pojmu tranzumpt a dohodlo sa, že sa ním bude myslieť stredoveký odpis úplného (*per extensum*) textu odpisovanej listiny overený autentickou pečaťou⁴⁶. Uvedený právny druh listiny som však označila v zhode s F. Sedlákom za osobitnú overovaciu listi-

⁴⁴ „*cum eandem eidem magistro Gallo statuere voluissent, magister Blasius et Zonk a statuicione prohibuissent et cum eosdem magister Gallus, quo racione prohibuissent vel quantum possessio ipsorum Kuryma caperet requisitus fuisset*“ – DL – 2979.

⁴⁵ V zmysle diplomatického určenia, čo sa považuje za stredovekú listinu, sa za ňu považuje len listina s právnym obsahom a je dovŕšením celého právneho aktu alebo konania. Bližšie in *Československá diplomatika*, s. 117.

⁴⁶ Autentickou pečaťou v uhorských podmienkach sa myslela taká pečať, ktorej hodnovernosť sa v právnych záležitostiach všeobecne alebo v rámci kompetencie príslušnej inštitúcie uznávala, zásadne v cudzích, nie vlastných veciach. Pečať súkromných osôb nenadobudla nikdy uvedenú právnu záväznosť. Touto problematikou sa na Slovensku zaoberali viaceré príručky diplomatiky a štúdie. Vid' napríklad ŽUDEL, J. – NOVÁK, J.: *Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky*. Bratislava, 1956; *Československá diplomatika*, s. 120, 122. Tiež LEHOTSKÁ, D.: *Príručka diplomatiky*, Bratislava 1972; SEDLÁK, F.: K problematike evidencie a spracovania stredovekých listín, *Slovenská archivistika*, 1987, č. 2, najmä s. 53 a nasl., Polemiku so F. Sedlákom viedol ŽUDEL, J.: Konfirmácia, tranzumpt a inzert. In: *Slovenská archivistika*, 1988, č. 1, s. 121–127.

nu, pre ktorú je charakteristický značne typizovaný formulár. Jeho dispozíciu v kontexte tvorí výhradne text *per extensum* prepisovanej listiny. Terminologicky sa prepísaný text skoršej listiny zhoduje s výrazom inzerat a z tohto kontextu sa v odbornej literatúre hovorí o inzerovanej listine. V širšom význame, ktorý si možno pre právno-historický význam osvojiť, sa tranzumptom chápe overovacia listina spolu s tranzumovaným, doslovným znením overovanej listiny. Tranzumovanie stotožnené aj s pojmom *transcriptio*, prepisovanie písomných svedectiev rôzneho obsahu, sa zintenzívnilo počas skúmaného obdobia od konca 13. storočia. Na margo uvedeného sa v uhorskej diplomatike vyskytlo odlišné chápanie kategórie odpisu, tzv. *vidimus*, pričom sa v uhorských stredovekých listinách ním chápal len stručný obsah dispozície skoršej listiny,⁴⁷ a nie ako v ostatnej Európe odpis listiny v úplnosti formulára celého textu.

Možno súhlasiť s F. Eckhartom, ktorý sa domnieval, že z pozície dôkaznej sily sa vždy vyskytoval rozdiel medzi originálom a tranzumptom (odpisom), pričom originál ako prvotné vydanie stredovekej listiny sa uprednostňoval pred jej overeným odpisom, vydaným napríklad o niekoľko desaťročí neskôr. V niektorých sporových konaniach na dosvedčenie svojich tvrdení museli povinné strany priniesť na vidímáciu text originálnej listiny.⁴⁸ Zjednodušené chápanie tranzumpty publikovali E. Javošová a M. Kuzmíková v informatívnom článku z verejnonotárskej činnosti Spišskej kapituly, v ktorom ich nazvali ako „overené odpisy prinesených dokumentov, prípadne dokumentov uložených vo vlastnom archíve“.⁴⁹

V nasledujúcich storočiach sa interná činnosť hodnoverných miest potvrdzovania stredovekých listín formou tranzumovania dostávala do popredia, čo sa týka kvantitatívnej stránky celkového počtu zachovaných a vydaných listín hodnovernými miestami. Opätovne sa nám ponúka príklad Spišskej kapituly. Celkový počet tranzumptov vydaných Hodnoverným miestom Spišskej kapituly len do roku 1314 sa približuje štyridsiatim kusom z vyše dvesto skúmaných listinných exemplárov. Iste prispievala k tejto skutočnosti vzrastajúca dôvera k listinným svedectvám, dôrazu, aký sa pripisoval listine ako dôkaznému prostriedku vystaveného cirkevnou dôveryhodnou inštitúciou a trvalému zachovaniu písomností pre budúce generácie na rozdiel od ústneho, krátkodobého a nestáleho dosvedčenia zúčastnenými daného právneho úkonu, konania (z toho titulu formula *memoria-oblivio* v arengách daného typu a časového horizontu). Pri spomínaných úkonoch sa *de facto* vykonávali typické no-

⁴⁷ Napríklad narácia listiny Spišskej kapituly z 8. novembra 1319 uvádza: *Egidius et Leukus filiis quondam Pous nobiles de districtu Sarus ad nostram accedentes presenciam presentarunt nobis literas memoriales in quibus vidimus contineri, quod iuramentum quod predictus Egidius cum viginti quinque personis nobilium, et idem Leukus eciam cum viginti quinque personis nobilium secundum tenorem litterarum iudicis curie domini regis contra Iohannem filium Nicolai in octavis beati Iacobi apostoli proxime preteritis coram nobis facere debebant*, (Egíd a Leukus, synovia Pouša šľachtici zo Šariša pristúpia k nám predložili nám listinu, z ktorej vidíme, že mali pred nami vykonať prísahu Egíd spolu s 25 šľachticmi a Leukus taktiež s 25 šľachticmi podľa listiny krajijského sudcu v spore proti Jánovi, synovia Mikuláša na oktávu sv. Jakuba apoštola.), citované podľa RDSI. II, s. 233, č. 500.

⁴⁸ ECKHART, F.: Pozri pozn. č. 9, s. 510.

⁴⁹ JAVOŠOVÁ, E. – KUZMÍKOVÁ, M.: Verejnonotárska funkcia Spišskej kapituly v stredoveku. In *Studia archeologica Slovaca mediaevalia*, III–IV/2000–2001, Bratislava 2001, s. 268.

társke úkony vidimácie. Vyhотовovanie overených odpisov listín sa často na požiadanie petenta o odpis vyhotovovalo vo forme privilégia, ako uvádza vo svojej štúdiu A. Hološová, keď ňou skúmané tranzumpty vydané Turčianskym konventom sa zhodnoverili ako listiny v privilegálnej forme⁵⁰. Jednako však už F. Eckhart poukázal, že určujúce pre rozhodnutie o forme tranzumpty (privilégium, patent a zadržovaná listina) bolo želanie prijímateľa – petenta o tranzumovanie⁵¹.

Tranzumpty sa vyhotovovali prirodzene podľa J. Žudela aj na popud kráľovského mandátu (*mandatum transumptorium, renovationis*) prikazujúceho danej kancelárii, aby vyhľadala vo vlastnom archíve druhý exemplár chirografovaného originálu, tzv. *par* vydanie alebo *copiu* (neskôr postačilo len vyhľadanie na základe registrového záznamu) a vyhotovila stránke overený odpis slúžiaci napríklad na účely súdneho, donačného procesu a pod.⁵² M. Bokesová sa zmienila vo svojej na Slovensku prvej iniciačnej štúdiu k hodnoverným miestam, že tranzumpty určené pre náhradu originálu sa vydával len, ak oň požiadala úradná osoba vyššej honorácie.⁵³ Doklad o týchto mandátoch poskytli dve dosvedčovacie listiny⁵⁴ a jedna relácia určená palatínovi Mikulášovi z 21. júna 1347, v ktorej žiadal palatín pre súdne stíhanie magistra Jána, syna Ita, konvent a prepošta Pavla o vyhľadanie kópie privilégia Jasovského konventu vystavené pre magistra Jána. Inkriminovanú listinu jasovského prepošta Benedikta z 10. augusta 1293 aj hodnoverné miesto našlo v podobe zvitku *in rotullo* chirografovaného na pergamene a odpísalo a zhodnovernilo svojou pečaťou pre palatína.⁵⁵

Bezpochyby sa formulár tranzumpty prevzal z kráľovskej kancelárie, ktorá sa taktiež nevyhýbala overovaniu stredovekých listín tranzumovaním predložených originálov vlastných aj cudzích. Tranzumpty oboch vydavateľov vykazovali rovnaké znenia alebo sa odlišovali len malými obmenami v protokole (úvode) a eschatokole (závere). Kontext v skutočnosti tvoril text tranzumovanej listiny. Po všeobecne zaužívaných formulách intitulácie, inkscripcie, salutácie sa v kontexte pokračovalo promulgáciou (výnimočne arengou). Osobitná narácia uvádzala dôvod vydania odpisu a po nej už nasledoval len odpis vlastnej inzerovanej listiny, vykazujúc takmer čistú zhodu v dvoch ustálených frázach promulgácie: „v týchto slovách“ alebo „ktorej znenie je takéto:“.⁵⁶ Pre tranzumpty bola príznačná koroborácia vyjadrujúca vôľu odpísať starú listinu a opatriť ju novou pečaťou v rôznych slovných vyjadreniach

⁵⁰ HOLOŠOVÁ, A.: Činnosť hodnoverného miesta v Turci do roku 1350. In *Slovenská archivistika*, 1990, r. XXV, č. 1, s. 72.

⁵¹ ECKHART, F.: Pozri pozn. č. 9, s. 512.

⁵² ŽUDEL, J.: Archívy hodnoverných miest. In *Archívni časopis* (AČ), 1961, r. 11, s. 75.

⁵³ BOKESOVÁ, M.: Vieryhodné miesta, vznik, vývoj a pôsobnosť. In: AČ 3, 1953, s. 165.

⁵⁴ MARSINA, R.: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae II*. Bratislava: VEDA, 1987, (CDSI II), č. 350, s. 505, Hokl., č. 104, s. 109.

⁵⁵ Mandát palatína Mikuláša výslovne nariad'oval: „*petimus diligenter, quatenus in vestra sacristia et conservatorio universa instrumenta et litteralia munimenta, que dictum magistrum Iohannem iusto titulo contingunt requiri faciatis reinveniendoque copiam seu transcriptum eorundem ipsi magistro Iohanniad persecucionem sui iuris vestro sigillo concedatis.*“ a kapitula v relácii uviedla, že „*quo decet obtemperantes par seu copia quarundem litterarum nostrarum privilegialium in nostra sacristia et conservatorio nostro super facto execucionis magistri Iohanni, filii Ite, in rotullo reperimus in registra pergamini sillabis alphabeti precisso in hec verba:*“ – DL – 84 755.

⁵⁶ „*in haec verba:*“, alebo „*quarum quidem tenor talis est:*“.

a potvrdenie o pravosti, bezchybnosti a neporušiteľnosti predloženej listiny a jej pečate.⁵⁷

Pri tranzumptoch nemožno opomenúť dôvody vidimácie listiny zosobnené v narácii. Všeobecným motívom (zaznamenaným v tranzumpte slovami: „*ad maioram cautelam*“ (pre väčšiu zábezpeku, ochranu) alebo „*ob maiorem certitudinem et stabilitatem*“ (kvôli väčšej istote a pevnosti)⁵⁸) sa stala obava a starostlivosť o dôležitý právny dokument, akým stredoveká listina iste bola, pred stratou, zničením, falšovaním, porušením. V konkrétnej rovine možno hovoriť o nebezpečenstve na cestách, zlom spojení a veľkej vzdialenosti, ktorú museli stránky prekonať, aby predložili listinu v súdnom alebo právnom konaní.⁵⁹ Na neistých a zle upravených cestách sa zvykli stránky okrádať a inzultovať, preto sa vlastníci listín poisťovali vystavením tranzumpu, ktorý predstavoval hodnoverný písomný nositeľ v ňom zaznamenaných informácií, opatrený pečaťou hodnoverného miesta. Iba tranzumpt sa stotožnil s vhodným médiom, poskytujúcim čitateľom overeného odpisu hodnoverné a presné informácie o zaznamenaných udalostiach a právnych skutočnostiach.

Veľmi zaujímavý opis udalosti vedúcej k tranzumovaniu len kvôli ochrane svojho pozemkového vlastníctva predstavuje listina Spišskej kapituly z 27. apríla 1302. Pomerne dlhá narácia oboznamuje čitateľa s násilným činom zajatia magistra Peteucha palatínom Omodejom a jeho synom Jánom, ktorí ho iste aj mučili, vyhrážali sa mu smrťou, ak im neposkytne a neprevedie konkrétne nehnuteľnosti. Peteuch napokon z donútenia a pod hrozbou smrti im sľúbil odovzdať a prenechať privilégium Ladislava IV., dokazujúce vlastníctvo k dotknutým nehnuteľnostiam, aby však ochránil seba a svojich potomkov pred úplnou stratou dedičného majetku, požiadaval prostredníctvom Tomáša, syna Saca, kapitolu, aby vyhotovila duplikát kráľovskej listiny, ktorej *par* vydanie sa nachádzalo v sakristii kostola kapituly.⁶⁰

Pri strate listiny sa opätovne vystavovala náhrada a nový originál, avšak len za predpokladu, že obsah listiny sa prvotne notifikoval v chirografe⁶¹ uloženom v ar-

⁵⁷ „*Nos vero attendentes ipsas non abrasas non cancellatas nec in aliqua parte sui viciatas sed iusto titulo emanatas easdem ad debitas ac iustas peticones (meno stránky) de verbo ad verbum fecimus et nostro sigillo roborai*“ – RDSI I, č. 993, s. 425 alebo „*Nos igitur petitionibus ipsorum iustis modestis et legitimis assensum favorabilem adhibentes ipsas litteras ratas habentes et acceptas de verbo ad verbum presentibus insertas testimonio præsencium transcribenda*“ – RDSI I, č. 948, s. 407.

⁵⁸ HÚČŠAVA, A.: *Archív zemianskeho rodu Okoličányi. Liptovské archívy – Codex diplomaticus comitatus Liptoviensis I*, In: Bratislava, 1943, č. 9, s. 14, CDH VIII/2, č. 177, s. 388.

⁵⁹ „*quod quia tenentes dubios eventus et periculum viarum et etiam alios inopinatos rei eventus, tenorem earundem nostris litteris transcribi faceremus.*“ – RDSI I, č. 326, s. 157, podobne CDH VIII/2, č. 177, s. 388, RDSI I, č. 829, s. 363.

⁶⁰ „*Quare exhibens coram nobis litteras privilegiales predictas nobis in persona ipsius magistri Peteuch humiliter supplicavit (magister Thomas), ut ne idem magister Peteuch et sui posterum in toto predictis possessionibus et specialiter ipsa terra privarentur et ius ipsorum per alienacionem ipsius privilegii absorbentur, ipsas privilegiales sub sigilli nostri testimonio facere rescribi dignaremur ad cautelam per intercisionem apphabeti parciendo et copiam ipsius in nostro conservatorio reservari.*“ – RDSI I, č. 104, s. 72.

⁶¹ Chyrografované vydania *par* stredovekých listín možno nájsť aj v skúmaných archívoch hodnoverných miest. Znamenali vystavenie dvoch totožných originálov listiny spísaných pod seba a následne oddelených, z ktorých jeden získal petent o listinu a druhý si ponechal vydavateľ u seba pre prípad straty, overenia textu predloženého originálu, súdneho konania o pravosť listiny a pod. Identifikovali sa pomocou zhodnoverňovacieho postupu

chíve hodnoverného miesta. Týmto spôsobom sa obrátil s prosbou o opätovné vydanie listiny Zabožlaus, syn Bartalea a Izák, syn Dama, keďže stratil privilégium o vyplatení vena, prínosu a dievčenskej štvrtiny a požiadal v roku 1296 Nitriansku kapitulou o vyhľadanie par originálu uloženého v archíve (*camera*) kostola kapituly.⁶² Špeciálne sa v listine Turčianskeho konventu z 9. júna 1286 a prepošta Ivanku spomenulo, že strana požiadala o vydania tranzumtu, aby sa v budúcnosti predišlo strate donačného privilégia, čo by znamenalo spochybnenie vlastníckeho oprávnenia (resp. pre ďalších potomkov a dedičov práva dedičnej držby príslušnej aviticitnej nehnuteľnosti) na donáciu.⁶³

Ak sa pôvodne vystavila patentná listina v čase uskutočnenia právneho úkonu, neskôr sa stránka usilovala získať privilégium ako písomné svedectvo s najvyššou právnou a plnou dôkaznou silou. Nitrianska kapitula použijúc v niekoľkých tranzumptoch formulu: „*ad nos personaliter accedentes litteras patentes sub nostro sigillo super ..., dudum confectas et ipsas per eundem devoluta, nobis presentarunt petentes instanter a nobis, ut easdem litteras per modum privilegii transcribi faceremus*“,⁶⁴ opätovne vydávala pre viacerých žiadateľov už raz vydané vlastné patentné listiny, ale tentoraz v privilegijálnej forme.

Tranzumovanie listín vykonávané Spišskou kapitulou vzrástlo najmä po zničení prepoštstva a kapituly v roku 1288 Ladislavom IV. Pokiaľ pred týmto rokom sa nám zachoval len jeden odpis vlastnej listiny z 1274 a ďalší originál listiny z 1286,⁶⁵ začiatkom 90. rokov 13. storočia tento počet narastá. Z tridsiatich deviatich tranzumptov do roku 1314 devätnásť odpisov uvádzalo zničenie starej pečate Ladislavom IV. na Spiši v roku 1288. Ten sa od 5. mája do konca roku zdržiaval na Spišskom hrade. Zároveň s ním prišla vojenská družina tvorená Kumánmi, nazývanými v prameňoch ako „*Neugarios*“ a Bulharmi. V niektorý deň vpadli do sakristie kostola, kde sa uchovávali listiny hodnoverného miesta aj iné písomnosti miestnej šľachty a hodnostárov kraja a mnohé listiny zničili, pošliapali, hodnovernú pečať odniesli ako korisť, a tým spôsobili veľkú škodu. I preto spred tohto obdobia sa nám zachovalo tak málo originálov. Hodnoverné miesto vydalo výzvu,⁶⁶ aby si stránky, ktoré dovtedy vlastnili listiny spečatené starou pečaťou, dali vyhotoviť tranzumpty spečatené novou pečaťou. V naráciách tranzumptov Spišskej kapituly po roku pustošivého útoku sa nezriedka oznamovalo, že „*keď sme stratili našu pečať po útoku kráľa Ladislava a jeho „Neugarov“ spolu s inými hodnotnými vecami z nášho kostola, aby*

---

chirografovanie bez stopy po akomkoľvek spôsobe spečatenia. Na ich základe *loca credibilia* tranzumovali overené odpisy. Bližšie in ŽUDEĽ, J.: *Konfirmácia, tranzumt a in-zert*, s. 127.

⁶² „*nobis humiliter supplicarunt, ut privilegium super dote et rebus parafernalis matris nobilium dominarum scilicet Reiksemez et Aglent vocatarum et quarta aerundem, quod in camera ecclesie nostre habere dicebant, cuius privilegium aliud par amissum afirmabant querere faceremus.*“ – CDP VIII, č. 303, s. 365.

⁶³ „*specialiter pro eo, ut ipsum privilegium temporis in processu quoquo modo perdi contineretur, donatio regalis et collatio nequeat per quempiam in irritum revocari.*“ – HUŠČA-VA, A.: *Archív zemianskeho...*, č. 9, s. 14, podobne SNA, SPK – Scr. 7, fasc. 4, num. 8.

⁶⁴ RDSI I, č. 1147, s. 488, podobne RDSI I, č. 1146, s. 487, č. 507, s. 234, č. 466, s. 214, č. 435, s. 201, č. 343, s. 165, č. 342, s. 164, č. 164, s. 95, CDP VI, č. 311, s. 417.

⁶⁵ Bez pečate, po existencii ktorej zostali len zárezy na pergamene.

⁶⁶ CDH V/3, s. 442, WAGNER, C.: *Analecta Scepusii sacri et profani III*, Viedeň, 1744, s. 34.

sa porazila ničomnosť protivníkov, zneplatňujeme (umenšujeme platnosť) všetky naše listiny opatrené našou starou pečaťou, a nariaďujeme ich potvrdiť našou novou pečaťou“.⁶⁷ Rovnako zničenie autentickej pečate zaznamenal diplom Ondreja III. z 1290,⁶⁸ a podobne aj v Nitrianskej kapitule sa od konca 13. storočia vystavovali tranzumpty s novou hodnovernou pečaťou.⁶⁹

Z á v e r

Nedokonalý stav poznania a výskumu stredovekej listinnej praxe na Slovensku možno prijateľne rozvinúť aj prostredníctvom externej a internej verejnotárskej činnosti stredovekých uhorských kvázi verejných notárov. Štúdia umožnila vytvoriť si úvodnú predstavu – vyvstali pri nej i niektoré nové otázky – o špecifických právnych druhoch listín vydávaných hodnovernými miestami: relácií a tranzumptov – odpisov vlastných aj cudzích listín v zmysle dnešného overenia verejných listín.

Relácie sa od začiatku svojej existencie profilovali ako produkty externej činnosti hodnoverných miest a vystavovali sa na písomný príkaz – mandát orgánov štátu či verejnej moci (najmä kráľa, palatína, krajinského sudcu). V prevažnej miere išlo o správy oboznamujúce vydavateľa mandátu s výkonom nariadeného konania alebo len jedného dožiadaného úkonu, na ktorom sa zúčastnil delegát hodnoverného miesta. Mandáty vystavené formou uzavretých listín sa adresovali priamo hodnoverným miestam, ktoré ako *testimonium fidedignum* (hodnoverné svedectvo) notifikovali celý akt vyšetrovania, citácie, prípadne i ďalších úkonov potrebných pre rozhodnutie vo veci ako relácie a pre dotknuté strany ako klasické fasie.

Expedovanie uvedených príkazných písomností výrazne ovplyvnilo listinnú prax skúmaných inštitúcií, najmä od 14. storočia, keď sa podstatne rozšírilo vydávanie relácií i v menších konventoch. Mandátne listiny boli významné z dvoch príčin, na jednej strane vplývali na písomné vyhotovenie a pre diplomatický rozbor príslušných relácií mali relevanciu právneho (materiálneho a formálneho) vzoru vlastného formulára relácie, na druhej strane adresátovi (i súčasnému bádateľovi) prinášali dôležité informácie a poznatky o dovtedajšom postupe súdu, stránok a hlavne oboznamovali s inštrukciami nariaďovateľa mandátu a z uvedeného titulu sa mandáty inkorporovali medzi listiny vypovedajúce o stredovekých kauzách, vnímajúc ich ako

⁶⁷ „cum per spoliū regis Ladizlay et Neugarorum suorum inter cetera bona ecclesie nostre nostrum sigillum antiquum perderemus, ut iniquorum nequicia tundetur, decrevimus omnes litteras, antiquo nostro sigillo communitas debere rescribi nostroque novo sigillo confirmari“ – RDSI I, č. 536, s. 245, rovnako text narácie možno nájsť aj v ďalších tranzumptoch.

⁶⁸ „quod tempore domini Ladizlai regis Hungarie fratris nostri ipsa ecclesia beati Martini per insultum Cumanorum et Neugarorum miserabiliter extitisset despoliata et camera ecclesie confracta.“ – WAGNER, C.: *Analecta Scepusii sacri et profani I*, Viedeň, 1744, s. 303 a HRADSZKY, J.: *Initia, progressus ac praesens status capituli Scepusiensis I.*, Spišské Podhradie, 1901, s. 112.

⁶⁹ „ad nos personaliter accedens privilegium sub sigillo nostro antiquo super terra duorum aratorum et dimidii, olim Megered, prout in eodem privilegio inscripsimus, nunc autem Berench nuncupata confectum presentavit petens a nobis, ut predictum privilegium sub moderno nostro sigillo per modum privilegii transcribi faceremus.“ – RDSI I, č. 900, s. 387, podobne CDP VI, č. 308, s. 414.

neoddeliteľnú súčasť, podstatný článok poznania stredovekého súdneho procesu právneho konania.

Na základe obsahu zachovaných relácií treba osobitne vyzdvihnúť úkon štatúcie, ktorej zvyčajne predchádzal právny úkon reambulácie – vymerať konkrétnych hraničných mät pozemkov. Zvyčajne sa vystavovali ako listinné relácie, hoci neboli zriedkavé aj listinné fasie o ich výkone. Oba konštitutívne právne akty štatúcie a reambulácie sa viazali k šľachtickým nehnuteľnostiam, k odovzdaniu oprávnenia dedičnej držby a jej legitimity, a z tohto titulu boli hodné zlistinnenia. Relevantná kvantita zachovaných relácií o priebehu uvedených úkonov vo vzťahu ku kráľovským donáciám svedčila len o výkone štatúcie – uvedenia do darovaných nehnuteľností, na základe ktorej panovník vystavil konečné donačné privilégium, alebo, ak sa proti nim kontradikovalo, riešili sa najprv vznesené protesty.

Vychádzajúc z rozsiahlej notifikačnej a notárskej agendy hodnoverných miest, nemožno opomenúť i archivovanie a na jeho podklade tranzumovanie stredovekých hodnoverných listín. Tranzumpty, hoci patrili medzi právne relevantné písomnosti nadobúdajúce právnu silu originálu, vlastne jeho duplikátu, nemožno ich zaradiť medzi konkrétne právne druhy, keďže ich obsah je rôzny, historicko-právna a historická veda ich dnes vnímajú ako osobité druhy písomností vydaných z činnosti hodnoverných miest. Tranzumovaním listín sa hodnoverným miestam výrazným spôsobom rozšírila agenda (i pokladnica hodnoverného miesta pri vyberaní ták platených za uvedený listinný druh) o ďalšiu typickú notársku činnosť – overovanie právne záväzných písomných aktov, na ktorú boli v dotknutom čase a priestore hodnoverné miesta najlepšie uspošobené a pripravené.

RELATIONEN UND TRANSUMPTE IN DER TÄTIGKEIT DER GLAUBWÜRDIGEN ORTE WÄHREND DES HOCHMITTELALTERS

Adriana Švecová

Die Studie ist als eine Einführung in die Problematik der Notariatstätigkeit der glaubwürdigen Orte des mittelalterlichen Ungarns konzipiert. Sie widmet sich vor allem dem Problem der Ausführung der königlichen Mandate, die mit einer Relation (Bericht) des glaubwürdigen Ortes verbunden war, wie auch der Problematik der ältesten Transumppte (glaubwürdige Abschriften) des mittelalterlichen Ungarns, die ebenfalls durch die glaubwürdigen Orte herausgegeben wurden.

Die Relationen wurden vom Anfang ihrer Existenz als Produkte der externen Tätigkeit der glaubwürdigen Orte angesehen und folgten der schriftlichen Anordnung (des Mandats) des Königs oder eines Beamten, eines Richters. Es handelte sich *de facto* um Berichte, die den Aussteller des Mandats von der Ausführung des verordneten Verfahrens, an dem sich ein Delegierter des glaubwürdigen Ortes beteiligte, benachrichtigte.

Besonders die Statutionen (Besitzeinführungen), den meistens Reambulationen (Begehung des Grundstücks mit der Festlegung der Grenzzeichen) vorgingen, sollten hervorgehoben werden. Gewöhnlich wurden sie als Relationen ausgestellt, wobei auch die Form von Fassionen nicht ungewöhnlich gewesen ist. Beide Rechtsakten bezogen sich auf adelige Liegenschaften, bezeugten die Legitimität ihres Besitzes, weshalb sie zu

häufigsten Gegenständen der Urkundenausfertigung wurden. Die Berichte über die erwähnten Handlungen an den königlichen Hof bezeugten aber lediglich die Ausführung der Statution – der Einführung in den geschenkten Landesbesitz; erst an Hand der Relation wurde die finale Schenkung ausgefertigt. Falls der Statution widersprochen wurde (falls Einwände gehoben wurden), folgte die Lösung der Proteste.

Bei der Erforschung der umfangreichen Notariatstätigkeit der glaubwürdigen Orte kann man nicht an die damit verbundene Archivierung und die damit verbundenen glaubwürdigen Abschriften (Transumpte) vergessen. Die Transumpte kann man nicht unter eine konkrete rechtliche Kategorie reihen, obwohl sie als rechtlich relevante Schriftstücke mit der Rechtskraft eines Originals anerkannt wurden. Ihr Inhalt war nämlich zu verschieden. Der Autorin des Beitrags nach handelt es sich um besondere Urkundenart, die mit der Tätigkeit der *loca credibilia* zusammenhängt. Durch die Transumption der Urkunden erweiterte sich die Notariatsagende der glaubwürdigen Orte um eine typische notarielle Tätigkeit – die *Vidimation*. Für die Aktivitäten waren die glaubwürdigen Orte am bestens geeignet und vorbereitet.

Übersetzt von Juraj Šedivý

ORGANIZÁCIA VEREJNEJ SPRÁVY BRATISLAVSKEJ STOLICE V ROKOCH 1853 – 1860

MILAN MIŠOVIČ

Mišovič, M.: The Organization of Public Administration in the Bratislava County in the Period of 1853–1860. *Slovenská archivistika*, Vol XLV, No 2, 2009, p. 55–76

The presented paper deals with the changes of responsibilities of public (state) administration, rearrangement of the territorial and administrative structure and functioning of the public administrative offices of the Bratislava county in the so called definitive period of neoabsolutism up to the beginning of 1861.

History of administration. Organisation of public administration. Bratislava county.

PhDr. Milan Mišovič, Ministerstvo vnútra SR, odbor archívov, Križkova 7, 811 04 Bratislava

Úpravy organizácie verejnej správy Uhorska z rokov 1849 a 1850¹, už svojimi názvami charakterizované ako dočasné, vyskúšali fungovanie poštátnenej verejnej správy nielen na centrálnej úrovni, ale aj na úrovni dištriktnej, stoličnej a okresnej. Zároveň sa v tomto období riešila aj problematika organizácie a úradnej pôsobnosti špeciálnej štátnej správy (napr. stavebnej, daňovej, finančnej) a súdnictva. Úlohou pripravovanej organizácie verejnej správy bolo nielen zosúladiť fungovanie a činnosť jednotlivých špecializovaných orgánov štátnej správy, ale vytvoriť jednotný, kompaktné sa tváriaci celok, ktorý by zabezpečoval skutočne odborný a efektívny výkon štátnej správy v duchu zásad uvedených ešte v silvestrovských patentoch z 31. decembra 1851 ako „Základné zásady organických inštitúcií v korunných krajinách rakúskeho cisárskeho štátu“.²

Tieto „Zásady“ vydané iba rok a štyri mesiace po publikovaní nariadenia ministerstva vnútra č. 346 z roku 1850 o zriaďovaní verejno-správnych úradov v Uhorsku ustúpili od dovedy dôsledného presadzovania zásady oddelenej verejnej správy od súdnictva. Už koncom apríla 1852 bol na zasadaní viedenskej vlády prerokovaný pripravený návrh ďalšej úpravy organizácie správy Uhorska, ktorého preskúmaním bola poverená komisia v zložení Geringer, Cziráky, Hauer a Apponyi. Napriek tomu, že až doteraz príslušníci konzervatívneho krídla uhorskej šľachty spolupracovali viac či menej otvorene s cisárskou stranou, jej návrh novej organizácie správy vyvolal v týchto kruhoch odpor a stiahli sa do ústrania. Spôsobil to Apponyiho memorandum o štátoprávnom usporiadaní Uhorska v duchu starej predrevolučnej

¹ *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaisertum Österreich*, 1849, č. 434, Nariadenie ministerstva vnútra z 25. októbra 1849 o dočasnej organizácii správy v Uhorsku. Tamtiež, 1850, č. 346 Nariadenie ministerstva vnútra o zriaďovaní verejno-správnych úradov v Uhorsku z 13. septembra 1850. Bližšie pozri BIDOVSÝ, Eugen: Poznatky o organizácii verejnej správy a súdnictva v Uhorsku v rokoch 1849–1860. In

² *Sborník archivních prací*, 1957, roč. 7, č. 2, s. 114–173.
Landes-Regierungsblatt für das Königreich Ungarn, 1852, č. 2, s. 4 a nasl.

úpravy, ktoré sa logicky nemohlo stretnúť s porozumením vo viedenských kruhoch presadzujúcich silnú centralizáciu ríše.³

Realizácia návrhu trvala však takmer rok, pretože v priebehu roka 1852 bolo potrebné vydať množstvo legislatívnych úprav, od ktorých záviseli alebo sa odvodzovali vecné a územnosprávne kompetencie jednotlivých orgánov verejnej a súdnej správy nielen Uhorska, ale aj ostatných častí monarchie.

Z uvedených dôvodov bol základný legislatívny predpis pripravený v spolupráci ministerstiev vnútra, justície a financií upravujúci organizáciu verejnej správy Uhorska publikovaný až začiatkom roka 1853 ako nariadenie, ktorým sa oznamuje zriadenie a úradná pôsobnosť miestodržiteľstva, stoličných úradov a slúžnovských úradov a tiež zriadenie súdnych orgánov a schéma systemizovaných platov a príplatkov.⁴ Nariadením sa začína obdobie tzv. definitíva, ktoré trvalo do začiatku roku 1861. Oproti predchádzajúcim dočasným obdobiam organizácie verejnej správy trvalo najdlhšie, a aj svojim významom z pohľadu reorganizácie monarchie s cieľom jej modernizácie ich ďaleko predstihuje.

Vo všeobecnosti nariadenie určilo postavenie a vecnú pôsobnosť miestodržiteľa, zriadilo 5 miestodržiteľských oddelení a uviedlo ich vecnú pôsobnosť; upravilo územné obvody stolíc, vecnú pôsobnosť stoličných úradov a stoličných predstaviteľov. Na najnižšej úrovni všeobecnej štátnej správy zriadilo slúžnovské úrady a určilo ich kompetencie v oblasti verejnej správy, ako aj v oblasti súdnictva. Nariadenie upravovalo tiež personálne záležitosti uvedených úradov a platové náležitosti úradníkov všetkých stupňov.⁵

Nariadenie využilo predchádzajúcu územnú organizáciu verejnej správy ponechaním dištriktov v ich pôvodnej územnej rozlohe. Taktiež riadenie správnych oblastí zostalo dištriktovým správam premenovaným na miestodržiteľské oddelenia. Funkcia dištriktneho hlavného župana bola premenovaná na viceprezidenta. Na čele Miestodržiteľského oddelenia v Bratislave zostal jeho pôvodný dištriktový hlavný župan, teraz viceprezident Heinrich Attems. Tak ako pri ostatných miestodržiteľských oddeleniach, aj bratislavské od polovice marca do konca apríla 1853 postupne preberalo kompetencie z miestodržiteľstva v Budíne.⁶

Po prevzatí kompetencií a úradnej agendy miestodržiteľ Albrecht vyhláškou č. 6215 zo 14. apríla 1853 určil oficiálny začiatok činnosti dištriktov a ich riadiacich úradov – miestodržiteľských oddelení, ďalej ukončenie činnosti miestodržiteľstva v tých kompetenciách, ktoré boli odstúpené miestodržiteľským oddeleniam a použí-

---

³ Apponyi publikoval známe memorandum o štátoprávnom usporiadaní Uhorska. Svojich funkcií sa vzdal napr. aj Cziráky.

⁴ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich*, 1853, č. 9. Tiež: *Landesgesetz- und Regierungsblatt für Königreich Ungarn*, 1853, č. 24. Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen, womit die Allerhöchsten Entschlüsse über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Statthaltereien, der Comitatsbehörden und Stuhlrichterämter, dann über die Einrichtung der Gerichtsbehörden und das Schema der systemisirten Gehalte und Diäten-Classen für das Königreich Ungarn, sowie über die Durchführung dieser Organisirung kundgemacht werden.

⁵ Nariadenie podrobne rozobral BIDOVSÝ, E., ref., s. 138–173.

⁶ Štátny archív v Bratislave (ďalej ŠABA) Bratislavská župa – vládny komisár (ďalej BŽ-VK), prezidiálne spisy, spis č. 36/1853. Oznam Bratislavskej dištriktnej správy č. 444/1853 prez. zo 4. marca 1853.

vanie ich úradných pečatidiel.⁷ Oficiálnym začiatkom ich činnosti sa stal 1. máj 1853, odkedy mohla aj Bratislavská dištriktná správa oficiálne používať nový názov – C. a k. miestodržiteľské oddelenie v Bratislave (K. u. K. Statthaltereii Abtheilung zu Pressburg) a svoje podania spečatovať pečatidlom s habsburskou dvojhlavou orlicou, habsburským erbom a kruhopisom s názvom svojho úradu.

Územný rozsah správneho územia Bratislavského miestodržiteľského oddelenia sa nezmenil, avšak spojením Oravskej a Turčianskej stolice tento úrad spravoval nie 12 ako predtým, ale 11 stolíc.⁸ Mesto Bratislava ako sídlo miestodržiteľského oddelenia patrilo pod jeho priame riadenie.

Vecná a územná pôsobnosť orgánov štátnej správy

Vecná pôsobnosť stoličných úradov v riadení verejnosprávnych záležitostí na vyššom stupni bola „čiasťočne kontrolnej, čiasťočne vykonávacej a správne-administratívnej povahy.“⁹ Stoličné úrady kontrolovali a sledovali činnosť podriadených úradov, sledovali politické a bezpečnostné pomery v stolici a v súvislosti s tým boli povinné spolupracovať s príslušnými policajnými a vojenskými orgánmi pri zabezpečovaní poriadku a pokoja; obciam vydávali povolenia na zriaďovanie týždenných trhov a súkromným osobám povolenia na podomový obchod, vydávali živnostenské oprávnenia na zriadenie kaviarní, tehelní, sklární a pod.; taktiež vydávali povolenia na výstavbu vodných diel, na stavby ciest stoličného významu a na stavby väčšieho rozsahu a v spolupráci s cirkevnými inštitúciami mali na starosti záležitosti stavieb cirkevných budov (kostolov, fár) a škôl; povoľovali dobročinné zbierky. Okrem kontroly vedenia pozemkových kníh, spravovania sirotských majetkov a dohľadu nad stavom väznic nemali stoličné úrady žiadne výkonné súdne kompetencie.¹⁰

Župnému úradu podliehali slúžnovské úrady, avšak iba na úseku správnej agendy, a ďalšie úrady špecializovanej verejnej správy, magistráty miest, okrem tých, ktoré podliehali priamo miestodržiteľskému oddeleniu alebo slúžnovským úradom.

Stoličný predstavený bol menovaný panovníkom na základe návrhu viceprezidenta príslušného miestodržiteľského oddelenia predloženého prostredníctvom miestodržiteľa ministerstvu vnútra. Úradný personál vyššej kategórie tzv. konceptných úradníkov stoličného úradu schvaľovalo ministerstvo vnútra alebo príslušné miestodržiteľské oddelenie na návrh stoličného predstaveného. Stoličný predstavený mohol vo vlastnej kompetencii menovať iba úradných sluhov.

Slúžnovské úrady podľa nariadenia mali v kompetencii správne, daňové a súdne záležitosti. V správnej a finančnej oblasti vykonávali príkazy a nariadenia stoličného úradu, finančných a stavebných úradov alebo spolupracovali s nimi v záležitostiach

⁷ ŠABA, BŽ-VK, prezidiálne spisy, spis č. 36/1853. Vyhláška je prílohou oznamu Bratislavskej dištriktnéj správy č. 773/1853 prez. Vyhláška bola tiež publikovaná v *Landes-Regierungsblatt für das Königreich Ungarn*, 1853, č. 24.

⁸ Boli to Bratislavská so sídlom v Bratislave, Hornonitrianska so sídlom v Trnave, Dolnonitrianska so sídlom v Nitre, Trenčianska so sídlom v Trenčíne, Liptovská so sídlom v Liptovskom Mikuláši, Oravsko-turčianska so sídlom v Martine, Tekovská so sídlom v Zlatých Moravciach, Zvolenská so sídlom v Banskej Bystrici, Hontianska so sídlom v Šahách, Novohradská so sídlom v Balážskych Ďarmotách a Komárňanská so sídlom v Komárne.

⁹ BIDOVSÝ, E., ref., s. 147.

¹⁰ Vecné kompetencie podrobnejšie rozobral BIDOVSÝ, E., ref., s. 147–148.

týkajúcich sa celej stolice. Vykonávali dohľad a starali sa o výstavbu ciest a mostov a o ich udržiavanie, vykonávali dohľad nad stavom vodných diel. Z vojenskej oblasti zabezpečovali a organizovali poskytovanie záprahov, ubytovanie vojska a jeho zásobovanie. Na policajnom a bezpečnostnom úseku dozerali na cudzincov, boli zodpovedné za pokoj a poriadok v okrese a pod. Na úseku verejného zdravotníctva dozerali na stav nemocníc, kontrolovali činnosť pôrodných asistentiek, vykonávali opatrenia proti epidémiám atď. Organizovali súpis škôd spôsobených prírodnými pohromami a vykonávali úkony na zmiernenie ich dopadov na obyvateľstvo. V daňovej agende vyhotovovali podklady pre vyrubenie dane ako majetkové súpisy, návrhy na zníženie daní, evidenciu pozemkovej dane, prenájmov domov a ďalšie.¹¹

Slúžneho do funkcie menovalo ministerstvo vnútra v spolupráci s ministerstvom justície na návrh miestodržiteľa, ktorému bol predložený zmiešanou komisiou príslušného miestodržiteľského oddelenia. Vyšších úradníkov slúžnovského úradu – adjunktov, aktuárov a kancelistov menovali ministerstvo vnútra v spolupráci s ministerstvom justície, zmiešaná komisia či stoličný predstavený. Služny mohol menovať iba diurnistov.

Reorganizáciou verejnej správy v dištriktoch na úseku zmien územnej pôsobnosti stolic a slúžnovských okresov, pri zabezpečovaní personálneho obsadzovania a zavedení úprav vo vecných kompetenciách verejno-správneho a súdneho charakteru stoličných úradov a okresných úradov, bola opätovne poverená organizačná komisia s názvom Komisia na organizáciu slúžnovských úradov v Bratislavskom dištrikte, ktorá začala fungovať od 1. marca 1853.¹² Na jej čele stál podľa nariadenia č. 9 z 1853 viceprezident Miestodržiteľského oddelenia v Bratislave Heinrich Attems a jeho členmi mali byť dvaja zástupcovia verejnej správy, dvaja zástupcovia súdnictva a jeden zástupca finančných úradov. Hlavnými úlohami tejto komisie bolo:

1. definitívne stanovenie počtu a územnej pôsobnosti slúžnovských úradov;
2. určenie sídiel stoličných a slúžnovských úradov a sídiel súdov prvej inštancie, pričom sídlo súdu malo byť v tom istom meste ako sídlo verejno-správneho úradu na rovnakej úrovni;
3. systemizovať a zabezpečiť personálny stav úradníkov jednotlivých úradov a zaradiť ich do platových tried podľa schémy priloženej k nariadeniu.

Stoličné úrady s kompetenciami podľa nariadenia č. 9, resp. č. 24 začali svoju činnosť 1. augusta 1853.¹³ Do konca roka 1853 však prebiehali výberové konania na systemizované miesta zamestnancov stoličného úradu. Zároveň tiež prebiehali rokovania o počtoch zamestnancov, z ktorých vyplýva vzhľadom na množstvo úradnej agendy poddimenzovanosť stavu úradníkov v stoličnom úrade.¹⁴ Na čele stoličného

¹¹ Bližšie pozri BIDOVSÝ, E., ref., s. 149–152.

¹² ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 30/1853. Oznámenie Miestodržiteľského oddelenia v Bratislave.

¹³ Vyhláškou miestodržiteľa Albrechta č. 13861 z 26. júla 1853 publikovanou v *Landesgesetz- und Regierungsblatt für Königreich Ungarn*, 1853, II., č. 48, s. 565 a nasl.

¹⁴ ŠABA, BŽ-VK, prezidiálne spisy, spis č. 19/1851. Koncept odpovede stoličného náčelníka č. 929/1853 praes. z 11. novembra 1853. K tomuto dátumu bolo evidovaných takmer 14 000 prijatých podaní, okrem toho sa v úrade viedli okrem podacích denníkov prezidiálnych spisov a administratívnych spisov rôzne osobitné evidencie a protokoly, napr. am-

úradu Bratislavskej stolice bol potvrdený Jozef Záborský. Okrem hlavných úradníkov, ktorými boli zástupca stoličného predstaveného, registrátor, expeditor, dvaja koncipienti, v úrade pôsobili aj hlavný účtovník a zastupujúci účtovník. Zamestnancami stoličného úradu boli tiež hodvábnikový inšpektor (Seidenkulturinspektor), inžinier, kastelán a lekár.¹⁵ Okrem toho v úrade pracoval rôzny počet diurnistov a neplatených praktikantov, pričom celkový počet úradníkov dosiahol 16.¹⁶

Zatiaľ čo zavedenie definitívnej úpravy miestodržiteľských oddelení netrvalo ani 4 mesiace, a stoličných úradov viac ako pol roka, pri slúžnovských úradoch to bolo podstatne dlhšie a toto prechodné obdobie trvalo až 15 mesiacov. Okrem tradičných úradných postupov vžitých z predchádzajúcich období, ako boli konkurzné konania na miesta úradníkov slúžnovských úradov či príprava územnej reorganizácie slúžnovských okresov, bolo zo strany centrálnych viedenských úradov potrebné legislatívne zabezpečiť aj plynulý prechod súdnych kompetencií v oblasti správneho a trestného súdnictva na zriaďované slúžnovské úrady.

V priebehu roka 1853 bolo prijatých niekoľko desiatok legislatívnych úprav, ktoré dopĺňovali alebo upravovali či vysvetľovali jednotlivé ustanovenia nariadenia č. 24 z 19. januára 1853. Postupne v zbierkach zákonov vychádzali predpisy o zriaďovaní stavebných úradov, colných úradov, finančných úradov, ktoré zároveň upravovali aj spôsob ich personálneho obsadzovania a systemizovali počty zamestnancov a ich platové náležitosti.¹⁷ Taktiež postupne vychádzali predpisy, ktoré zavádzali rakúsky trestný a občiansky súdny poriadok, povinnosti slúžnovských úradov v sporových a nesporových občianskych záležitostiach a mnohé ďalšie.

Územie Bratislavskej stolice ani po roku 1851 nezostalo kompaktné. V priebehu roka 1853 boli odčlenené obce Borský Peter a Borský Mikuláš do Hornonitrianskej stolice, hlavne kvôli tomu, že z nám neznámych dôvodov boli súčasťou daňového úradu v Skalici patriaceho do Hornonitrianskej stolice. Okrem tejto zmeny sa do zániku definitíva začiatkom roku 1861 neuskutočnili žiadne ďalšie hraničné úpravy Bratislavskej stolice.

Územná reorganizácia okresov oficiálne začala 4. marca 1853 prípisom organizačnej komisie Miestodržiteľského oddelenia Bratislavského dištriktu, v ktorom žiadala zaslať výkazy okresných komisariátov o počtoch vybavených spisov; výkazy o vzdialenosti jednotlivých obcí od okresných centier a ich expozitúr; plány alebo náčrty všetkých stoličných budov a spôsob ich využívania; súpis všetkých definitívnych alebo dočasných úradníkov, diurnistov a sluhov a ich platy; doklady o úrad-

---

nestovaných a kompromitovaných, povolení na zbrane, vydaných cestovných pasov, strateného dobytku, udelených štátnych občianstiev a ďalšie.

¹⁵ ŠABA, BŽ-VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853. Boli to Andrej Rajner – zástupca stoličného predstaveného, Leonard Franič – expeditor, Ján Simon – registrátor, Ján Vokaun a Móric Neumann – koncipienti, Jozef Riedl – druhý účtovník, Ignác Vermes – hodvábnikový inšpektor, Karol Seidl – stoličný inžinier, Ľudovít Dorner – stoličný lekár, Karol Grill – kastelán.

¹⁶ ŠABA, BŽ-VK, prezidiálne spisy, spis č. 19/1851. Koncept odpovede stoličného náčelníka č. 929/1853 praes. z 11. novembra 1853.

¹⁷ Napr. *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich*, 1853, č. 172. Nariadenie ministerstva vnútra a ministerstva financií, ktorým sa určujú služobné vzťahy finančných úradníkov pridelených stoličným úradom na vedenie priamych daní. Tamtiež, 1853, č. 201. Nariadenie ministerstva vnútra a ministerstva obchodu, ktorým sa určovali dočasné zásady o zriaďovaní stavebných úradov a ich pôsobnosť.

ných priestoroch všetkých dočasných okresných komisariátov a nákladov za ich nájom; odborné posudky o výške nájomného za byty v prípade, ak okresní komisári nemali k dispozícii služobné byty.¹⁸ Tieto informácie mali tvoriť podklad, na základe ktorého sa reorganizácia mala realizovať.

Najviac pozornosti bolo venované novému územnému členeniu stolice na menšie správne celky. Bratislavská stolica bola od roku 1849 do mája 1851 napriek oficiálnej úprave¹⁹ rozdelená na jedenásť okresov, od mája 1851 po odčlenení troch okresov do novovytvorenej Hornonitrianskej stolice na osem okresov spravovaných okresnými komisariátmi, ktoré viedli okresní komisári.²⁰ Toto územnosprávne členenie stolice sa po zriadení ďalších špecializovaných úradov, hlavne finančných, stalo nevyhovujúcim. V sídlach viacerých okresov neboli vytvorené základné materiálne podmienky pre existenciu a pôsobenie okresných komisariátov, nieto ešte ďalších úradov. Pritom jednou z hlavných úloh terajšej a aj predchádzajúcich reorganizácií bolo tiež zjednotenie územnej pôsobnosti orgánov verejnej správy a ďalších špecializovaných orgánov verejnej správy vrátane súdnej správy.²¹ Aj z tohto pohľadu doterajšie územné členenie nespĺnilo očakávania a bolo v ňom viac kontroverzných plôch a odlišností ako spoločného.

Z uvedených dôvodov ešte pred zriadením Komisie na organizáciu okresných úradov a aj neskôr po celý rok 1853 až do konca apríla 1854 prebiehali rokovania o reorganizácii okresov. Do úvahy pripadalo iba zníženie ich počtu z 8 na 6 alebo 5, čo v zásade korešpondovalo s vyhláškou Komisie na organizovanie verejnej správy z 28. septembra 1850 a nadväzovalo na ňu.²² Preto je potrebné aspoň zhruba načrtnúť charakteristiky jednotlivých okresov.

Bratislavský okres bol nástupcom pôvodného samosprávneho Bratislavského hlavnoslužnovského okresu existujúceho do decembra 1849. Významná teda bola jeho niekoľko storočná tradícia existencie. Okrem toho bol najurbanizovanejším okresom s výrazným počtom veľkých obcí. Prirodzeným centrom bolo bývalé slobodné kráľovské mesto Bratislava, ktorá bola tradičným sídlom stolice aj okresu. Stala sa tiež sídlom celého radu dištriktných, stoličných a okresných úradov všeobecnej a špecializovanej verejnej správy a súdnej správy a pôsobiskom žandárskej

---

¹⁸ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 19/1853. Príkaz organizačnej komisie Miestodržiteľského oddelenia Bratislavského dištriktu č. 1/Org. Com. zo 4. marca 1853. Okresné komisariáty sú klasifikované ako dočasné vzhľadom na nariadenie č. 9/1853.

¹⁹ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 935/1853. Vyhláška Komisie na organizovanie verejnej správy z 28. septembra 1850. Bratislavská stolica mala byť rozdelená na Bratislavský, Malacký, Moravskosvätojánsky, Rastický, Dunajskostredský a Galantský okres. Počas celého tohto obdobia sa ich úrady sami a aj v korešpondencii stoličného predstaviteľa naďalej označovali ako okresné komisariáty a v súlade s tým sa aj pre názov funkcie vedúceho predstaviteľa okresu stále používal – okresný komisár. Nepoužívali termíny slúžnovský úrad a slúžny.

²¹ Štátny archív v Bytči, Oravská župa II. 1848–1922. Inv. č. 13, prezidiálne spisy, spis č. 2334/1851. Príkaz na zaradenie obcí do územnej pôsobnosti daňových úradov, v ktorom sa hovorí: „...dass sämtliche Gemeinden eines Stuhlbezirkes ungetrennt zu einem und demselben Steueramte zugewiesen werden...“

²² ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 935/1853. Vyhláška Komisie na organizovanie verejnej správy z 28. septembra 1850.

stanice.²³ Z geografického pohľadu mal ustálené hranice na severozápade vedúce po hrebeňoch Malých Karpát. Na juhovýchode však umelo vytvorenú hranicu tvorili katastre obcí. Na severovýchode bol prirodzenou hranicou s Hornonitrianskou stolicou Vištucký potok s katastrálnymi hranicami obcí sídliačich pozdĺž neho.

Stupavský okres možno považovať za nástupcu samosprávneho Stupavského slúžnovského obvodu jestvujúceho do decembra 1849. V prospech jeho zachovania hovorila jeho dlhodobá tradícia a väčšinou prirodzené hranice na hrebeni Malých Karpát a na rieke Morave. Sídлом okresu bolo mestečko Stupava ako prirodzené centrum južného Záhoria a Pálfiovského panstva. Okrem okresného komisariátu v mestečku sídlili žandárska stanica a poštový úrad.²⁴ V neprospech ďalšej existencie okresu hovorila zasa blízkosť urbanizovanejších Malaciek a zrušenie sídla daňového úradu v roku 1853.²⁵

Mestečko Malacky bolo pôvodne sídlom samosprávneho Záhorského hlavnoslužnovského okresu. Aj po roku 1849 neustále pretrvávalo jeho postavenie ako prirodzeného centra celého južného a stredného Záhoria. Reorganizáciou verejnej správy v roku 1849 bol tento jeho status poškodený, pretože do jeho územnej pôsobnosti bola začlenená iba stredná tretina pôvodného územia bývalého samosprávneho okresu. V mestečku sídlili okrem stabilizovaného okresného komisariátu (od roku 1849 bol okresným komisárom Štefan Klempa) aj okresný súd, daňový úrad a žandárska stanica.²⁶ Existovalo tam tiež vlastný poštový úrad.²⁷ Bolo hospodárskym centrom malackého panstva Pálfiovcov.

Moravskosvätöjanský okres, nie jeho sídlo, mohol nadviazať na tradíciu samosprávneho slúžnovského obvodu. O Moravskom Svätom Jáne ako o sídle okresu sa

²³ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853. **Úrady na dištriktnej úrovni:** K. k. Statthaltereii Abteilung – C. k. miestodržiteľské oddelenie Bratislavského dištriktu, K. k. Districts Obergericht – C. k. dištriktálny hlavný súd, K. k. General Procurator – C. k. generálny prokurátor, K. k. Steuerdistrictscommission – C. k. dištriktálna daňová komisia, K. k. Grundbuchseinführungs Commission – C. k. komisia na zavedenie pozemkových kníh, K. k. Districts Bauamt – C. k. dištriktálny stavebný úrad. **Úrady na stoličnej úrovni:** K. k. Comitats Behörde – C. k. stoličný úrad, K. k. Polizei Direction – C. k. policajné riaditeľstvo, K. k. Staatsanwaltschaft – C. k. štátne zastupiteľstvo (boli 2), K. k. Comitats oder Landesgericht – C. k. stoličný či Krajský (krajinský) súd, K. k. Wechselgericht – C. k. zmenkový súd, K. k. Finanz Bezirks Direction – C. k. okresné finančné riaditeľstvo (so stoličnou pôsobnosťou), K. k. Bezirks Bauamt – C. k. okresný stavebný úrad (so stoličnou pôsobnosťou), K. k. Haupt Dreissigst und Stempelamt – C. k. hlavný tridsiatkový a kolkový úrad, K. k. Post-Bezirks Direction – C. k. okresné riaditeľstvo pošty (so stoličnou pôsobnosťou), K. k. General Inspection für Kommunikations Anstalten – C. k. generálna inšpekcia komunikačných zariadení; Handels und Gewerbe Kammer – Obchodná a priemyselná komora, K. k. Thelegraphen Amt – C. k. telegrafný úrad. **Úrady na okresnej úrovni:** K. k. Bezirkscollegialgericht – C. k. okresný kolegiálny súd, K. k. Bezirks Gericht in Pressburg – C. k. okresný súd v Bratislave, K. k. Steueramt in Pressburg – C. k. daňový úrad v Bratislave, K. k. Bezirks Commissariat in Pressburg – C. k. okresný komisariát v Bratislave, Finanzwach Comisariate – Komisariát finančnej stráže, Magistrat zu Pressburg – Magistrát mesta Bratislavy. Pozn.: nemecké názvy sú uvedené podľa originálneho textu.

²⁴ Fényes, Elek: *Magyar geographiai szótára*. Buda: 1851. Dostupný na internete: <http://www.arcanum.hu/gesta/lpext.dll/rmf/fenyess/2?fn=main-h.htm&f=templates>

²⁵ ŠABA, BŽ I – VK, administratívne spisy, spis č. 4401/1853.

²⁶ Tamže. Tiež: ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853.

²⁷ Fényes, Elek: ref.

však nepíše, že dosiaholo štatút mestečka. Nebol ani najväčšou obcou svojho okresu, ktorou bol Borský Svätý Jur. Nachádzal sa príliš ďaleko od centra stolice, až na jej samom severnom okraji. Okrem sídla Zičiovského panstva, stabilizovaného okresného komisariátu (okresným komisárom bol od roku 1850 Jakub Duda) a okresného súdu v ňom sídlili ešte poštový úrad a daňový úrad.²⁸ Ako centrum verejnej správy obec nemala ani tradíciu a ani žiadne hospodárske a spoločenské predpoklady napriek tomu, že personálne bol okresný komisariát stabilizovaný.

V prípade Rastického okresu bola tradícia samosprávneho slúžnovského obvodu Hornožitnoostrovneho hlavnoslúžnovského okresu prekrytá začlenením množstva obcí zo severnej časti Žitného ostrova, ako aj z Bratislavského okresu. Z geografického pohľadu územie tvorilo veľmi nesúrodý a umelo vytvorený útvar. Rastice sa napriek svojmu povýšeniu umiestnením okresného úradu stále uvádzali ako obec (dedina) a nedosiahli ani úroveň mestečka. Taktiež veľkým konkurentom im bolo mestečko Senec, ktoré nielen počtom obyvateľov, ale aj svojím hospodárskym a spoločenským významom presahovalo význam Rastíc. Okrem toho boli Rastice príliš excentricky položené, čo by nevyhovovalo v prípade, ak by boli komunikačne dostupnejšie. Je veľmi pravdepodobné, v počiatkoch existencie okresu takmer isté, že okresný komisár alebo časť úradníkov sídlili mimo Rastíc. Okrem okresného komisariátu (od roku 1849 ako okresný komisár pôsobil Vincent Gál) v nich nesídlil žiadny štátny úrad.

Šamorínsky okres nadväzoval na tradície dvoch slúžnovských obvodov, ale hlavne na samosprávnú tradíciu Hornožitnoostrovneho hlavnoslúžnovského okresu. Územie okresu bolo, pravdepodobne z politických dôvodov, vytvorené umelo.²⁹ Napriek tomu, že okres tvoril konglomerát obcí z rôznych slúžnovských obvodov, zjednocovala ich dostredivá tendencia Šamorína, podporená hradsťou do Dunajskej Stredy a Bratislavy, ktorý ako významné trhové mestečko býval aj stolícnym správnym strediskom. V Šamoríne v sledovanom období okrem personálne stabilizovaného okresného komisariátu (od roku 1850 okres riadil Ján Bangha) sídlil poštový úrad a daňový úrad.³⁰ Jeho význam v regióne z hospodárskeho ani spoločenského hľadiska nebol narušený.

Dunajskostredský okres nadväzoval na tradíciu samosprávneho Dolnožitnoostrovneho hlavnoslúžnovského okresu. Tvoril kompaktný celok v južnej časti Žitného ostrova. Mal prirodzené hranice na Dunaji a Malom Dunaji a stabilné hranice s Komárňanskou stolicou. Iba na severovýchode a juhovýchode umelo vytvorenú hranicu tvorili katastre obcí. Mestečko Dunajská Streda ako sídlo okresu si zachovalo význam až nadregionálneho centra obchodu a remesiel. Sídlili v ňom personálne stabi-

²⁸ Tamže. Tiež: ŠABA, BŽ I – VK, administratívne spisy, spis č. 4401/1853. Tiež: ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853.

²⁹ Šamorínsky okres siahal hlboko do územia bývalého Dolnožitnoostrovneho hlavnoslúžnovského okresu, v ktorom väčšinu tvorili obce obývané liberálnou šľachtou podporujúcou maďarskú revolúciu 1848–1849. Takto boli tieto obce rozdelené medzi Šamorínsky a Dunajskostredský okres, čím sa mala odstrániť prípadná opozícia proti Viedni a dosiahnuť lepší dohľad nad opozične naladenými obyvateľmi týchto okresov.

³⁰ Fényes, Elek.:ref. Tiež: ŠABA, BŽ I – VK, administratívne spisy, spis č. 4401/1853. Tiež: ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853.

lizovaný okresný komisariát (od roku 1849 bol okresným komisárom Imrich Quitmann), okresný súd, daňový úrad³¹ a istotne aj poštový úrad.

Galantský okres tvorili dve tretiny územia bývalého samosprávneho Vonkajšieho hlavnoslúžnovského okresu.³² Jeho prirodzené hranice boli na juhu a juhovýchode na Malom Dunaji a na Váhu. Ostatné hranice tvorili katastrálne územia obcí. Mestečko Galanta bolo historicky osvedčeným a prirodzeným hospodárskym a spoločenským centrom regiónu. Sídliť v nej riaditeľstvo Eszterházyovských majetkov a tiež okresný komisariát, okresný súd, daňový úrad a žandárska stanica.³³

Územnosprávna reorganizácia okresov

Jedinými okresmi, o ktorých sa už od počiatku uvažovalo ako o hlavných kandidátoch na zrušenie, boli Stupavský okres a Šamorínsky okres, ku ktorým neskôr pribudol aj Moravskosvätojánsky okres, čím by sa počet okresov znížil na 5 alebo 6. Obsahom návrhov na územnú reorganizáciu bola rôzna kombinácia zrušenia týchto troch okresov.

Prvý návrh³⁴ predpokladal existenciu piatich okresov, ktorými mali byť Bratislavský okres, Malacký okres, Šamorínsky okres, Dunajskostredský okres a Galantský okres. Stupavský okres, Moravskosvätojánsky okres a Rastický okres sa vôbec nespomínajú a ich obce boli začlenené do okolitých okresov.

Obce Stupavského okresu, okrem Jablonového, sa mali stať súčasťou Bratislavského okresu, do pôsobnosti ktorého bolo začlenené aj mestečko Senec, niekoľko obcí z jeho blízkeho okolia a na ľavej strane Malého Dunaja.³⁵ Do Bratislavského okresu by tak patrilo až 52 obcí vrátane troch slobodných kráľovských miest Svätý Jur, Pezinok a Modra. Ako samostatná obec je uvedená Karlova Ves (dnes súčasť Bratislavy), dovtedy patriaca ako prídium do katastra obce Devín (dnes súčasť Bratislavy).

Všetky obce Moravskosvätojánskeho okresu mali byť začlenené do Malackého okresu. Malacký okres by podľa tohto návrhu mal mať 30 obcí vrátane pôvodne prídia Karolov dvor neďaleko Suchohradu, zarátaného ako samostatná obec.

Rastický okres (bez obcí presunutých do Bratislavského okresu) a Šamorínsky okres mali byť spojené. Sídлом navrhovaného okresu sa mal stať Šamorín. Pôvodný Šamorínsky okres mal byť na juhu oklieštený o obce presunuté do Dunajskostredského okresu. Novovytvorený Šamorínsky okres by tak získal kompaktnjšiu podobu a pripomínal by Hornožitnoostrovny hlavnoslúžnovský okres, ktorý fungoval takmer do konca roku 1849. Do okresu by patrilo až 53 obcí.

Dunajskostredský okres pripojením obcí z južnej časti pôvodného Šamorínskeho okresu by získal podobu bývalého Dolnožitnoostrovneho hlavnoslúžnovského okresu. Okres by mal mať až 69 obcí.

---

³¹ Tamže.

³² Pôvodnú severnú tretinu tvoril od decembra 1849 Sereďský okres, ktorý sa od 15. mája 1851 stal súčasťou Hornonitrianskej stolice.

³³ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 147/1853.

³⁴ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 19/1851. Príloha ku konceptu listu Bratislavskej stolice č. 251/1853 prez. z 21. 3. 1853 o vzdialenostiach obcí od okresných sídiel.

³⁵ Kráľová pri Senci, Nová Ves pri Dunaji.

Navrhovaný Galantský okres bol identický s okresom existujúcim od 15. mája 1851, t. j. po začlenení väčšej časti Sered'ského okresu do novovzniknutej Hornonitrianskej stolice. Súčasťou tohto okresu by bolo 36, resp. 37 obcí.³⁶

Další návrh na reorganizáciu okresov vychádzal zo zásady zosúladenia správneho územia verejnosprávnych úradov nazývaných už slúžnovské s územnou pôsobnosťou daňových úradov.³⁷ V Bratislavskej stolici mali pôsobiť tieto slúžnovské okresy: Bratislavský, Malacký, Moravskosvättojánsky, Rastický, Dunajskostredský a Galantský.

Územný rozsah Bratislavského slúžnovského okresu takmer presne kopíroval územie Bratislavského hlavnoslúžnovského okresu pôsobiaceho do decembra 1849. V rámci neho mala existovať osobitná správna jednotka – expozitúra v Senci. Do tejto expozitúry mali patriť slobodné kráľovské mestá Svätý Jur, Pezinok a Modra a obce lokalizované juhovýchodne od Senca, pôvodne patriace do Rastického okresu. Všetky obce a slobodné kráľovské mestá (bolo ich 45) patrili do pôsobnosti Okresného daňového úradu v Bratislave.

Stupavský okres mal byť podľa návrhu zrušený a jeho obce začlenené do Malackého slúžnovského okresu. Na severe sa však územie tohto slúžnovského okresu zmenšilo o 4 obce³⁸ začlenené do navrhovaného Moravskosvättojánskeho slúžnovského okresu. Navrhovaný slúžnovský okres mal mať 24 obcí. Ich finančným úradom mal byť Okresný daňový úrad v Malackách.

Navrhovaný Moravskosvättojánsky slúžnovský okres mal byť identický s pôvodným okresom, s tým rozdielom, že mu pribudli uvedené obce pôvodne patriace do Malackého okresu. V návrhu je medzi obce tohto slúžnovského okresu započítaná aj obec Prievaly.³⁹ Tento slúžnovský okres by mal iba 17 obcí patriacich do pôsobnosti Okresného daňového úradu v Moravskom Svätom Jáne.

Návrh spájal Šamorínsky a Rastický okres. Okres by sa nazýval Rastický, avšak jeho sídlom by bol Šamorín. Oproti predchádzajúcemu návrhu by malo prísť k územným zmenám na okresných hraniciach s Dunajskostredským slúžnovským okresom na prospech jednej alebo druhej strany.⁴⁰ Do Rastického slúžnovského okresu by patrilo až 71 obcí. Obce by boli začlenené do Okresného daňového úradu v Šamoríne.

Obce južnej polovice Žitného ostrova mali tvoriť Dunajskostredský slúžnovský okres so spomenutými malými zmenami na hraniciach s Rastickým slúžnovským okresom. Okresnému daňovému úradu v Dunajskej Strede by podliehalo 49 obcí.

³⁶ Veľká Jelka a Malá Jelka (dnes súčasť obce Jelka) boli zarátané ako jedna obec. Zarátaná je aj Galanta, ktorá v súpise chýba.

³⁷ ŠABA, BŽ I – VK, administratívne spisy, spis č. 4401/1853. Zachoval sa ako príloha k tomuto spisu pod názvom Verzeichniss der Gemeinden des Pressburger Comitete mit Rücksicht auf ihre politische und steuerämtliche Bezirks-Eintheilung.

³⁸ Malé Leváre, Veľké Leváre, Rohožník a Sološnica.

³⁹ Prievaly neboli súčasťou Bratislavskej stolice. Obec mohla patriť do pôsobnosti Okresného daňového úradu v Moravskom Svätom Jáne, ale z hľadiska organizácie verejnej správy patrila do Skalického okresu Hornonitrianskej stolice. Poznáme opačný prípad obcí Borský Mikuláš a Borský Peter z Moravskosvättojánskeho okresu, ktoré do roku 1853 patrili do obvodu Okresného daňového úradu v Skalici v Hornonitrianskej stolici.

⁴⁰ Napr. Šuľany, Horný Bar, Michal na Ostrove v prospech Rastického okresu, resp. Dunajskostredského.

Predpokladaný Galantský slúžnovský okres by zostal v takej podobe, v akej ho už uviedol predchádzajúci návrh na reorganizáciu. Do pôsobnosti Okresného daňového úradu v Šali by patrilo 29 obcí.

Tretí návrh na reorganizáciu verejnej správy je nedatovaný a zachovaný iba v koncepte.⁴¹ Nebral do úvahy vtedajšiu organizáciu súdnej správy a za vhodnejší princíp reorganizácie okresov považoval územnú organizáciu podľa daňových úradov.⁴² Podobal sa na návrh uvedený ako prvý, avšak nachádza sa v ňom viacero odlišností, ktoré upozorňujú na špecifika úprav území jednotlivých navrhovaných slúžnovských okresov a zdôvodňujú ich. Podľa tohto návrhu mala byť Bratislavská stolica rozdelená na týchto 6 okresov: Bratislavský, Stupavský, Malacký alebo Veľkoleváarsky, Šamorínsky, Dunajskostredský a Galantský.

V navrhovanom Bratislavskom okrese by okrem slúžneho mal pôsobiť aj exponovaný adjunkt, ktorý by sídlil v Senci. Okres by mali tvoriť okrem pôvodných obcí Bratislavského okresu aj 18 obcí odčlenených z Rastického okresu nachádzajúcich sa na ľavom brehu Malého Dunaja, v okolí Senca a juhovýchodne od neho smerom na Galantu. Sencu by sa tak čiastočne vrátil jeho význam z pohľadu strediska verejnej správy, avšak iba natoľko, aby sa vyhovelo smerovaniu a zásadám prípravy reorganizácie verejnej správy. Pri uvedených zmenách sa však bralo do úvahy aj veľmi praktické hľadisko dostupnosti obcí z okresných centier. Keďže Rastice stratili svoj status okresného centra v prospech Šamorína, v odôvodnení návrhu bolo zdôraznené, že obce by sa v zime zo Šamorína kvôli ramenu Dunaja veľmi ťažko kontrolovali.⁴³

Stupavský okres mal byť zachovaný a rozšírený o 6 obcí z južnej časti Malackého okresu. V zdôvodnení sa uvádza, že obce by sa ľahšie kontrolovali zo Stupavy ako z Bratislavy.⁴⁴ Zdôrazňovanie výhodnosti Stupavy oproti Bratislave potvrdzuje zábery uvedené v prvom návrhu, ktorý neráta s ďalšou existenciou Stupavského okresu.

Druhým okresom mal byť Malacký s tým, že by boli doňho začlenené zostávajúce obce Malackého okresu a všetky obce Moravskosvätojánskeho okresu, ktorý mal byť zrušený kvôli veľkej vzdialenosti od centra Bratislavskej stolice. Malacky mali aj tú výhodu, že v nej sídlil súd a daňový úrad. Uvažovalo sa aj o zriadení centra okresu vo Veľkých Levároch z dôvodu existencie štátnej budovy bývalého tridsiatkového úradu.

Rastický okres mal byť zrušený a jeho obce, okrem obcí začlenených do Bratislavského okresu, sa mali stať súčasťou Šamorínskeho okresu, ktorý zasa naopak prišiel o 14 obcí, ktoré mali byť pripojené do Dunajskostredského okresu. Pri porovnaní Šamorína a Rastíc ako sídiel okresov jednoznačne vychádza Šamorín ako víťaz. Okrem toho, že bol, ako už bolo spomenuté regionálnym centrom, pôsobil v ňom aj

⁴¹ ŠABA, BŽ I – VK, administratívne spisy, spis č. 935/1853.

⁴² Tamže. „Auf die jetzige iuridische Eintheilung kann deshalb keiner Rücksicht genommen werden, weil dieselbe als unpraktische derhaus [?] nicht bestehen kann und umgeändert werden muss. Finanzielle Eintheilung aber existirt noch keine und diese dürfte sich am zweckmässigste der politischen richten.“

⁴³ Tamže. „...diese sollten deshalb alle zu Pressburg gehören, weil sie von Sommerein ein aus wegenger Donauraum besonders im Winter schwer zu inspizieren sein.“

⁴⁴ Tamže. „Der früher Bezirk muss ganz bleiben, weil die bezüglichlichen Ortschaften leichter vom Stomfa als vom Pressburg inspiziert werden, auch wegen Mauthen.“

daňový úrad. V návrhu sa uvažovalo aj so zriadením funkcie exponovaného adjunkta, ktorý by sídlil vo Štvrtku na Ostrove.

O zrušení Dunajskostredského okresu sa neuvažovalo. Posilnil by sa pripojením obcí pôvodne patriacich Šamorínskemu okresu.

Galantský okres by zostal v pôvodnom územnom rozsahu.

Územnosprávna organizácia verejnej správy od roku 1854

Hľadanie optimálneho riešenia územnej organizácie slúžnovských okresov ukončilo až spoločné nariadenie ministerstiev vnútra, justície a financií č. 87 zo 6. apríla 1854,⁴⁵ podľa ktorého nové slúžnovské úrady s rozšírenou vecnou pôsobnosťou aj o súdnu agendu mali začať pracovať 29. apríla 1854. Podľa tohto nariadenia v Bratislavskej stolici pôsobilo 5 slúžnovských okresov – Bratislavský, Malacký, Šamorínsky, Dunajskostredský a Šaliansky.⁴⁶

Bývalé slobodné kráľovské mestá Svätý Jur, Pezinok a Modra sa nestali súčasťou Bratislavského slúžnovského okresu, ale tvorili mestské magistrátne okresy, pretože výkonom verejnej správy boli poverené ich magistráty. Boli podriadené stoličnému úradu. Mesto Bratislava, ktoré bolo priamo podriadené v ňom sídliacejmu miesto-držiteľskému oddeleniu, malo osobitné postavenie a verejnosprávne činnosti taktiež zabezpečoval jeho magistrát.

Nie všetky okresné úrady mali vo svojej kompetencii aj záležitosti trestného a občianskeho súdnictva.⁴⁷ Z tohto pohľadu sa slúžnovské úrady delili na čisto verejnosprávne slúžnovské úrady, ktoré nevykonávali súdnu agendu a na zmiešané slúžnovské úrady.

Verejnosprávne slúžnovské úrady nevykonávali súdnu agendu z toho dôvodu, že ju zabezpečovali príslušné sudy. Zo slúžnovských úradov v Bratislavskej stolici iba Slúžnovský úrad v Bratislave bol čisto verejnosprávnym, pretože súdne záležitosti pre okres a mestá Svätý Jur, Pezinok a Modra vykonával Mestský delegovaný okresný súd v Bratislave. V Bratislave mal sídlo aj ďalší Mestský delegovaný okresný súd s kompetenciami iba pre mesto.

Ostatné slúžnovské úrady Malackého, Dunajskostredského, Šamorínskeho a Šalianskeho okresu boli zmiešané.

Z uvedeného je zrejmé, že sídlom pôvodného Galantského okresu sa stala Šaľa, podľa ktorej bol nový slúžnovský okres aj pomenovaný. Napriek tomu, že v tradičnom sídle v Galante boli sústredené orgány súdnej aj verejnej správy, bola sídlom dočasného okresného súdu aj okresného komisariátu, prevládalo v tomto prípade

⁴⁵ Landesgesetz- und Regierungsblatt für Königreich Ungarn, 1854, č. 87. Publikované tiež v Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich, 1854 pod č. 172.

⁴⁶ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 190/1853. Výkaz o vyúčtovaní kancelárskeho paušálu pre slúžnovské úrady a okresné sudy z 10. júla 1854. Podľa neho do Bratislavského slúžnovského okresu patrilo 50 obcí s 39 778 obyvateľmi. Súčasťou Šamorínskeho slúžnovského okresu bolo 51 obcí, počet obyvateľov 22 165. Dunajskostredský slúžnovský okres tvorilo 68 obcí s 25 834 obyvateľmi. Šaliansky okres mal 41 547 obyvateľov a 35 obcí. K Malackému slúžnovskému okresu patrilo 25 obcí a 37 367 obyvateľov.

⁴⁷ K vývoju súdnej správy v sledovanom období bližšie pozri: STIPTA, István: *Dejiny súdnej moci v Uhorsku do roku 1918*. Košice: nica 2004. ISBN 80-969246-0-5. Tiež: MALÝ, Karel – SIVÁK, František: *Dejiny štátu a práva v Česko – Slovensku*. Bratislava: Obzor 1992. ISBN 80-215-0221-5. Tiež: BIDOVSÝ, E., ref.

v prospech Šale umiestnenie daňového úradu. Takisto veľkou výhodou Šale bolo tiež to, že v nej bolo sídlo Správy verejných základín, kde bol aj slúžnovský úrad umiestnený. Toto riešenie však nemalo mať dlhé trvanie. Šaľa sa ako centrum slúžnovského okresu bez akýchkoľvek tradícií a vzťahu k Bratislavskej stolici osvedčila iba málo.⁴⁸ Po troch rokoch sa veľmi vážne uvažovalo o prenesení sídla slúžnovského okresu opäť do Galanty.⁴⁹ Návrh sa však nerealizoval a sídlo slúžnovského okresu zostalo v Šali až do skončenia definitíva.

Zmenila sa aj územná pôsobnosť slúžnovských okresov. Kompletne sa nerealizoval ani jeden z uvedených návrhov na územnú reorganizáciu, ale kombinácia všetkých troch. Najvýznamnejšou zmenou bolo začlenenie obcí bývalého Stupavského okresu do Bratislavského slúžnovského okresu. Po prvý raz v histórii sa tento okres rozšíril za prirodzenú hranicu so Záhorím, ktorú tvorili výbežky Malých Karpát tesne za hranicami územia Bratislavy. Už tradične sa uskutočnili zmeny na hraniciach medzi Bratislavským a Šalianskym slúžnovským okresom v prospech posledne menovaného a medzi Šamorínskym a Dunajskostredským slúžnovským okresom.

Bratislavský slúžnovský okres mal 44 obcí (bez Bratislavy, Svätého Jura, Pezinka a Modry), z toho 6 mestečiek – Myslenice, Rača, Devín (obidve sú dnes súčasťou Bratislavy), Stupava, Bernolákovo a Senec. Malacký slúžnovský okres mal 24 obcí a z nich 4 mestečká – Gajary, Malacky, Moravský Svätý Ján a Veľké Leváre. Do Šamorínského slúžnovského okresu patrilo 53 obcí, z nich boli 4 mestečká – Šamorín, Štvrtok na Ostrove, Podunajské Biskupice (dnes súčasťou Bratislavy) a Vojka nad Dunajom. Dunajskostredský slúžnovský okres sa skladal zo 68 obcí, z ktorých boli 4 klasifikované ako mestečká – Dunajská Streda, Gabčíkovo, Dolný Nárazd (dnes súčasťou obce Topoľníky) a Trhová Hradská. Súčasťou Šalianskeho okresu bolo 36 obcí, z ktorých 4 boli mestečká – Galanta, Šaľa, Sládkovičovo a Vlčany.⁵⁰

Poslednou všeobecnou úpravou slúžnovských úradov bolo nariadenie ministra vnútra a justície, ktorým bola vydaná úradná inštrukcia pre verejnosprávne a zmiešané slúžnovské okresy.⁵¹ Inštrukcia sa zaoberala spôsobom a podmienkami obsadzovania systematizovaných miest, úradnými povinnosťami zamestnancov a napokon aj spôsobom vybavovania úradných záležitostí, ukladaním spisov v spisovni a ich označovaním podľa registratúrnych oddelení.⁵²

V slúžnovských úradoch boli systemizovaní 5–8 zamestnanci (služny, adjunkt, aktuár a viacero kancelistov) a nesytemizovaný počet sluhov a pomocného personálu. Celkom mali slúžnovské úrady 10–12 zamestnancov. Okrem toho pri slúžnovskom úrade pracoval tiež okresný cestmajster, ktorý podliehal príslušnému stavebnému úradu a okresní lekári a pôrodné babice. Všetka úradná agenda sa viedla v úrad-

⁴⁸ Šaľa sa stala súčasťou Bratislavskej stolice až od 15. mája 1850.

⁴⁹ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 115/1857.

⁵⁰ Tamtiež, administratívne spisy, spis č. 9171/1855. Súpis obcí Bratislavskej stolice. Súpis miest a mestečiek Bratislavskej stolice. Pozri prílohu tejto štúdie.

⁵¹ *Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Königreich Ungarn*, 1855, č. 57. Publikované tiež v *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich*, 1855 pod č. 52.

⁵² Bližšie pozri: BIDOVSÝ, E., ref., s. 152 – 157. Tiež: LIPTAKOVÁ, Helena: Slúžnovské úrady na Spiši v rokoch 1850–1860 a ich registratúra. In *Slovenská archivistika*, 2008, č. 1, s. 14–35.

nom jazyku – nemčine.⁵³ Na druhej strane však všetci zamestnanci verejnej správy, ktorí neovládali maďarský jazyk, boli povinní sa ho naučiť.⁵⁴

Zánik definitívnej úpravy verejnej správy

Začiatkom druhej polovice 50. rokov 19. storočia sa zdalo, že nič nemôže zastaviť konsolidáciu spoločenských a politických pomerov v prospech centralizačných tendencií Viedne. Novovytvorené verejnosprávne úrady, sudy a prokuratúra postupne získavali, aj vzhľadom na svoju odbornosť, akú takú vážnosť a postavenie. Ba dokonca aj politická angažovanosť z revolučných rokov 1848–1849 prestala byť prekážkou pri vymenúvaní nových štátnych zamestnancov.⁵⁵

Absolutizmus Františka Jozefa však dostával stále väčšie údery, nie však zvnútra monarchie, ale zvonka. Nedôsledná zahraničná politika spôsobila najskôr medzinárodnú izoláciu monarchie po Krymskej vojne, keď Rakúsko nepodporilo Rusko, dotedy považované za jeho najbližšieho spojenca. Nasledovala vojenská porážka monarchie v roku 1859 pri Magente a Solferine spojenými francúzsko-sardínskymi armádami. Spojenie krízy štátnych financií vyvolanej obrovskými verejnými výdavkami na armádu, políciu či štátnu byrokráciu s vojenskými prehrami otriaslo monarchiou, čo vyvolalo nepokoje aj v Uhorsku. František Jozef, aby upokojil situáciu, odvolal Bacha a ďalších predstaviteľov silného centralizmu a vo svojom manifeste neurčite sľúbil „natrvalo zabezpečiť vnútorný blahobyť a vnútornú moc Rakúska rozvojom jeho bohatých duchovných a hmotných síl, ako aj primeranými opravami v zákonodarstve a v správe.“⁵⁶

Aktivizovala sa aj uhorská konzervatívna šľachtická opozícia a na jej nátlak došlo k postupnej likvidácii verejnej správy zavedenej a fungujúcej v predchádzajúcom desaťročí. Ako prvé boli k 30. júlu 1860 zrušené miestodržiteľské oddelenia a ich vecná pôsobnosť a agenda sa sústredila do Uhorského miestodržiteľstva v Budíne.⁵⁷ V sídlach dištriktov zostali dočasné verejnosprávne orgány, nazývané miestodržiteľské expozitúry, ktorých úlohou bolo spolupôsobiť ako dohliadacie a usmerňujúce orgány pri zavádzaní stoličnej správy a obecného zriadenia, ale bez právomocí osobitnej odvolacej inštancie.⁵⁸ Expozitúry pôsobili v Bratislave, Košiciach, Šoproni a vo Veľkom Varadíne do februára 1861.⁵⁹ Zrušenie miestodržiteľských oddelení a zriadenie expozitúr bez výkonných právomocí znamenalo de facto aj likvidáciu dištriktnej územnej organizácie Uhorska.

Vydanie federalistického Októbrového diplomu znamenalo ústup panovníka od absolutistických tendencií. Októbrový diplom však reštauroval štátoprávne usporia-

⁵³ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 149/1854.

⁵⁴ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 63/1854.

⁵⁵ ŠABA, BŽ I – VK, prezidiálne spisy, spis č. 3/1857.

⁵⁶ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich*, roč. 1859, č. 133, s. 368.

⁵⁷ *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich*, roč. 1860, č. 144. Nariadenie ministerstva vnútra z 5. júna 1860.

⁵⁸ Tamtiež. „...und es verbleiben zeitweilig ... besondere politische Organe, welche ... zur anleitenden und überwachenden Mitwirkung bei Durchführung des neuen Organismus, insbesondere der Comitatsverwaltung und des Gemeindegewesens, bestimmt sind, die jedoch keine besondere Zwischen-Instanz bilden.“

⁵⁹ BIDOVSÝ, E., ref., s. 145.

danie a verejnú správu pred roka 1848, čím vyhovel vysokej uhorskej aristokracii, avšak zasa neuspokojil liberálnu maďarskú opozíciu.

Na základe ustanovení Októbrového diplomu už 30. októbra 1860 panovník vymenoval nových hlavných županov, ktorých hlavnou úlohou bolo realizovanie zabezpečenia reorganizácie stoličnej a okresnej štátnej správy a jej premeny na stoličnú samosprávu. Za hlavného župana Bratislavskej stolice bol vymenovaný Jozef Pálffy (Pálffy), ktorý nahradil doterajšieho stoličného predstaveného Jozefa Záborského a prevzal stoličný úrad. Paradoxom je, že úradníci stoličného úradu sa pod vedením Jozefa Pálffyho prípravou zasadnutia stoličného zastupiteľstva podieľali na likvidácii vlastného úradu.

Stoličné zastupiteľstvo ako najvyšší orgán stoličnej samosprávy sa zhromaždilo 3. januára 1861. Okrem politických deklarácií, ktorými sa prihlásilo k marcovým zákonom z roku 1848, vykonalo aj voľbu orgánov stoličnej samosprávy – podžupanov, hlavných slúžnych, slúžnych, vyberačov daní a ďalších zamestnancov stoličného úradu a okresných slúžnovských úradov. Novozvolení úradníci ešte v ten istý deň zložili sľub.⁶⁰

3. január 1861 znamenal ukončenie verejnosprávnej činnosti stoličných a okresných slúžnovských úradov Bratislavskej stolice vzniknutých a pôsobiacich v období neoabsolutizmu.

Príloha: *Súpis obcí z roku 1855*

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Bratislavský slúžnovský okres		
Bernolákovo	Cseklész, Lanschütz	
Blatné	Sárfő	
Boldog	Boldogfa	
Borinka	Borostyánkő, Paulenstein	
Cajla	Czaila	Pezinok
Dedinka pri Dunaji	Saap	Nová Dedinka
Devín	Theben	Bratislava
Devínska Nová Ves	Theben Neudorf	Bratislava
Dúbravka	Hidegkút, Kaltenbrunn	Bratislava
Farná	Pappfalva, Pfaffendorf	Ivanka pri Dunaji
Hrubá Borša	Nagy Borsa	
Hrubý Šúr	Hegy Suúr	
Chorvátsky Grob	Horváth Gurab, Croatisch Eisgrub	
Ivanka pri Dunaji	Ivány	
Jánovce	Jánosháza	
Karlova Ves	Károlyfalva, Karldorf	Bratislava
Kostolná pri Dunaji	Egyházfa	

⁶⁰ ŠABA, BŽ I, Zápisnica stoličného zastupiteľstva z roku 1861.

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Bratislavský slúžnovský okres (pokračovanie)		
Kráľová pri Senci	Királyfalva, Königsaiden	
Krmeš	Pappkörmesd	Kráľová pri Senci
Láb	Laab	
Lamač	Lamacs, Blumenau	Bratislava
Limbach	Limbach	
Lozorno	Lozorno	
Malá Borša	Kis Borsa	Hrubá Borša
Malé Šenkvice	Kis Senkvitz	Šenkvice
Malé Tŕnie	Terling	Vinosady
Malý Biel	Németbél	Veľký Biel
Malý Šúr	Pénteksúr	Kostolná pri Dunaji
Marianka	Mariavölgy, Mariethal	
Mást	Maazt	Stupava
Myslenice	Grünava	Pezinok
Neštich	Neustift	Svätý Jur
Nová Ves pri Dunaji	Duna Ujfalu	Nová Dedinka
Opátsky Krmeš	Apácza Körmesd	Kráľová pri Senci
Prievoz	Förév, Oberufer	Bratislava
Rača	Récse, Ratzersdorf	Bratislava
Reca	Réthe	
Senec	Szencz, Wartberg	
Slovenský Grob	Tót Gurab	
Stupava	Stampfen	
Tureň	Torony	
Vajnory	Pracsa, Weinern	Bratislava
Veľké Šenkvice	Nagy Senkvitz	Šenkvice
Veľké Tŕnie	Csukárd, Zuckersdorf	Vinosady
Veľký Biel	Magyar Bél	
Viničné	Schweinsbach	
Vysoká pri Morave	Hochstettno, Hochstetten	
Záhorská Bystrica	Besztercze, Bisternitz	Bratislava
Zohor	Zohor	
Zonc	Zonc	Tureň

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Malacký slúžnovský okres		
Borský Svätý Jur	Búr Szt. György	
Gajary	Gajar, Gairing	
Jablonové	Almás, Apfelsbach	
Jakubov	Jakobfalva, Jacobsdorf	

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Malacký slúžnovský okres (pokračovanie)		
Kostolište	Kiripolcz	Malacky
Kuchyňa	Konyha, Kuchel	
Kuklov	Kuklo, Kugeldorf	
Lakšárska Nová Ves	Laksár Ujfalu, Neudorf	
Malacky	Malatzka	
Malé Leváre	Kis Lévard, Klein Schützen	
Moravský Svätý Ján	Szent Johann	
Pernek	Pernek	
Plavecké Podhradie	Várallya, Blassenstein,	
Plavecký Mikuláš	Detrekó Szent Miklos	
Plavecký Peter	Detrekó Szent Péter	
Plavecký Štvrtok	Detrekó Csötörtök	
Rohožník	Rohrbach	
Sekule	Szekelyfalva, Sekula	
Sološnica	Széleskút, Breitenbrunn	
Studienka	Haszprunka, Hausbrunn	
Suchohrad	Dimburg	
Veľké Leváre	Nagy Lévard, Gross Schützen	
Záhorská Ves	Magyarfalva, Ungeraiden	
Závod	Závod	

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Šamorínsky slúžnovský okres		
Báč	Bacsfalva	
Blatná na Ostrove	Sárosfalva	
Bučuháza	Bucuháza	Šamorín
Búštelek	Bustelek	Janíky
Čakany	Csákány	
Čenkovce	Csenke	
Čilistov	Csölözte, Kledern	Šamorín
Čukárska Paka	Csukár Paka	Veľká Paka
Dobrohošť	Doborgaz	
Dolná Čela	Alsó Csölle, Unter Waltersdorf	Rovinka
Dolné Janíky	Alsó Jányok	Janíky
Eliášovce	Illésháza	Nový Život
Hamuliakovo	Guthor	

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Šamorínsky slúžnovský okres (pokračovanie)		
Horná Čela	Felső Csölle, Ober Waltersdorf	Rovinka
Horné Janíky	Felső Jányok	Janíky
Hubice	Gomba	
Jánošíková	Dienesd, Schiltern	Dunajská Lužná
Kalinkovo	Szemeth	
Komárov	Szúnyogyd, Mukendorf	Bratislava
Kráľovianky	Királyfia	Šamorín
Kvetoslavov	Úszor, Austern	
Kyselica	Keszölczés	
Macov	Maczháza, Matzhausen	
Madarás	Madarász	Tomášov
Malá Paka	Kis Paka	Veľká Paka
Malé Rohovce	Kis Szarva	Rohovce
Malinovo	Eberhard	
Malý Lég	Kis Légh	Lehnice
Malý Mager	Kis Magyar, Klein Magendorf	Nový Život
Maslovce	Vajasvatta	Zlaté Klasy
Mierovo	Béke	
Mliečno	Tejfalú, Milchdorf	Šamorín
Most pri Bratislave	Pruk	
Nová Lipnica	Torcs, Tatschendorf	Dunajská Lužná
Nové Košariská	Misérdi, Mischdorf	Dunajská Lužná
Oľdza	Olgya	
Podunajské Biskupice	Püspoky, Bischdorf	Bratislava
Rastice	Nagy Magyar, Gross Magendorf	Zlaté Klasy
Sása	Szasz	Lehnice
Studené	Hideghét	Most pri Bratislave
Svätý Anton	Szent Antal	Báč
Šamorín	Somerein	
Štvrtok na Ostrove	Csotortok, Loipersdorf	
Tomášov	Fél	
Tonkovce	Tonkháza	Nový Život
Trnávka	Tarnok	
Veľká Paka	Nagy Paka	
Veľký Lég	Nagy Légh	Lehnice
Vlky	Vöök	
Vojka nad Dunajom	Vajka	
Vojtechovce	Belvatta	Nový Život
Vrakuňa	Vereknye, Frattendorf	Bratislava

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Dunajskostredský slúžnovský okres		
Amadeho Kračany	Amade Karcsa	Kostolné Kračany
Beketfa	Beketfa	Holice
Benkova Potôň	Benke Patony	Horná Potôň
Blažov	Balásfalva	Kútniky
Bodíky	Nagy Bodak	
Boheľov	Bögöllő	
Čečinska Potôň	Csecsény Patony	Horná Potôň
Čechová	Csefalva	Holice
Čenkovec	Csenkeszfa	Povoda
Čentófa	Csentőfa	Holice
Damazérske Kračany	Damazér Karcsa	Kráľovičove Kračany
Dolná Baka a Horná Baka	Al és Fel Baka	Baka
Dolná Potôň	Bögöly Patony	Orechová Potôň
Dolný Bar	Al Baar	
Dolný Nárazd	Alsó Nyárosd	Topoľníky
Dolný Štál	Alistál	
Dunajská Streda	Szerdahely	
Dunajský Klátov	Tőkés	
Elő Tejed	Elő Tejed	Dunajská Streda
Etreho Kračany	Etre Karcsa	Kráľovičove Kračany
Förgeho Potôň	Förge Patony	Orechová Potôň
Gabčíkovo	Böös	
Heďéte a Beneéte	Hegy és Bene Éthe	Kútniky
Horné Mýto	Vámosfalu	
Horný Nárazd	Felső Nyárosd	Topoľníky
Jurová	Dercsika	
Horný Bar	Felbár	
Horná Potôň	Löger Patony	
Horný Štál	Filistál	Dolný Štál
Jastrabie Kračany	Solymos Karcsa	Kráľovičove Kračany
Kľúčiarove Kračany	Kultsár Karcsa	Kráľovičove Kračany
Kostolná Gala	Egyház Gelle	Holice
Kostolné Kračany	Egyház Karcsa	
Kráľovičove Kračany	Királyfia Karcsa	
Kynceľove Kračany	Gönczöl Karcsa	Kostolné Kračany
Lesné Kračany	Ertőhát Karcsa	Kráľovičove Kračany
Lidér-Tejed	Lider Tejed	Povoda
Mad	Mád	
Malá Budafa	Kis Budafa	Holice
Malá Lúč	Kis Lucse	Lúč na Ostrove
Malé Blahovo	Sikapony	Dunajská Streda

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Dunajskostredský slúžnovský okres (pokračovanie)		
Malé Dvorníky	Kis Udvarnok	
Malý Bar	Kis Baár	Dolný Bar
Masníkovo	Elő Patony	Lehnice
Michal na Ostrove	Szent Mihályfa	
Mliečany	Ollé Tejed	Dunajská Streda
Moravské Kračany	Morocz Karcsa	Kostolné Kračany
Nekyje na Ostrove	Nyék	Vrakúň
Ohrady	Kürth	
Orechová Potôň	Diós Patony	
Póšfa	Posfa	Holice
Padáň	Padany	
Pódafa	Podafa	Povoda
Pinkove Kračany	Pinke Karcsa	Kostolné Kračany
Stará Gala	Ó Gelle	Holice
Šipošove Kračany	Sipos Karcsa	Kostolné Kračany
Šuľany	Süll	Horný Bar
Tône	Tönye	Dolný Štál
Töböréte	Töbör Éthe	Kútniky
Trhová Hradská	Vásárút	
Trstená na Ostrove	Nádasd	
Veľká Lúč	Nagy Lucse	Lúč na Ostrove
Veľké Blahovo	Nagy Abony	
Veľké Dvorníky	Nagy Udvarnok	
Vieska	Kis Falud	
Vydrany	Hodos	
Veľká Budafa	Nagy Budafa	Holice
Vrakúň	Várkony	

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Šalienský slúžnovský okres		
Brakoň	Barakony	Gáň
Čierna Voda	Nyék	
Čierny Brod	Vizkeleth	
Diakovce	Deaky	
Dolné Saliby	Alsó Szeli	
Galanta	Galántha	
Gáň	Gány	
Hed'	Hegy	Čierny Brod
Hody	Hodi	Galanta

Dnešný názov	Názov podľa súpisu z roku 1855	Dnes súčasť mesta alebo obce
Šaliansky slúžnovský okres (pokračovanie)		
Horné Saliby	Felső Szeli	
Jahodná	Eperjes	
Kajal	Kajal	
Košúty	Kossuth	
Kráľov Brod	Királyréf	
Kráľová nad Váhom	Vágh Kiralyfa	
Malá Jelka a Veľká Jelka	Nagy és Kis Jóka	Jelka
Matúškovo	Taksony	
Malá Mača	Kis Mácséd	Veľká Mača
Mostová	Hidaskürth	
Nebojsa	Nebojsza	Galanta
Neded	Negyed	
Nová Jelka	Ujhely Joka	Jelka
Pusté Úľany	Pusztá Fodémes	
Sládkovičovo	Dioszegh	
Šaľa	Sellye	
Tešedíkovo	Pered	
Tomášikovo	Tallós	
Topoľnica	Toós Nyárasd	
Trstice	Nádszegh	
Váhovce	Vága	
Veľká Mača	Nagy Mácséd	
Veľké Úľany	Nagy Födémes	
Vozokany	Vezekény	
Vlčany	Farkasd	
Žihárec	Zsigárd	

THE ORGANIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE BRATISLAVA COUNTY IN THE PERIOD OF 1853–1860

Milan Mišovič

The presented paper is a follow-up to the authors's study *The Organization of Public Administration in the Bratislava County in the Period of 1848–1853* published in No. 1 of this journal.

Issuing the Order No. 24 by ministers of interior, justice and finance in 1853 constituted a decentralized Hungarian governorship divided into five governorship departments administrating the districts. A transfer of competencies from higher to lower offices occurred. The order rearranged territorial borders of counties, fields of activities of county offices and county representatives. On the lowest level of general state

administration, processus offices were introduced, and their power in the branch of public administration, as well as of judiciary, were stated. The order treated staff issues of the offices in question and remuneration of officers on all levels.

Districts with their controlling bodies – governorship departments – started functioning on 1st May 1853, when some of the governorship competencies were surrendered to the departments. County offices started functioning with extended powers on 1st August 1853.

The most significant changes related to the newly established processus offices, which were provided with judicial powers, and thus, the principle of separating the judicial and administrative powers was violated. Negotiations on the transfer of responsibilities, securing material and personal equipment of processus offices, as well as on the territorial and administrative division of the county into districts, were going on until the end of April 1854. Processus offices did not start functioning earlier than on 29th April 1854. Not all processus offices acquired judicial powers. There were established 5 processuses (Bratislava, Malacky, Šamorín, Dunajská Streda, and Šaľa), from which only the Bratislava processus was merely a public administrative, others were compound, i. e. they had judicial power as well.

The former free royal cities of Svätý Jur, Pezinok and Modra represented special municipal magistrate districts. The city of Bratislava was a special administrative unit as well, and it was controlled directly by the Bratislava governorship department.

International isolation of the monarchy after the Krym war, the defeat in the war against the Sardinian kingdom, together with inferior political problems, especially those of financial nature, caused the fall of neoabsolutism of Franz Joseph, the issuing of October diploma, and thus also the end of this s.c. ‘definitive’ arrangement of public administration. Gradually, the county administration from the period before 1848 was restored. The county governor was replaced in the late 1860 by the appointed county head Joseph Palffy, who arranged the meeting of the supreme body of county self-government – county assembly. It gathered in Bratislava on 3 January 1861. There were elected vicecomeses, iudices nobilium and other county officers. The period of the ‘definitive’ arrangement of public administration in the Bratislava county in 1853–1861 was definitely finished by this.

Translated by Michal Švec

DEJINY ŠTÁTNEHO ARCHÍVU V KOŠICIACH

ERIK DULOVIČ – PETRA PAVLOVIČOVÁ

Dulovič, E. – Pavlovičová, P.: History of the State Archives in Košice. Slovenská archivistika, Vol XLV, No 2, 2009, p. 77–88

The paper deals with the history of the State Archives in Košice and their historical predecessors related to the Hungarian county administration – the archives of Abov, Turňa, and Abov-Turňa counties. The organizational development of the regional archives in Košice led to the establishment of a state specialized institution. The paper also covers the matters of the staff of the archives in various phases of their existence and their jobsheet.

State archives. History. The Slovak Republic.

Mgr. Erik Dulovič, PhD., Mgr. Petra Pavlovičová, Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Košiciach, Bačíkova 1, 041 56 Košice.

Za historického predchodcu Štátneho archívu v Košiciach môžeme považovať župné archívy z obdobia bývalých uhorských municípií. Išlo o archív Abovskej župy, Turnianskej župy, po ich definitívnom zlúčení v roku 1882 o archív Abovsko-turnianskej župy.

Archív Abovskej, neskôr Abovsko-turnianskej župy,¹ mal v 17.–18. storočí na starosti župný notár, ktorého prvoradou povinnosťou však bolo písanie kongregačných zápisníc a koncipovanie a vydávanie župných písomností. Vypomáhali mu nápomocní a podnotári. Za panovania Jozefa II. sa z funkcie druhého podnotára vyvinula funkcia protokolistu – registrátora, ktorému bola zverená správa župného archívu. Z tejto funkcie sa začiatkom 19. storočia definitívne vyvinula funkcia župného archívára.² Jeho hlavnou pracovnou náplňou bolo župný archív usporiadať a vyhotoviť indexy ku kongregačným, vojenským a cirkevným spisom. Archívára Abovskej a Abovsko-turnianskej župy menoval hlavný župan doživotne, služobnú prísahu skladal do rúk podžupana. Mal právo zúčastniť sa a hlasovať na valných zhromaždeniach župného municipálneho výboru.³

¹ V súvislosti s dejinami župných archívov používame kvôli prehľadnosti textu spoločný názov Abovská župa (AŽ), Turnianska župa (TŽ) a Abovsko-turnianska župa (ATŽ) aj pre obdobie existencie šľachtických stolíc. Existencia ATŽ, ktorá vznikla spojením dvoch samostatných žúp, Abovskej a Turnianskej župy, sa delí na tri časové obdobia: 1. r. 1785–1790 (tzv. jozefínske obdobie), 2. r. 1850–1860 (obdobie tzv. Bachovho absolutizmu), 3. r. 1882–1922.

² ANDRAŠI, L.: Abovská župa. Správne písomnosti 1498–1850. Čiastkový inventár. Košice 1973, s. 23. Počas existencie ATŽ funkciu registrátora a archívára zastávali: Juraj Komáromy (1785–1790), Anton Szártory (1850–1860), Koloman Koós (1882–1900), Štefan Karsa (1900–1906), Alfréd Czobor (1907–1922). BIDOVSÝ, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch I.* Bratislava 1963, s. 56.

³ FEDORJAKOVÁ, A.: Abovská župa 1860–1881. Čiastkový inventár. Košice 1966, s. 14; ANDRAŠI, L.: Župa Abovsko-turnianska 1785–1922. III. obdobie. Čiastkový inventár.

Archivár Ladislav Andráši predpokladal, že písomnosti Abovskej župy sa preniesli zo župného domu v Gönci, dovtedajšieho sídla župy, do Košíc v súvislosti s vydaním zákonného článku č. 109/1647. Ten umožnil konať župné kongregácie aj v slobodnom kráľovskom meste Košice a postaviť v ňom prvý župný dom. Písomnosti Abovskej župy sa od poslednej tretiny 18. storočia uschovávali v druhej budove župného domu (dnes sídlo Východoslovenskej galérie na Hlavnej ulici č. 27).⁴

Najstaršia písomná zmienka o spracovaní župného archívu sa nachádza v kongregačnej zápisnici Abovskej župy z roku 1707, kedy bol Štefan Benő poverený usporiadaním spisov a vypracovaním indexov ku kongregačným zápisniciam. Najprv však musel zložiť prisahu, ktorej úvodná časť znela nasledovne: „*Ja, Štefan Benő, prisahám na Boha živého, Syna a Duchu Svätého, nepoškvrnenú Blahoslavenú Panu Máriu a na všetkých svätých, že ma slávna a veľavážená Abovská župa poverila usporiadaním archívu a jeho riadnym vedením..., (a) že pri tom budem postupovať verne, usilovne a spravodlivo, že neodhalím žiadne tajomstvá veľaváženej župy...*“⁵

Ďalšie zmienky o usporiadaní archívu Abovskej župy pochádzajú z doby panovania Márie Terézie. Vyplývali z jej inštrukcií pre hlavných županov z rokov 1752 a 1768 o usporiadaní archívov, vyhotovení registrov k spisom a indexov ku kongregačným zápisniciam. Roku 1762 boli usporiadaním archívu (registratio, reductio archivi) Abovskej župy poverení asesor a podžupan Turnianskej župy Sebastián Zeltmayer a Pavel Soós. S. Zeltmayer vypracoval osobné a miestne indexy ku kongregačným zápisniciam z rokov 1564–1717, osobitný index k šľachtickým záležitostiam v kongregačných zápisniciach z rokov 1660–1717 a elench k občianskoprávnym spisom z rokov 1479–1699. V práci na vyhotovovaní indexov ku kongregačným, vojenským a cirkevným spisom Abovskej župy pokračoval podnotár František Tiszta počas panovania Jozefa II.⁶

Prvé usporiadanie archívu Turnianskej župy súvisí taktiež s nariadeniami Márie Terézie. Roku 1772 turniansky hlavný župan oznamoval miestodržiteľskej kráľovskej rade, že župné písomnosti z rokov 1569–1720 boli usporiadané a boli k nim vyhotovené všeobecné indexy.⁷ Počas druhého usporiadania archívu za vlády Jozefa II. boli vyhotovené elenchy a indexy k súdnym spisom Turnianskej župy z rokov 1641–1785 a odpisy najstarších súdnych spisov od roku 1640. Usporiadanie súdnych spisov vykonal Sebastián Zeltmayer, ktorý taktiež vyhotovil indexy ku kongregačným spisom.⁸

Košice 1965–1966, s. 4, 8; Štátny archív v Košiciach (ŠA KE), f. Abovsko-turnianska župa – Podžupan, č. 5039/1915, šk. 97.

⁴ ANDRÁŠI, L.: Abovská župa. Správne..., s. 16, 25–26.

⁵ Originál kongregačnej zápisnice AŽ r. 1707 sa nezachoval, ale samotný text prisahy uverejnil A. Czobor v r. 1910. Pozri CZOBOR, A.: Levéltárnok esküje a Rákóczi-korban. In: *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegyé és Kassa múltjából. Historické zvesti z minulosti Abovsko-turnianskej župy a Košíc*, 1994, s. 304.

⁶ BIDOVSÝ, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 18; ANDRÁŠI, L.: Abovská župa. Správne..., s. 28; FEDORJAKOVÁ, A.: Turnianska župa 1569–1850. Čiastkový inventár. Košice 1977, s. 14.

⁷ FEDORJAKOVÁ, A.: Tamže.

⁸ FEDORJAKOVÁ, A.: Turnianska župa 1569–1850..., s. 15; Bidovský, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 38.

S menom košického registrátora a archívára Imricha Korponaya (1790–1833) je spojené vyhotovenie indexov Abovskej župy z rokov 1790–1831.⁹ Vtedajšie podmienky práce župného archívára názorne dokumentuje jeho návrh na zlepšenie práce archívu z novembra 1830. Župnému výboru Abovskej župy navrhoval vybudovať prístavbu župného domu, ktorá by pomohla do budúcnosti vyriešiť nedostatok vhodných skladovacích priestorov. Upozornil na nedodržiavanie spisového poriadku notárskym úradom a navrhol taktiež zvýšenie svojho ročného platu 120 forintov, z ktorého si musel hradiť, na rozdiel od ostatných župných archívárov, aj ubytovanie.¹⁰

V období tzv. Bachovho absolutizmu, t. j. v druhom období existencie Abovsko-turnianskej župy, sa správa oboch archívov dostala na základe výnosu ministerstva justície č. 7292 z 3. augusta 1852 do kompetencie Krajského súdu v Košiciach. Archív bývalej Turnianskej župy sa dostal dočasne do správy Okresného súdu v Turni nad Bodvou, do Košíc bol prevezený v roku 1853.¹¹ Predseda Krajského súdu v Košiciach Juraj Vitéz dekrétom č. 717/civ z 10. marca 1854 vyzval radcu krajského súdu Jozefa Augustu na vypracovanie správy o stave župného archívu v Košiciach a podanie konkrétnych návrhov na jeho usporiadanie. Vypracovaním správy vznikol doteraz prvý známy inventár archívu Abovskej župy *Factischer Bestand der Abaujvarer Comitats Archivsacten* (Súčasný stav archívnych dokumentov Abovskej župy). Obsahuje aj návrhy archívnej miestnosti a uloženia regálov v nej. Aj keď sa názov inventára zmieňuje iba o archíve Abovskej župy, samotná archívna pomôcka obsahuje aj súpis archívu Turnianskej župy. Inventár slúžil ako podklad pre usporiadacie práce, ktoré sa začali krátko po jeho vyhotovení. Z tohto obdobia sa zachovali výkazy o vyradovaní archívneho materiálu župy. Archívár Krajského súdu v Košiciach Anton Száratory v rokoch 1854–1859 premanipuloval veľkú časť kongregačných spisov Abovskej aj Turnianskej župy podľa novšieho usporiadacieho systému.¹²

Z hľadiska vývoja archívnictva dôležitý proces oddelovania župnej registratúry a samotného historického archívu podnietila inštrukcia Krajského archívu v Budapešti z roku 1890. Hlavný župan Abovsko-turnianskej župy Imrich Darvas sa ministerstvu vnútra zaviazal, že realizácia inštrukcie do praxe nebude problémom, aj keď si vyžiada kvôli nedostatku vhodných priestorov veľké finančné náklady.¹³

Rastúce profesionálne ambície archívárov sa prejavili aj v ich pokusoch v oblasti odbornej historickej literatúry. Archívár Abovskej župy Ján Korponay (1861–1881) vydal dvojzväzkovú prácu *Abaujvármegye monographiája* (Monografia Abovskej župy).¹⁴ Nutnou podmienkou vykonávania funkcie archívára Abovsko-turnianskej župy (1882–1922) bolo kvalitné odborné a jazykové vzdelanie, keďže archív uschovával okrem spisového materiálu aj erbové listiny, pečatidlá, druhopisy cirkevných matrik, dokonca aj mince a zástavy. Tieto predpoklady bohato splňal aj Alfréd Czo-

⁹ ANDRÁŠI, L.: Abovská župa. Správne..., s. 28.

¹⁰ ŠA KE, f. Abovská župa. Správne písomnosti 1498–1850, inv. č. 1384, šk. 433.

¹¹ ANDRÁŠI, L. – MIHÓKOVÁ, M.: Krajský súd v Košiciach 1850–1861. Inventár. Košice 1968, s. 6; BIDOVSÝ, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 37.

¹² ANDRÁŠI, L.: Inventár archívu Abovskej župy z r. 1854. In: *Košické historické zošity*, č. 2/1992, s. 1–3, s. 23; BIDOVSÝ, E. a kol.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 38–39.

¹³ ŠA KE, f. Abovsko-turnianska župa I., č. 379/1890, šk. 27.

¹⁴ MIHÓKOVÁ, M. (ed.). Vedecká, kultúrna a osvetová práca v Košiciach v rokoch 1848–1918. Košice 1991, s. 22.

bor (1907–1922), posledný župný archivár z obdobia Rakúsko-uhorskej monarchie. Po získaní doktorského diplomu na Univerzite Loránda Eötvösa v Budapešti pracoval najprv ako praktikant v archíve Maďarského národného múzea. Czoborovu žiadosť o vymenovanie za župného archivára Abovsko-turnianskej župy podporil osobným odporúčaním popredný politik a historik Koloman Thaly, ktorý na ňom oceňoval znamenité odborné vzdelanie, „železnú“ usilovnosť a literárne vlohy. A. Czobor ihneď po nástupe do archívu v roku 1907 požiadal podžupana Andreja Pukyho o súhlas s vyradením nepotrebných písomností v preplnených miestnostiach archívu a s usporiadaním spisov. Bilanciu svojej práce zhrnul v liste abovsko-turnianskemu podžupanovi z mája 1911. Oznamoval v ňom, že usporiadal písomnosti Turnianskej župy, súdne, administratívne a kongregačné spisy Abovskej župy a taktiež vyhotovil indexy k archívnej knižnici. Sfragistická zbierka župného archívu už bola v tomto období vybavená katalógom a voskovými odtlačkami pečatí a uložená do osobitnej skrine. Po vymenovaní za župného archivára sa A. Czobor stal redaktorom regionálneho historického časopisu *Történelmi Közlemények Abauj-Torna vármegyé és Kassa múltjából*, publikoval archívne pramene a odborné práce zamerané na dejiny protihabsburských povstaní a košického divadelníctva.¹⁵

Archív Abovsko-turnianskej župy bol uložený v priestoroch župného domu na košickej Hlavnej ulici až do roku 1922. Po utvorení Košickej župy v roku 1923 sa archív Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy preniesol z priestorových dôvodov do Prešova. Výnimku tvorili erbové listiny Abovskej a Turnianskej župy, ktoré boli odovzdané do úschovy do Východoslovenského múzea v Košiciach.¹⁶ Písomnosti župnej registratúry z rokov 1919–1922 ostali taktiež v Košiciach, pretože slúžili pri vybavovaní úradných záležitostí právneho nástupcu.

Archív historických žúp bol umiestnený v budove okresného úradu v Prešove v neusporiadanom stave. Ignácovi Bartošikovi, poverenému ešte v roku 1919 županom Šarišskej župy Pavlom Fábrym vykonávaním funkcie župného archivára, tak pribudla nová pracovná náplň.¹⁷ Jeho hlavnou úlohou bolo čo najrýchlejšie usporiadať archív Abovsko-turnianskej župy pre potreby verejnej správy. V správach adresovaných košickému županovi sa I. Bartošík sťažoval na nevyhovujúce priestory, nedostatok pomocných síl a chýbajúce smernice pre „vybrakovanie zbytočného materiálu“.¹⁸ Po zániku župného zriadenia sa registratúra Košickej župy presunula v roku 1928 do Krajinského úradu v Bratislave. Archív Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy ostal naďalej neusporiadaný v bývalom župnom dome v Prešove.¹⁹

¹⁵ A. Czobor po odchode do Maďarska v r. 1923 pracoval v archíve Maďarského národného múzea, od r. 1934 v Krajinskom archíve v Budapešti. ŠA KE, f. Abovská župa. Správne písomnosti 1498–1850, č. 17/1831, šk. 205, č. 171/1848, šk. 343; ŠA KE, f. Abovsko-turnianska župa – Podžupan, č. 5039/1915, šk. 97, č. 8327/1918, šk. 677; ELIÁŠ, Š.: Osudy archívov v Košiciach 1878–2000. In: *Košické historické zošity*, 17/2007, s. 15–16;

¹⁶ ŠA KE, Registratúra ŠA KE (nesprac.), Štátny archív v Košiciach, sig. 209/35, správa Juraja Žudela z pracovnej cesty v Maďarsku zo 6. 8. 1959.

¹⁷ ŠA KE, f. Košická župa 1923–1928 (KŽ), osobné spisy – Bartošík Ignác, šk. 817.

¹⁸ Reorganizácia župného úradu v Košiciach. In: *Slovenský východ* 5. 2. 1926; ŠA KE, f. KŽ, č. 776/1923, šk. 3, č. 3739/1928, šk. 245, č. 5830/1928, šk. 254.

¹⁹ ŠA KE, f. KŽ, č. 5973/1928, šk. 255, správa Župného úradu Košice v likvidácii zo 17. 7. 1928.

Provizórne podmienky práce v košickom župnom archíve boli odrazom nekoncepčných zámerov vládnej moci týkajúcich sa budúcnosti slovenského archívnictva. Návrh novej organizácie slovenských archívov vypracovaný štátnym inšpektorom archívov a knižníc na Slovensku Václavom Chaloupeckým z roku 1920 počítal s vytvorením Štátneho archívu v Košiciach. Ten mal spravovať archívy historických žúp z územia pripravovanej Košickej a Podtatranskej župy a písomnosti košickej súdnej tabule. Na historický význam archívov a registratúr slovenských žúp upozorňovala aj rezolúcia z porady zamestnancov Župného úradu v Košiciach z februára 1924, ktorá požadovala čo najskoršie obsadenie miest župných archívárov.²⁰

Politické zmeny na mape strednej Európy v rokoch 1938–1939 nepriniesli potrebné stabilné podmienky ani pre umiestnenie historických župných archívov, ani pre systematickú prácu košických archívárov. V dôsledku spisovej rozluky medzi Slovenskou republikou a Maďarskom sa písomnosti historických archívov preniesli v júni – júli 1942 z Prešova do okupovaných Košíc. Za maďarskú stranu sa procesu delimitácie zúčastnil zástupca riaditeľa Maďarského krajinského archívu Béla Kossányi, krajinský hlavný archívár Alfréd Czobor a abovsko-turniansky župný archívár Juraj Komoróczy (1940–1944). Členmi slovenskej časti delimitačnej komisie boli zástupca župana Šarišsko-zemplínskej župy Július Ličko a Anton Hutlas, komissár archívnej služby Ministerstva vnútra v Bratislave.²¹ Podľa svedectva bývalého riaditeľa Rákócziho hornouhorského múzea v Košiciach z horthyovského obdobia Jozefa Mihalika boli do archívu vrátené aj erbové listiny.²² Pred blížiacim sa frontom boli najcennejšie písomnosti historických archívov (predovšetkým kongregačné zápisnice) prenesené počas roku 1944 do kaštieľa v obci Fáj pri Miškovci. Roku 1945 sa miestom ich ďalšieho uloženia stal župný dom v meste Szikszó.²³ Písomnosti bývalých žúp z obdobia Uhorska a medzivojnového Československa, ktoré ostali v Košiciach, sa v povojnových chaotických pomeroch nevyhli poškodeniu a čiastočným stratám.²⁴

²⁰ Viaceré návrhy prof. Chaloupeckého k organizácii župných archívov stroskotali kvôli kompetenčným sporom medzi ministerstvami vnútra a školstva. BABIČKA, V.: Slovenské archívnictví v letech 1919–1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze. In: *Slovenská archivistika*, 40, 2005, č. 2, s. 6, 32; ŠA KE, f. KŽ, č. 3278/1924, šk. 36.

²¹ Archív historických žúp, prevezený v šiestich vagónoch, bol umiestnený vo východnej časti košického župného domu. A vármegye négy évszázados levéltári anyaga került vissza Kassára. In: *Felvidéki Ujság* 18. 7. 1942; ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/30, odpis zápisnice o prevzatí archívov AŽ, TŽ a ATŽ maďarskými zástupcami v Prešove 11. 7. 1942.

²² Po oslobodení Košíc v januári 1945 ich pracovníci múzea zozbierali „z dlážky opusteného archívu“ a vrátili ich opäť dočasne do múzea. ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/35, správa J. Žudela z pracovnej cesty v Maďarsku zo 6. 8. 1959.

²³ V Szikszó pracoval po svojom návrate zo sovietskeho zajatia v r. 1947 aj bývalý archívár ATŽ J. Komoróczy. Po r. 1950 sa župné historické archívy preniesli do Štátneho archívu v Miškovci. ANDRÁŠI, L.: Abovská župa. Správne..., s. 26; Magyar Elektronikus Könyvtár, heslo György Komoróczy: <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC07165/08304.htm>>

²⁴ ANDRÁŠI, L.: Župa Abovsko-turnianska 1785–1922... III. obdobie, s. 20–21; ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Krajský archív v Košiciach, fasc. r. 1954, zápisnica zo svedeckej výpovede Konštantína Seidla zo 7. 11. 1952 ohľadom osudov archívu ATŽ počas r. 1944–1945.

Organizačné začiatky archívniectva na území východného Slovenska boli po druhej svetovej vojne spojené so vznikom oblastných pobočiek Pôdohospodárskeho archívu pri Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. V apríli 1948 bola zriadená Oblastná pobočka Pôdohospodárskeho archívu v Košiciach s územnou pôsobnosťou pre sedem východoslovenských okresov. Sídlila v budove Riaditeľstva štátnych lesov na Kováčskej ulici č. 26, od roku 1949 v budove zrušeného Košického katolíckeho spolku remeselníckej mládeže na Mäsiarskej (neskôr Sverdlovovej) ulici č. 72. Jej úlohou bolo sústreďovať, spracovávať a sprístupňovať archívny materiál týkajúci sa činnosti poľnohospodárskych a lesníckych subjektov. Prvým prednostom košickej pobočky Pôdohospodárskeho archívu sa stal na základe dekrétu Prezídia Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy z 2. apríla 1948 Vojtech Polla.²⁵ Nastúpil v zložitom politickom období, v ktorom, ako sa vyjadril vo svojej biografii, „*bolo potrebné založiť vedecko-konzervačný ústav pre zber a zachranu cenných archívov predovšetkým bývalej šľachty a veľkostatkárov*“. Komunistickej moc mu tento cieľ umožnila naplniť len do roku 1950, keď bol vo vykonštruovanom politickom procese odsúdený na 18 mesiacov väzenia.²⁶ Jeho nástupcom sa stal Štefan Rychnavský. Podľa revíznej správy, vypracovanej referentom bratislavského ústredia Pôdohospodárskeho archívu Richardom Marsinom vo februári 1951, venoval archív dostatočnú pozornosť najdôležitejšej náplni svojej činnosti – triedeniu rozsiahlej registratúry bývalého Riaditeľstva štátnych lesov v Solivare.²⁷ V tomto období získala košická oblastná pobočka do svojej správy aj archívne fondy rádu premonštrátov v Jasove. V októbri 1951 sa územná pôsobnosť Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu pri Povereníctve pôdohospodárstva v Košiciach rozšírila na 14 okresov Košického kraja. Roku 1952 nastúpil do funkcie prednostu košickej krajskej pobočky Ladislav Andráš (1952–1990), čím začal svoje dlhoročné pôsobenie v službách košického archívniectva.²⁸ V tom istom roku sa ukončil terénny výskum na skonfiškovaných veľkostatkoch, v cirkevných archívoch a archívoch lesných správ, ktorý bol spojený s preberaním archívneho materiálu a kníh do archívu. K prevádzaniu archívárskych prác mal prednosta L. Andráš spočiatku k dispozícii vedeckú pracovníčku a penzionovaného lesného zamestnanca. V archíve však bolo systemizované len jedno miesto archívára, preto dostali obaja jeho zamestnanci výpoveď.²⁹

Ukončenie činnosti košickej pobočky Pôdohospodárskeho archívu súviselo so zmenami v organizácii štátnej správy a postupným budovaním sústavy štátnych archívov. Po zavedení nového územno-správneho členenia v Československu v roku 1949 sa zodpovednosť za správu archívnych fondov a za vykonávanie úloh spoje-

²⁵ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Pôdohospodársky archív v Košiciach, šk. 2, zápisnica z prevzatia úradu prednostu Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu V. Pollom z 8.–10. 4. 1948.

²⁶ BOBÁK, J.: Život a dielo PhDr. Bela Pollu, DrSc. In: POLLA, B.: *Matica slovenská a národnostná otázka*. Martin 1997, s. 236–237.

²⁷ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Pôdohospodársky archív v Košiciach, šk. 2, revízna správa R. Marsinu zo 14. 2. 1951.

²⁸ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Pôdohospodársky archív v Košiciach, šk. 3, zápisnica z prevzatia agendy Oblastnej pobočky Pôdohospodárskeho archívu L. Andrášim z 8. 8. 1952.

²⁹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Archívne oddelenie Krajskej správy Ministerstva vnútra (KS MV) v Košiciach, šk. 28-209/01, správa KS MV v Košiciach z 25. 6. 1954.

ných s agendou verejných archívov na území Košického kraja preniesla na Krajský národný výbor (KNV) v Košiciach. Poverenie vnútra vydalo 29. septembra 1949 obežník o povinnom zriadení krajských archívov na Slovensku, ale k jeho realizácii na území Košického kraja došlo až uznesením Rady KNV č. 176 z 19. apríla 1951 o zriadení Archívu Košického kraja. Archívnu službu v Košickom kraji začali vykonávať dvaja bývalí zamestnanci Jednotného národného výboru (JNV) v Košiciach, ktorí absolvovali kurz archívnictva. Vedením správy krajského archívu bol od 1. októbra 1951 poverený Eugen Bidovský (1951–1970).³⁰ Bidovský prevzal správu župného archívu od jeho bývalého správcu Jána Kočíka, ako aj správu celej archívnej agendy dovtedy vykonávanej v Košickom kraji III. oddelením KNV.³¹ Základ archívnych fondov krajského archívu tvorili predovšetkým bývalé župné archívy na území Košického kraja, t. j. archívy Abovskej, Turnianskej a Abovsko-Turnianskej župy a archív Spišskej župy v Levoči. Tieto župné archívy obsahovali aj registratúry slúžnovských úradov, súdnych orgánov z obdobia panovania Jozefa II. a rakúskeho absolutizmu v 19. storočí, ako aj registratúry niektorých spolkov. Z písomností fondov Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy chýbala približne jedna tretina, ktorá sa evakuáciou počas druhej svetovej vojny dostala na maďarské územie. Archív Spišskej župy ostal v pôvodnom stave.³²

Poslaním Krajského archívu v Košiciach bolo v prvom rade organizovať archívnu službu v kraji a až v druhom rade vyvíjať vlastnú odbornú činnosť. Ako krajský orgán archívnej služby mal na starosti vybudovanie a organizovanie archívnej služby v okresoch, vykonával dozor nad činnosťou všetkých archívov na území Košického kraja, organizoval školenia archívnych pracovníkov a zodpovedal za vyradovanie registratúrnych záznamov. Z hľadiska výkonu archívnych prác sa v rokoch 1951–1953 okrem prijímania archívnych prírastkov odstraňovali najväčšie nedostatky porušenia štruktúry niektorých fondov, vykonal sa súpis archívnych fondov a prístupilo sa k usporadúvaniu a lokalizácii fondov.³³ Roku 1952 boli do krajského archívu prevzaté a predbežne usporiadané cirkevné matriky. Úlohy spojené s vybavovaním matričnej agendy začal vykonávať tretí zamestnanec archívu. Na základe uznesenia Slovenskej archívnej komisie prevzal Krajský archív v Košiciach v roku 1952 správu nad archívmi hodnoverných miest v Jasove, Lelesi a v Spišskom Podhradí.³⁴

Trvalým problémom krajského archívu od jeho vzniku bol nedostatok kvalifikovaných pracovných síl, ako aj vhodných miestností pre uschovávanie archívneho materiálu. Sídлом krajského archívu sa pôvodne mala stať časť budovy JNV v Košiciach na Kováčskej ulici č. 20, kde sa taktiež nachádzal historický archív mesta Košice. Archívny materiál dovtedy uložený v zadnom trakte bývalého župného domu

³⁰ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 132, dôvodová správa k ročnej správe o plnení úloh v r. 1970.

³¹ ŠA KE, f. Odbor pre vnútorné veci Rady KNV Košického kraja a jeho zložky (1933) 1949–1960, č. 10/1951, šk. 105, správa o plnení pracovných úloh v archívnej službe KNV v Košiciach v máji 1951.

³² BIDOVSKEJ, E. A KOL.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 7.

³³ Tamže.

³⁴ ŠA KE, f. Odbor pre vnútorné veci Rady KNV Košického kraja a jeho zložky (1933) 1949–1960, č. 16c/1952, šk. 105, správa E. Bidovského o plnení úloh krajskej archívnej služby prednesená na pracovnej porade krajských archivárov v Bratislave 23. 10. 1952.

na Orlej ulici č. 11 mal byť umiestnený na druhom poschodí tejto budovy.³⁵ Kvôli priestorovým problémom k premiestneniu nedošlo. Návrh rady JNV v Košiciach odovzdať „bezcenný“ archívny materiál krajského archívu do zberne papiera sa našťastie nepodarilo uskutočniť.³⁶ Úsilím riaditeľa Bidovského sa dokonca podarilo získať späť tie miestnosti, ktoré na krátky čas zabral JNV pre vlastné administratívne potreby. Kvôli pretrvávajúcemu nedostatku vhodných priestorov na uloženie archívneho materiálu plnila jedna z miestností krajského archívu funkciu kancelárie, bádateľne a knižnice s 1 120 zväzkami.³⁷ Roku 1952 boli krajskému archívu pridelené ďalšie miestnosti v budove KNV na Leninovej ulici č. 74, kde boli uložené zväzky cirkevných matriek a archívne prírastky.³⁸

Prijatím vládneho nariadenia č. 29/1954 Zb. zo 7. mája 1954 o archívniectve došlo k zmene krajských archívov na štátne archívy. Štátny archív v Košiciach s pobočkou v Levoči sa stal jedným z vedecko-výskumných pracovísk, ktoré riadila Slovenská archívna správa Ministerstva vnútra. Organizačné záležitosti archívnej služby na celom území Košického kraja prevzalo od júla 1954 Archívne oddelenie Krajskej správy Ministerstva vnútra v Košiciach.³⁹ Ďalšou organizačnou zmenou v súvislosti s vládnym nariadením č. 29/1954 Zb. bolo začlenenie pôdohospodárskych archívov do štátnych archívov s právnou účinnosťou od 1. januára 1956. Pôvodným zámerom bolo presunúť košickú pobočku Pôdohospodárskeho archívu k Štátnemu archívu v Prešove ako jej poľnohospodársko-lesnícke oddelenie, keďže najväčšiu časť jej archívnych materiálov tvoril fond Riaditeľstvo štátnych lesov v Solivare.⁴⁰ Štátny archív v Košiciach nakoniec prevzal v júli 1955 pobočky Pôdohospodárskeho archívu v Košiciach aj v Levoči. Tie sa stali jeho II. oddelením. Druhému oddeleniu Štátneho archívu boli od roku 1956 zverené taktiež úlohy, ktoré vznikli z operatívnej správy archívov rímskokatolíckych biskupstiev a kapitúl v Košiciach, Rožňave a v Spišskom Podhradí. Toto oddelenie spravovalo aj archívy kláštorov a hodnoverných miest Jasov a Leles, prenesených v apríli 1960 do Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave, a archív hodnoverného miesta v Spišskej kapitule.⁴¹ Na praco-

³⁵ ŠA KE, f. Sekretariát predsedu a Rada KNV Košického kraja (1948) 1949–1960, inv. č. 5, uznesenie Rady KNV č. 176 z 19. 4. 1951. V bývalom župnom dome na Štefánikovej ulici č. 31 (neskôr Leninova, dnes Hlavná ulica) sa nachádzali administratívne priestory JNV v Košiciach. Jej zadný trakt, kde bol umiestnený krajský archív, mal samostatný vchod z Orlej ulice č. 11.

³⁶ ŠA KE, f. Odbor pre vnútorné veci Rady KNV Košického kraja a jeho zložky (1933) 1949–1960, č. 253/1957, šk. 106, správa o súčasnom stave a ďalších úlohách archívniectva v Košickom kraji z 27. 7. 1957.

³⁷ ŠA KE, f. Sekretariát predsedu a rada KNV Košického kraja (1948) 1949–1960, č. 271/1952, šk. 26, správa predsedu KNV v Košiciach Michala Chudíka predsedovi Štátnej archívnej komisii Gríšovi Spurnému zo 14. 3. 1952.

³⁸ ŠA KE, f. Odbor pre vnútorné veci Rady KNV Košického kraja a jeho zložky (1933) 1949–1960, č. 16/1952, šk. 105, správa o plnení plánu krajského archívu na III. štvrťrok 1952.

³⁹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Archívne oddelenie KS MV Košice, šk. 28, správa náčelníka Archívneho oddelenia KS MV v Košiciach Miroslava Roháča z 20. 7. 1954.

⁴⁰ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Archívne oddelenie KS MV v Košiciach, šk. 28, správa Archívneho oddelenia KS MV v Košiciach z 12. 7. 1955.

⁴¹ ŠA KE, f. Odbor pre vnútorné veci Rady KNV Košického kraja a jeho zložky (1933) 1949–1960, č. 253/1957, šk. 106, správa o súčasnom stave a ďalších úlohách archívniectva

visko II. oddelenia v Levoči bol presunutý archív rodu Andrassyovcov z Krásnej Hôrky a Betliara.⁴²

Na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia sa ukončil zdĺhavý proces navrátenia historických fondov, ktoré dnes tvoria pramennú základňu košického regionálneho archívu. Roku 1952 sa z Bratislavy navrátil fond Košickej župy 1923–1928. K navráteniu evakuovaných archívov Abovskej, Turnianskej a Abovsko-turnianskej župy do Košíc došlo na základe plnenia 13. článku tzv. Štrbského protokolu z roku 1949 o vrátení kultúrno-historických pamiatok z Maďarska. Prieskum stavu archívov historických žúp uložených v Štátnom archíve v Miskovci vykonal Juraj Žudel (Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave) v júli 1959. Zistil, že niektoré župné zápisnice Abovskej a Turnianskej župy chýbali, spisový materiál sa nachádzal v neusporiadanom stave a nebol k nemu vyhotovený zoznam odovzdávaných dokumentov. Písomnosti historických žúp (Abovskej župy 70 bm, Turnianskej župy 26 bm a Abovsko-turnianskej župy 7 bm) priviezli do Štátneho archívu v Košiciach E. Bidovský, Zdeněk Němec a Ladislav Ružička v marci 1960.⁴³ Erbové listiny sa podarilo získať späť od Východoslovenského múzea na základe inštrukcie Povereníctva školstva a kultúry č. 26913/59-C-I z 30. 12. 1959 o delimitácii archívneho materiálu z múzeí do archívov.⁴⁴

Územná reorganizácia štátnej správy v roku 1960 znamenala pričlenenie prešovského štátneho archívu ku Štátnemu archívu v Košiciach. Zároveň sa zrušilo košické pracovisko II. oddelenia a jeho fondy sa premiestnili do Levoče. Obaja košickí pracovníci II. oddelenia prešli na pracovisko na Orlej ulici č. 11.⁴⁵

Postupne sa zvyšovala odborná úroveň pracovníkov Štátneho archívu. Svedčila o tom aj účasť archivárov na VI. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v roku 1968, odborné prednášky pre študentov Filozofickej a Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove, publikačná činnosť v dennej a odbornej tlači, príspevky pre košické štúdio Československého rozhlasu. Archívne fondy využívali v tomto období viacerí významní historici, ako napr. Paul Magocsi, M. Mark Stolarik.

V rámci organizačných zmien v slovenskom archívnictve v roku 1969 sa zo Štátneho archívu v Košiciach odčlenili obe pobočky, z ktorých vznikli samostatné štátne archívy v Prešove a v Levoči. Územná pôsobnosť Štátneho archívu v Košiciach sa vzťahovala na okresy Košice-mesto, Košice-vidiek, Michalovce, Rožňava a Trebišov. V tomto období mal Štátny archív v Košiciach systemizovaných 8 pracovných miest.

---

v Košickom kraji z 27. 7. 1957. Tiež BIDOVSÝ, E A KOL.: *Štátny archív v Košiciach...*, s. 8.

⁴² ANDRÁŠI, L. A kol.: *Štátny archív v Košiciach*. Sprievodca po archívnych fondoch II. Bratislava 1965, s. 7.

⁴³ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/35, správy J. Žudela z pracovnej cesty v Maďarsku zo 6. 8. 1959 a E. Bidovského z 1. 4. 1960.

⁴⁴ Roztriedenie erbových listín z provenienčného hľadiska vykonali Ondrej Halaga a Pavol Sedlák z Archívu mesta Košice (neskôr mestské oddelenie Okresného archívu v Košiciach). ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/39, správa E. Bidovského z 27. 8. 1963; ANDRÁŠI, L.: *Abovská župa. Správne...*, s. 27; ELIÁŠ, Š.: *Osudy archívov v Košiciach...*, s. 37-38.

⁴⁵ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/1, záznam L. Andrášiho o zrušení košického pracoviska II. odd. Štátneho archívu v Košiciach z 10. 6. 1960.

Počas 60. rokov Štátny archív v Košiciach stále nesídlil v samostatnej budove a nemal ani vhodnú miestnosť pre bádateľov. Podarilo sa však vytvoriť aspoň provizórne podmienky pre prácu fotografickej a konzervátorskej dielne.⁴⁶ Obsadenie miesta konzervátora odbornou pracovnou silou bolo dlhoročným problémom. Pravdepodobne aj kvôli tomu bola konzervátorská dielňa koncom 60. rokov zrušená a jej zariadenia odvezené do Štátneho slovenského ústredného archívu v Bratislave.⁴⁷ Fotografická dielňa, ktorej služby využívali aj ďalšie archívy na Slovensku, fungovala do roku 1995.

Výsledkom snáh riaditeľa E. Bidovského o získanie vhodných archívnych priestorov počas celých 60. rokov boli len neurčité a obtiažne realizovateľné sľuby Mestského národného výboru v Košiciach o vykonaní skorej nápravy.⁴⁸ Uvažovalo sa napr. o pridelení budovy bývalého kláštora dominikánov na Sverdlovej ulici.⁴⁹ K pozitívnej zmene došlo v roku 1973. V súvislosti s oslavami 30. výročia vyhlásenia Košického vládneho programu sa musel Štátny archív vysťahovať z budovy bývalého župného domu, v ktorom bol v apríli 1945 vládny program vyhlásený. Pre nové sídlo košického regionálneho archívu sa podarilo získať priestory nájomného domu na Bačíkovej ulici č. 1.⁵⁰ Stavebné a adaptačné úpravy prebiehali v troch etapách počas rokov 1973–1988. Okrem iných činností zahŕňali zavedenie ústredného kúrenia, výstavbu nákladného výťahu a výmenu strešnej konštrukcie. Pracovníci archívu pod vedením nového riaditeľa Ladislava Ružičku (1954–2001)⁵¹ vykonávali brigádnicke práce na rekonštrukcii a adaptácii tejto dvojposchodovej budovy. Rekonštruovaná budova Štátneho oblastného archívu v Košiciach bola slávnostne odovzdaná do užívania 11. mája 1988 za prítomnosti riaditeľa Archívnej správy Ministerstva vnútra Petra Kartousa a zástupcov kultúrnych a vedeckých inštitúcií mesta Košice.⁵² Roku 1990 prevzal Štátny oblastný archív v Košiciach do svojho užívania budovu bývalej ubytovne pre stavebných robotníkov na Vodárenskej ulici č. 10. Rekonštrukcia jednoposchodovej budovy, ktorá zahŕňala taktiež inštaláciu posuvných regálov, sa ukončila v roku 2003.

Na základe zákona Slovenskej národnej rady č. 149/1975 Zb. o archívniectve došlo od 1. januára 1976 k zmene názvu Štátneho archívu na Štátny oblastný archív (ŠOBA) v Košiciach. V záujme zvyšovania úrovne odborných činností nadviazal

⁴⁶ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/2C, komentáre ŠA KE k ročnej správe o plnení úloh v r. 1965 a 1966.

⁴⁷ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 132, záznam zo služobnej návštevy pracovníkov Slovenskej archívnej správy MV v ŠA KE 5. 2. 1970.

⁴⁸ Na neznalosť pôsobnosti regionálneho archívu zo strany miestnej štátnej správy poukazyval prípis Mestského národného výboru v Košiciach zo 6. 4. 1965, v ktorom požadoval od „národného podniku“ Štátny archív v Košiciach nahlásenie objemu výroby za r. 1964. ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 209/1.

⁴⁹ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 132, správa E. Bidovského o plnení plánu práce na r. 1968 z 28. 1. 1969.

⁵⁰ ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny archív v Košiciach, sig. 132, správa o plnení úloh ŠA KE za r. 1973 z 28. 1. 1974.

⁵¹ L. Ružička nastúpil v r. 1954 ako odborný referent Archívneho oddelenia KS MV v Košiciach, po jeho zrušení v r. 1966 prešiel do Štátneho archívu v Košiciach ako odborný archívár.

⁵² ŠA KE, Registratúra ŠA KE, Štátny oblastný archív v Košiciach, kronika Štátneho oblastného archívu v Košiciach 1976–1988.

ŠOBA v Košiciach v roku 1976 kontakty so ŠOBA v Plzni. Vzájomná obojstranná spolupráca a výmena skúseností trvali do začiatku 90. rokov.⁵³ Viacerí pracovníci košického oblastného archívu absolvovali v 70. a 80. rokoch odborné vysokoškolské vzdelanie. L. Ružička a L. Andráši spolupracovali pri zostavovaní edícii prameňov. Publikačne činní boli v tomto období Ladislav Ružička, Štefan Eliáš (1972–2007) a Pavol Šalomon. Aktívne sa zúčastňovali na regionálnych konferenciách, napr. P. Šalomon s prednáškami z oblasti demografie, Š. Eliáš s témou jakobínskeho hnutia v Košiciach. Viacerí pracovníci archívu sa stali členmi Krúžku košických historikov pri Slovenskej historickej spoločnosti. Roku 1985 pracovalo v košickom oblastnom archíve šesť vysokoškolsky vzdelaných archívárov.⁵⁴ Dôkazom dobrej odbornej úrovne ŠOBA v Košiciach bol aj fakt, že ako prvý archív na Slovensku sprístupnil od konca 70. rokov do polovice 80. rokov formou čiastkových inventárov fondy krajského národného výboru. Vďaka iniciatíve Š. Eliáša sa podarilo zhromaždiť a následne sprístupniť rozsiahle zbierky pečatí a pečatidiel, máp a plánov, fotografií, plagátov a letákov. Projekt maďarského Spolku priateľov Abovského múzea na vydávanie dvojazyčného zborníka *Historické zvesti z minulosti Abovsko-turnianskej župy a Košic*, na ktorom sa zúčastnili v 90. rokoch 20. storočia aj košickí archivári, mal len krátkodobé trvanie. Od roku 1996 sa súčasná riaditeľka archívu Milena Ostrolucká podieľa na výskume slovacík vo vatikánskych archívoch.

Po prijatí zákona č. 395/2002 Zb. o archívoch a registratúrach z mája 2002 sa Štátny archív v Košiciach stal odborným zariadením Ministerstva vnútra SR s regionálnou územnou pôsobnosťou s pobočkami v Košiciach, Rožňave, Michalovciach a Trebišove. V súčasnosti uschováva 479 archívnych fondov a pozostalostí v celkovom rozsahu 5 250 bm. Najstaršou písomnosťou je listina kráľa Mateja Korvína z roku 1484, ktorou potvrdzuje darovanie majetkov košickým dominikánom. Ťažiskové archívne fondy, týkajúce sa župnej správy, sú kompletne spracované formou inventárov a katalógov: Abovská župa 1498–1881, Turnianska župa 1569–1881, Abovsko-turnianska župa 1785–1922/1938–1945, Košická župa 1923–1928. Písomnosti Abovskej a Turnianskej župy obsahujú aj cenné erbové listiny a súbor obecných pečatí. Regionálny rozmer dejín verejnej a súdnej správy, hospodárstva, politiky, školstva, kultúry a spolkového života dokumentujú rôznorodé archívne fondy inštitúcií, rodov a panstiev a osobné fondy. Demografický a genealogický výskum umožňuje zbierka matrík piatich náboženských komunít z rokov 1587–1895, ako aj elaboráty sčítania obyvateľstva obcí Abovsko-turnianskej župy z roku 1857. Cirkevné matriky obsahujú biografické záznamy viacerých osobností politického, spoločenského a kultúrneho života, napr. Pavla Jozefa Šafárika, Jonáša Záborského, košického archívára Františka Schvartzenbacha, projektanta Korintského prieplyvu Vojtecha Gerstera, gen. Rudolfa Viesta, Alexandra Svachulaya – leteckého konštruktéra a tvorca prvého motorového lietadla v Rakúsko-Uhorsku, rumunského jazykovedca Gheorghe Șincaia, senátora Národného zhromaždenia ČSR Gejzu Grosschmidta – otca svetoznámeho spisovateľa Sándora Máraia. Archívna knižnica obsahuje vyše 15 000 zväzkov kníh a odborné časopisy z oblasti histórie, pomocných vied historických a archívnictva.

---

⁵³ Tamže.

⁵⁴ Tamže.

HISTORY OF THE STATE ARCHIVES IN KOŠICE

Erik Dulovič – Petra Pavlovičová

Historical origins of the State Archives in Košice are connected with a necessity to secure the management of the documents of the Abov county, the Turňa county, later the Abov and Turňa county. During 19th century, the process of professionalization of the job of an archivist in the Košice county and his official position within the municipal administration took place. The main content of his jobsheet became the management of county documents and the production of indexes aimed at easier orientation in the archives. During the period of Bach absolutism, the responsibility for the management of the county archives was undertaken by the Provincial Court in Košice.

After the establishment of Košice county, the archives of the former Hungarian counties were transferred to Prešov because of better spacial conditions, where they stayed until 1942. Due to the division of documents between Slovak Republic and Hungary, a certain number of documents were transported from Košice to Hungary in 1944. War events and insufficient protection of archival documents in the after-war period corrupted the integrity of the county archives from the periods both of Hungarian kingdom and of interwar Czechoslovakia.

Organizational origins of archival science in Eastern Slovakia after the World War II were connected with the foundation of the branch office of Agricultural Archives in Košice in 1948. The Agricultural Archives managed to gather valued archival documents of agricultural subjects and church institutions. Since 1951, the Regional Archives in Košice had been responsible for the management of archival fonds and archival services. The Government Regulation No. 29/1954 Coll. on Archival Science changed regional archives into state archives. The State Archives in Košice with branches in Levoča and Prešov (since 1960) became a scientific and research institution of the Slovak Archives Administration of the Ministry of the Interior. They were also liable for the management of the fonds of the former Agricultural Archives. After the archives in Prešov and Levoča became independent in 1969, the State Archives in Košice were in charge for the territory that comprised Košice – city, Košice – country, Michalovce, Rožňava and Trebišov. Long-time spatial problems of the Regional Archives in Košice were successfully solved in 1973 when a building at Bačíkova street was obtained. After passing the law No. 395/2002 Coll. on Archives and Files, the State Archives in Košice became a specialized office of the Ministry of the Interior of the Slovak Republic with regional powers, with branches in Košice, Rožňava, Michalovce and Trebišov.

Translated by Michal Švec

CHLIEB, VÍNO A ZLATO V ERBOCH (Heraldické názvoslovie pracovných nástrojov)

LADISLAV VRTEL

Vrtel, L.: Bread, Wine, and Gold in Coats of Arms (Heraldic Terminology of Working Tools). Slovenská archivistika, Vol XLV, No 2, 2009, p. 89–117

There is a notable amount of motifs symbolizing the occupation of inhabitants among historical seals after which the coats of arms of cities and villages are created. Particularly numerous are the displays of instruments used in agriculture, viniculture and ore mining. Frequent occurrence of working tools, the concern in respecting their form, their position and overall historical composition, as well as the concern in preserving the shape and compositional uniqueness of all historical signs demanded a revision and specification of Slovak heraldic terminology in this sphere.

Slovakia. Heraldic terminology. Working tools. Agriculture. Viniculture. Mining.

PhDr. Ladislav Vrtel, Heraldická komisia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, Križkova 7, 811 04 Bratislava.

Analýza erbových znamení v slovenských mestských a obecných erboch, vytvorených na základe historických pečatí, presvedčivo potvrdzuje dominantné postavenie troch oblastí zamestnania obyvateľstva na Slovensku v minulosti – poľnohospodárstva, vinohradníctva a baníctva.¹ Často sú v pečatiach a erboch prezentované plodmi, najmä klasmi, snopmi, strapcami hrozna a pod., no nezriedka pracovnými nástrojmi, ktoré sa dnes už v žiadnom zo spomenutých odvetví nepoužívajú. Zostali však súčasťou symboliky jednotlivých pracovných odvetví. Máme na mysli predovšetkým pluhové radlice, vinárske nože či banícke kladivká. Práve ich početnosť a variabilita tvarov a polôh si pri heraldizovaní obsahu historických pečatí vynútili revíziu a spravenie slovenskej heraldickej terminológie.

Poľnohospodárske náradie

Radlo a pluh

Najnamáhavejšou časťou poľnohospodárskej práce bola nesporne orba, skypenie pôdy, do ktorej sa sialo zrnó. Vynaliezavosť roľníka pri vytváraní nástrojov na orbu bola obdivuhodná. Využíval pomerne rôznorodý materiál, ktorý mal poruke – pne s vhodné rastenými konármi, ktoré bolo možné využiť ako hriadeľ, rukoväťe – pluhovice, či hák s nastoknutou kovovou radlicou. Až do novoveku, keď nastala určitá unifikácia, resp. do 19. stor., keď sa začali polokovové či celokovové pluhové vyrábať tovársky, nemožno nájsť dve celkom rovnaké oradlá. Vo všeobecnosti sa oradlá členia do dvoch veľkých skupín – radlá a pluhové.

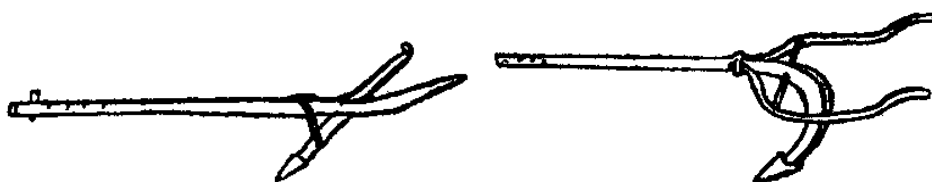
¹ Ako ďalšie oblasti možno spomenúť výskyt znamení, poukazujúcich na ťažbu a spracovanie dreva, pastierstvo a dobytkárstvo, rybárstvo a niektoré ďalšie.

Radlo

Radlo (lat.: *dentalia*) je vývojovo staršie ako pluh. Je preň typické, že iba rozrýva, kyprí pôdu, no neobracia ju, ani ju neukladá do brázdy.

Historicky je radlo u nás doložené už z veľkomoravského poľnohospodárstva.² Je známe jednak radlo bezplazové so širším lemešom, ale aj plazové s užším lemešom používaným na ťažšiu pôdu. V 13. stor. bolo hlavným oracím nástrojom stále ešte radlo. Arzenál roľníckych nástrojov neopustilo ani neskôr, i keď sa používalo ako pomocné, no nenahraditeľné oradlo na strminy, pri klčovaní a základnom kultivovaní poľnohospodárskej pôdy, ale aj oborávaní až do 19. stor., niekde až do 20. stor.

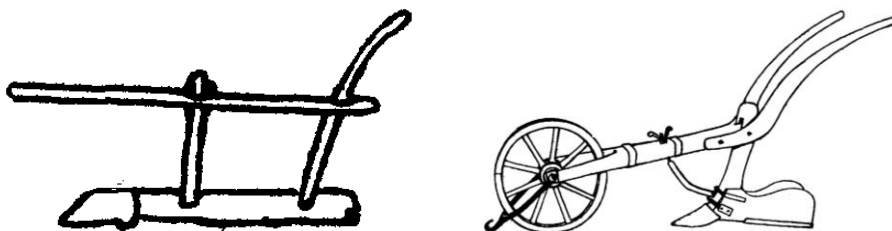
Rozoznávame radlá bezplazové a plazové. **Bezplazové** radlo pozostáva z vodorovného **hriadel'a**³ s rukoväťami – **pluhovicami** a najmä so **šikmou stĺpicou**, zakončenou kovovou radlicou **lemešom**.⁴ Zvláštny tvar bezplazového radla je tzv. **hák** (lat.: *uncus*, nárečovo tiež *hak*, *hik*, *hok*), kde hriadel' prechádza v oblúku do šikmej stĺpice, ukončenej radlicou – lemešom.⁵

Bezplazové radlo

Bezplazové radlo – hák

Plazové radlo má na rozdiel od predchádzajúceho ešte **plaz**, tzn. vodorovný drevený korpus vpredu s nastoknutou radlicou, ktorý sa klže, „plazí“ v brázde.

Plazové radlo

Plazové radlo s odvalnicou a kolieskom

² Pravda, už popri pluhu, ako to dokazujú napr. nálezy nielen súmerných radlíc, ale už aj čeriesiel z Bojnjej. PIETA, K. – RUTTKAY, A. – RUTTKAY, M.: *Bojná, hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva*. Nitra 2006, s. 162.

³ Vodorovná, alebo zahnutá tyč, os pluhu, ktorá sa pripája na jarmo, alebo chomút ťažného zvierat'a, prostredníctvom ktorej sú navzájom spojené ostatné časti radla, alebo pluhu. HYČKO, J.: *Orné náradie*. Zbierky v Slovenskom národnom múzeu v Martine a v múzeách na Slovensku. Obzor 1967, s. 10–11. Slovník slovenského jazyka. Bratislava 1959 (ďalej SSSJ).

⁴ Hyčko uvádza pre šikmú, lemešom ukončenú stĺpicu pomenovanie „rydlo“. HYČKO, J.: c. d., s. 10.

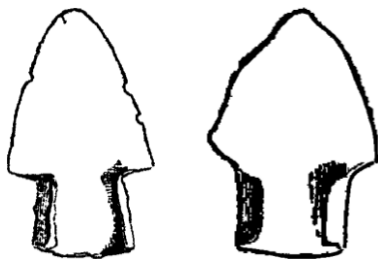
⁵ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Bratislava 1995, s. 101 (ďalej ELKS).

Radlo (plazové či bezplazové) môže mať aj **koliesko** (na rozdiel od pluhu len jedno). Môže mať aj **odvalnicu** (odval), t. j. dosku, ktorej funkciou je odhrňať skyprenú zem na jednu stranu. V prípade oborávacieho radla – sú odvalnice dve a odhrňajú zem na obe strany – napríklad nahŕňajú zem nad rastliny sadené v riadkoch. Tým sme sa dostali k podrobnejšej typológii radiel, ktorá ich podľa účelu člení na radlá orné, vyorávacie a oborávacie. Pôvodne boli radlá, pochopiteľne, univerzálne.

Radlo v heraldike

Niekedy nie je na prvý pohľad jednoduché rozlíšiť, či v určitom erbe je zobrazené radlo alebo pluh. Pritom konštatovanie, že v niektorej obecnej pečati či neskôr v obecnom erbe je zobrazené archaické radlo, nemusí byť bez zaujímavosti. Bolo by to svedectvo o tom, že v danom regióne, vzhľadom na prírodné podmienky, reliéf terénu, zloženie pôdy či tradíciu niektorých špecifických plodín, sa radlo osvedčilo lepšie ako pluh, a stalo sa typickým miestnym oradlom.⁶ Tam, kde bolo archaické radlo nahradené modernejším a efektívnejším pluhom, ho obec spravidla považovala za reprezentatívnejšie a nahradila starú pečať s radlicou za obraz celého vtedy moderného pluhu.

Na **radlo** môžeme usudzovať a môžeme ho tak blazonovať najmä vtedy, ak v erbe zobrazené oradlo **nemá čerieslo**, t. j. v hriadelí upevnený zvislý nôž, krojidlo, zasahujúce pred položeného lemeša, a tiež vtedy, keď oradlo má iba jedno pluzné koliesko (radlo môže byť bez kolieska alebo môže mať **jedno koliesko**, pluh môže byť bez koliesok, alebo môže mať dve kolieska – plúžence).

Rímske súmerné radlice s tuľajkou

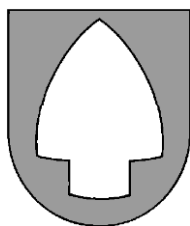
Napriek týmto dvom odlišovacím prvkom pri identifikácii v pečati či v erbe zobrazeného nástroja ako radla či pluhu sú určité úskalia. Jedno spočíva v štylizácii, keď sú kolieska plúženiec v zákyte, vtedy je tento identifikačný prvok nefunkčný. Druhé úskalie môže byť spôsobené nepozornosťou rytca pečate, a často aj heraldickým grafikom, ktorý opomenul zobraziť popri lemeši aj čerieslo.⁷ Preto oveľa presvedčivejším a dôležitejším odlišujúcim

prvkom k tomu, či máme uvažovať o archaickom radle, alebo o modernom pluhu teda nie je celá konštrukcia oradla, ale len tvar radlice – lemeša, ktorý je pri radle vždy súmerný.⁸

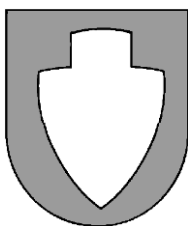
⁶ Súmerné radlo možno doložiť v pečatiach a erboch obcí Bátka (18. stor.), Bardoňovo (1720), Horný Tisovník (1801), Soblahov (16. stor.) a niektorých ďalších.

⁷ Napríklad v pečati a erbe obce Kechnec (1839). Inokedy celkom nelogicky zobrazil len čerieslo bez lemeša (ako napríklad v pečati obce Galovany 19. stor.). Nečitateľnosť pečate, nepozornosť rytca, neznalosť konštrukcie radla a pluhu pri rekonštrukcii obecného symbolu mali niekedy za následok štylizáciu pluhu ako erbovej figúry, patriacej do kategórie heraldických záhad.

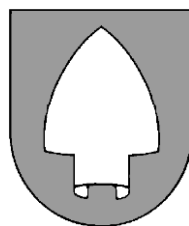
⁸ Máme na mysli, pravda, heraldicky relevantné obdobie, u nás od 13. stor. V 9.–13. stor. totiž poznáme aj prechodnú formu oradiel z radlice na pluh, keď pred súmernú (!) radlicou pribudlo čerieslo.

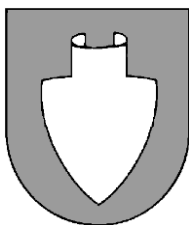
Súmerná radlica

Sklonená súmerná radlica

Súmerná radlica s tuľajkou

Sklonená súmerná radlica s tuľajkou

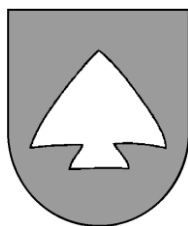
Rub súmernej radlice s tuľajkou

V heraldike sa radlica zobrazuje štandardne hrotom nahor⁹ a z prednej strany, z čoho vyplýva, že ak máme v úmysle zobrazit' aj tuľajku, jej neuzavretá časť iba čiastočne vyčnieva. V niektorých heraldických školách však zvyknú súmernú radlicu zobrazovať z rubovej strany, takže vidno celú neuzavretú tuľajku radlice.¹⁰ Vzhľadom na to, že v heraldike nie je obvyklé zobrazo-

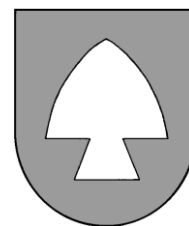
vať zadnú stranu predmetov, za logickejšie pokladáme za štandardné zobrazovanie jeho lícovej strany.

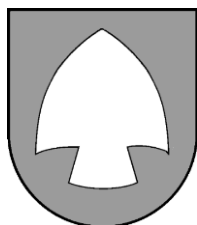
Z erbu Horného Tisovníka (1801)

Z erbu Potvoríc (1736)

Z erbu Bátky (18. stor.)

Z erbu Soblahova (16. stor.)

Z erbu Liciniec (1750)

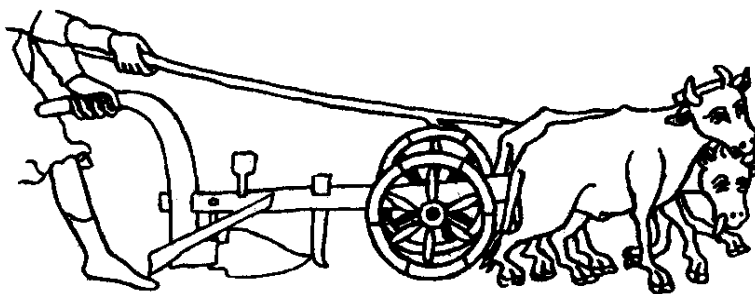
⁹ Pozri k tomu VRTEL, L.: Úvod do terminológie Blazonu (Smery, polohy, vzťahy). In: *Heraldická terminológia*. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Martin 2003, s. 60–61

¹⁰ *Wappenbuch des Kantons Bern, Armorial du canton Berne*. Bern 1981, s. 95 a n.

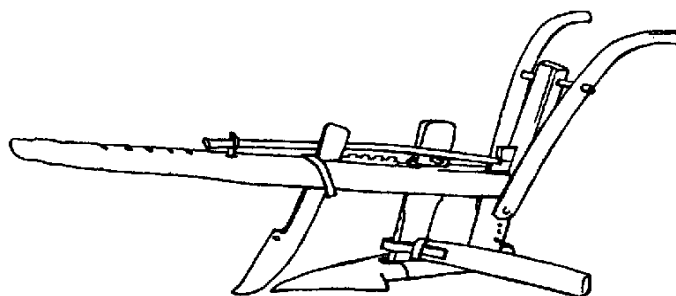
Spomeňme tiež možnú zámenu súmernej radlice s rýľom, resp. s motykou. V prvom prípade je v heraldike obvyklé zobrazovať rýľ aj s násadou, najčastejšie ukončenou krátkym priečnym držadlom a v druhom prípade dodajme, že motyka bez násady má viditeľné ucho na nasadenie rukoväte. Archaické motyky s tuľajkou, skutočne podobné menším súmerným radliciam boli v heraldickom období už dávno zabudnuté. Kuriózne prípady sú tie, keď sa heraldický štít v pečati laicky interpretoval ako motyka.¹¹

Pluh

Pluh (fr.: *charrue*, angl.: *plough*, nem.: *Pflug*) sa zvykne charakterizovať ako orné náradie, ktoré pôdu nielen rozrýva, ale odreže, odhrnie (prevráti)! a uloží do brázd. **Pluh** pozostáva z vždy prítomného **plazu**, z ktorého vzadu vyrastajú **pluhovice** (rukoväte, kľače), a ktorý je na hrote opatrený **asymetrickou železnou radlicou – lemešom**. Za lemešom je šikmá drevená doska – **odval** (odvalnica), pred lemešom je predstavené kolmé **krojidlo (čerieslo)**, zapustené do **hriadeľa** pluhu, vpredu (často) neseným dvoma plúžňami kolieskami – **plúžencami**.¹²

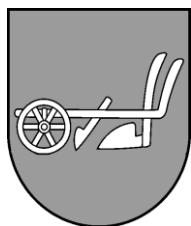
Stredoveký pluh z 13. stor. s čerieslom, lemešom a šikmou odvalnicou

Novoveký pluh (hriadeľ, pluhovice, stĺpica, plaz, odvalnica, čerieslo a lemeš)

¹¹ Podobný príklad opisuje: VRTEL, L.: Problémy súčasnej mestskej heraldickej tvorby. In: *Slovenská archivistika* 1/1984, s. 61.

¹² NIEDERLE, L.: *Rukovět slovanských starožitností*. Praha 1953, s. 335; HYČKO, J.: c. d., s. 17.

Pluh z erbu Rovného (1868)

Pluh z erbu Kráľoviec a Krnišova (1802)

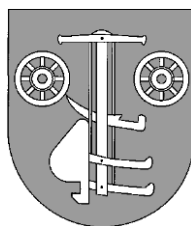
Radlo z erbu Gemerského Sadu (1752)

Radlo z erbu Kotešovej (1854)

Pluh z erbu Čakova (19. stor.)

Erb Lopašova (1601)

Odval z erbu Ortuňovej (1882)

Plaz z erbu Sedmerovca (18. stor.)

Problematiku identifikovania v pečati či v erbe zobrazeného oradla ako radla, alebo pluhu sme už spomenuli. Platí, že v novovekých pečatiach ide spravidla o pluh (aj keď nie vždy korektne stvárnený), ktorý sa však v starších variantoch pečatí symbolicky zastupoval asymetrickým lemešom, často sprevádzaným čerieslom. Túto dvojicu železných súčastí pluhu možno považovať takmer za „cechový“ znak poľnohospodárov, za najvšeobecnejší znak poľnohospodárstva, porovnateľný čo do frekvencie i významu so skríženými baníckymi kladivkami, symbolizujúcimi vo všeobecnosti banícky stav.

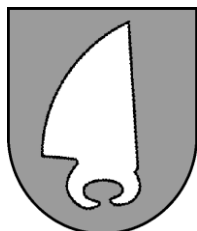
Lemeš

Dominantnou železnou súčasťou pluhu je **lemeš** (*fr.: soc de charrue, angl.: ploughshare, nem.: Pflugschar*). Bez ďalšieho prívlastku ide vždy o asymetrický lemeš, ak je symetrický, je potrebné to hlásiť.

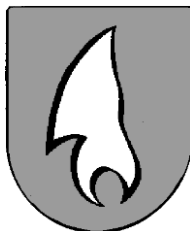
Lemeš spevňoval čelo plazu a jeho úlohou bolo podrezať a prevrátiť (čerieslom odrezanú) oranú pôdu a pomocou odvalnice ju ukladať do brázd.

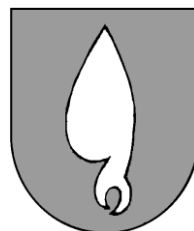
Na liste **lemeša** sa rozlišuje **hrot, ostrie** (ktoré je vždy na oboj strane) medzi hrotom a voľným cípom zvaným **krídelko**. Lemeš sa najčastejšie zobrazuje bez **tuľajky**, pomocou ktorej sa nasadzuje na čelo plazu. V niektorých prípadoch je však v obecnej symbolike tuľajka veľmi zreteľná.

Z erbu Hradišťa (1734)

Z erbu Hrabovky (1733)

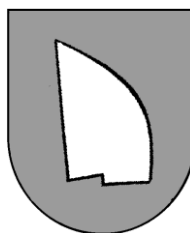

Z erbu Hostí (18. stor.)

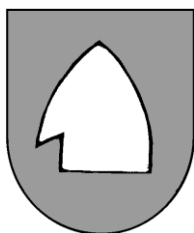
Tvarová pestrosť lemešov je mimoriadna, môžu byť veľmi štíhle alebo zavalité, čo by mohlo naznačovať terén a charakter pôdy v obci, keďže ťažká pôda si vyžadovala užšiu radlicu. V pečatiach a následne v erboch však majú nezriedka podobu nástroja, ktorý by na reálnu orbu nebol vôbec súci. Navyše pri ťažkej čitateľnosti zošuchaných pečatí mohlo rovnako dôjsť k odchýleniu sa od reálnej podoby lemeša.¹³

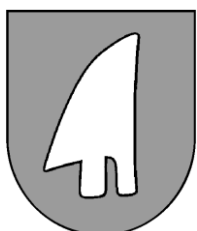
Štandardný lemeš

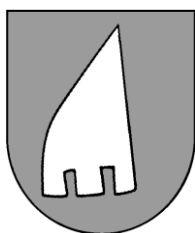
Z erbu obce Svinia (1780)

Z erbu Chminianskej Novej Vsi (1786)

Z Aboviac (18. stor.)

Z Bacurova (1737)

Vo väčšine lemešov je list kompaktný, považujeme o za štandardný, preto sa v blazone osobitne nespomína (nehlási). Niekedy sú však v spodnej časti lemeša jedno, či dve vybratia na zasadenie stĺpice (spojnice medzi hriadeľom na lemešom), na podobný účel slúžili aj okrúhle, alebo hranaté otvory v liste. Veľmi ojedinele sú vybratia na stĺpicu na zadnej – tupej strane listu lemeša.

¹³ Rezná strana je spravidla oblá, v prípade pečate obce Svinia (1780) je to však naopak, v pečati obce Chminianska Nová Ves (1786) vidíme vlastne súmerný lemeš, len predpokladáme, že rezná strana je medzi hrotom a krídelkom.

Z Horného Pialu (18. stor.)

Z Novej Dediny (1771)

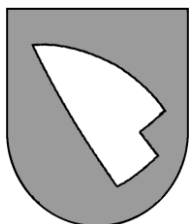

Z Potoka (1797)

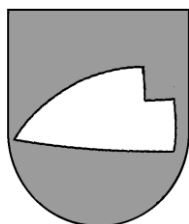
Pri obrovskom množstve lemešov v obecných erboch a pri ich rozmanitom situovaní v ploche štítu je veľmi potrebné v blazone fixovať konkrétne postavenie tejto figúry. Problematikou opisu polôh heraldických figúr sme sa zaoberali na inom mieste,¹⁴ preto len pripomenieme niektoré základné polohy lemeša v erbe.

Lemeš

Pravošíkmý lemeš

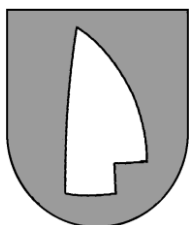
Položený lemeš

Lavošíkmý sklonený lemeš

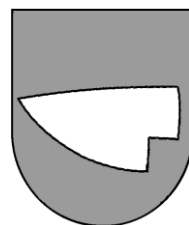
Pravošíkmý sklonený lemeš

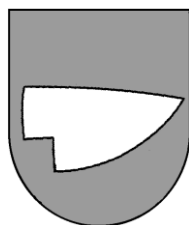
Obrátený lemeš

Pravošíkmý prevrátený lemeš

Položený prevrátený lemeš

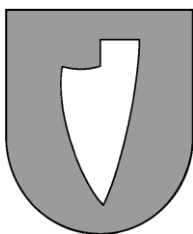
Položený obrátený a prevrátený lemeš

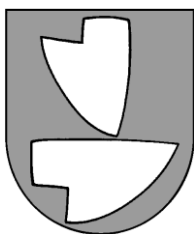
Lavošíkmý prevrátený lemeš

¹⁴ VRTEL, L.: Úvod do terminológie blazonu (Smery, polohy, vzťahy). In: *Heraldická terminológia*. Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Martin 2003, s. 53–83.

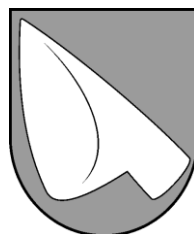

*Erb Rimavských Janovíc
(1677)*

*Erb Rimavských Zalužian
(1746)*

Erb Ďanovej (17. stor.)

V niektorých prípadoch je v erbe zobrazovaný len lemeš, častejšie ho však možno stretnúť v spoločnosti s čerieslom a klasom. Kombinácie radlíc a klasov sú nesporne najčastejšími v našej obecnej heraldike. Ojedinele však aj iné motívy, ba dokonca zvláštne kombinácie prvkov roľníckej a šľachtickej heraldiky.

Mikušovce (1850)

Rozložná (18. stor.)

Šaľa (16. stor.)

Tachty (2001)

Vítaz (1786)

Čerieslo

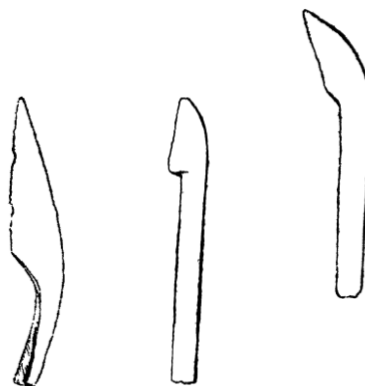
Čerieslo (lat.: *culter*, fr.: *coutre*, angl: *coulter*, nem.: *Pflugeisen, Pflugmesser*)¹⁵ je úzky nôž upevnený v hriadeli pluhu tak, aby rozrezával (odrezával) pôdu, pred napplocho situovaným lemešom, ktorý ju podrezal a prevrátil, aby ju následne drevená odvalnica uložila do brázdy. V slovenčine je známy aj pojem *krájadlo*¹⁶ či *krojidlo*, rovnako ako v češtine. U nás sú čeriesla archeologickými nálezmi doložené od

¹⁵ Niekedy sa omylom blazonuje ako kosa (Senseklinge), pozri: STADLER, K.: *Deutsche Wappen*. Bundesrepublik Deutschland, Angelsachsen-Verlag Bremen 1972, (ďalej len DW), Vol 4, s. 17.

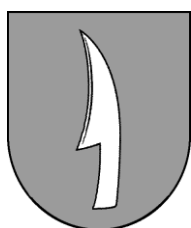
¹⁶ SSJ, s. 198.

9. stor., rozšírili sa najmä od 13. stor. ako súčasť kompletného pluhu, ktorý sa stal najdôležitejším orným nástrojom.

Podobne ako lemeš aj čerieslo je v našich mestských a obecných pečatiach tvarovo veľmi bohaté, niekedy masívne, takmer pripomínajúce lemeš, inokedy veľmi štíhle, až subtílné. List je niekedy veľmi malý s krátkou reznou stranou, s krátkym ostrím, v inom extrémne je ostrie po celej strane čeriesla, takže pripomína až kosu.

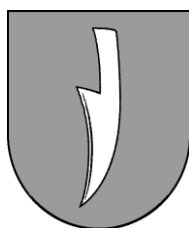
Rímske čeriesla

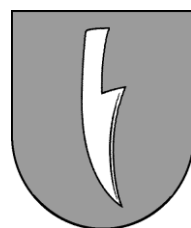
Čerieslo

Obrátené čerieslo

Sklonené čerieslo

Sklonené a obrátené čerieslo

Veľmi často sú kompozície čeriesla s lemešom či kvôli symetrii dvoch čeriesiel s lemešom, najčastejšie však v kombinácii s obilnými klasmí, snopom. Keďže sa pluh používal nielen na poli ale aj vo vinici, nechýbajú ani kompozície pluhových radlíc a strapca hrozna. Toto spojenie teda môže na jednej strane predstavovať jednak vinohradnícko-poľnohospodársky motív, ale aj čisto vinohradnícky motív.

Pohronský Ruskov (1767)

Zátin (1787)

Bátka (18. stor.)

Kotmanová (1850)

Rod Torockai 17. stor.

Vzhľadom na veľkú početnosť výskytu lemešov a čeriesiel v našej obecnej heraldike sa kvôli variabilite pri prenose pečatného obsahu do štítu rešpektovalo aj špeciálne zobrazenie týchto figúr v „bordúre“. Nejde teda o žiadne reálne „kovania“ lemešov a čeriesiel, ale iba iným spôsobom zobrazené pluhové radlice.

Bielovce (1738)

Buzica (1777)

Bzinca (1781)

Nižná Hutka (18. stor.)

Nová Bystrica (1783)

Otka

Otka (fr.: *cerette*, nem.: *Rende*, lat.: *ralla*) je nástroj pri pluhu v podobe malého železného škrabáka či úzkej železnej lopatky na dlhej drevenej násade, používaný na oškrabávanie zeme z lemeša a čeriesla.¹⁷ Pri orbe sa ňou ako ostňom tiež poháňali zvieratá (voly alebo kone).¹⁸

Rímska otka

Stredoveká otka (cca 1300)

¹⁷ SSJ, s. 624, známy je aj výraz „styk“ koreniaci zrejme v nemčine.

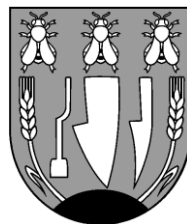
¹⁸ NIEDERLE, L.: c. d., s. 336. „Pri ťahu sa zvieratá poháňali ostňom, alebo úzkou železnou lopatkou, ktorou oráč z rýľa, (radla) zoškraboval zem, tzv. otkou.“ Pozri tiež NOVOTNÝ, A.: Biblický slovník, s. 644, tu sa opisuje ako „osteň na poháňanie dobytká“. V pečatiach a erboch sa niekedy omylom interpretovala ako hriadeľ pluhu.

Sútor (19. stor.)

Tesárske Mlyňany (17. stor.)

Slizké (18. stor.)

Poruba (1743)

Malé Vozokany (1820)

Symbolika

Radlice sú symbolom poľnohospodárov, porovnateľným so skríženými baníckymi kladivkami, symbolom baníckeho stavu. Možno v ňom však objaviť aj ďalšie

hlbšie symbolické polohy. Stačí si očami vtedajšieho človeka uvedomiť, že v biblickej symbolike sú radlice aj symbolom mieru. Takéto chápanie vychádza z Písma, proroka Izaiáša 2,4, a jeho vízie mesiášskej ríše pokoja, ktorú opisuje slovami: „On bude súdiť medzi národmi a naprávať mnohé kmene, takže si z mečov ukujú radlice, zo svojich kopíj vinárske nože. Národ proti národu nepozdvihne meč a už sa nebudú cvičiť v boji.“ (Iz 2,4 slov. ekum. preklad).¹⁹

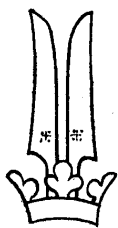

Celkom iný pohľad na symboliku pluhových radlíc poskytuje druhý citát z Biblie zo starozákonnej knihy Sudcov (3,31), ktorej ilustrácie možno stretnúť na viacerých stredovekých pamiatkach.²⁰ Je na nich zobrazený biblický sudca Samgar, ktorý v podobe stredovekého rytie-

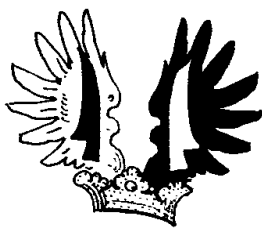
¹⁹ Et iudicabit gentes et arguet populos multos et conflagunt gladios suos in vomeres et lanceas suas in falces non levabit gens contra gentem gladium nec exercebuntur ultra ad proelium (Iz 4,2 Vulgata), franc. preklad uvádza výraz „hoyau“, teda motyku. (La sainte Bible (preklad Louis Segond), Paris 1962.

²⁰ Tu použitá ilustrácia čerrieslom ozbrojeného sudcu Samgara je z rukopisu z 13. stor. Kráľovská knižnica v Bruseli No 15001, fo 90. Podľa RAADT, J.-TH.: *Sceaux armoriés des Pays-Bas et des pays avoisinants (Belgique-Royeoume des Pays Bas – Luxembourg – Allemagne – France)*. *Receuil historique et héraldique*. Bruxelles 1898, s. 82.

ra bojuje proti Filištíncom, namiesto meča má však v ruke čerieslo (!). Moderný preklad spomenutého miesta v Písme hovorí, že Samgar bol ozbrojený voliarskym bodlom²¹ (t. j. vyššie spomenutou otkou), no latinská Vulgata hovorí o radlici: „*Samgar filius Anath qui percussit de Philisthim sescentos viros vomere...*“ (Iud 3, 31), pričom latinské substantívum „*vomer*“ (pôvodne „*vomis*“) znamená radlicu aj pluh.²² Čerieslo skutočne preniklo aj do rodovej heraldiky, pričom nie je vylúčené, že viac ako na poľnohospodársky nástroj sa na ňu hľadelo ako na špecifickú zbraň. Je napokon známe, že od 13. stor. sa čerieslo na žrdi uplatňovalo ako improvizovaná zbraň – napr. v Nizozemsku pod názvom „Goedendag“, v preklade „dobrý deň“.

Klenot erbu rodu Gilles de Spontin, 14. stor.

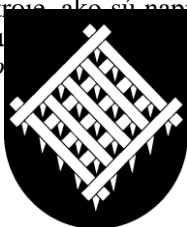

Klenot erbu rodu Jorger, 1665

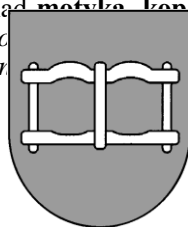

Klenot erbu Boda z Malých Trakan v Zemplíne 18. stor.

Pravda, v erboch možno stretnúť aj mnohé ďalšie poľnohospodárske pracovné nástroje, ako sú napríklad **metlika** (fr.: *houau*, angl.: *hoe*, nem.: *Karst*), **dvoj-** **z** (fr.: *houau*, angl.: *hoe*, nem.: *Karst*), **brány** (fr.: *herse arato-* **to** (fr.: *herse arato*, angl.: *plow*, nem.: *Hacke*), ale tiež **brány** (fr.: *herse arato-* **re** sa štandardne zobrazujú postavené na uhol.

Zbudzké Dlhé (19. stor.)

Z erbu Hunkoviec (2004)

Zriedkavejšie je **jarmo** (fr.: *joug de boeuf*, angl.: *yoke*, nem.: *Joch*),²⁴ či **chomút** (fr.: *collier de cheval*, angl.: *horse-collar*, nem.: *Kummet*).

Mimoriadne častý je však **kosák** (fr.: *faucille*, angl.: *sickle*, nem.: *Sichel*), do 13. stor. jediný nástroj na žatie obilia, avšak používaný, ako to dokazujú viaceré pečate, na tento účel ešte aj v 19. stor.²⁵ Ojedinele sa možno stretnúť aj s kosákom so zubatým ostrím, ktorý sa zvykne blazo-

²¹ Biblia, slovenský ekumenický preklad. Vo franc. verzii „aiguillon á boeufs“ *La sainte Bible* (preklad Louis Segond), Paris 1962.

²² t. j. v preklade: „Samgar, syn Anathov, ktorý pobil šesťsto Filištíncov radlicou.“ Podobne aj starý český preklad biblie, tzv. *Bible Olomoucká zo 14. stor.* „Potom byl Sangar, syn Anchatnův, jenž jest byl zbil Philistejských šest set mužův radlicí.“ *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká III Genesis – Ezdráš, Kritické vydání českého překladu bible ze 14. století*. Vydal Vladimír KYAS, Academia, Praha 1988.

²³ Tiež v erboch Petrovej Lehoty (1784), Viesky nad Blhom (1811), Nevidzian (1865), Novej Vsi (1811).

²⁴ Čakov (19. stor.), Hunkovce (2004), Ruskov (1840).

²⁵ Žatie obilia kosákom je doložené v pečatiach zemplínskej obce Voľa (okr. Michalovce) z 19. stor., obce Hlinné (okr. Vranov nad Topľou) z pol. 19. stor. a niektorých ďalších.

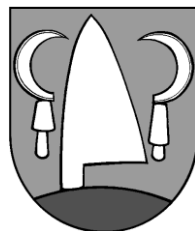
novat' aj ako **srp**.²⁶ Štandardné postavenie kosáka je hrotom a ostrím vpravo, rukoväťou nadol. **Kosa** (*fr. faux, angl.: scythe, nem.: Sense, lat.: falcastrum*) sa v erboch zobrazuje najčastejšie s rukoväťou, blazonovanou ako **kosisko**, ktoré je spravidla inej tinktúry ako samotná kosa (t. j. kovová čepeľ). Štandardné postavenie kosy je hrotom vpravo a kosiskom nadol.

Rakovčik (1868)

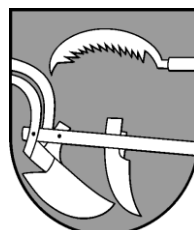
Norovce (1757)

Kamanová (1782)

Dukovce (19. stor.)

Medzibrod (18.–19. stor.)

Rakovec nad Ondavou (1866)

Lučatin (1782)

Giraltovce (1837)

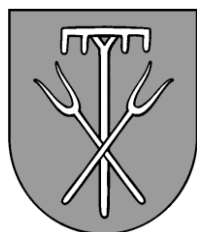

Hoste (18. stor.)

Napokon spomeňme ešte **hrable** (*fr. rateau, angl.: rake, nem.: Rechen*), ktoré sa štandardne zobrazujú vztýčené – rukoväťou nadol a zubami vpred (čo sa často nedodržiava) a cepy (cep) (*fr. Fléau, angl.: flail, nem.: Dreschflegel*). Tie sa štandardne zobrazujú tiež vztýčené, rukoväťou nadol, pričom ich kratšia (bijúca) časť smeruje heraldicky vľavo.²⁷ Ak smeruje vpravo, cepy sa blazonujú ako obrátené.

²⁶ V pečati a erbe Medzibrodu (okr. B. Bystrica) z prelomu 18.–19. stor. či Hajnačky (okr. Rimavská Sobota) z r. 1806.

²⁷ Analogicky sa zobrazujú aj iné heraldické figúry, ktoré majú rukoväť (žrd', porisko) a pripevnenú pohyblivú časť – ako napríklad zástava, bič a pod.

Kravany (1786)

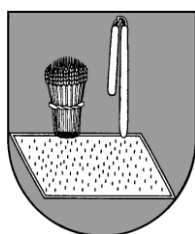
Mošurov (19. stor.)

Lenartovce (1826)

Uňatín (1765)

Báčkov (1786)

Veľmi časté sú aj najrôznejšie kompozície poľnohospodárskych pracovných nástrojov, ktoré sú síce vďačným námetom na štúdium poľnohospodárskej problematiky, no svojou prílišnou bohatosťou prehustujú obsah erbov, čím znižujú ich heraldickú hodnotu.

Kozí Vrbovok (1871)

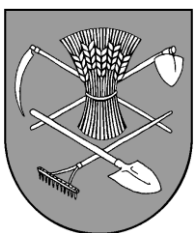
Varhaňovce (1867)

Pribelce (19. stor.)

Horné Pršany (19. stor.)

Buclovany (1868)

Na záver možno spomenúť pomerne časté výjavy poľnohospodárskych prác, ktoré sa prepisom z obecných pečatí dostali do viacerých erbov. Predstavujú svojráznu

heraldickú prehliadku v podstate všetkých druhov poľnohospodárskych prác počas roľníckeho roka.

Olšovany (1836)

Nový Ruskov (1786)

Voľa (19. stor.)

Andrejová (1878)

Šarišské Čierne (1787)

Lutov (19. stor.)

Ladomírov (18. stor.)

Vinohradnicke náradie

Vo všeobecnosti sa prijíma názor, že víno prišlo na naše územie s Rimanmi na prelome 1. a 2. stor. Víno, spočiatku dovážané z Rímskych provincií, určitý čas konkurovalo domácemu pivu a medovine, no zrejme vplyvom kresťanstva a úlohy tohto nápoja pri bohoslužbách sa udomáčňovalo aj nad Dunajom. Rozhodujúcimi znakmi vinohradníctva sú archeologické nálezy vinohradníckych nožov, nástrojov, bez ktorých by zušľacht'ovanie viniča nebolo možné.

Vinohradnícky nôž (*fr.:* *serpe*, *angl.:* *winehook*, *nem.:* *Rebemesser*) má kosákovitú čepeľ, niekedy má na chrbtovej strane sekerovitý výčnelok. Slúžil na pravidelný každoročný rez prútov na viničnom pni. Robil sa koncom februára alebo začiatkom marca.²⁸ Rezom sa usmerňoval rast, a od neho závisela plodnosť viniča. Dnes je to už zabudnutý nástroj dávno vyradený z používania. Nahradili ho nožnice, známe od 19. stor., ktoré si však už do pečatí a erbov nenašli cestu. V múzejných zbierkach sú zastúpené najmä z oblastí mimo hlavných centier – tam, kde vývoj išiel pomalšie – napr. z Horného Ponitria a z Hontu.²⁹

²⁸ KUČERA, M.: *Kalendár Jána z Lefantoviec*. Martin 2002, s. 30. Podľa kalendára na marec rezanie viniča sa má diať na Mateja, skôr však na Jozefa.

²⁹ KAHOUNOVÁ, E.: Vinohradnicke nože na Slovensku (Príspevok k ich tvarosloviu a typológii). In: *Slovenský národopis* XIX, 1971, 2, s. 235, tu aj názvy šnicár, knýp, krivák, kriváň, i habán (ktorí ho vyrábali), kresačka, nakálač...

Podobnosť vinohradníckeho noža s kosákom je zrejmá aj z jeho latinského pomenovania „*falx vinitoria*“ – vinohradnícky kosák, na rozdiel od „*falx messoria*“ – žatevný kosák. Aj nárečové pomenovania *kosier*, *kosír* pripomínajú túto súvislosť.

Pomenovanie tohto nástroja je rôzne, spravidla ide o kombináciu adjektíva **vinny**, **vinársky** či **vinohradnícky** so substantívom **nôž** alebo **nožík**. Často používané diminutívum „nožík“ má svoj pôvab, keďže tieto nástroje mohli byť aj pomerne masívne a mohli mať dĺžku aj okolo 30 cm. Stojí za pripomenutie, že podobná situácia je pri pomenovaní baníckych kladiviek.

Už sme spomenuli, že dôkazy o vinohradníctve sa potvrdzujú predovšetkým z nálezov vinohradníckych nožov.³⁰ Z nášho územia sú to nálezy z Moravského Sv. Jána (okr. Senica), kde sa našli tri nože z 8.–9. stor. a z Bohatej (okr. Komárno), kde sa našiel nôž z 12.–13. stor.³¹

Bude potrebné zmieniť sa o dvoch základných typoch vinohradníckych nožov, s ktorými sa stretávame aj v našich erboch – s typom rímskym a s typom gréckym. Ako rímsky či rímsko-provinciálny sa označuje vinohradnícky nôž, ktorý nemá na chrbtovej strane sekerovitý výčnelok – *securis*; ako grécky či byzantský sa označuje nôž, ktorý tento výčnelok má. *Securis* slúžil na odstraňovanie mŕtvych častí starej viničnej hlavy a predpokladá sa, že sa vyvinul tam, kde sa vinice často nevymieňali, nezmladzovali, a korene sa udržiavali do pomerne vysokého veku. Oba typy sa vyvinuli v antike a oba prenikli na naše územie a ovplyvnili tak kultivovanie vínnej révy.³² Na základe rozšírenia sa jedného či druhého typu vinohradníckeho noža bádatelia usudzujú na oblasť, z ktorej sa vinohradníctvo (a v ranom stredoveku s ním spojené kresťanstvo) šírilo.

Naše najstaršie nálezy vinohradníckych nožov z Moravského Svätého Jána a z Bohatej patria do skupiny gréckych či byzantských, pretože majú na chrbtovej strane sekerovitý výčnelok – *securis*.³³

Moravský Sv. Ján 8.–9. stor.

Bohatá 12.–13. stor.

Grécky typ vinohradníckeho noža

Vinohradnícky nôž gréckeho typu – so *securisom* – v našich mestských a obecných pečatiach a erboch absolútne prevláda, preto ho považujeme za štandardný. To znamená, že pri blazonovaní *securis* osobitne nehlásime, naopak, ak *securis* pri vinohradníckom noži chýba, je potrebné to v opise erbu hlásiť.

³⁰ KAHOUNOVÁ, E.: c. d., s. 234.

³¹ *Slovenské dejiny I*. Bratislava 1947, tab. XLVI, s. 20–21.

³² BASSERMANN-JORDAN, F.: *Geschichte des Weinbaus I–III*, Frankfurt a. M. 1923.

³³ KAHOUNOVÁ, E.: c. d., s. 240.

Pri vinohradníckom noži rozoznávame tieto jeho časti: polmesiacovitú, kosákovitú **čepel'** s ostrým vymedzeným **horným hrotom** a **dolným hrotom**, pričom dolný hrot môže aj chýbať. Na tupej, chrbtovej strane (na chrbte) môže byť **securis**. Rukoväť sa často zobrazuje ako obnažený **tŕň**, ktorý sa vsúval do drevenej rukoväte, v ktorej mohol byť upevnený kovovým prstencom, alebo sa pri práci len omotával kožou či textilom.

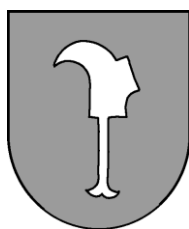
Samotná čepel' mohla byť široká či úzka a rôzne zahnutá, najmä zobákovito, hákovito, kosákovito, a to pravidelne, plynulo, alebo až v hornej časti. Securis býval nasadený v strede chrbta noža alebo pri jeho koreni. Podľa toho sa grécky typ člení do dvoch podskupín.³⁴ Štandardný je typ so securisom približne v strede chrbta. Ak má vinohradnícky nôž obnažený tŕň, nehlási sa, naopak, blazonuje sa ak má rukoväť, ktorá je spravidla inej tinktúry.

Z Blatného 16. stor.

Z Bary 17. stor.

Z Vinosadov 17. stor.

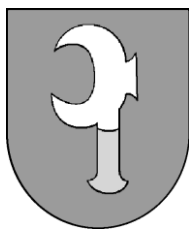
Z Radošiny 15. stor.

Z Petrovej Vsi (1717)

Z Kašova (16. stor.)

Z Prietržky (1716)

Z Hrušova (18. stor.)

Grécky typ vinohradníckeho noža so securisom pri koreni chrbta

z Očkova (1800)

z Vinného (1697)

z Rišnoviec
(18. stor.)

z Radimova
(17. stor.)

³⁴ Tamže, s. 250.

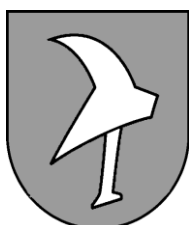
z Veľkého Grobu (17. stor.)

z Medovariec (1867)

zo Šalgoviec (18. stor.)

Výchapy Opatovce (1717) podobný v pečati obce Sila (1709)

z Vajnora (16. stor.)

z Častkova (1781)

Pri rekonštruovaní ručného rezu viniča vinohradníckym nožom sa uvádza tento postup: palec sa opiera o chrbát noža (pokiaľ nejde o nôž so securisom pri koreni) a rukoväť sa opiera o bruško dlane pod palcom, ľavou rukou sa prút zohol a rez sa vykonal medzi dvoma očkami. Existovali pritom dva spôsoby rezu: rez tlakom, pri ktorom vznikne menšia okrúhla rezná plocha, alebo rez ťahom, pri ktorom vznikne väčšia šikmá rezná plocha. Väčšia alebo menšia rezná plocha má vplyv na stečenie miazgy viniča. To by naznačovalo, že nôž so securisom pri koreni chrbita sa používal tam, kde bol obvyklý rez ťahom.

Rímsky typ vinohradníckeho noža

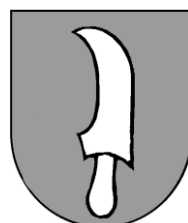
z Borovej (16. stor.)

z Košolnej (16. stor.)

z Kozároviec (1855)

z Tekovských Mlynian (17. stor.)

Rímsky typ vinohradníckeho noža, t. j. vinohradnícky nôž bez securisu, je v našich erboch pomerne vzácný.³⁵ Na prvý pohľad by teda bolo možné usudzovať na

³⁵ KAHOUNOVÁ, E.: c. d., s. 243. Rímsky podľa pečatí Čaradiciach, Drnave, Marušovej, v Malých Šenkviaciach.

absolútnu prevahu gréckeho vplyvu na počiatky nášho vinohradníctva, či na našu vinohradnícku tradíciu vôbec. Vec však nie je taká jednoduchá, predovšetkým ak si pripomenieme konštatovanie, že hoci sa rímsky typ vinohradníckeho noža v erboch vyskytuje veľmi zriedka, pokiaľ ide o skutočne zachované muzeálne exempláre vinohradníckych nožov prevláda! Z toho vyplývajú dve možnosti. Prvá, že pri preskúvaní z pečatí do erbov sa tento nástroj vo viacerých prípadoch omylom považoval za kosák, kosu, či dokonca čerieso, čím mohlo dôjsť k úbytku tejto figúry v novovytváraných erboch, a druhý, že oba nože sa používali súčasne, podľa stavu vinice, pričom za jednoznačne reprezentatívny a nezameniteľný typ sa považoval typ so securisom a preto sa vkladal do obecných symbolov práve ten.

Zaujímavé, avšak veľmi vzácne sú prípady, v ktorých sa popri vyobrazeniach vinohradníckych nožov v pečatiach a erboch zachovali z rovnamej lokality aj reálne súdobé vinohradnícke nože, a je teda možné porovnať ich. V niektorých prípadoch, ako napríklad v pečati, v erbe a reálne zachovanom noži z Vinného³⁶ možno konštatovať zhodu, či veľkú tvarovú príbuznosť. Je to dôkaz toho, že vinohradníctvo v tejto obci má grécke tradície, ktoré sa odrazili aj v používaní gréckeho typu vinohradníckeho noža? Môže výskyt rímskeho typu vinohradníckeho noža v Chorvátskom Grobe súvisieť s prinesením vinohradníckych pracovných zvyklostí a nástrojov z pôvodnej vlasti jej obyvateľov?³⁷

Medovarce (1867)

Očkov (1800)

Rišnovce (18. stor.)

Sasinkovo (18. stor.)

Velký Grob (17. stor.)

Vinné (1697)

Vinohradnícke figurálne kompozície v obecných pečatiach a erboch nie sú také početné ako v prípade poľnohospodárskej tematiky, spravidla predstavujú oslavu celoročnej práce pri vinobraní, pričom sa tento námiet miesi s výjavom z biblického Nachal-Eškólu, z ktorého Mojžišovi vyzvedači priniesli obrovský strapec hrozna: „Po príchode do údolia Eškól odrezali ratolesť s jedným strapcom hrozna, ktorý

³⁶ Zemplínske múzeum Michalovce, č. 176/70, podľa KAHOUNOVÁ, E.: c. d., s. 246.

³⁷ SNM, inv. č. 6095/IX. podľa KAHOUNOVÁ, E.: c. d., s. 238.

museli nieš' dvaja muži na tyči“ (4M 13,23) Pre Izraelitov sa stal symbolom Zasľúbenej zeme a neskôr veľmi rozšíreným emblémom vinohradníckeho stavu.

Borová (16. stor.)

Blatné (16. stor.)

Vinosady (17. stor.)

Velká Třna (1640)

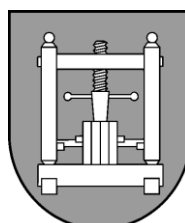
Viničky (18. stor.)

Zemplín (1688)

Blhovce (2001)

Tepličky (1782)

Banické náradie

Územie dnešného Slovenska svojím rudným bohatstvom priťahovalo ľudí už od praveku. V dobe bronzovej to bola predovšetkým medená ruda, v halštatskej dobe železná ruda. Na tradície keltského, germánskeho dobývania rúd nadviazalo slovenské baníctvo a v stredoveku najmä nemecká kolonizácia slovenských rudných oblastí v 13. stor.

Základnou baníckou činnosťou bolo vždy rozpájanie horniny, vykonávané od samých počiatkov až do druhej pol. 19. stor. predovšetkým pomocou tradičných nástrojov – tzv. „**baníckych kladíviek**“,“³⁸ ktoré si, pochopiteľne našli svoje miesto aj

³⁸ Ďalšie pracovné náradie – najmä motyka – graca, lopata, jednohrotý čakan, kopáč, korýtko či vozík – hunt, ale aj sekerky, používané pri tesárskych prácach sa, pravdaže, tiež vyskytujú v pečatiach a erboch, svojím výskytom však nemôžu konkurovať baníckym kladivkám.

v mestskej a obecnej symbolike – pečatiach a erboch. Dokonca sa zdá, že Slovensko je krajinou s najbohatším výskytom baníckych motívov v pečatiach a erboch v celosvetovom meradle. Z početnosti výskytu tohto motívu vyplýva aj potreba zjednotenia heraldickej terminológie v tejto oblasti. Skrížené banícke kladivká sa stali symbolom baníctva nielen rudného, ale neskôr aj uhoľného a napokon aj symbolom práce ako takej – keďže sa ním dodnes označujú pracovné dni.

Zaužívaný pojem „banícke kladivká“ je trochu zavádzajúci, navodzuje totiž predstavu, že ide o dve kladivká, z ktorých jedno je ostré, druhé tupé.³⁹ V našej heraldickej terminológii sa tento problém riešil už v 80. rokoch, keď sa ako kompromisné riešenie navrhovalo rozlíšiť obe kladivká tak, že jedno kladivko (tupé) sa bude označovať ako „**bicie kladivko**“, a druhé (ostré) kladivko ako „**rozpájacie kladivko**“.⁴⁰

Podobné problémy s pomenúvaním baníckych kladiviek v erboch majú aj iné jazykové oblasti, dokonca aj – inak veľmi precízna – nemecká jazyková oblasť. Len ojedinele používa špecifický výraz *das Gezäh* – **banícke náčinie**, resp. *das gekreuztes Gezäh* (skrížené banícke náčinie).⁴¹ Častejšie sa používa výraz *Hammer* a *Schlägel* (resp. *Schlegel*), zriedkavejšie *Bergmannshammer*⁴² a *Bergmanneschlägel*,⁴³ niekedy celkom ako synonymá, označujúce naše „kladivo“, inokedy – nie vždy dôsledne – sa výrazom *Hammer*⁴⁴ označuje **ostré kladivo** a výrazom *Schlegel* zasa **tupé kladivo**.⁴⁵

Stretneme sa však aj s odbornejším terminologickým rozlíšením oboch nástrojov, najmä v identifikovaní „ostrého kladiva“ ako **železka** (nem.: *Eisen*, resp. *Bergmannseisen*).⁴⁶

Zdrobneliny výrazov, označujúcich banícke nástroje ako „**banícke kladivká**“ či ako „**kladivko a železko**“, sú zaužívané a vcelku sympatické i pri konštatovaní, že v skutočnosti nešlo o nijako malé nástroje – železko meralo nezriedka aj 30 cm, a kladivko mohlo vážiť aj 2,5 kg.⁴⁷ Skutočná veľkosť závisela, pochopiteľne, od druhu rudy, charakteru horniny aj storočia.

Spomenuli sme už, že pri baníckych kladivkách ide o dva rozdielne nástroje, rozdielne čo do konštrukcie aj čo do funkcie. Pri dolovaní baník (haviar)⁴⁸ tupým (dvojobuchovým) kladivom udieral na tupú stranu (plosku) ostrého železka, a tým rozpojoval horninu. Postupoval vysekávaním rovnobežných (horizontálnych, vertikál-

³⁹ V určitom zmysle táto situácia pripomína označenie „pluhové radlice“, pričom v skutočnosti radlica je len jedna – je to lemeš.

⁴⁰ Úvahu na túto tému predniesol Dr. Tibor Takáč, vedecký pracovník Banského múzea v Banskej Štiavnici na sympóziu Sekcie archívnictva a pomocných vied historických v Trenčíne r. 1982.

⁴¹ DW 1, s. 44.

⁴² DW 6, s. 63.

⁴³ DW 7, s. 92.

⁴⁴ Ojedinele tiež *Spitzhammer*, DW 8, s. 77.

⁴⁵ Nezriedka sa v tom istom diele terminologicky zamieňajú, alebo sa azda blazonujú raz sprava doľava, inokedy zľava doprava. Porovnaj : DW 1, s. 77, 76, 74, DW 2, s. 73, 78.

⁴⁶ DW 7, s. 78, 100. CSERGE, WAU Matejcsik – železko blazonuje ako *Stemeisen* (majzlík).

⁴⁷ MAGULA, R.: Banický znak, – jeho vznik a tvar. In.: *Múzeum XLV*, 1/1999 s. 1–3

⁴⁸ Dnes už archaický pojem „haviar“ (porovnaj nem.: Hauer, Berghauer, fr.: l’haveur, čes.: havíř) bol v minulosti v slovenčine pomerne častý.

nych alebo šikmých) rýh v čele chodby, kolmo na vytvorenú sústavu vysekával ďalšiu sústavu rovnobežných rýh, vzniknuté výčnelky odbíjal a celý proces opakoval.

Želiezko

Želiezko (nem.: *Eisen*, *Bergeisen*, slov. arch.: *bergajzen*)⁴⁹ predstavuje vlastne klin s rukoväťou. Jeho predobrazom bol klin (ešte bez rukoväte), ktorý baník držal v jednej ruke, kým druhou rukou bil kladivom na „plosku“ klina (želiezka). Kvôli bezpečnosti, ale aj určitému pracovnému komfortu tlmiacemu otrasy úderov na baníkov organizmus, pribudol do tela klinu otvor, do ktorého sa nasadzovala rukoväť z pružného no pevného dreva. Otvor nebol vítaný ale vykutý „vylochovaný“ aby nedošlo k oslabeniu materiálu. Rukoväť želiezka bola iného charakteru ako rukoväť kladiva. Nebola totiž pevne (trvalo) spojená so železkom. Keďže sa v tvrdej hornine pomerne rýchlo otupilo, muselo sa znova nakuť a zakaliť a predtým teda oddeliť od rukoväte. Baník si nosieval do bane aj dvadsať kusov železok navlečených na motúze či remeni, a podľa potreby si ich pri práci vymieňal. Tieto nástroje a tieto pracovné postupy sa uplatňovali od antiky až do novoveku.⁵⁰

Želiezko bez násady
podľa Agricolu

Želiezko s násadou
podľa Agricolu

Kladivko bez násady

Kladivko s násadou

Tvar železka je veľmi rozmanitý. Pri starších, autentických vyobrazeniach zrejme vyjadroval skutočne používaný tvar tohto nástroja, ktorý sa v danej oblasti používal. Neskôr dochádzalo k uniformite – železko sa stávalo viac symbolom, nie zobrazením reálneho nástroja.

Najstaršie heraldické znázornenie železka vidno v erbe Banskej Štiavnice a Gelnice. V erbe Banskej Štiavnice, ako sa zdá, železko v špičke štítu nemá porisko, podobne ako dve železka v erbe Gelnice, v ktorých však vidno otvory na nasadenie porísk.⁵¹

⁴⁹ Historický slovník slovenského jazyka. Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava 1994 (ďalej lan HSSJ) uvádza jeho výskyt od 17. stor.

⁵⁰ Tradičné i nové spôsoby dolovania a spracovania rúd, ako aj terminológiu jednotlivých baníckych nástrojov poznáme z diela Georga Bauera alias Agricolu (1494–1555), autora slávneho traktátu *De re metallica libri XII* s vyše 200 názornými drevorytmi Basilia Weffringera. Pozri k tomu JISKRA, J.: *Těžba stříbrných rud v Jáchymově v 16. století s jáchymovskými osobnostmi a první báňskou školou, Georgius Agricola, Johannes Mathesius, Lazar Ercker*. Plzeň 2008, s. 69–70.

⁵¹ Pečať Banskej Štiavnice v Zbierke pečatí v SNA. K erbu v pečati Gelnice: Archív mesta Košíc, Magistrát mesta Košíc, Missiles 321/69 (pečať z r. 1574). Za pomoc ďakujem F. Žifčákovi. Pozri VRTEL, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky*, Martin 1999, 2003, s. 64.

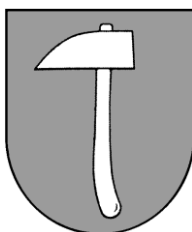
Telo železka je spravidla ukončené zobákovitým hrotom, pričom jeho spodná strana je rovná, nemá byť teda prehnutá.⁵² Možno sa však stretnúť aj s celkom trojuhlým, predĺženým, klinovitým tvarom hrotu železka.⁵³ V novšej dobe železko býva hrot železka aj súmerne šípovitý či zhora skosený, čím pripomína bežné kladivo, napr. kováčske.

Obuch (s ploškou) býva dlhý, čím sa symbolizuje nové železko, alebo skrátenej, opotrebovaný, niekedy aj s viditeľným realistickým rozkutím. Čím staršie železko, tým kratší býval nielen jeho hrot, ale aj jeho obuch.⁵⁴

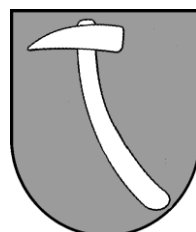
Štandardná poloha železka bez rukoväte (násady) smeruje hrotom nahor, štandardná poloha železka s násadou smeruje hrotom k pravému okraju štítu a rukoväťou nadol. Rukoväť pri železku spravidla prečnieva cez jeho kovovú časť. Rukoväť býva veľmi často prehnutá, aby sa ruka nedotýkala horniny. Prehnutie však nesmie byť také, aby držiacu ruku ohrozovali údery bicieho kladiva.

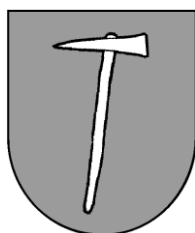
*Zo Spišskej Novej Vsi
(15. stor.)*

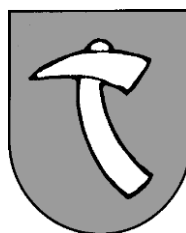
Z Lúčov (1710)

Z Rožňavy (1488)

Z Nižnej Slanej (18. stor.)

Z Krompách (1602)

⁵² V našej heraldike mimoriadne prehnuté železko možno vidieť v erboch obcí Markuška či Bystrá. Na nesprávne prehnutie tela železka upozorňuje aj MARKL, V.: *České obecní znaky a hornická symbolika*. In.: *Heraldika na Slovensku*. Zborník z rovnomenného sympózia. Editor ŠÍSMIŠ, M., Martin 1997, s. 238.

⁵³ Napríklad v erboch Nižnej Slanej (18. stor.), Roštára či Španieho Poľa.

⁵⁴ V erboch zobrazované nástroje musia byť pri všetkej štylizácii a rešpektovaní často nezreteľnej predlohy zobrazené logicky. Ťažko si možno predstaviť prácu s kladivom v erbe Krompách zobrazenom v práci NOVÁK, J.: *Slovenské mestské a obecné erby*. Martin 1972, s. 156, kde kladivo má oba obuchy oblé a oblá je aj placka oboch zobrazených železok! – ide teda o nástroje, ktoré by boli nielen nefunkčné, ale aj život ohrozujúce.

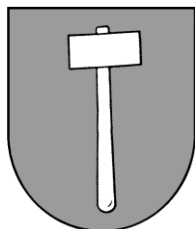
Kladivko

Párovým nástrojom k železku je **kladivko** (fr.: *marteau*, angl.: *hammer*, nem.: *Hammer*). Symbolicky zastupuje rôzne veľkosti tohto bicieho nástroja.⁵⁵ Aj keď z historickej slovenčiny poznáme viacero výrazov na pomenovanie kladív rôznych veľkostí, v heraldike sa neuplatňujú. Spomeňme ich však.

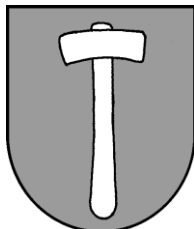
Základná, stredná či bežná veľkosť **kladiva** (lat.: *maleus*, fr.: *marteau*, angl.: *hammer*, nem.: *Hammer*), sa v historickej slovenčine označuje aj ako **mlat**.⁵⁶ Veľké, často obojručné kladivo sa zasa pomenúva ako **perlík** (perlyk) či **pucka**.⁵⁷ Na druhej strane malé **kladivko**, (lat.: *maleolus*, fr.: *marcelet*, angl.: *hammer*, nem.: *Schlägel*), sa v historickej slovenčine nazývalo aj **mlatok** či **perlíček**.⁵⁸

Samotné kladivo (jeho kovová časť) sa spravidla zobrazuje s rovnako veľkými a rovnako štylizovanými obuchmi, len ojedinele sú rozdielne. Plosky sú niekedy rozklepané. Telo kladiva je rovné, zriedka aj prehnuté, čím sa tvarovo bliži drevenému **tíku** (fr.: *maillet*, angl.: *mallet*, nem.: *Schlägel*),⁵⁹ ktorý sa v heraldike tiež vyskytuje, vyjadruje však niektoré špecifické remeslá či činnosti, a nie je symbolom baníctva.⁶⁰ Pokiaľ sa však takýto nástroj v erbe kombinuje so železkom, blazonuje sa vždy ako banícke kladivko, a nie ako tík.

O štandardnom postavení banického (aj každého iného) kladivka platí to, čo sme povedali o železku, s tým, že pri kladivku má byť rukoväť rovná, nie zahnutá – i keď niekedy zahnutie rukoväte železka zbytočne zvädza k zahnutiu aj rukoväte kladivka. Podobne sa – rovnako ako pri železku – zvykne kresliť aj rukoväť prečnievajúca cez telo kladiva, hoci v jeho prípade to nemá opodstatnenie. Rukoväť, násada kladiva je pevná, trvalo zasadená do tela kladiva, nielen ním prestrčená ako pri železku.

Z Lúčok (1710)

Z Rožňavy (1488)

Z Nižnej Slanej (18. stor.)

⁵⁵ MARKL, V.: v c. d. uvádza banícke kladivá (**mlátky**) najmenšie – zásekové **kladivo**, väčšia **pucka** a najväčší **perlík**. Agricola v uvedenom českom preklade zásekový mlátek, mlátek, pucka, dvojručná pucka, perlík.

⁵⁶ HSSJ ho uvádza k roku 1758. SSJ ho charakterizuje ako kladivo, obyčajne ťažké a veľké, napr.: banický mlat.

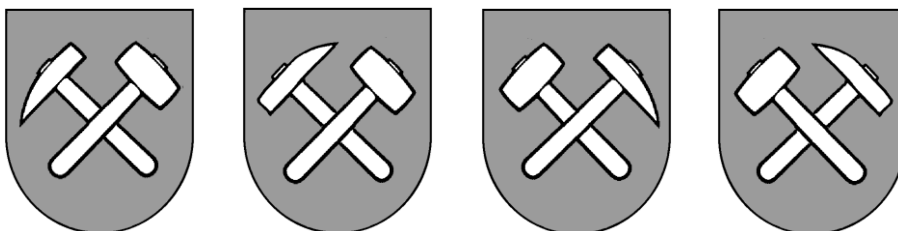
⁵⁷ HSSJ ho uvádza k roku 1607. SSJ pucku definuje ako väčšie kladivo so zarovnanými oboma koncami – tupé kladivo.

⁵⁸ HSSJ 18. stor. Vo výraze „perlík“ cítiť nemecký pôvod slova podobného typu ako „permon“ (Bergman), „pergajzňa“ – (Bergeisen), „šlegotajzne“ (Schlägel und Eisen) a pod. Perlík uvádza aj HSSJ, s. 311, SSJ, s. 159. Pozri k tomu aj *Encyklopédia ľudovej kultúry na Slovensku*. SAV Bratislava 1995, s. 30.

⁵⁹ Klin wbíga hlobidlem (tlukem) KOMENSKÝ, J. A., *Orbis pictus 1685*.

⁶⁰ Tri kladivá – tíky v erboch.

Prekríženie

Banické kladivká sa zobrazujú predovšetkým skrížené. Skríženie v tomto prípade znamená predovšetkým spojenie dvoch nástrojov, ktoré patria k sebe.⁶¹ Ich vzájomné situovanie – teda či má byť pri štandardnom zobrazení vpravo zobrazené železko a vľavo kladivko – je veľmi nejednotné. Jednotlivé montanistické autority si v tomto oponujú a obe strany uvádzajú rovnako presvedčivé argumenty.⁶²

Prikláňame sa k názoru, že za štandardné by sa malo považovať pravošikmé železko a ľavošikmé kladivko, keďže táto kompozícia je najčastejšia.⁶³ Vzhľadom na spomenutú nejednotnosť je však užitočnejšie blazonovať každú jednotlivú polohu, napr.: „skrížené banické kladivká – železko a kladivko“, „skrížené banické kladivká – kladivko a železko“. Pričom na prvom mieste sa uvedie pravošikmá figúra, ktorá je v heraldicky významnejšom smere.

Za štandardné sa považuje také situovanie železka, ktoré svojim hrotom smeruje od kladivka, nie ku kladivku.⁶⁴ Jednak je to v súlade s heraldickou zvyklosťou, podľa ktorej sa skrížené nástroje, zbrane a pod. podľa možnosti ostriami odvracajú od seba – napr. skrížené sekery, skrížené halapartne..., jednak je to v súlade s logikou, podľa ktorej kladivo udiera nie po hrote železka, ale po ploske. Blazon: „skrížené železko a kladivko“, alebo blazon: „skrížené kladivko a železko“ znamenajú, že železko je v prvom prípade vpravo, v druhom prípade vľavo, vždy však hrotom odvrátené od kladivka. Ak je pozícia neštandardná, treba ju hlásiť, napr.: *skrížené banické kladivká, privrátené železko a kladivko*.⁶⁵

Tiež je správne pravošikmú rukoväť klásť navrch, i keď spôsob skríženia sa neblazonuje. K tomuto odporúčaniu nás oprávňuje naša, ale aj všeobecná heraldická tradícia⁶⁶, a tiež skutočnosť, že pravošikmá figúra je dominantná, má teda byť navrchu. Vážnym prehréškom, ba ignorantstvom je zobrazenie skrížených banických kladiviek v siluete ako jediného tvaru.

⁶¹ Iný význam skríženia erbových figúr však môže byť aj celkom opačný – znamenajú nie spojenie, ale konflikt.

⁶² Porovnaj napr.: Magula, R.: c. d. a Markl, V.: c. d.

⁶³ Kombinácia (pravošikmé) železko (ľavošikmé) kladivko je najčastejšie – Rožňava (1488), Mníšek nad Hnilcom (1584), Dobšiná (15. stor.), Banská Belá (1563), Lúčky (1710), Smolník (15. stor.), Bystrá (19. stor.), z nových Nová Baňa (1990). Opačná kompozícia Nižná Slaná (18. stor.), Magurka (19. stor.), Ľubel'a (1859), Lomné (1997), Bretka (18. stor.).

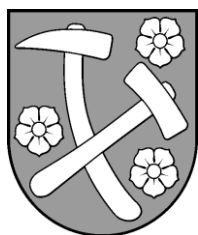
⁶⁴ Zriedka sa možno stretnúť aj s dvoma skríženými banickými železkami, ktoré sú tiež hrotmi od seba odvrátené. Dve železka skrížené Roštár (18. stor.), Malužiná (19. stor.).

⁶⁵ Železko privrátené v erboch Rudná (17. stor.) a Liptovský Hrádok (19. stor.).

⁶⁶ Bardejov, Kežmarok.

Niektorí heraldici používajú pri baníckych kladivkách pojem „výsek porísk.“⁶⁷ Predpokladajú, že kladivká majú poriská (ako sekery), ktoré navzájom tvoria „výseky“, v ktorých potom môžu byť umiestnené rôzne odlišovacie znamenia – ružičky, nebeské telesá a pod. Nazdávame sa, že takéto riešenia sú heraldicky prirodzené, štandardné, a nie je potrebné používať problematický výraz „výsek“, evokujúci (okrem iných významov) najmä ostré zahĺbenie v jednom predmete – čo skrížené banícke kladivká nie sú.

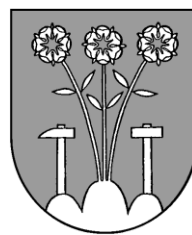
Skríženie je spravidla v pravom uhle, alebo takmer v pravom uhle. Ak to považujeme za významné, možno blazonovať aj približnú veľkosť uhla – napr. ostrouhlo skrížené banícke kladivká, tupouhlo skrížené banícke kladivká, pričom sa berie do úvahy vždy horný a dolný uhol a nie pravý a ľavý uhol.⁶⁸

Rožňava (1488)

Lučky (1710)

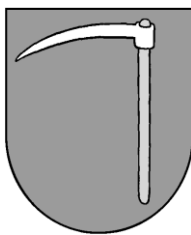

Spišská Nová Ves (15. stor.)

Ostatné nástroje

*Kopáč podľa
Agricolu*

Z Hybe (14. stor.)

*Graca podľa
Agricolu*

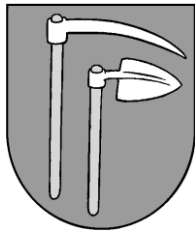

Z Hybe (14. stor.)

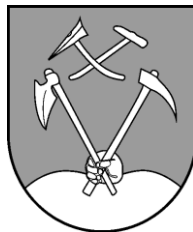
Z ostatných nástrojov, ktoré sa vyskytujú v heraldike, hodno spomenúť najmä kopáč (*fr.: houe, pioche, angl.: pickaxe, mattock, nem.: Haue, Spitzhacke*) a tiež motyku, gracu (*fr.: hoyau, angl.: hoe, nem.: Karst*). Vyskytujú sa vo viacerých mestských erboch staršej vrstvy, z novších erbov sa vytratili, všeobecne akceptovaným symbolom baníctva sa stali výlučne banícke kladivká.

⁶⁷ NOVÁK. J.: c. d., s. 256.

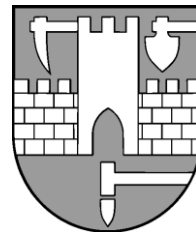
⁶⁸ Pozri k tomu VRTEL. L.: *Úvod do terminológie...*, s. 78.

Hybe (14. stor.)

Banská Belá (1563)

Banská Štiavnica (1275)

Čierna Lehota (1733)

Dačov (1787)

Dúbrava (1783)

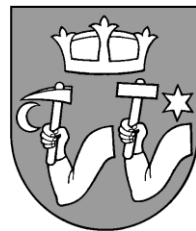
*Jastrabie nad Topľou
(1839)*

*Rakovnica nad Torysou
(1801)*

Zlaté (1787)

Rimavská Baňa (16. stor.)

Záver

Mestské a obecné pečate sú cenným historickým prameňom, odrážajúcim svojou obsahovou náplňou okrem iného aj zamestnanie obyvateľstva miest a obcí. Vzhľadom na to, že tvorcovia pečatí neboli heraldikmi, veľmi často nevytvárali štandardné heraldické kompozície. Slovenská heraldika – ak chcela zachovať ich pôvodnú podobu, no pritom rešpektovať základnú zásadu heraldiky – blazonovateľnosť erbu⁶⁹ – musela veľmi podrobne rozpracovať slovenskú heraldickú terminológiu. To sa týka aj takých veľmi častých motívov, akými sú pracovné nástroje. V historickej pečatnej symbolike našich miest a najmä obcí dominujú motívy z oblasti poľnohospodárstva, vinohradníctva a baníctva, pričom vo všetkých prípadoch sa v erboch zobrazujú nástroje, ktoré sa už dávno nepoužívajú – ako napríklad lemeš a čerieslo, vinograd-

⁶⁹ „Co nelze blasonovat, není znakem. Erb tedy můžeme slovy úplně popsat čili blasonovat, a tudíž, cokoli nelze blasonovat, to k této podstatě znaku nepatří“. SCHWARZENBERG, K.: *Heraldika, čili přehled její theorie*. Vyšehrad, Praha 1941, s. 36.

nický nožík, či banické želiezko a kladivo. Aby boli tieto motívy ako špecifické heraldické znamenia v našich mestských a obecných erboch zrozumiteľné, a aby ich bolo možné bez problémov blazonovať, k tomu chce prispieť aj táto štúdia.

LE PAIN, LE VIN ET L'OR DANS LES BLASONS

(Terminologie héraldique des instruments de travail)

Ladislav Vrtel

L'analyse des signes de blason se trouvant dans les blasons de ville et de commune slovaques, créés sur la base des sceaux historiques, prouve, sans aucune doute, la position dominante des trois domaines de l'emploi de la population de la Slovaquie dans le passé – agriculture, viticulture et industrie minière. En plus, on peut mentionner la présence de ceux qui concernent l'exploitation et le traitement forestier du bois, la bergerie et l'élevage du bétail, la pêche et encore d'autres. Cependant, ils ne sont plus si nombreux que ces trois nommés là-dessus. L'emploi de la population est très souvent exprimé surtout par des instruments qui ne sont plus utilisés dans aucunes des branches mentionnées. Tout de même, ils sont restés partie intégrante de la symbolique de différents rayons de travail. Nous pensons surtout aux fers de charrue avant-train, aux couteaux vinicoles ou bien aux marteaux de minier.

C'est le nombre d'instruments de travail, l'intérêt pour le respect de leur forme, leur position et toute leur composition historique ainsi que l'intérêt de conserver l'unicité de forme et de composition de chaque signe historique qui ont demandé la révision et la précision de la terminologie héraldique slovaque dans ce domaine.

Traduit par Kristína Kapitáňová

PAMÄTNÍKY SLOVENSKÝCH POSESOROV V NEMECKU

JURAJ SPIRITZA – JÖRG-ULRICH FECHNER

Spiritza, J. – Fechner, J. U.: Scrapbooks of Slovak Possessors in Germany. Slovenská archivistika, Vol XLV, No 2, 2009, p. 118–131

The paper concentrates on the scrapbooks belonging to Slovak natives who studied at universities in the area of the present-day Federal Republic of Germany in 18th century. The authors present these unknown archival documents as important sources of cultural and historic information by means of data about the scrapbooks of students Ján Behunek, Adam Podkonicky, and Theophil alias Gottfried Rupprecht, which were transposed from Slovakia to Germany in the second half of 20th century. Rupprecht, who came from West Slovakian town Modra, gained a licentiate in evangelical theology at the university of Jena. His scrapbook contains 299 dedications, mostly by distinguished men from the period of 1767–1772. The biography of Rupprecht is also included in the paper. The scrapbook created by him has been owned by Deutsches Literaturarchiv Marbach am Neckar since 1981.

Peregrinatio academica in the 18th century from Slovakia to Germany. Libri amicorum – Scrapbooks – Gottfried alias Theophil Rupprecht (8th September 1742 – 24th December 1783)

PhDr. Juraj Spiritza, Ul. planét 6, 821 02 Bratislava
Univ. prof. Dr. Jörg-Ulrich Fechner, Tonderner Str. 31, 44789 Bochum, BRD

Prozopografickú sondu do 18. storočia spájame s dvomi zdanlivými odbočeniami od úmyslu vyjadreného nadpisom. Prvým upriamujeme pozornosť na *Uznesenie vlády Slovenskej republiky č. 694 z 1. októbra 2008 k návrhu stratégie nákupu slovacik múzejnej a galerijnej hodnoty*. Najvyššia riadiaca inštancia štátu reagovala ním na medializovaný podnet ministerstva kultúry, aby Slovenské národné múzeum, Slovenská národná galéria a Slovenská národná knižnica mohli plniť zbierkotvorné povinnosti tiež aktívnou účasťou na aukciách organizovaných *za hranicami Slovenska*.¹

Rovnako smerované finančné prostriedky by nepochybne mal dostávať, a to v zhode s predkupným právom štátu k archívnym dokumentom v súkromnom vlastníctve, tiež Slovenský národný archív. Nie je totiž tajomstvom, že na aukciách, predovšetkým v Spolkovej republike Nemecko, sa dražia písomné záznamy slovenskej proveniencie s trvalou dokumentárnou hodnotou, ktoré prechádzali z pokolenia na pokolenie zväčša ako súčasť pozostalostí alebo patrili bývalým cirkevným zborom či iným právnickým osobám nemecky hovoriacich evanjelikov augsburského vyznania² a vedno s Nemcami odchádzajúcimi pred májom 1945, ako aj po ňom

¹ KREMPASKÝ, Ján: Pátranie po stratených pokladoch. In: *Denník SME* z 13. 9. 2008, s. 1 a 3.

² SPIRITZA, Juraj: Cirkevné a vojenské matriky slovenskej proveniencie zo 16. až 20. storočia v zahraničí. In: *Slovenská archivistika* (ďalej SA). Bratislava 1995, č. 1, s. 44. Pozri:

s vyhánanými príslušníkmi nemeckej menšiny opustili Slovensko. Po auguste 1968 brávali rodáci, opúšťajúci vtedy navždy domovinu za ostnatým drôtom, najmä zdedené armálne listiny a cechové písomnosti predkov s vedutami. Po roku 1989 sa stali zrazu všetky rodové a rodinné aj spolkové písomnosti, nachádzajúce sa mimo verejných archívov, predmetmi záujmu čulých sliedičov, ktorí zistili, že potenciálne archívne dokumenty sa dajú vo viacerých krajinách,³ vrátane Spolkovej republiky Nemecko, výhodne speňažiť.⁴

Libri amicorum alias pamätníky

Pri výbere príkladov ochudobňovania kultúrneho dedičstva a bohatstva Slovenska sme úmyselne uprednostnili *pamätníky* našincov, ktorí študovali v 18. storočí na univerzitách na území súčasného Nemecka. Primäli nás k tomu nielen nevšedné dôvody ich existencie. Prihliadli sme tiež na málo známu, ba neraz až ignorovanú údajovú sýtosť obsahu týchto jedinečných zdrojov retrospektívnych informácií o poslucháčoch univerzít, ich cieľavedomej mobilite, profesoroch, iných autoritách aj myšlienkových prioritách doby, v ktorej posesori pamätníkov vedno s autormi dedikácií žili. Všimli sme si tiež, že pozornosti antikvárov neunikol záujem špecializovaných právnických osôb ani zberateľov s mimo slovenskou adresou o pamätníky a reagujú ich opakovaným zaradovaním do aukčných katalógov.

Niektorí archivári netaja rozpaky pri akceptovaní prináležitosti pamätníkov k archívnym dokumentom. Prichodí preto pripomenúť, že názvy *album amicorum*, *liber amicorum*, *thesaurus amicorum*, takisto *Stammbuch* a občas *Verzeichnis*, identifikujú súbory poučných aj dobroprajných myšlienkových obrazov určených vlastníkom pamätníkov, čiže rukopisných textov adresovaných *ad personam*. Nemecký názov *Stammbuch* neavizuje genealogický sled predkov, ale vyjadruje skutočnosť, že každý študent patril, v súlade s domovskou príslušnosťou, k tomu alebo onomu *národu* poslucháčov na univerzite.

Využívame príležitosť na zmienku, že už humanistickí intelektuáli videli v pamätníkoch spisomnené podoby nádeje, že duchovná príťažlivosť autorov dedikácií (vlastníkmi pamätníkov oslovených priateľov aj rešpektovaných osobností) nezanikne bez stopy ani *post mortem* involvovaných mužov.⁵

Vhodným príkladom iného zdanlivého odbočenia od zvolenej témy je zmienka o dvoch pamätníkoch patriacich súčasne tomu istému študentovi, *PAVLLO NÉMETH ... EX INSVLA FL[uviatilis] RAABA*.⁶ Rodák z maďarského Györu, ležiacom pri vyústení riek Marcal a Rába do Dunaja, sa stal poslucháčom univerzity v Jene v apríli 1782. Prvý zo svojich pamätníkov predkladal v rokoch 1782 až 1784 len

---

NIKA, Adolf: *Das evangelisch-lutherische Kirchenwesen in Bösing 1781–1945*. Stuttgart 1994, s. 191 až 205 (Konventsprotokolle I–IV).

³ O kúpe ilustrovaného 24 stranového archívneho dokumentu zo 14. stor. vládou Českej republiky na aukcii v Paríži za 300 tisíc € pozri Krempaského informáciu (pozn. 1), ako aj recenziu v SA, 2008, č. 2, s. 130 (RAGAC, Radoslav: L'ARMORIAL LE BRETON).

⁴ Na nežiaduci predaj písomností priekupníkom upozornil ČUPKA, Milan: Na povelách našli zlato na papieri. In: *Dennik Pravda* z 2. 12. 2008, s. 22 a 35.

⁵ FECHNER, Jörg-Ulrich (zost.): *Stammbücher als kulturhistorische Quellen*. München 1981. BUSS, Wilfried: *Mein Angedenken dir bewahre ...* Herne 2000, s. 9.

⁶ Ďakujeme bádateľovi Wilfriedovi Bussovi z Dortmundu za upozornenie na existenciu pamätníkov Pavla Németha, aj za poskytnutie informácií o ich obsahu.

študentom na spoločnej *alma mater* (*Kommilitonen*). S druhým sa uchádzal v roku 1783 o pozornosť mužov požívajúcich *status* prominentov aj mimo Jeny (orientalista Johann Gottfried Eichhorn, mineralóg a banský radca Johann Georg Lenz, profesor medicíny a osobný lekár vojvodského rodu vo Weimare a iní).

Napriek tomu, že sa Németh nenarodil na Slovensku, nemôžeme ani jeho *študentský* pamätník iba mlčky vziať na vedomie. Dôvodom sú rodiská pôvodcov dedikácií. Dokladajú, že Németh nebol v oných rokoch jediným Maďarom v Jene, a že jeho študijnými druhmi boli okrem majoritných poslucháčov zo Saska a iných štátnych útvarov predbismarckovského Nemecka tiež rodáci zo súčasného rumunského Ardealu (Sedmohradska), dánskej Kodane, baltského Livonska (Nemci z Estónska alebo Lotyšska?) aj *Petropolitanus Eckhard* (z cárskeho Petrohradu). Podpisy pod viacerými dedikáciami sprítomňujú mená študentov, ktorých priviedla *peregrinatio academica* do Jeny zo severnej, čiže slovenskej časti bývalého Uhorska. Nemôžeme spomenúť všetkých, ktorí dôvetkom *Hungarus* pri podpise deklarovali štátnu príslušnosť (nie národnosť!), upozorňujeme preto aspoň na nasledovnú päťicu:

Ambrozi alias Ambrosius Samuel. Rodák z Liptovskej Sielnice (*1784). Budúci evanjelický farár vo Veličnej, Radvani a Banskej Štiavnici aj zakladateľ učenej spoločnosti *Societas ex totius monarchiae Austriacae viris eruditis coacta*.

Genersich alias Genersych Ján. Rodák z Kežmarku (*1761). Budúci profesor filozofie na lýceu v Kežmarku, od roku 1821 profesor cirkevných dejín a cirkevného práva vo Viedni aj autor slovníka *Idiotikon der Zipser Sprache*.

Ribay alias Ribbay Juraj. Rodák z Horných Ozoroviec (*1754). Budúci evanjelický farár v Príbovciach a iných cirkevných zboroch, lingvista, etnograf a spoluzakladateľ učenej spoločnosti *Eruditas societas slavica* (1785).

Scholz Ján. Rodák z Levoče (*1760). Budúci evanjelický farár v Matejovciach (pri Poprade) aj autor publikácií, takisto nepublikovaných rukopisov, o dejinách Spiša.

Tešlák alias Theschlák Pavel. Rodák zo Zvolena (*1759). Budúci evanjelický farár v Turci, na strednom Slovensku (Poníky, Banská Štiavnica), v terajšom Maďarsku aj pôvodca duchovných piesní zaradených do Tranovského kancionála.⁷

Zachované pamätníky z 18. storočia svedčia, že sprevádzali mladých mužov z Banskej Bystrice, Modry, Bratislavy, Považia a takisto aj zo Spiša, Gemera a odinakiaľ neraz už pred imatrikuláciou na univerzitách v Göttingene, Halle, Jene, Lipsku, Tübingene, Wittenbergu atď. Nevieme ale zatiaľ o existencii čo i len jediného pamätníka patriaceho niektorému z členov Spoločnosti Ježišovej, ktorí študovali po roku 1600 v nemalom počte na univerzite v štajerskom Grazi teológiu alebo filozofiu (o. i. budúci významný cirkevný historik Imrich Tolvai narodený v roku 1694 v Holíči) či prednášali na nej dogmatiku, exegetiku (ThDr. a PhD. Martin Palkovič narodený v roku 1607 v Chtelnici), fyziku (ThDr. František Xaver Roys narodený v roku 1713 v Banskej Bystrici), logiku, metafyziku (ThDr. Gregor Rumer narodený v roku 1570 v Báhoni), rétoriku, hebrejčinu aj iné témy. Viacerí pátri vstúpili do dejín spomenutej *alma mater* jezuitov zo Slovenska tiež ako akademickí funkcionári (napr. František Koller narodený v roku 1670 v Bratislave bol dekanom jej filozofic-

⁷ RUDOLF, Rainer/ULREICH, Eduard: *Karpatendeutsches Biographisches Lexikon* (ďalej KBL). Stuttgart 1988, s. 101 a 295. PETRIK, Borislav – RYBÁR, Peter: *Evanjelická encyklopédia Slovenska* (ďalej EES). Bratislava 2001, s. 15, 299 a 378.

kej fakulty v roku 1696, ThDr. A PhDr. Ján Rumer narodený v roku 1587 v Pezinku bol jej rektorom v rokoch 1634 až 1637). Zmienka v archívnom periodiku patrí nepochybne tiež autorovi dizertačnej práce o svätoštefanskej korune Michalovi Palkovičovi narodenému v roku 1704 v hontianskych Demandiciach. Takisto Ladislavovi Seneimu zo Zemplína. Ako rektor (1692 až 1696) dal revitalizovať priestory univerzity vrátane jej jedálne. Po roku 1989 mali možnosť spoznať ju aj slovenskí archivári už ako reprezentatívne auditórium archívu rakúskej spolkovej krajiny Štajersko (Steiermärkisches Landesarchiv).⁸

Spomedzi pamätníkov, ktoré boli doteraz predané na aukciách v Spolkovej republike Nemecko (vrátane Némethových pamätníkov aj pamätníka bratislavského rodáka Karola Samuela Biermanna, ktorý prijal v roku 1797 *vokátor* za zborového farára nemeckých evanjelikov v Modre a o ktorého *inskribciách* bude informovať samostatný príspevok) sme zvolili tri príklady. Na ne nadväzujúcim biografickým prehľadom predstavujeme aspoň jedného z ich prvotných posesorov.

Pamätník Jána Behuneka

Pamätník budúceho evanjelického farára Jána (*Johann*)⁹ Behuneka z Trenčianskej župy kúpil od teraz už anonymného muža antikvariát v Dortmunde v roku 1990. Obsahuje 118 nemeckých, francúzskych, latinských, latinsko-nemeckých, latinsko-gréckych aj latinsko-hebrejských dedikácií vpísaných, signovaných a datovaných v rokoch 1743 až 1747. Iba jedno venovanie sa hlási do roku 1751 a iné do roku 1760.¹⁰

Prvé venovanie získal Behunek 7. 5. 1743 v Tešíne od tamojších evanjelických farárov (Christian Guilielmus Heinrici, Joannes Krieger, Tobias Schubert). Dedikácia kazateľa a pedagóga Jána Ernesta Teofila (Johannes Ernestus Gottlieb) von Radetzkyho z 9. 5. 1743 napovedá, že suplikant ostal v Tešíne najmenej tri dni. Po návrate sa stretol 13. 5. 1743 s potomkom francúzskych hugenotov, púchovským rodákom a teológom univerzity v Halle (imatrikulovaným 22. 8. 1720) Jurajom Forntom.¹¹ Po viac ako týždni vyhľadal Behunek v Podlužanoch patriaciach k uhroveckému panstvu jeho vlastníka Ferdinanda Jakuba Zaya aj Petra Porubského, dvorného (*aulicus*) kazateľa Zayovcov. Po ňom vpísal do pamätníka v Trenčíne venovanie tamojši rodák, *V[erbi] D[ei] M[inister]* (*Verbi Domini Minister; ďalej VDM*) a senior Považského seniorátu Matej Augustini st. O deň neskôr prispel autografom aj autogramom do pamätníka zborový dozorca (*Inspector*) ev. a. v. cirkevného zboru v Trenčíne a Jánov brat Štefan Behunek.

⁸ TAR, Attila: *Ungarländische Studenten auf der deutschen Universitäten und Hochschulen 1694–1789* (ďalej TAR). Budapest 2004. Z publikácie sme prevzali tiež údaje týkajúce sa študentov zo Slovenska, ktorých spomíname v príspevku bez poznámky. DROBĚNOVÁ, Zuzana: Pedagogická činnosť členov Spoločnosti Ježišovej pochádzajúcich zo Slovenska v období 1600–1773. In: *Fons Tyrnaviensis III*. Trnava 2008, s. 63–78.

⁹ Krstné meno *Johann* a iné mená v zátvorkách opakujú v príspevku podoby, ktoré použili pri vyjadrení vlastnej identity priamo ich nositelia.

¹⁰ Dakujeme bádateľovi Wilfriedovi Bussovi z Dortmundu za poskytnutie informácií o pamätníku Jána Behuneka.

¹¹ *Slovenský biografický slovník* (SBS) 1–6. Martin 1986 až 1991, zv. 2, str. 112. EES, str. 266. TAR, str. 133.

Zdanlivý zoznam Behunekových dedikátorov rozšíril v roku 1744 zborový farár slovenských evanjelikov v Modre (*Ev[angelicorum] M[odrensiu] Nat[ione] Slav[onicae] VDM*) s nezreteľným podpisom,¹² kremnický VDM Ján Sextius (s latinizovaným rodinným menom Šesták)¹³, ďalší kremnický (z Hlohovca pochádzajúci) VDM Daniel Stránsky mladší aj zvolenský rodák a kremnický VDM Ján Piscatoris alias Fischer, ktorý uverejnil už v roku 1697 vo Wittenbergu vlastnú dizertačnú prácu o pôvode, práve na existenciu aj užitočnosti slovenčiny (*De origine, iure ac utilitate linguae slavonicae*¹⁴). Pamätník sprítomňuje tiež autograf aj autogram rodáka z Modry, evanjelického farára v Bratislave, zároveň ambiciózneho pisateľa Samuela Serpiliusa, pôvodcu rukopisu *Matrica verbi dei ministrorum posoniensium*, takisto v roku 1749 publikovanej funerálnej kázne o predstaviteľovi uhorského pietizmu a polyhistorovi Matejovi Belovi, ktorý o sebe povedal: *lingua Slavus, natione Hungarus, eruditione Germanus*.¹⁵

Skutočnosť, že Behunek začal získavať dedikácie v Tešíne a v rokoch 1744 až 1746 opakovane navštívil Wroclav (nazývanú vtedy Breslau), v ktorej získal v máji 1746 venovanie od chýrneho luteránskeho kazateľa aj politického prívrženca pruského panovníka Fridricha II. (známeho doteraz ako *Alter Fritz*) Jána Fridricha (Johannes Fridericus) Burga. Viaceré Behunekove cesty za hranice Uhorska smerovali do dolnosliezského mesta Brzeg (nazývaného vtedy Brieg). V ňom pribudlo v jeho pamätníku takmer dvadsať dedikácií. Mýlime sa domnienkou, že niekde tam mali Behunekovci genealogické korene?

Názvy miest a obcí a dátumy susediace v pamätníku s podpismi dedikátorov, umožňujú zostaviť Behunekove itineráre pred odchodom do Halle. Informujú o. i., že 3. 5. 1744 sa stavil v Aszóde u zemepána a mecéna Jána Podmanického a 5. mája oslovil už v Pešti púchovského rodáka (*1710) aj čínorodého VDM dolnozemsých Slovákov Samuela Tešedíka (Thessedik) staršieho.¹⁶

Ján Behunek bol imatrikulovaný na teologickej fakulte univerzity v Halle 29. 7. 1746.¹⁷

Pamätník Adama Podkonického

Album amicorum banskobystričského rodáka *Adama Podkonického* (*1750) má osminkový priečny formát, zlatom zdobenú koženú väzbu a 343 číslovaných strán so 124 prevažne latinskými dedikáciami. Viacriadkový text na titulnej strane označuje *Nominibus / FAVORVM et AMICORVM / Album hocce / consecravit /*

¹² Podľa Jána Dubovského bol v rokoch 1721 až 1752 zborovým farárom slovenských evanjelikov v Modre rodák z Prietrže (pri Senici) Pavel Jakobei (Jacobei). In: ŽUDEĽ, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kolektív. *Dejiny Modry*. Modra 2006, s. 186. EES, s. 150.

¹³ Štátny archív (ďalej ŠA) v Banskej Bystrici, pobočka Kremnica. Fond Magistrát mesta Kremnice, III, 19, fasc. 3, č. 199. Pozri v tom istom archíve rukopis: MATUNÁK, Michal: Cirkevné dejiny Kremnice, s. 232 a 257. In: Osobný fond Michala Matunáka.

¹⁴ KBL, s. 86. SPÍRITZA, Juraj: *Biografický slovník zvonolejárov činných na Slovensku v druhom tisícročí*. Bratislava 2002, s. 59 (heslo PISCATORIS, Filip).

¹⁵ PUKÁNSZKY, Béla: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*. Münster 1931, s. 271. KBL, s. 33 a 308. TAR uvádza v c. d. v súvislosti so Serpiliusovými imatrikuláciami v Altdorfe a Helmstedte ako rodisko Ödenburg/Sopron.

¹⁶ EES, s. 377 a 378.

¹⁷ TAR, s. 148.

A[damus] Potkoniczky / Hungarus Sacr[arum] Litt[erarum] Cult[or] I A[nno] R [eparatae] S[alutis] MDCCLXXII.

Pamätník sa stal predmetom aukčnej licitácie pomerne nedávno, v novembri 2000 v Berlíne.¹⁸

Univerzita v Jene prijala Podkonického za svojho poslucháča 28. 10. 1772. Navštevoval prednášky z anatómie, filozofie, fyziky, fyziológie, chémie, matematiky, národného hospodárstva, politológie, práva, prírodných vied, evanjelickej teológie, štatistiky, angličtiny, francúzštiny, taliančiny a latinčiny.¹⁹ Podkonického snaha nadobudnúť v Jene čo najväčšiu sumu vedomostí, rezonuje tiež v zastúpení profesorov, a to nielen jeho *alma mater* v Jene, medzi autormi dedikácií. Napríklad v apríli 1774 vydal sa na cestu do Lipska za Karolom Belom, synom spomenutého očovského rodáka Matej Bela, ktorý prednášal na tamojšej univerzite filozofiu a poetiku. Považujeme za prípustné pripomenúť v súvislosti s oboma mužmi nelichotivý názor Bélu Pukánszkeho. Medzivojnový maďarský germanista uprel lipskému profesorovi schopnosť vystúpiť z otcovho tieňa (*als Historiker mit seinem Vater kaum vergleichbar*). Vyčítavo sa vyjadril tiež o jeho bezmedznom kompilovaní výsledkov usilovnosti iných (*in seinen Vorlesungen sowie ... Schriften den Rationalismus [anderen Verfasser] verwässerte*).²⁰

Z Podkonického učiteľov v Jene spomenieme aspoň profesora filozofie a teológie Fridricha (Fridericus) Samuela Zicklera, profesora chémie a medicíny Ernesta Antona (Ernestus Antonius) Nicolaiho (*Facultatis medicinae Senior*) a právnik Jána Augustína (Johannes Augustus) Reicharda. Stihol ich osloviť súčasne 16. 11. 1775.

Z krajanov vyhovel Podkonického suplike okrem iných 18. 7. 1772 evanjelický farár v Tvarožnej (*Durandivillae*) Andrej Grosz a toho istého dňa farári nemeckého cirkevného zboru v Levoči Ján Weiss aj Ján Hermann (ktorý študoval teológiu v dolnosaskom Helmstede aj v terajšom holandskom Groningene). 19. júla vyhľadal Podkonický v Levoči Jána Scholtza (*Subrector*). O deň neskôr oslovil Michala Mauckscha (*Eccl[esi]ae et Scholae Leutschoviens [ium]Inspector*), ako aj Andreja Jonáša Czirbesza, farára evanjelického cirkevného zboru v neďalekej Spišskej Novej Vsi, o ktorom sa vedelo, že vo voľnom čase sa venuje prírodopisu, archeológii alebo numizmatike.²¹

V septembri 1772 navštívil *studiosus in spe* farára nemeckého cirkevného zboru v Bratislave, prírodopisca a enologa Michala Kleina, ktorý dokázal (napriek spišskému pôvodu) identifikovať v bratislavskom vinohradníckom chotári neuveriteľných 86 druhov vína.²² Michal Semian, o ktorom sa zmienime ešte v inej súvislosti, pridal v roku 1773 k podpisu dôvetok *S[acrosancti] M[inisterii] cand [idatus]*. Nechceme opomenúť ani latinský zápis, ktorý podpísal 4. 10. 1775 v Jene *S[acro] S[anctae] Theol[ogiae] Stud[iosus]*, budúci superintendent stredoslovenského Banského dištriktu aj budúci spoluzakladateľ (s Bohuslavom Tablicom a Jurajom Palkovičom)

¹⁸ Ďakujeme bádateľovi Wilfriedovi Bussovi z Dortmundu za poskytnutie informácií o pamätníku Adama Podkonického.

¹⁹ KBL, s. 253 a 254. TAR, s. 228.

²⁰ PUKÁNSZKY, Béla: c. d., s. 391.

²¹ KBL, s. 59. EES, s. 161 a 196.

²² KBL, s. 162. EES, s. 163. TAR, s. 202.

katedry reči a literatúry česko-slovenskej na evanjelickom lýceu v Bratislave, Martin Hamaliar starší.²³

Nasledujúce venovanie tlmočíme in extenso: *DEO et PATRIAE / NOBILISSIMO / DOCTISSIMOQVE POSSESSORI / Summo (!) Studio /amicitiam et memoriam com- / mendare voluit / Theophilus / Ruprecht Modr[ensis] Hung[arus] S[acro] S[anctae] L[itterarum] C[ultor] et Soc[ietatis] teut[onicae] ducal[is] Ien[ensis] Coll[ega] / IENAE ... 15. Nou[embri] A[nno] O[rbis] R[edempti] MDCCLXXII.*

Prichodí ešte spomenúť, že dizertáciu *De metallis petrificatis recitatio* odovzdal Podkonický svojej *alma mater* v roku 1775. Nasledujúcich 45 rokov pôsobil na gymnáziu v Kežmarku. Prispel ako radca k podobe školských reforiem Márie Terézie a Jozefa II. V roku 1790 dal vytlačiť v Bratislave protiabsolutistickú analýzu *Freimüthige Untersuchungen über die Krönung in Ungarn und andere damit verknüpfte Gegenstände des ungrischen (!) Staatsrecht.* Narodil sa ako Slováč. Študentské roky (1768 až 1772) vo vtedy nemecky komunikujúcej Bratislave, pobyt v Jene aj nemecké prostredie v Kežmarku upevnili však v ňom prichyľnosť ku spišským Nemcom.²⁴ Azda nie preto ho spomína iba *Karpatendeutsches biographisches Lexikon* a v *Evanjelickej encyklopédii Slovenska* jeho meno chýba.

Pamätník Teofila Ruprechta

Neobyčajne výdatným zdrojom mnohorakých retrospektívnych údajov je pamätník, ktorý vlastnil *Teofil alias Gottlieb Ruprecht*. Jeho väzba z modrej kože (s pozlátenými kvetinovými a geometrickými motívmi) spája do kompaktného bloku 157 nečíslovaných fólií papiera s pozlátenou oriezkou troch voľných okrajov. Pamätník má osminkový priečný formát, v ktorom šírka listov (183 mm) prevyšuje ich výšku (113 mm).

Obsahuje 300 dedikácií zväčša znamenitých mužov, ktorých Ruprecht oslovil od septembra 1767 do decembra 1772. Iba jediná dedikácia pribudla neskôr, a to až v septembri 1776, v roku postavenia terajšieho Veľkého kostola evanjelického cirkevného zboru v Bratislave. Podpis pod ňou patrí bratislavskému rodákovi, pastorevi aj staviteľovi spomenutého chrámu Jurajovi Samuelovi Dobaymu.²⁵

Meno a zámer posesora aj názov rodiska so začiatkom užívania oznamuje na titulnej strane s bordúrou text *VIRIS / DE RE LITTERARIA BENE MERITIS / DICAT. / THEOPHILVS RVPRECHT. MODRA./ HVNGARVS. S[acro] S[anctae] TH[eologiae] CVL[tor] 17 67.*

Nesignovaná kresbička (vlastníka?) medzi tretím riadkom a štvrtým riadkom zobrazuje okrídleného potomka mýtickej príšery Medúzy, Pegasa (ktorého stotožnil až novovek s jazdeckou paripou múz) a piatich nahých chlapčiekov (*putti*) s glóbusom (atribút Uránie, múzy astronomie), rydlom (atribút Kleio, múzy dejepisectva), knihou (atribút Kalliope, múzy vedy), harfou (atribút Erató, múzy lásky a erotickej poézie), komickou maskou a vavrínovým vencom (atribút Thálie, múzy veselohry).

---

²³ EES, s. 125.

²⁴ KBL, s. 254.

²⁵ TAR, s. 57. EES, s. 47.

Pamätník vlastní Nemecký archív literatúry (Deutsches Literaturarchiv) v hornorýnskom meste Marbach. Archív ho získal v roku 1981 na veľtrhu antikvariátov v Stuttgarte.²⁶

Vzhľadom na úsilie, ktoré Ruprecht vložil do získavania dedikácií od evanjelických pastorov, pátrov Spoločnosti Ježišovej, univerzitných a iných učiteľov, lekárov a iných graduovaných mužov, neváhame vysloviť domnienku, že medzičasom zabudnutý knihár dostal konkrétny pokyn, akú má mať pamätník podobu a ochranu pred poškodením. Povedané inými slovami, Ruprecht zaiste chcel vlastniť nielen ľahko prenosného, teda vždy prítomného, ale predovšetkým reprezentatívneho svedka (*salvatorium*) schopnosti komunikovať kdekokoľvek, kedykoľvek aj s ktorýmkoľvek cirkevným hodnostárom či svetskou autoritou. Opatroval ho v dvojdielnej kazete oblepenej zvonka modrobielou a zvnútra červenobiелou tapetou.

Dátumy delia dedikácie prirodzeným spôsobom na dva celky. V menšom sú texty vpísané od 2. 9. do 1. 10. 1767, čiže pred Teofilovým odchodom do *Atén severu* (Athen des Nordens; názov Jeny v súdobom študentskom žargóne), a to v rodisku, Bratislave nevelmi vzdialenom Ödenburgu²⁷ a vo Viedni. Väčšinu dedikácií získal Ruprecht ako evanjelický bohoslovec a pri poznávacích návštevách nemeckých univerzít, čomu si dožičil celý, v poradí piaty rok pobytu mimo domova.

Neprekvapuje, že budúci teológ oslovil medzi prvými, a to zrejme skoro ráno 2. 9. 1767 zborového farára nemeckých evanjelikov v Modre Jána Krištofa (Christophorus²⁸) Greplehnera alias Kreplehnera. Nezvyklý čas návštevy u neho vyplýva zo zhodného datovania dedikácie jezuitu Jozefa (Joseph) Franza aj dedikácie známeho osvietenca a profesora náuky o štátnej správe (*Kameralwissenschaft*) Jozefa (Joseph) von Sonnenfelsa; obaja pôsobili totiž vo Viedni. Najmenej dvojdennú prítomnosť v metropole monarchie využil horlivec z Modry na oslovenie ďalšieho nasledovníka Baska Iníga Lópeza z Loyoly, cirkevného historika Jozefa (Joseph) Walcha pripravujúceho do tlače dielo *Bibliotheca symbolica vetus*.²⁹

Z dobroprajcov, ktorých Ruprecht vyhľadal v Bratislave, upriamujeme pozornosť na bratislavského rodáka Jána Karola Wielanda, bývalého medika univerzít v alsaskom Štrasburgu, Halle a Göttingene.³⁰ V Göttingene študoval od 11. 10. 1748 tiež iný bratislavský rodák, známy polyglot Ján Juraj Strečko (Johann Georg Stretsko), ale na tamojšej evanjelickej teologickej fakulte. Ako rektor povzniesol bratislavské lýceum medzi eminentné školy v celom Uhorsku.³¹ Už spomenutý bratislavský *V. D. M. / nec non Socius, teutonicae / Societatis Ienensis* Michal Klein rozhojnil *manu propria* rad Ruprechtových žičlivcov 14. 9. 1767.

Od 16. 9. do 18. 9. oslovil Ruprecht v Ödenburgu okrem iných chýrneho kazateľa aj autora historických a filozofických textov s prebleskujúcimi sentenciami osvieten-

²⁶ KUSSMAUL, Ingrid: *Die Nachlässe und Sammlungen des deutschen Literaturarchiv Marbach am Neckar*. Ein Verzeichnis. Marbach a. N. 1983, s. 581.

²⁷ V maďarskom názve Sopron rezonuje pomenovanie rímskeho mesta Scarbancie, na ktorého ruinách Ödenburg alias Sopron stojí.

²⁸ ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kolektív: c. d., s. 187. Krstné meno Christophorus (Krištof) je mylne poslovenčené na Kristiána. Pozri: ŽUDEL, Juraj: *Príručka chronológie*. Bratislava 2003, s. 155. TAR, s. 217. EES, s. 228.

²⁹ ŠPIRKO, Jozef: *Cirkevné dejiny*. Turčiansky Svätý Martin 1943, 1, s. 19 a 457.

³⁰ TAR, s. 276.

³¹ TAR, s. 110. EES, s. 352.

stva, magistra Jozefa Torkosa,³² rektora Jonatana Wietorisa pochádzajúceho z Kuno-vej Teplice v Gemeri,³³ lekára Juraja (Georgius) Samuela Küttela³⁴ aj lekára Andreja Conrada (*nobilis Andreas Conrad de Heydendorf*) pochádzajúceho zo sedmohradského mesta Medias.³⁵

Do Jeny sprevádzali Ruprechta okrem dedikácie farára Greplehnera tiež dedikácie, ktoré vpísali v Modre do jeho *salvatoria* miestni rodáci (napríklad konrektor tamojšieho evanjelického gymnázia Juraj Adam Kolb; imatrikuloval v Jene v roku 1715³⁶) aj významní prisťahovalci, napríklad brat ödenburského Jozefa Torkosa a superintendent Bratislavského dištriktu Michal Torkos, Greplehnerov nástupca a Ruprechtov predchodca Ján Pavol Klar (imatrikuloval v Jene v roku 1762³⁷), takisto *Slavor[um] Modrensium Pastor* Ján Hradský st.

Považujeme za žiaduce spomenúť ešte ako pôvodcu dedikácie polyglota Adama Františka Kollára, ktorého prijala história do galérie osobností ako *slovenského Sokrata*. Prvého októbra 1767 spojil vo Viedni podpis pod dvojdielnym mentorujúcim textom s dôvetkom *Pannonius Neosoliensis / Mariae Theresiae Augustae / Consilii et Aug[ustae] Bibliothecarius / Vindobonensis. Custos / Primarius*. Rodák z Terchovej mal pôvodne byť pátrom jezuitom. Pred zložením iba v tejto reholi požadovaných štyroch večných sľubov však Spoločnosť Ježišovu v roku 1748 opustil. Osobný lekár panovníčky Gerhard van Swieten, ktorý dozeral zároveň ako prefekt na dvorskú knižnicu, umožnil, aby pracoval v nej ako *skriptor*. Počas jedného decénia postúpil za jej prvého kustóda. V roku 1774 bol Kollár povýšený v hodnosti dvorského radcu za riaditeľa knižnice. Ešte pred povýšením uvažovala Mária Terézia o jeho menovaní za riaditeľa archívu Uhorskej dvorskej komory v Bratislave.³⁸

Curriculum vitae Teofila alias Gottfrieda Ruprechta

K študentom, ktorí boli v rokoch 1694 až 1789 poslucháčmi univerzít v súčasnom Nemecku, patria aj bratia Ján Ruprecht ml. (vojenský chirurg; imatrikuloval 4. 6. 1761 na norimberskej univerzite v Altdorfe a 12. 7. 1762 na univerzite vo Frankfurte nad Odrou³⁹) a Gottfried alias Teofil Ruprecht.

Curriculum vitae Teofila Ruprechta začína dátumom narodenia (8. 9. 1742) v Modre. Končí *im Wintermonat 1783*, čiže predčasne, v Pezinku. Teofil bol v poradí druhým synom modranského mešťana, člena mestskej samosprávy (*senator, civitatis capitaneus*), gombikára aj organistu tamojšieho cirkevného zboru nemeckých evanjelikov Jána Ruprechta st. Na svet ho priviedla Mária Alžbeta Waltersdorfová (*Walterstorfferin*) ako svoje v poradí tretie dieťa.

Prvé dieťa, dcéru Máriu Katarínu porodila Mária Alžbeta Waltersdorfová 19. 10. 1733 ako manželka modranského obchodníka (a bývalého vdovca) Samuela Junga. Po manželovom úmrtí *seines Alters 36 Jahr 6 Monath 12 Tag 29. 6. 1736* sa vdova

³² PUKÁNSZKY, Béla: c. d., s. 268 a 269.

³³ TAR, s. 221.

³⁴ TAR, s. 303.

³⁵ TAR, s. 190.

³⁶ TAR, s. 190.

³⁷ TAR, s. 58. EES, s. 228.

³⁸ SBS, 3, s. 143 až 145. TIBENSKÝ, Ján: *Slovenský Sokrates*. Bratislava 1983.

³⁹ TAR, s. 58 a 96.

Mária Alžbeta vydala 29. 7. 1738 za gombikára Jána Ruprechta st. Po Jánovi ml. a Teofilovi (zapísanom v matrike ako Gottlieb) mu porodila ešte Andreja (*1744, †1745), Juraja I. (*1747; v roku 1751 už nežil) a v roku 1751 dvojčatá Juraja II. (†1753) a Martina, ktorému nebol súdený ani len prerod z *nascitura* na životaschopného novorodenca.⁴⁰

Cenným zdrojom informácií o Teofilovom cieľavedomom prahnutí po vedomostiach odmlada je stručný životopis, ktorý predložil ako licenciát teológie 13. 1. 1773 pri vysviacke na kňazský úrad. Originál je uložený v Evanjelickom krajinskom archíve (Evangelikus Országos Levéltár) v Budapešti, odpis v Archíve Generálneho biskupského úradu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Bratislave. Vypovedá, že Teofil sa mohol venovať už doma u rodičov, vďaka pomoci miestneho rektora Samuela Herrmanna, štúdiu literatúry, a že ako 18-ročný odišiel do Debrecenu zdokonaľiť sa v maďarčine. Na krátky návrat do Bratislavy k rektorovi Jozefovi Bencúrovi st.⁴¹ nadviazal intenzívnym štúdiom literatúry v Ödenburgu a po ňom ročným pobytom vo Viedni, kde sa živil ako *praeceptus privatis*.

Pretože *Prothocollum curiale* Modry z rokov 1760 až 1770 je od polovice 19. storočia nezvestné, chýba možnosť zistiť, kto a kedy žiadal alebo navrhol poskytnúť Teofilovi Ruprechtovi mestské štipendium, ani, či niektorý senátor a z akého dôvodu bol v roku 1767 proti financovaniu štúdia 25-ročného gombikárovho syna na vzdialenej univerzite mestom.

Považujeme za nepravdepodobné až vylúčené, že by Teofil nenapísal počas piatich rokov v cudzine aspoň raz rodičom alebo predstaviteľom žičlivej samosprávy Modry o pokrokoch v štúdiu.⁴² Vynikajúci dôvod sa naskytl napríklad v roku 1770.

On, ešte iba bohoslovec, navyše cudzinec, ale už *ducalis societatis germanicae Ienensis membrum*, dostal možnosť kázať v Posádkovom kostole a iných dvoch kostoloch v rezidenčnom meste Weimare! K listu zaiste priložil *post illa verba* promptne vydanú postilu *Drey / heilige Reden / in ... Weimar / öffentlich vorgetragen / von / Gottlieb Ruprecht ... / der / herzoglichen deutschen Gesellschaft, auf der hohen / Schule zu Jena, Mitglieder / ... Weimar ... / 1770*.⁴³

Hoci Modru nepostihlo v roku 1945 ničenie spisomnených svedectiev stáročnej prináležitosti Slovenska ku kresťanskej Európe aj vzájomne užitočného spolužitia Slovákov a Nemcov, ako sa to stalo v Pezinku (odkiaľ bola časť archívu cirkevného zboru nemeckých evanjelikov odvezená pred 1. 4. 1945 do Nemecka, iná časť devastovaná 1. 4. 1945 pri vstupe Červenej armády do mesta a nemálo archívnych dokumentov v nemčine spálili v povojnovom ošiali Boha sa nebojaci a Nemcov nenávidiaci pyromaniaci priamo v sakristii evanjelického kostola⁴⁴), predpokladané listy

⁴⁰ Citovaný údaj aj predchádzajúce *personálie* tezuruje ŠA v Bratislave. Zbierka cirkevných matrik (ďalej ZCM), Kirchen Buch Der Evangelischen Gemeinde In ... Modor ... Anno 1730 bis 1799 (ďalej Kirchenbuch Modor 1730). Inv. č. 1415.

⁴¹ Dejepisec. Narodil sa v roku 1728 v Jasenovej. Teológiu študoval v Halle a Jene. Profesor archeológie, dejín umenia a rektor ev. a. v. škôl v Kežmarku a Bratislave. V roku 1784 ustanovený za uhorského kráľovského archívára. KBL, s. 34. EES, s. 34. TAR, s. 152.

⁴² MEIER, Jörg: *Städtische Kommunikation in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main 2004, s. 295 a nasl.

⁴³ Universitätsbibliothek Jena. Th. XXXIV, 166.

⁴⁴ NIKA, Adolf: c. d., str. 11.

štipendistu Teofila Ruprechta z rokov 1767 až 1772 v modranských litterae misseles chýbajú.

V poslednom decéniu života Teofila Ruprechta nadobudli dôležitosť medzníkov nasledovné letopočty:

- 1773 13. 1. ordinoval superintendent Michal Torkos v prítomnosti seniora slovenského cirkevného zboru v Modre Mikuláša Jána graduovaného navrátilca z Jeny, čiže ho vysvätil na kňazský úrad a vzápätí inštaloval za nástupcu Pavla Klara v nemeckom cirkevnom zbore v Modre.⁴⁵
- 1779 13. 9. sa zosobášil 37-ročný Teofil v Ödenburgu s Ernestínou Johanou Teréziou, dcérou už nežijúceho lekára a ordinára tamojšieho fyzikátu Jána Krištofa Becka.⁴⁶
- 1781 14. 3. umrel Teofilov prvorodený syn a zároveň jediné dieťa Ján Samuel Krištof krátko po narodení a okamžitom pokrstení.
- 1781 24. 5. umrela takmer 68-ročná Teofilova matka Mária Alžbeta, rodená Waltersdorfferová.
- 1781 25. 10. kodifikoval cisár Jozef II. Tolerančným patentom a nadväzujúcimi *intimátmi* náboženskú znášanlivosť v rakúskej časti aj uhorskej časti monarchie. Jeho edikt využili nemeckí evanjelici v Pezinku na legalizáciu sistovaneého cirkevného zboru.
- 1782 29. 1. vybral *konvent* nemeckých evanjelikov v Pezinku *pluralitate votorum* z troch kandidátov za zborového farára Gottlieba Ruprechta⁴⁷.
- 1782 19. 3., čiže na sviatok sv. Jozefa poďakoval Ruprecht verejne (ešte ako modranský pastor) panovníkovi za konfesionálnu slobodu. Znenie kázne sprítomňuje v tom istom roku vo Viedni vydaná brožúra *Ueber die / vernünftige / Freyheit im Denken ... [und] Befreyung / vom Gewissenszwange...*
- 1783 Ako zborový farár slovenských evanjelikov v Pezinku bol inštalovaný záhorský rodák Michal Semian. V literatúre sa spomína ako jeho rodisko Hradište pod Vrátnom (okr. Senica) aj Vrádište patriace k holičskemu panstvu Habsburgovcov.⁴⁸ Po štúdiu teológie v Halle (od 1770) a Jene (od 1773) rektor v Ratkovej, konrektor v Prešove a od roku 1783 do roku 1812 pastor v Pezinku.⁴⁹ Spirituálny súlad medzi slovenským osvietenským spisovateľom Semianom⁵⁰ a kultivovaným Nemcom Ruprechtom so smelými ambíciami dokladá lamentácia *Gerechtes Wehklagen / über / den ... Hintritt / ... Herrn Gottlieb Ruprechts*. Podobu brožúry dostala v oficíne tlačiaru Františka Augustína Patzku, ktorý sa presťahoval do Bratislavy z Olomouca.⁵¹ Meno pôvodcu funerálneho textu tají na titulnom liste brožúry monogram Michala Semiana, vložený do dvojdielného kryptogramu *aMtS=Bruder*.

⁴⁵ ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kolektív: c. d., s. 187. EES, s. 228.

⁴⁶ ŠA v Bratislave, ZCM, Kirchenbuch Modor 1730. Odpis záznamu o sobáši z ödenburgskej matriky.

⁴⁷ NIKA, Adolf: c. d., s. 24.

⁴⁸ TAR, str. 229. EES, s. 316.

⁴⁹ POSPECHOVÁ, Petra – WITTGRUBER, Peter: *Bránami mesta*. Pezinok 2008, s. 70.

⁵⁰ BRTAŇOVÁ, Erika: Literárne aktivity Michala Semiana. In: POSPECHOVÁ, Petra (zost.): *Bozen ... Pezinok 1208–2008*. Pezinok 2008, s. 63 až 66.

⁵¹ ŠA v Bratislave, pobočka Modra. Zbierka ev. a. v. tlačí. VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy*. Praha 2006, s. 675.

1784 Michal Semian zostavil tiež aukčný katalóg kníh zhromaždených jeho bratom v knažskej službe. Brožúra s mimoriadne dlhým názvom (*BIBLIOTHECA / LITTERATISSIMI VIRI / THEOPHILI / RUPRECHT...*) vyšla tlačou takisto v Bratislave. Obsahuje 1273 položiek.

Dôvetok

Nepochybne ostane už navždy bez odpovede otázka, prečo práve Ruprechtovi bezmezdne oddaný Michal Semian, ktorý oplakal jeho doslova štedrovečerný odchod zo sveta živých (*den 24sten des Wintermonats im Jahr 1783 Abends um 8 Uhr*) spomenutou veršovanou lamentáciou, antedatoval o rok neskôr skon svojej životnej opory (*Mein 'Stütze ... Mein Gönner*) v názve aukčného katalógu predávanej knižnice 28. októbrom 1783.

Slovenský spoluautor je presvedčený, že bez odpovede by nemala ale ostať otázka, či a kedy bude môcť Slovenský národný archív vystupovať na aukciách v zahraničí v rovnakom dražiteľskom postavení, ako právnické osoby taxatívne vymenované v citovanom uznesení Vlády Slovenskej republiky.⁵²

GEDENKBÜCHER DER SLOWAKISCHEN POSSESSOREN IN DEUTSCHLAND

Juraj Spiritza und Jörg-Ulrich Fechner

Die Autoren verbanden in ihrem Beitrag das *curriculum vitae* des geistig schaffenden Theophil Ruprecht aus der westslowakischen Stadt Modern/Modra mit Informationen über weitere Landsleute aus der Slowakei, die im 18. Jahrhundert an den Universitäten in Göttingen, Jena, Tübingen, Wittenberg und an weiteren universitären Anstalten auf dem Gebiet der heutigen Bundesrepublik Deutschland studierten. Die Angaben über Gedenkbücher dreier von ihnen, nämlich Johannes Behunek, Adam Podkonicky und Theophil Ruprecht konzentrieren unsere Aufmerksamkeit auf ein Studentenstammbuch (genannt auch *album amicorum* oder *liber amicorum*) als ein nicht alltägliches und wenig bekanntes Archivdokument und zugleich wichtige kulturhistorische Quelle.

Der Beitrag erwähnt, dass der evangelische Pfarrer Johann Behunek aus dem ehemaligen Komitat (Verwaltungskreis) Trentschin/Trenčín stammte und dass er seit Juli 1746 an der Universität in Halle Theologie studierte. Sein Stammbuch beinhaltet 118 deutsche, französische, lateinische, lateinisch-deutsche, lateinisch-griechische und lateinisch-hebräische Widmungen, die zwischen den Jahren 1743 und 1747 unterschrieben und gewidmet wurden. Nur eine Widmung stammt aus dem Jahre 1751 und eine andere aus 1760. Seit 1990 befindet sich das Stammbuch in der Bundesrepublik Deutschland.

Ebenfalls in Deutschland befindet sich vom November 2000 das *album amicorum*, das einst ins Studentenmobiliar von Adam Podkonicky gehörte. Der Eigentümer des Albums wurde im Jahre 1750 in Neusohl/Banská Bystrica geboren. An der Universität in

⁵² Ďakujeme za pomoc pri heuristike tiež Zore Bakošovej (Bratislava), Adriane Ezrovej (Kremnica), Petre Pospechovej (Pezinok), Sylvii Procházkovej (Bratislava), Martinovi Spiritzovi vstupujúcemu do society archivárov po starých otcoch Elovi Rákošovi a Jurajovi Spiritzovi aj otcovi Romanovi Spiritzovi, Milanovi Šišmišovi ml. (Martin) a Jurajovi Turcsánymu (Modra).

Jena immatrikulierte er im Oktober 1772. Bis zum Jahre 1775 besuchte er dort Vorträge aus der Theologie, Philosophie, Mathematik, Physik, Naturwissenschaften, Chemie, Anatomie, Physiologie, Recht, Politik, Volkswirtschaft, Statistik, sowie aus der französischen, englischen, italienischen und lateinischen Sprache (!). Seit 1776 gab er während der nächsten 45 Jahre seine weit reichenden Kenntnisse den Studenten am Gymnasium in Käsmark/Kežmarok weiter. Er unterstützte die Reformen Kaiser Joseph II. aus dem österreichischen Haus Habsburg-Lothringen. Im Jahre 1790 publizierte er in Pressburg/Bratislava ein gegenabsolutistisch konzipiertes Werk „Freimüthige Untersuchungen über die Krönung in Ungarn“. Das *album amicorum* von Podkonicky beinhaltet 124 vorwiegend lateinisch verfasste Dedikationen aus den Jahren 1772–1775. Im November 1772 schrieb ihm eine Widmung ins Album auch Theophilus Ruprecht Modrensis ... *Sacro Sanctae Litterarum Cultor et Societatis teutonicae ducalis Ienensis Collega ...*, der sich gerade für die Rückkehr in seine Heimatstadt Modern/Modra bereitete.

Theophil Ruprecht wurde am 8. September 1742 als jüngerer Sohn des Knopfmachermeisters Johann Ruprecht d. Ä. geboren. Sein Vater war Mitglied des inneren Stadtrats (Senator bzw. zeitweise *capitaneus civitatis*) der königlichen Freistadt Modern/Modra, wie auch der Orgelspieler der örtlichen deutschen E.A.V.-Gemeinde. Der Junge wurde als Gottlieb getauft, als er erwachsen wurde, ersetzte er jedoch den Taufnamen durch seine latinisierte Form Theophilus. Bereits im Jugendalter widmete er sich unter der Obhut der Eltern dem zielbewussten Studium der Literatur, die er sich vom Rektor der Stadtschule leihen konnte. Als 18-jähriger begab er sich nach Debrecen, damit er im ungarischsprechenden Milieu seine Kenntnisse der ungarischen Sprache bessere. Von dort reiste er nach Pressburg/Bratislava zum evangelischen Pfarrer, Historiker und Rektor des evangelischen Gymnasium Joseph Bencur d. Ä. Den Studienaufenthalt beim Rektor Bencur folgte Ruprechts intensives Studium der Literatur in Ödenburg und ein einjähriges Aufenthalt in Wien, wo er sein Verdienst als *praeceptus privatis* fand.

Der ehemalige Stipendiat der Stadt Modern/Modra Theophil alias Gottlieb Ruprecht kehrte nach einem fünfjährigen Aufenthalt im Ausland zurück zu seinen Eltern als Lizenziat der Theologie. Am 13. Januar 1773 war er in seiner Geburtsstadt zum Geistlichen ordiniert und zum Pfarrer der Kirchengemeinde der deutschen Evangeliken in Modern installiert. Am 13. September 1779 heiratete der fast 40-jährige Gottlieb in Ödenburg/Sopron Ernestina Johanna Theresia, die Tochter des dortigen bereits verstorbenen Arztes Johann Christoph Beck. Am 14. März 1781 verstarb ihr erstgeborener Sohn – ihr einziges Kind – fast gleich nach seinem Empfang durch die Eltern. Am 29. Januar 1782 wählte das Konvent der deutschen Evangeliken in der Nachbarstadt Bösing/Pezinok von drei Kandidaten Theophil Ruprecht zu ihrem neuen Gemeindepfarrer. Seine in der Reihenfolge bereits zweite Kirchengemeinde verwaiste aber bald, da er am „24. Tag des Wintermonats“, am Weihnachtsabend 1783 die Welt der Lebenden verlies. Auktionskatalog der Ruprechts Bibliothek, das in Pressburg/Bratislava im Jahre 1784 gedruckt wurde, beinhaltet 1273 Einträge.

Das Stammbuch, das von Theophil Ruprecht durch die Auswahl der Autoren der Einträge systematisch zu seinem Salvatorium konzipiert wurde, beinhaltet 299 Dedikationen vorwiegend von vorzüglichen Männern. Der Eigentümer des Stammbuchs redete sie vom September 1767 bis Dezember 1772 an. Nur ein einziger Eintrag kam erst im September 1776, im Baujahr der heutigen Großen evangelischen Kirche der E.A.V.-Gemeinde in Pressburg/Bratislava, hinzu. Die Unterschrift unter dem Eintrag gehört dem Pfarrer der damaligen Kirchengemeinde der deutschen Evangeliken in Pressburg/Bratislava und Organisator des Kirchenbaus Georgius Samuel Dobay. Fast ein Dezennium vor ihm signierte Adamus Franciscus Kollar Pannonius Neosoliensis, der als „slowaki-

scher Sokrates“ in der Galerie der bekannten Personen gilt, in Wien einen zweiteiligen mentorisierenden Text in Ruprechts Stammbuch. Die Tatsache, dass Ruprechts Bittgesuch im Jahre 1767 in Wien auch zwei Jesuiten-Pater Gehör schenkten, kann davon zeugen, dass der ökumenische Gedanke auch dem evangelischen Pfarrer und beiden Ordensleuten der Gesellschaft Jesu im 18. Jahrhundert nicht fremd gewesen ist.

Das fast luxuriöse Stammbuch des Jenaer Studenten Theophil alias Gottlieb Ruprecht ist seit dem Jahre 1981 im Eigentum des Deutschen Literaturarchiv Marbach am Neckar.

Dank der Forschungsakribie sowie der kollegialen Großzügigkeit von Wilfried Buss aus Dortmund wissen wir, dass Johann Wolfgang von Goethe, hoher Staatsbeamter, vor allem aber begnadeter Schöpfer der literarischen Kostbarkeiten den Sinn und Zweck der Stammbuchsitte mit folgendem vierzeiligen Text traf: „Goennern reiche das Buch und reich es Freund und Gespielen, / Reich es dem Eilenden hin, der sich vorüber bewegt. / Wer das freundlichen Worts, des Nahmens Gabe dir spendet, / Häufet den edlen Schatz holden Erinnerns dir an.“

Übersetzt von Juraj Šedivý

DISKUSIA

AD: PAMÄTNÍKY SLOVENSKÝCH POSESOROV V NEMECKU

Moja reakcia na štúdiu autorov Juraja Spiritzu a Jörga-Ulricha Fechnera možno trochu paradoxne vôbec nie je venovaná pamätníkom slovenských posesorov v Nemecku, ale dotýka sa toho, čo autori nazývajú v texte *zdanlivými odbočeniami od úmyslu* – je zamyslením sa nad dražbami a akvizičnou stratégiou našich archívov ako takou. Juraj Spiritza je asi jedným z najkompetentnejších v tejto otázke. Roky pôsobil v Akvizičnej komisii OASS MVSR a o jej výsledkoch v päťročných intervaloch referoval na stránkach Slovenskej archivistiky. Po zániku komisie bez náhrady začiatkom 90. rokov 20. storočia nastali v slovenských archívoch v oblasti akvizícií doslova biblické *chudé roky*.

Akceptujem rast iných úloh archívov, preberanie registratúr zaniknutých organizácií a nekonečné reštitúcie. V porovnaní s dnešnou personálno-finančnou mizériou sa však možno pousmiať nad otázkou financií – rozpočty archívov totiž v najlepšom prípade pomaly klesajú. Je zrejmé to, že väčšina archívov sa uspokojila s pasívnym čakaním na prípadných darcov, nepracuje aktívne smerom k verejnosti, a aj akvizičné komisie, ktoré si mali už pred časom podľa pokynu OAR MV SR zriadiť, existujú zväčša len na papieri. Nesledujú sa ponuky starožitníctiev a antikvariátov v regióne. Nič o tom nesvedčí lepšie ako listovanie si v informatívnom sprievodcovi. Na Slovensku dodnes existujú archívy, ktoré v podstate nevlastnia žiadne osobné fondy ani zbierky. Po polstoročí ich fungovania je to veľmi smutná vizitka. Boli vybudované v intelektuálnej púšti, kde nikdy nepôsobila žiadna zaujímavá osobnosť? V ich regióne nikto nikdy nevylepil žiadny zaujímavý plagát, nehodil do poštovej schránky reklamný či propagačný materiál, ktorý sa im dostal do rúk, nefotografoval, nefilmoval, nenahrával? Nič zaujímavé kolegovia nenašli ani pri spracúvaní a vnútornej skartácii fondov? Z vlastnej skúsenosti viem, že dnešní bádatelia v archívoch, okrem *klasického* štúdia písomných dokumentov, čoraz viac vyhľadávajú ikonografické dokumenty, hitom sú plagáty, najmä z prelomových rokov 1968 a 1989, historické fotografie, ale aj pohľadnice, hlavičkové papiere či rôzna drobná regionálna tlač. Aj z vyššie uvedených dôvodov im ich archívy na štúdium nevedia predložiť. Archívy zväčša nemajú ani žiadnu predstavu o tom, čo by vlastne chceli získať. Nezaujímajú sa o osobnosti regiónu a tie naopak nemajú predstavu o archíve ako inštitúcii.

Čo sa týka dražieb slovaciek doma aj v zahraničí, veľká časť archivárov hovorí, že to *nejde* a vlastne nie je ani o čo stáť. Je absurdné v situácii, keď pre inštitúcie z rezortu kultúry vláda svojím uznesením č. 694 z 1. októbra 2008 aj priamo vyčlenila finančné prostriedky. Odporúčam im sledovať aukčné portály. Podľa mňa budú prekvapení. Napríklad len maďarský aukčný server axioart.com predal v posledných asi piatich rokoch minimálne sedem slovacikálnych armálesov, ktoré sa mi podľa strohých a nepríliš odborných popisov položiek podarilo identifikovať. BaracsKay (Te), Dicső (Už), Lanczkroner (Ba), Luzsénszky, Maczovicz (Ni), Rabcssek (Tn, Ni), Urbányi (Zv), smrtné erby Jozefa Lányiho (Zv), Jána Vitéza z Ivanky pri Nitre (Ni), Ferroni-Geramb (Ho?), viacero stredovekých a novovekých listín týkajúcich sa úze-

mia Slovenska a rôznych rukopisov. Armálne listiny boli v priemere vydražené v cenovom intervale 500–1 000 Eur, čo je aj v našich podmienkach akceptovateľné. Je potrebné upozorniť, že novoveké listiny sú v súčasnosti predmetom záujmu zberateľov autografov hlavne pre podpisy panovníkov. Môže to okrem iného signalizovať aj ich zvýšené ohrozenie.

Aj táto malá sonda je podľa mňa jasným príkladom, že je priam povinnosťou archivárov diskutovať o tejto otázke a pokúsiť sa zapojiť do čerpania spomínaných vyčlenených finančných prostriedkov.

Radoslav Ragač
riaditeľ Slovenského národného archívu

LITERATÚRA

RECENZIE A REFERÁTY

SEDLÁK, V.: *MONUMENTA VATICANA SLOVACIAE, TOMUS I, RATIONES COLLECTORUM PONTIFICIORUM IN ANNIS 1332–1337*. Trnavae – Romae MMVIII, 234 s.

Zásluhou Slovenského historického ústavu v Ríme a Trnavskej univerzity v Trnave vznikla nová pramenná edícia, ktorá by mala sprístupňovať písomné pramene k dejinám Slovenska uchovávané vo Vatikánskom archíve. Recenzovaný prvý zväzok tejto edície obsahuje známe súpisy pápežských desiatkov z rokov 1332–1337 týkajúce sa územia Slovenska. Pripravili ho pracovníci Katedry histórie Filozofickej fakulty Vincent Sedlák (editor), Richard Marsina (vedecký redaktor a lektor) a Vladimír Rábik (lektor).

Pramenná hodnota súpisov spočíva v tom, že obsahujú veľké množstvo údajov o osídlení a cirkevných pomeroch vo vrcholnom stredoveku, ako aj bohatý fond miestnych názvov. Súpisy už boli vydané roku 1887 v sérii *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia – rationes collectorum pontificiorum in Hungaria I/1*, Budapest. S úžitkom ho doposiaľ používali aj slovenskí medievisti. Napriek tomu vydanie súpisov je odôvodnené. V. Sedlák správne poukázal na to, že editori prvého vydania použili za základ menej hodnotný exemplár súpisov. Ako je známe, zachovali sa dva exempláre súpisov. Jeden sa vo Vatikánskom archíve eviduje ako zväzok (volumen) č. 183, druhý ako zväzok č. 184. Druhý zväzok (V. Sedlák ho pracovne označuje ako exemplár A) sa pokladá za originál, lebo vznikol počas súpisu priamo v teréne, prvý zväzok (exemplár B) sa hodnotí ako čistopis (vytvoril ho pisár v kancelárii). Exemplár A obsahuje zápisy týkajúce sa Ostrihomskej arcidiecézy, exemplár B má celouhorský charakter. Je mladší, podľa mienky V. Sedláka vznikol „možno, že aj odstupom 20–30 rokov“ (s. 5). Editori prvého (maďarského) vydania za základ použili exemplár B, čo V. Sedlák pokladá za veľkú chybu. Maďarskí historici si to uvedomovali a už v 1. polovici 20. storočia mali k dispozícii fotokópiu zväzku č. 184 (teda exemplár A) a používajú ho vo svojom výskume. Svedčia o tom publikácie Antala Fekete Nagya *Trencsén vármegyje* z roku 1941 a Istvána Bakácsa *Hont vármegyje Mohács előtt* z roku 1971. A. Fekete Nagy ešte cituje edíciu *Monumenta Vaticana*, avšak I. Bakács sa už odvoláva na *Archivum Vaticanum, Collectoria*.

Pápežské desiatky sa v období rokov 1332–1337 vyberali s povolením kráľa Karola Róberta pod vedením legátov Rajmonda de Bonofato a Jakuba Berengariova. Prvý pôsobil v Ostrihomskej arcidiecéze, druhý na území Kaločského arcibiskupstva. Prevažná časť Slovenska patrila do Ostrihomskej arcidiecézy, príslušné zápisy sú vo zväzku č. 184 (v exemplári A). Zvyšok územia Slovenska východne od Spišskej a Turnianskej stolice patrila do Jágerskej diecézy. Zápisy o vyberaní pápežského desiatku sú vo zväzku č. 183 (v exemplári B).

Uvedené súpisy sa nevydávajú in extenso. Zápisy, ktoré sa nevzťahujú na územie Slovenska sa vynechali, čo sa uvádza slovom „Omissum“ bez ohľadu na množstvo vynechaných zápisov. Uzemia Slovenska sa týka 1420 zápisov. Z toho je 742 zápisov z Jágerskej diecézy vo zväzku č. 183 a 678 vo zväzku č. 184.

Editor, ako o tom svedčia textové poznámky, citlivo upravoval text exemplára A, v ktorom sa vyskytuje mnoho škrto (opráv). Škrtnutý text sa obvykle uvádza slovami „linea deletum“. V úvode ale upozorňuje, že z úsporných dôvodov nemohol zdokumentovať všetky škrt. Text exemplára A porovnal s textom exemplára B, ba aj s textom maďarskej edície. Zvýšenú pozornosť venoval miestnym názvom. Rozdiely evidoval.

Zložitým problémom bola identifikácia miestnych názvov, lebo sú veľmi skomolené. Skomolenie miestnych názvov súvisí s tým, že zapisovatelia, ako skonštatoval editor, boli cudzinci španielskeho pôvodu. Identifikovanie sídel v niektorých prípadoch sťažila aj okolnosť, že v zápisoch sú uvedené len patrocíniá kostolov. V Sedlák, ako editor slovenského registára, sa v práci mohol opierať o bohaté skúsenosti. Mal k dispozícii aj početnú slovenskú a maďarskú odbornú literatúru. V zozname literatúry (nevedno prečo) uvádza len tie diela, ktoré nie sú v rukopise J. Trochtu, na ktorý nadväzuje. Tento neobvyklý postup pokladám za nesprávny tak so zreteľom na autorov príslušných diel, ale aj vo vzťahu k používateľom edície, lebo nemajú možnosť nazrieť do nevydaného rukopisu. Je to o to vážnejšie, že editor v prípadoch, keď sa identifikácie rôznia, vo vecných poznámkach takmer výlučne cituje len Gy. Györffyho a J. Trochtu. V prípade Gy. Györffyho ide o dielo *Az Arpádkori Magyarország történeti földrajza*, v prípade J. Trochtu o *Zoznam cirkevných miest Slovenska*, zostavený podľa pápežských účtovných registrov o desiatkoch zaplatených používateľmi cirkevných benefícií v 14. storočí (19 rukopisov vyhotovených v rokoch 1964–1976). Editor len zriedkavo vyjadruje svoje stanovisko v sporných prípadoch.

Orientáciu v základnom texte a čiastočne aj v poznámkach umožňuje spoločný osobný, miestny a vecný register.

Kritické a reprezentatívne vydanie súpisov pápežských desiatkov z rokov 1332–1337 je záslužný edičný čin.

Juraj Žudeľ

ZVOLEN 1243–2008. ZBORNÍK PRÍSPEVKOV Z VEDECKÝCH KONFERENCIÍ.
Zostavovatelia PhDr. Júlia Ragačová; PhDr. Pavol Maliniak. Zvolen: Mesto Zvolen, 2008, 156 s.

Jednotiacim prvkom, ktorý spája v tomto zborníku 24 rozličných menších príspevkov z troch rôznych vedeckých a odborných podujatí je, prirodzene, Zvolen a jeho bohatá a pestrá minulosť. Toto mesto patrí k najstarším a najvýznamnejším na Slovensku – Zvolen získal svoje mestské privilégium (podobne ako Trnava a Krupina) už niekedy roku 1238 – táto najstaršia privilegálna listina sa však počas tatárskeho vpádu stratila a uhorský kráľ Belo IV. preto roku 1243 na žiadosť Zvolen-

čanov ich pôvodné výsady obnovil. Pri 760. výročí opätovného získania mestských výsad sa vo Zvolene uskutočnila konferencia *Zvolen 1243–2003* (jej organizátorom bola Sekcia archívnictva a PVH SHS pri SAV v spolupráci s Krajskou knižnicou Ľudovíta Štúra a Lesníckym a drevárskym múzeom vo Zvolene). Významným podnetom k príprave tohto podujatia bola bezpochyby vedecká konferencia *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*, ktorá sa tu uskutočnila v predchádzajúcom roku (2002) – práve na nej totiž odznelo viacero zaujímavých regionálne zameraných príspevkov k dejinám Zvolena a jeho okolia, ktoré organizátorov priviedli na myšlienku osobitnej prezentácie nových pohľadov na pozoruhodnú zvolenskú minulosť. Dejínám Zvolena a zvolenského regiónu bolo potom venované aj ďalšie odborné podujatie – konferencia *Pohľady do histórie*, ktorú roku 2008 zorganizovalo Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene.

Anotovaný zborník príspevkov z uvedených podujatí nie je však len jednoduchým súhnom zaujímavých informácií a poznatkov z minulosti Zvolena a jeho blízkeho okolia – publikované texty podstatne dopĺňajú, rozširujú a často aj korigujú doterajšie vedomosti o dejinách tohto mesta a kladú tak základy budúcej modernej historickej monografie Zvolena.

Zostavovatelia zborníka rozčlenili publikované príspevky do dvoch blokov. Po príhovore zvolenského primátora a úvodnom slove predsedu Sekcie archívnictva a PVH SHS pri SAV nasleduje 15 textov príspevkov z minulosti Zvolena, ktoré odzneli na prvých dvoch vedeckých podujatiach (2002 a 2003).

Róbert Malček (Archeologický ústav SAV) hodnotí výsledky archeologických výskumov a nálezov z obdobia praveku v okolí Zvolena za posledných 150 rokov. Zdôrazňuje požiadavku zvýšenia rozsahu terénneho výskumu – súčasný stavebný rozvoj mesta radikálne mení vzhľad krajiny, ohrozuje potenciálne archeologické náleziská, resp. výrazne obmedzuje ich prieskum. O archeologických náleziskách z doby rímskej vo zvolenskom regióne informuje vo svojom príspevku Ján Beljak (Archeologický ústav SAV). Z tohto obdobia pochádzajú nálezy sídlisk púchovskej kultúry a kvádskeho osád. Kvádska prítomnosť v tomto priestore sa spája so spracúvaním železnej rudy (nálež taviacej pece v lokalite Haputka). Nálezy rímskych mincí, drobných predmetov a terry sigillaty dokladajú obchodné aktivity rímskych kupcov z Podunajska na strednom Slovensku. Marta Mácelová (Univerzita Mateja Bela) interpretuje výsledky rozsiahleho archeologického výskumu veľkomoravského a veľkomoravského hradiska Priekopa, ktoré bolo v 9.–10. storočí správnym centrom mikroregiónu Zvolen a Sliač. Môtovské hradisko patrilo do rozsiahleho fortifikačného systému stredného Pohronia a v 9.–11. storočí malo významnú strážnu a obrannú funkciu. Minulosť Zvolena v jeho predprivilegiálnom období približuje referát Jána Lukačku (FF UK). Autor skúma proces premeny podhradskej osady na slobodnú obec (*libera villa*), ktorý prebiehal od polovice 12. storočia. Tunajšia komunita získala isté výsady, ktoré jej umožňovali ďalší rast a rozvoj a prispeli neskôr k premene obce na privilegované stredoveké mesto. Martin Chmelík (Múzeum mincí a medailí Kremnica) sa zaoberá problémom lokalizácie zaniknutej zvolenskej fary a Kostola svätého Mikuláša. Tento sakrálny objekt stál na Zvolenskom hrade (plnil funkciu hradskej fary) a v 14. storočí bol pri výstavbe gotického hradu zbúraný. Na jeho existenciu upozorňuje zasvätenie pôvodne dvojpodlažnej hradnej kaplnky. O zaujímavých osudoch konfirmácií zvolenských privilégií píše Ján Lukačka. Pôvodné mestské privilegium z roku 1238, ktoré sa stratilo počas tatárskeho

vpádu, bolo obnovené roku 1243. Táto renovácia bola však čoskoro poškodená vlhkosťou a preto mešťania požiadali už roku 1254 kráľa Bela IV. o jej potvrdenie (to bolo potom tiež viac ráz confirmované). Confirmácia Ladislava IV. z roku 1274, pôvodne uložená v Archive mesta Zvolen, sa niekedy roku 1959 stratila. Ján Lukačka zistil, že text tejto confirmácie (mal k dispozícii jej obrazovú kópiu) obsahuje jednu výsadu (svedčiť proti Zvolenčanom na kráľovskom súde môžu len zvolenski hostia), ktorá sa v listine z roku 1254 nevyskytuje. Podľa autora bola táto výsada uvedená v pôvodnom privilegii z roku 1238, no pri confirmovaní poškodenej renovácie v roku 1254 bola najskôr nedopatrením vypustená. Pri ďalšej confirmácii svojho mestského privilegia roku 1274 Zvolenčania zrejme predložili aj poškodenú listinu z roku 1243 a spomínaná výsada bola potom do textu potvrdzovaného privilegia znova zaradená. O zvolenskej samospráve v období stredoveku hovorí vo svojom príspevku Radoslav Ragač (SNA). Autor sa zaoberá samosprávnymi orgánmi mesta, detailne skúma spôsob ich kreovania, zmieňuje sa o začlenení Zvolena do nadmestských štruktúr a rozoberá aj základné zdroje príjmov a výdavky mesta. Cenou súčasťou príspevku je aj zoznam zvolenských richtárov do roku 1526. Vo svojom ďalšom príspevku Martin Chmelík analyzuje cirkevnú organizáciu Zvolenskej stolice do polovice 14. storočia. Toto územie podliehalo do začiatku 14. storočia Hontianskemu archidiakonátu a potom novovzniknutému Zvolenskému archidiakonátu. Chmelík dokumentuje na území stolice 22 lokalít, v ktorých existovali v polovici 14. storočia sakrálne objekty. Vzájomné vzťahy Kremnice a Zvolena a ich obyvateľov na konci stredoveku skúma Daniel Kianička (Múzeum mincí a medailí). Konštatuje, že napriek občasným náhodným sporom kremnických a zvolenských mešťanov boli vzájomné vzťahy oboch miest prevažne pozitívne. O zaujímavých pamiatkach niektorých zvolenských cechov (pečatidlách, truhliciach, nádobách a písomnostiach) v zbierkach Lesníckeho a drevárskeho múzea vo Zvolene informuje Ľubica Miľanová (Lesnícke a drevárske múzeum). Cechom mäsiarov vo Zvolene sa zaoberá Júlia Ragačová (Odbor archívov a registratúr MV SR). Na základe analýzy cechových artikul, protokolov a účtovných dokladov pútavo zachytáva a približuje život tunajších mäsiarov v 16.–19. storočí. K štúdiu je pripojený aj zoznam funkcionárov zvolenského mäsiarskeho cechu z rokov 1668–1872. Doposiaľ neznámu topografickú pamiatku – podrobný opis chotárnych hraníc Zvolena z roku 1850 približuje príspevok Márie Šorecovej (Lesnícke a drevárske múzeum). Pri obhliadke chotárnych medzí (pravdepodobne súvisela s vyhotovovaním katastrálnych máp) komisia zaznamenala veľkosť hraníc, hraničné body – méty, charakter a kvalitu jednotlivých lokalít a aj množstvo chotárnych názvov – preto je tento dokument významným informačným zdrojom pre toponomastiku, hydrografiю, geografiю, pedológiю a lesníctvo. Genealógiю rodu Bánikovcov podrobne skúma Ján Žilák (Ústav vedy a výskumu UMB). Z tohto rodu pochádzal známy zvolenský notár Juraj Bánik, významný predstaviteľ slovenského národného hnutia (patril medzi Stúrovcov) a autor prvej historickej monografie mesta Zvolen (štúdiu obsahuje aj genealogickú tabuľku rodu). Tomáš Tandlich (ŠA v Bratislave) informuje o židovskej komunite, ktorá žila vo Zvolene v rokoch 1868 až 1942 – zameriava sa predovšetkým na ojedinelé zachované pamiatky, ktoré zvolenskú židovskú náboženskú obec dnes pripomínajú – synagógu a cintorín. Prvý blok príspevkov uzatvára stručná informácia Kataríny Poprócsiovej (ŠA v Banskej Bystrici – pobočka Zvolen) o pramennom materiáli k dejinám Zvolena vo fondoch a zbierkach zvolenskej po-

bočky ŠA v Banskej Bystrici. Najvýznamnejším a najbohatším fondom tohto archívu je bezpochyby fond mesta z rokov 1323–1922.

Do druhého bloku zaradili zostavovatelia príspevky, ktoré odznali na vlastivednej konferencii roku 2008.

Mária Ďurková (HÚ SAV) na základe písomných prameňov približuje osídlenie zvolenského regiónu v 12. storočí. Kritická interpretácia písomných prameňov a najnovšie poznatky archeologického bádania potvrdzujú nesprávnosť názorov, podľa ktorých bolo vtedy toto územie neosídlené alebo len riedko obývané. Ďurková tu dokladá prítomnosť strážcov lesa, hájnikov a rybárov. Kráľovskí poddaní, ktorí na tomto území žili, boli organizovaní do desiatín a stotín. Stotinná organizácia tu zanikla koncom 13. storočia. Stredovekým dejinám obce Môt'ová (dnes miestna časť Zvolena) je venovaný príspevok Pavla Maliniaka (Ústav vedy a výskumu UMB). Obec, ktorej najstaršia písomná zmienka pochádza z prvej polovice 15. storočia, bola majetkom kráľovského Zvolenského hradu. Jej obyvatelia získali od uhorských kráľov niekoľko výsad, ktoré im roku 1464 obnovil Matej I. Korvín. Každodenný život vo Zvolene v 16. storočí (predovšetkým na základe obsahového rozboru testamentov zvolenských mešťanov) zobrazuje vo svojom príspevku Daniela Šorecová. Radoslav Ragač skúma archívne dokumenty z archívneho fondu *Magistrát mesta Zvolena*, aby zdokumentoval vývin Horného predmestia Zvolena. Autor konštatuje, že v minulosti bolo prirodzenou súčasťou mesta s vlastným intenzívnym životom. Pretože sa táto lokalita má v blízkej budúcnosti zastavať, navrhuje, aby sa tu predtým vykonal systematický archeologický výskum a aby sa problematika existencie predmestia zároveň skúmala aj v archívnom pramennom materiáli. Zvolenskou urbanonymiou, teda názvami ulíc, verejných priestranstiev a ďalších vnútr mestských geografických objektov a premenami týchto pomenovaní v období 16.–20. storočia sa zaoberá Silvia Čatayová (Lesnícke a drevárske múzeum). Dramatické dejiny mesta počas prevratu v rokoch 1918–1919 približuje Milan Gajdoš. Zvolen bol v júni roku 1919 obsadený maďarskou Červenou armádou a bol oslobodený až po dvoch týždňoch po útoku jednotiek Československej armády. Katarína Košťálová (Ústav vedy a výskumu UMB) skúma z pohľadu urbanistickej etnológie život zvolenských železničiarov v prvej polovici 20. storočia. Táto osobitá socio-profesijná skupina mala v minulosti v živote Zvolena významné postavenie a prispievala k rozvoju hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života mesta. Prehľad dejín lesníckeho a drevárskeho školstva a múzejníctva vo Zvolene prináša príspevok Márie Roškovej (Lesnícke a drevárske múzeum). Posledným príspevkom zborníka je názorná ukážka výučby regionálnych dejín (a zároveň popularizácie histórie mesta Zvolen) v rámci výučby dejepisu. Autorka – Dana Vasilová (ZŠ M. Rázusa) – informuje o pracovných listoch, ktoré učia žiakov na zvolenských školách využívať a interpretovať historický prameň – v tomto prípade text zvolenského mestského privilégia a mestský erb.

Zvolenský zborník bezpochyby zaujme odborníka i laického záujemcu o históriu rôznorodosťou a tematickou pestrosťou publikovaných príspevkov. Predstavuje solídny základný kameň budúcej modernej historickej monografie Zvolena. Toto mesto s pozoruhodnou minulosťou (ktorú presvedčivo dokumentuje aj anotovaný zborník príspevkov) si ju rozhodne zaslúži.

Juraj Roháč

VOCABULARIUM PARVUM SCRIPTURAE LATINAE. Ed. ŠEDIVÝ, Juraj – PÁTKOVÁ, Hana. Bratislava – Praha: 2008, 112 s. ISBN 978-80-969997-6-7.

V minulom roku vyšla podľa názvu malá, ale obsahom určite významná publikácia z oblasti paleografie, pomocnej historickej vedy, ktorá sa na Slovensku od čias profesora Alexandra Húščavu tešila len veľmi malej pozornosti. Viacjazyčný paleografický slovníček vznikol na základe činnosti medzinárodnej akademickej siete Latin Paleography Network – Central and Eastern Europe, ktorá sústreďuje paleografov a odborníkov z príbuzných vied zaoberajúcich sa latinským písmom z rôznych hľadísk. Zostavovateľmi tohto diela sú dvaja vysokoškolskí pedagógovia Juraj Šedivý (Slovensko) a Hana Pátková (Česká republika), ktorí sa dlhodobo venujú paleografickému výskumu v našom regióne.

Slovníček je systematicky rozdelený na 15 okruhov (kapitol), v ktorých je uvedených 203 odborných výrazov v siedmych jazykoch strednej a východnej Európy. Okrem nemčiny, ktorá bola určená ako hlavný jazyk slovníka, sú teda pripojené termíny aj v českom, slovenskom, poľskom, maďarskom, litovskom a ruskom variante. Dokonca názov slovníčka je v latinčine, i keď okrem opisovaného predmetu (latinského písma) tu čitateľ nájde len pár latinských slov (napr. 3.5.1, 3.5.2, 8.2, 8.4, 8.5). Z tohto pohľadu by azda použitie nemeckého názvu bolo výstižnejšie.

Hoci ku každému heslu autori pripojili názorné ilustrácie, predsa by však používatelia tohto slovníka privítali aspoň stručný opis jednotlivých hesiel, keďže verbálne vyjadrenie paleografických javov je rovnako dôležité, ako ich vyobrazenie. Paleografia ako každá humanitná veda tiež potrebuje jasne definovanú základnú terminológiu, ktorá slúži odborníkom nielen na didaktické účely, pri všeobecnom opise písma a jeho vývoja, ale aj na odbornú argumentáciu medzi nimi. Na tento problém poukázal Juraj Šedivý v samostatnej štúdií venovanej paleografickým terminologickým otázkam (porov. *Slovenská archivistika*, 2008, č. 1., s. 74–102).

Čo sa týka jednotlivých hesiel v slovenčine, niektoré bolo možné vyjadriť trošku jednoduchšie prídavným menom ako nezhodným prívlastkom, napr. *vpravo / vľavo sklonené písmo* namiesto *písmo so sklonom vpravo / vľavo* (5.1, 5.2). Pri výrazoch 11.2 a 11.3 došlo zrejme nedopatrením k rovnakému vyjadreniu v slovenčine (*driek s třínom / třími*), hoci v ostatných jazykových mutáciách ide pravdepodobne o dva odlišné javy. V spojení *koncové s okrúhle (praclíkové)* (13.2.2) je dnes po slovensky krajšie znejúce *okrúhle koncové s*. A napokon v hesle 15.2.3.4 by mal byť správny pád *trojkový* namiesto *trojkové*, keďže sa to vzťahuje na výraz *háčik* (15.2.3).

Niektoré termíny nie sú celkom medzinárodne vydiskutované a zjednotené, napr. heslo 13.2.2 v niektorých jazykoch je označené ako *unciálne d* a v iných ako *okrúhle d*. Podobne aj *tirónske et* (15.3.5.2) niektorí charakterizujú ako *sedmičkové et* a iní naopak *et v tvare písmena z*. To však len naznačuje, že niektoré javy je možné vidieť z rôznych uhlov pohľadu.

Po grafickej stránke by bolo efektívnejšie pri niektorých heslách použiť farebné vyobrazenia, napr. pri zvýrazneniach textu a iniciálach (4.1, 4.2, 4.4.3 až 4.4.7). Iste tlačiarenský škriatok vložil do obrázku pri hesle 3.2 k *dolnej linke* číslo 3.2.2 namiesto správneho 3.2.4.

Napriek všetkým drobným pripomienkam si paleografický slovníček určite zasluhuje pozornosť každého zainteresovaného odborníka i študenta. Zjednotenie terminológie a jej publikovanie spolu s praktickými ukážkami je nesporne počin zá-

služný, o to viac, že toto dielo vzniklo na medzinárodnej úrovni. Podobné publikácie sú fundamentálne pre každú vedeckú disciplínu a svedčia o vysokej kultúrnej vyspelosti každého národného spoločenstva. Z tohto dôvodu by nemala chýbať v žiadnom archíve, odbornej či akademickej knižnici.

Robert G. Maretta

MITTEILUNGEN DES INSTITUTS FÜR ÖSTERREICHISCHE GESCHICHTS-FORSCHUNG 116. Band/1–2, 3–4; 2008. XI + (1–233) + (235–479) s.

Obidva dvojzsošity obsahujú prevažne príspevky z medievistiky a stredovekej diplomatiky. Othmar Hageneder, známy editor registrov pápeža Inocenta III., v úvahe o umení edovania (vydávania) stredovekých prameňov zdôrazňuje, že za najdôležitejšie pokladá spájanie filologických daností textu s historickým prostredím. Franz-Heinz von Hye v príspevku o erbom datovanom zvyšku starého kostola Johanitov a o niekdajšom dome Rádu nemeckých rytierov v Jeruzaleme sa vlastne zaoberá dejinami púti k Svätému hrobu v Jeruzaleme. Tieto úplne prestali roku 1244 a boli opäť obnovené až od roku 1333, keď po dohode s tamojšou moslimskou vrchnosťou vznikla rehoľná „Custodia terrae sanctae“, ktorá sa mala starať o (kresťanské) posvätné miesta; ako pútnici ich navštívili už koncom 14. a v 15. storočí mnohí významní predstavitelia panovníckych rodín z kresťanskej Európy. Albrecht Classen skúma styky nemeckých oblastí Európy s juhozápadnou Európou (Pyrenejským polostrovom); pri ich rozvíjaní zohrali významnú úlohu púte do Santiaga de Compostela. Thomas Hayer sa na základe podrobného rozboru inektívnej (osočovacej, kritizujúcej) básne z 15. storočia usiluje určiť konkrétnu osobu, ktorá ňou mala byť napadnutá; z výsledkov jeho výskumu vyplýva, že išlo o kaplána cisára Žigmunda nemeckého pôvodu. Najdlhším príspevkom v prvom dvojzsošite je pokračovanie príspevku z predchádzajúceho ročníka od Gézu Pálffyho o kráľovských hostinách v Uhorsku v neskorom stredoveku a včasnom novoveku. Tieto hostiny mali aj po nastúpení Habsburgovcov na uhorský trón vlastný poriadok a zúčastňovali sa ich elity uhorského kráľovstva. Príspevok je venovaný pamiatke Domokosa Kosáryho (1913–2007), ktorý bol v deväťdesiatych rokoch 20. storočia predsedom Maďarskej akadémie vied. Táto druhá časť príspevku sa venuje prevažne 17. storočiu a stručne potom obdobiu až do roku 1916. Na základe zachovaných prameňov sa tu hovorí o symbolike zasadacieho poriadku, o zmenách služieb pri stole (stoloch), o spôsobe pohostenia Uhorského snemu (pri čom išlo o veľké množstvá osôb).

Príspevok Haralda Terscha *Sto rokov habsburskej kalendárovej kultúry (1600–1700)* oboznamuje s módou prevládajúcou (vrcholiacou) najmä v 17. storočí, o pravidelnom používaní záznamových (poznámkových) kalendárov, ktoré autor charakterizuje (aj) ako súčasť a prostriedok kniežacej sebakontroly; zapisovali sa do nich realizované úradné výkony aj súkromné záležitosti. Cisár Leopold I. vyplňal skoro pol storočia pravidelne svoj poznámkový kalendár, z čoho časť bola aj edovaná. Zachovalo sa množstvo takýchto poznámkových kalendárov, ktoré sú v prítomnosti

uložené prevažne v knižniciach. Sergio P a g a n o informuje o pozostalosti Ignáca Filipa Dengeleho v Tajnom vatikánskom archíve. I. F. Dengele bol tretím riaditeľom (1929–1938) Rakúskeho historického ústavu v Ríme. Jeho pozostalosť v 21 škatuliach obsahuje excerpty k viacerým plánovaným historickým prácam a odpisy k plánovaným edíciám.

V rámci tzv. drobných príspevkov Martin H a r t m a n n sa usiluje riešiť otázku, či mal franský kráľ Chlodvik 2 alebo 3 sestry, pri čom používa údaje biskupa Gregora z Tours. Podľa jeho interpretácie boli tri, len jedna z nich, ktorá bola ariánkou, sa menej spomína. Zaujímavý je príspevok Christophera F r e y a – o vzťahoch známeho (možno povedať dobrodruha) Friedricha Trencka k pruskej princeznej Amálii, ktorými sa Trenck chváli vo svojich memoároch (1786–1795). Autor tu podrobnejšie predstavuje aj životopis Trencka a o jeho vzťahoch k princeznej Amálii hovorí, že ich nemožno pokladať len za legendu. Napokon Trenck bol jednou z posledných obetí popravy gilotínou 26. 7. 1794 v Paríži (lebo bol obvinený zo špionáže). Johannes K a l w o d a skúma významné varianty termínu „Innerösterreich“ (vnútorné Rakúsko) v neskorších časoch habsburskej monarchie, najmä začiatkom 20. storočia. Termín sa chápal rozlične široko a názory na jeho obsah sa veľmi rozchádzajú. V bohatej recenznej a anotačnej časti, v ktorej absolútne prevládajú informácie o nemeckej historickej literatúre, je aj recenzia šopronskej pamätnej knihy (1492–1543), ktorú vydali Károly Mollay a Károly Goda (Šopron 2006).

Úvodná štúdia Joachima W i l d a v druhom dvojzošite sa zaoberá koreňmi a vývojovými črtami súkromnej spečatenej listiny v Bavorsku 1150–1250. Podľa neho definícia súkromnej listiny patrí k najväčším problémom diplomatiky (s čím nie celkom možno súhlasiť, lebo ide skôr o konvenciu). Je všeobecne známe, že v staršom období prevládala charta, potom notícia, aby ďalej po ustálení zhodnoverňovacieho prostriedku – pečate – opäť prevládla aj v tzv. súkromnej sfére (dispozitívna) listina. So spečatenými arcibiskupskými a biskupskými listinami sa možno v skúmanej oblasti stretnúť už od 10. storočia. Treba však dodať, že delenie na „verejné“ a „súkromné“ listiny v staršom a začiatkom vrcholného stredoveku bolo tak definované diplomatikmi (O. Redlich), ktorí azda opomenuli od čias vrcholného stredoveku zdôrazniť modifikovanie právneho dobového názoru, ktorý skupinu (vydavateľov) verejnoprávnych listín rozšíril.

Johannes W e i s s rozoberá mapy itinerárov (ciest významných osobností) a Palestíny od Matúša Parížskeho (Matthaeus Parisiensis), ktorý bol vlastne anglickým benediktínom v St. Albans pri Londýne (†1259). Paul H e r o l d a Karin W i n t e r informujú o náleze listín cisára Friedricha III. (ktorý podľa odhadov vydal 40–50 tisíc listín) v kláštornej archíve v Lilienfelde, pri čom publikujú 15 registrov listín (1459–1493). Václav B ů ž e k, zrejme ide o výťah z jeho obširnejšej českej práce, informuje o svedectvách (informáciách) českých šľachticov prítomných na vyjednávaniach o náboženskej slobode protestantských kniežat od 27. mája 1552 v Pasove. Prostredníctvom pri začiatku týchto vyjednávanií prevzal uhorský a český kráľ Ferdinand I., ktorý prišiel do Pasova 29. mája 1552. Autor sleduje túto problematiku až do roku 1559. Po mieri z Vratislavi (Wrocław) a Berlína z konca roku 1742 zostala habsburskému mocnárstvu len osmina z územia Sliezska (Oderlandu), čo sa však vtedy nepokladalo z rakúskej strany za definitívne. Hans-Wolfgang Bergerhausen sa zaoberá pripravovanými reformnými projektmi, ktoré sa mali uskutočniť po znovu dobytí Sliezska, pričom Pruskom po obsadení (december 1740) zavedená justičná

organizácia sa mala ponechať. Štefan Samerski skúma začiatky globálneho kultu sv. Jozefa (na čo významne už v 16. storočí vplývala sv. Terézia z Avily), ktorý chápe ako vzájomné pôsobenie karmelitskej spirituality s dynastickými záujmami Habsburgovcov. K zintenzívneniu kultu sv. Jozefa na sever od Álp prispela aj bitka na Bielej hore (1620), lebo pred ňou protestanti zneuctili stredoveký votívny obraz Narodenia Pána zo Strakoníc, ktorý so sebou vzala Katolícka liga do bitky a pokladala ho po nej za symbol víťazstva. V Bavorsku sa jeho kult rozvinul až po roku 1664.

V drobných príspevkoch sa Erwin Kupfer venuje vzťahom biskupstva z Eichstättu k Rakúsku; tieto vzťahy nikdy neboli také ako k Pasovu a Salzburgu, ba možno ich pokladať len za intermezzo, lebo skutočné majetkové záujmy biskupstva z Eichstättu trvali na území Rakúska len niečo okolo trištvrte storočia v 11. storočí. Martin Haltrich a Marianne Pollheimer informujú podrobne o osudoch najstaršieho rukopisu v bývalom Domácom a dvorskom štátnom archíve (dnes Štátnom archíve) vo Viedni (R 139). Do Viedne sa dostal zo Salzburgu v októbri 1806, má 86 pergamenových listov, obsahuje dvanásť kázni sv. Hieronýma o Piesni piesní, pochádza z prvej štvrtiny 9. storočia (nie z 11. storočia ako bol dlho vedený v tlačou vydanom katalógu z roku 1873, vlastne až do roku 1986).

V rámci bohatej recenznej a anotačnej časti sa referuje o vydaní francúzskych štúdií Jeana Mabilliona vrátane jeho podrobného životopisu, ďalej o práci Wenera Heckbergera o šľachte vo fransko-nemeckom stredoveku (čo autor chápe ako výskumnícky problém), ďalej o genéze, začiatkoch a typoch osídlenia Rakúska od najstarších čias.

Z pomerne obsírnej kroniky vydavateľa recenzovaného periodika Ústavu pre rakúsky historický výskum (Institut für österreichische Geschichtsforschung) za roky 2005–2007 (strany 434–470) sa dozvedáme, že k 31. 12. 2007 mala knižnica Ústavu 75 784 zväzkov, vypočítané sú publikácie vydané Ústavom, ako aj historické práce publikované jeho pracovníkmi, referuje sa o výchovnej činnosti ústavu, o náplni trojročného študijného cyklu, ktorý sa skladá z prípravného roku a z dvojročného kurzu (v ktorom sa kladie hlavný dôraz na pomocné vedy historické), ako aj o osobných zmenách v Ústave.

Zo správy o edícii pápežských registrov Inocenta III. (ktoré v rámci medzinárodnej delby spolupráce spracováva Rakúsky historický ústav v Ríme) vyplýva, že v roku 2007 vyšiel Register desiateho roku pontifikátu (1207/1208), a referuje sa aj o iných ústavom spracovávaných edičných projektoch (listín cisára Henricha VI., listín kráľa Filipa Švábskeho a habsburských registov, ktorých spracovávanie bolo obnovené po sedemdesiatročnej prestávke v roku 2005), edícii záznamových kalendárov atď. Z nekrológovej časti sa dozvedáme, že v roku 2007 v deväťdesiatom treťom roku svojho života zomrela editorka II.–V. zväzku Burgenlandského diplomátára Irmtraut Lindeck-Pozza.

Richard Marsina

GENEALOGICKO-HERALDICKÝ HLAS 1/2008, 2/2008. Zostavil Milan Šišmiš. Martin: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť 2008, 72 s., 84 s.

Číslo 1 Genealogicko-heraldického hlasu obsahuje spolu štyri väčšie príspevky. Marek Ďurčo predstavuje starobylú poznanovskú rodovú vetvu z Hradnej a Šišova. Osobitnú pozornosť venuje jednému z jej najvýznamnejších členov vetvy, komesovi Bečendovi, synovi Mikuláša († pred 1269), ktorý sa vyznamenal v boji proti Tatárom, v Dalmácii bojoval proti Benátčanom a zúčastnil sa napríklad dobýjania Zadaru. Menovaný krátko zastával aj funkciu bána. Vetva v štvrtej generácii vymenila v roku 1329 svoje majetky s kráľom Karolom Róbertom za iné v Sedmohradsku. Prílohou práce je čiastková genealogická tabuľka.

Daniela Dvořáková sa zamerala na naráciu listiny ako historického prameňa na príklade pánov z Rozhanoviec. Opisuje bohaté narácie uhorských listín, ktoré sú v porovnaní s okolitými štátmi bohatšie, avšak upozorňuje na nutnosť kritického prístupu, aby sa autor vyhol skresleniam. Autorka sama poukazuje na viaceré príklady, keď listina opisujúca zásluhy a vernosť obdarovaného kráľovi, taktne zamlčava jeho predchádzajúce opačné postoje.

Sylvia Siposová predstavuje známy novohradský šľachtický rod Madáčovcov z Dolnej Strehovej a osobitne sleduje osudy svetoznámeho literáta Imreho Madácha zo strehovskej vetvy, ktorého jediným synom Aladárom († 1908) táto vetva po meči vymrela. Prílohou sú viaceré genealogické tabuľky. Radoslav Ragač v reakcii na príspevok Maroša Mačuhu koriguje heraldickú výzdobu hradu Sklabiňa na základe rukopisu uloženého v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine.

V rubrike Heraldický album sa Zdenko Alexy venuje pôvodu a figúram erbu nitrianskeho biskupa Jána Nepomuka Gustíniho (1712–1774). Upozorňuje na zaujímavý a doposiaľ nie úplne objasnený jav, že v niektorých prípadoch sa u cirkevných hodnostárov medzi erbové figúry štítu dostáva aj obsah klenoty, ak je prilba s klenotom a prikrývadlami nahradená mitrou. Miroslav Glejtek predstavuje heraldiku novovytvorenej Žilinskej diecézy a diecézneho biskupa.

Číslo obsahuje aj vyhodnotenie 5. ročníka súťaže o najlepšiu genealogickú prácu usporiadanej SGHS z pera Šarloty Drahošovej aj s publikovaným zoznamom prác a ich stručným hodnotením a zaujímavý krátky postreh *O kultúre nakladania s pozostalosťami*.

Z rubriky Anotácie – glosy upozorňujeme na správu o slovenských archívoch v roku 2007 (J. Hautová), správu o situácii v slovenských archívoch (E. Machajdíkova). Prof. Jozef Novák referuje o medzinárodnom sympóziu *Pomocné vedy historické na prelome tisícročia*, konaného v októbri 2007 v Keszthelyi, ktorého sa za Slovensko zúčastnil a predstavil súčasnú slovenskú situáciu v oblasti genealógie a heraldiky. Z príspevkov poukazuje na heraldický referát prof. Ivána Bertényiho, ktorý poukázal na odvodenie tzv. arpádovských brvien v uhorskom štátnom znaku zo znaku spríbuznenej dynastie vládnucej v 12. storočí v Aragónsku. Anotované sú demografická publikácia Pavla Tišliara *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku v roku 1919. Príspevok k populačným dejinám Slovenska* (Š. Plačko); Ferdinanda Oppela *Die jüdische Familie Schey* (R. Ragač); Beatrix Bakics a kol. *Betlér és Krasznahorka. Az Andrássyak világa* (S. Lörinčíková) a Slovenská

archivistika. V rubrike *O hlasy* sú aj rôznorodé reakcie na činnosť štátnych archívov.

Číslo 2 obsahuje štyri štúdie. Michal Salanci opisuje pôvod starého významného rodu Kecerovcov z Kecerovského Lipovca (lipovecko-našická vetva). Vyšli zo starobylého uhorského rodu Abovcov a priamym zakladateľom rodu je magister Demeter, ktorý v roku 1229 kúpil od syna uhorského kráľa Ondreja II. Kolomana lipovecký majetkový komplex a neskôr získal aj viaceré ďalšie majetky v rôznych častiach krajiny. Demeter pôsobil v Kolomanových službách ako stolník a zúčastnil sa bojov v Haliči, kde bol zajatý. Rod sa na základné vetvy rozdelil majetkovou deľbou v roku 1311. Prílohou je genealogická tabuľka. Mária Petrovičová sa venuje otázke meštianskych znakov z 15.–17. storočia v Bardejove. Opisuje ich formálne znaky, venuje sa používateľom pečatí s týmto obsahom a mapuje aj výskyt meštianskych znakov na architektonických pamiatkach a epitafoch. Okrem identifikačnej im pripisuje aj významné reprezentatívne funkcie. Nevyrovnala sa však so zaujímavou otázkou dedičnosti znamení. Súčasťou príspevku je bohatá obrazová príloha. Libor Bernát predstavuje pomocou denníkových záznamov život evanjelického kňaza Andreja Turského Žilinského (1555/1556 – † 2. 9. 1625 Poniky), ktorý pochádzal z Turieho, dnes súčasť mesta Žiliny. Originál denníka je v súčasnosti neznámy, jeho dva známe odpisy z konca 18. storočia sa nachádzajú v Ústrednom archíve Evanjelickej cirkvi a. v. a v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine. Záznamy súkromného charakteru zachytávajú prevažne život Andreja Turského a jeho rodiny a príbuzných v rokoch 1555–1625. Michaela Kerešová opisuje vzťahy Jozefa Miloslava Hurbana so súľovskou societou. Ide o rodiny Žarnovických, s ktorými bol spríbuznený – jeho sestra Terézia Zuzana sa vydala za súľovského evanjelického učiteľa Karola Žarnovického, Tinkovcov, farársku rodinu Križanovcov a Bukovských.

Z rubriky *Anotácie – glosy* vyberáme správu o návštevnosti štátnych archívov za rok 2008 (J. Hautová); anotovaný výber zo slovenskej genealogickej produkcie za rok 2007 (M. Šišmiš), anotáciu obsažného biografického lexikónu kňazov Margit Beke *Az Esztergomi (Esztergomi/Budapesti) Főegyházmegy papsága 1892–2006* (E. Augustínová), rozsiahlej dvojväzkovej poľskej príručky o cirkevnej heraldike Pawła Dudzińskiego *Współczesna heraldyka i zwyczaj w kościołach chrześcijańskich*, ktorá sa okrem cirkevných erbov venuje na širokej ploche aj insígniám (Z. Alexy), a nášmu časopisu.

Prílohou čísla je správa o činnosti SGHS za roky 2006–2008 a informácia o orgánoch spoločnosti.

Radoslav Ragač

ČAS V ROCE 2008. ROČENKA ČESKÉ ARCHIVNÍ SPOLEČNOSTI. Praha: Česká archivní společnost 2009, 160 s.

Českej archívnej spoločnosti sa už po siedmy raz podarilo zostaviť a vydať ročenku pre svojich členov. Tá pevne zakotvila medzi archívnymi periodikami a našla si

aj svoj stály okruh čitateľov. Teší nás, že jej obsah môžeme opätovne priblížiť aj v Slovenskej archivistike.

Štruktúra ročenky sa nezmenila, a tak po úvodnom slove novej predsedníčky Českej archívnej spoločnosti Marie Ryantovej, nasledujú príspevky rubriky *Z činnosti České archívnej spoločnosti* (ďalej ČAS). Prvý je venovaný základným informáciám z 18. valného zhromaždenia ČAS, ktoré sa konalo 18. marca 2008 v kinosále Národného archívu v Prahe. Na zasadnutí odznela výročná správa spoločnosti za uplynulý rok 2007. Predniesol ju Jan Kahuda. V roku 2007 spoločnosť pokračovala (úspešne!) napríklad v edičnej činnosti. Okrem ročenky rozposielala internetový občasník NeČAS, zhromažďovala údaje pre encyklopédiu českých archívov, starala sa o svoju internetovú stránku (www.cesarch.cz). Od skupiny dobrovoľníkov, ktorí dlhé roky pod vedením Dr. Z. Šambergera pripravovali slovník archívnej terminológie, prevzali hotové podklady a zabezpečili ich prepis. Po redakčnej úprave spoločnosť zverejní slovník na internetovej stránke. (Veľmi inšpirujúce pre dokončenie slovníka slovenskej archívnej terminológie!) Na valnom zhromaždení ešte odznela tradične pokladničná správa, návrh rozpočtu, správa revíznej komisie i návrh plánu práce spoločnosti na rok 2008. S príspevkami o činnosti vystúpili zástupcovia regionálnych pobočiek a sekcií. Michal Wanner, v mene Václava Babičku, informoval o činnosti a aktivitách odboru archívnej správy a spisovej služby MV ČR. V rámci diskusie vystúpil J. Bernas s príspevkom o projekte Národného digitálneho archívu, L. Sulitková informovala o štúdiu archívnictva na FF UJEP v Ústí nad Labem, N. Macurová stručne zhrnula aktuálnu situáciu v Literárnom archíve Památníku národného písemníctví. Ďalej prítomní schválili a udelili čestné členstvo prof. Dr. Zdenke Hledíkovej, CSc. renomovanej historičke a riaditeľke Českého historického ústavu v Ríme, pri príležitosti jej významného životného jubilea. Ďalšia časť valného zhromaždenia bola venovaná voľbe nového výboru a revíznej komisie na obdobie rokov 2008–2011. Rubrika *Z činnosti ČAS* prináša ešte informáciu o 3-dňovej archívnej exkurzii do archívov juhovýchodnej Moravy (novostavba Moravského zemského archívu v Brne, Státní okresní archiv Vyškov, Hodonín a Uherské Hradiště), ktorá bola spojená s návštevou aj ďalších pamätihodností – zámok Milotice, veľkomoravské hradisko v Mikulčiciach, Letecké múzeum v Kunovciach. ČAS opätovne v spolupráci s odbornými vysokoškolskými pracoviskami vypísal pre školský rok 2008/2009 už po šiesty raz študentskú vedeckú súťaž v odbore archívnictvo o cenu prof. Dr. S. Duškovej. Ročenka uvádza podmienky účasti, približuje proces hodnotenia a ocenenia predložených prác. Ďalšie príspevky sú venované spomienkovému pietnemu aktu pri hrobe A. L. Krejčíka, archívára, historika a zakladateľa (a prvého riaditeľa) Československého štátného archívu zeméľského, pri príležitosti 50. výročia jeho úmrtia 4. 1. 2008 (J. Kahuda); exkurzii do Poslaneckej snemovne Parlamentu Českej republiky (M. Trávníčková) a tematickej výstave *Vznik republiky v dokumentech Archívu Poslanecké sněmovny*, ktorá mapovala najmä búrlivý rok 1918 a vznik Československej republiky (M. Sovák).

Rubrika *Zahraniční styky* prináša podrobné informácie o XII. archívnych dňoch v Skalici (K. Chobot), o stretnutí predstaviteľov archívnych spoločností krajín Višegrádskej štvorky v Ostrave (D. Doležal), o konferencii maďarských archívárov v Zalaegerszegu (M. Ryantová), o 16. saskom archívnom zjazde v Pirne (M. Myšička), o medzinárodnej konferencii v poľskej Bochni *Archiwa Europy Środkowej. Wspólne dziedzictwo wspólna przyszłość* (B. Brom), čo bolo vlastne

stretnutie archivárov krajín V4 (Českej republiky, Maďarska, Poľska a Slovenska), ako aj ďalších európskych krajín. Zaujímavé informácie prináša správa Marie Ryantovej o 78. nemeckom archívnom sneme v Erfurte, ktorého ústrednú myšlienku vyjadrovalo motto: *Zaistiť pre budúcnosť!* s podtitulom *Zachovanie analógových a digitálnych dokladov*. Hlavná časť rokovania prebiehala v sekciách, ktoré sa venovali preventívnemu a operatívne uchovávaniu archívnych dokumentov, uchovávaniu audio-video materiálov (najmä v archívoch rozhlasu a televízie), dlhodobej archivácii digitálnych dokumentov (a digitálnym archívom) a zvládaniu krízových situácií. Odznali najmä informácie a skúsenosti nemeckých a českých kolegov súvisiace so záplavami, ktoré postihli v minulých rokoch obidve krajiny. Časť rokovania bola vyhradená aj pracovnej skupine zaoberajúcej sa špecifickým typom písomností – novinami a ich zbierkam v rôznych inštitúciách. Tri zaujímavé príspevky boli prednesené v rámci odbornej skupiny vrchnostenských a rodinných archívov a archívov hospodárskych – Ulrike Gutzmannová z podnikového archívu firmy Volkswagen z Wolfsburgu hovorila o uchovávaní elektronických dokumentov a upozornila na problém rôznych formátov. S podobným príspevkom vystúpila aj Angela Ullmannová z archívu nemeckého Bundestagu, ktorá sa venovala webovej archivácii. Posledný príspevok Manuely Fellner-Feldhausovej z archívu firmy Krupp začal citátom: „Obrázky nie sú drahé a nechám ich z toho urobiť kvantum!“ a bol zameraný na prezentáciu projektu digitalizácie historických fotografií a ich uchovávaniu a reštaurovaniu. Príspevok vyvolal búrlivú diskusiu, kde sa rozoberali viaceré stratégie výberu fotografií pre digitalizáciu. Na rokovaní sa prezentovalo celkovo 22 firiem – napríklad genealogické programy predstavili firmy Ancestry a Family Search, retrokonverziu zase dve firmy z Berlína Editura a ArchivInForm.

Za zahraničnými aktivitami nasleduje ročné zhrnutie činnosti jednotlivých sekcií Českej archívnej spoločnosti – sekcie špecializovaných archívov pri ČAS (M. Bělíčková – J. Bílek), Ještědskej pobočky (P. Pilz), Tematickej študentskej sekcie České Budějovice (J. Cukr) a študentskej sekcie z Brna (M. Kotlíková).

Pre slovenských archivárov veľmi zaujímavé a najmä podnetné by mali byť informácie o aktivitách českých, moravských a sliezskych archívov na poli kultúrno-propagačnej práce, čo predstavuje ďalšia rubrika ročenky. Z nej ma zaujal príspevok z pera Jany Blažkovej o záverečnej prezentácii výsledkov výskumného projektu s názvom *Personální obsazení státní a politické správy v Říšské župě Sudety v letech 1938–1945. Biografická příručka*. Projekt sa realizoval v rokoch 2006–2008 s podporou Grantovej agentúry Českej republiky. Podporila ho aj Česká rada pre obeť nacizmu. Hlavným riešiteľom bol Štátny oblastný archív v Litoměřicích. Do projektu sa zapojili aj ďalšie archívy – oblastné archívy v Zámrsku a Plzni a Zemský archív v Opavě. Pracovný tím mal približne 30 členov a pracoval pod vedením PhDr. Stanislava Bimana. Okrem prameňov z českých archívov excerpovali aj pramene v Spolkovom archíve v Berlíne. Zo získaných kópií vytvorili zbierku a sprístupnili ju bádateľskej verejnosti. Výstupom projektu je elektronická biografická príručka. Úvod obsahuje tri kratšie štúdie o personálnej politike v Ríšskej župe Sudety, o výstavbe a štruktúre štátnej správy a o výstavbe a štruktúre NSDAP. Po nich nasleduje vlastný súpis doplnený obrazovou prílohou, zoznamom použitých prameňov a zoznamom skratiek. Kritériom výberu osôb bola riadiaca alebo vedúca úloha v straníckom alebo štátnom aparáte, v oblasti hospodárskej, kultúrnej a vedeckej. Príručka obsahuje 59 707 biografických záznamov, ktoré sú zoradené abecedne. K spusteniu

CD-ROM-u nepotrebuje užívateľ špeciálny softvér, spustí sa automaticky pomocou bežného internetového prehliadača. Projekt by mal ešte ďalej pokračovať.

Zaujímavé podujatia pripravil už tradične Štátny okresný archív Jeseník – historický seminár na tému *Osudové osmičky v dejinách Jesenicka 20. století* (28.–29. 10. 2008), knihu a výstavu o sochárovi J. Obethovi (K. Growka). Milú spomienkovú akciu pripravil aj jičínsky archív pri príležitosti uplynutia 100 rokov od postavenia židovskej synagógy v Novom Jičine, kde dnes sídli archív. Verejnosť mala možnosť pozrieť si budovu, vypočuť prednášku z dejín objektu a zapojiť sa do besedy s umelcom a posledným žijúcim členom kedysi početnej novojičínskej židovskej náboženskej obce Maxom Mannheimerom (K. Chobot).

V ročenke nájdú čitatelia aj rozhovor s dvoma novými riaditeľmi archívov – Danielom Doležalom (SOA Praha) a Petrom Hubkom (SOA Plzeň) a bohatý zoznam novovydaných publikácií českých archívov.

Zostavovatelia ročenky nezabudli ani na tradičnú Spoločenskú rubriku, kde zhromaždili údaje o narodených malých archivároch, pripomínajú životné jubileá svojich kolegov, ale prinášajú aj smutnejšie správy o úmrtiach.

Pri príležitosti 85. narodenín PhDr. Z. Šambergera, CSc., niekdajšieho tajomníka Štátnej archívnej komisie, vedeckého vedúceho Archívnej správy MV a emeritného riaditeľa ŠÚA v Prahe, pripravil Jan Kahuda bibliografiu jeho prác za posledných 10 rokov. Na spomienku v Archívnom časopise nadviazal Zdeněk Šamberger a spolu s Ivou Mackovou-Fundovou prinášajú výberovú bibliografiu zosnulého archivára a historika, emeritného riaditeľa SOA Litoměřice a kancelára tamojšieho biskupstva Jaroslava Macka.

Prílohu ročenky tvoria dodatky II k Biografickému slovníku archivářů českých zemí vydaného v roku 2000. Prvé dodatky boli publikované v ročenke v roku 2003.

Táto stručná anotácia ročenky nech slúži ako pozvánka na jej podrobnejšie preštudovanie. Aj toto číslo je veľmi pestré a bohaté na informácie. Každý si tam nájde niečo, čo ho upúta a zaujme. Príjemné čítanie!

Júlia Ragačová

BIBLIOGRAFICKÝ PREHĽAD ZAHRANIČNÝCH ARCHÍVNYCH PERIODÍK

THE AMERICAN ARCHIVIST. Published semi-annually by the Society of American Archivist. Fall/Winter 2008, Volume 71, No 2

Číslo 2: Mary Jo Pughová, *Perceptions and Perspectives: From the Basement to the Boardroom* (319–322). Úvodník hlavnej redaktorky časopisu *American Archivist*, v ktorom čitateľom predstavuje štúdie a články vybrané redakčnou radou časopisu do tohto čísla. – Elizabeth Yakel, Soo Young Rich, Beth St. Jean, Karen Markey, and Jihyun Kim, *Institutional Repositories and the Institutional Repository: College and University Archives and Special Collections in an Era of Change* (323–349). Štúdia informuje o archívnych aspektoch *Súpisu inštitucionálnych repozitórií v USA*, ktorý bol spracovaný roku 2006 a vyhodnocuje rozhovory s ich developermi u vybraných univerzít. Závety naznačujú, že archivári vo všeobecnosti zohrávajú pokojnú, ale neodmysliteľnú úlohu v inštitucionálnych repozitóriách a archívne a špeciálne zbierky materiálov tvoria ich najdôležitejšie pramene. Pojmom inštitucionálne repozitórium sa označuje súbor služieb, ktoré univerzity ponúkajú členom svojej komunity pri spravovaní a šírení digitálnych materiálov vytvorených inštitúciou a členmi jej komunity. – Robert L. Dorman, *The Creation and Destruction of the 1890 Federal Census* (350–383). Množstvo vyplnených formulárov obyvateľov žijúcich v rodinných domoch pri 11. sčítaní ľudu v roku 1890 bolo oproti predchádzajúcim cenzom zatiaľ najpočetnejšie a zároveň aj najexponovanejšie. Úradníci vyplnené formuláre nestačili skopírovať, alebo ich zviazať aj z dôvodu istého finančného konzervativizmu a z arogantného uspokojenia sa, že údaje z nich boli po prvýkrát spracované pomocou diernych štítkov. V tomto stave ich 10. januára 1921 zasiahol smutne známy požiar. Žiaľ, ani strata veľkého množstva vyplnených formulárov neurýchlila (ako sa vtedy predpokladalo) zriadenie Národného archívu. V každom prípade tento zhubný požiar a následné vyradenie zvyškov formulárov zanechali trvalú medzeru v historickom dedičstve USA. – Doris J. Malkmus, *Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?* (384–409). V 80. rokoch minulého storočia nastúpila éra dokumentárnej stratégie ako proaktívna spolupracujúca alternatíva pasívneho preberania akvizičných prírastkov do archívov. Do roku 1996 väčšina archívárov tento prístup odmietala ako nepraktický a stratégiu nikdy nehodnotila vo svetle výziev, ktoré priniesla digitalizácia. Článok analyzuje a označuje silné a slabé stránky piatich plne realizovaných projektov dokumentárnej stratégie, vrátane dvoch elektronických. Stanovuje tiež parametre, v rámci ktorých je možné dokumentárnu stratégiu zavádzať efektívne. – Francis X. Blouin, Jr., Elizabeth Yakel, and Leonard A. Coombs, *Vatican Archives: An Inventory and Guide to Historical Documents of the Holy See – A Ten-year Retrospective* (410–432). Autori pred 10 rokmi uverejnili výsledky svojej práce na zostavení komplexného súpisu archívnych fondov a zbierok Svätej stolice uložených predovšetkým vo vatikánskom Tajnom archíve. Prezentovaná štúdia reviduje uvedený súpis a rozširuje ho o doplnujúce údaje získané z ďalších vatikánskych archívov. Zároveň v tejto retrospektíve autori skúmajú otázky súvisiace s limitmi IT, ťažkosťami spojenými

s realizáciou takéhoto projektu a úlohou vedcov, ktorí sa podujali na spracovanie opisov fondov. – Steven Ricci, *Saving, Rebuilding, or Making: Archival (Re)Constructions in Moving Image Archives* (433–455). Autor článku skúma moderné prístupy k reštaurovaniu obrazových dokumentov. Konštatuje, že nové technológie reštaurovania nútia archívnu profesiu prehodnotiť tradičné metódy práce a jasne stanoviť nové teoretické konštrukty. Uvádza celý rad koncepčných problémov vrátane charakteristiky a statusu archívneho materiálu vyžadujúceho reštaurovanie, zámeru prinavrátiť obrazovým dokumentom ich pôvodný stav a rozdielom medzi objektovo – orientovanými a časovo – orientovanými poznávacími systémami. – Sonia Yaco, *It's Complicated: Barriers to EAD Implementation* (456–475). Jedenásť rokov od zavedenia EAD (elektronický opis archívnych dokumentov) sa stretávame s nadšenými, ale aj úplne odmietavými reakciami archivárov. Medzi týmito dvomi krajnosťami sú archivári, ktorí sa rozhodujú o zavedení EAD, narážajú pritom na určité bariéry. Autorka článku referuje o 16 takýchto prípadoch. Identifikuje prekážky spojené s realizáciou EAD, akou je napr. nedostatok odborníkov a rozpor medzi technológiami potrebnými na zavedenie EAD a skúsenosťami väčšiny archivárov. Prináša tiež riešenia a odporúčania súvisiace so zavádzaním EAD. – Xiaomu Zhou, *Student Archival Research Activity: An Exploratory Study* (476–498). Autorka článku venuje pozornosť archívnej smernici Bentleyho historickej knižnice pri Michiganskej univerzite a študentským archívnym výskumom v priebehu jedného semestra. Skúma úlohu triedneho inštruktora a kompetentného archivára pri usmerňovaní študentov smerom ku kritickému a kontextovému mysleniu pri práci s archívnymi dokumentmi v študovni. Článok sa venuje aj skúmaniu špecifických požiadaviek študentov na archívne prostredie, zručnosti, ktoré sa od nich vyžadujú a ich ohlasy na výskum archívnych dokumentov. – Wendy M. Duff and Joan M. Cherry, *Archival Orientation for Undergraduate Students: An Exploratory Study of Impact* (499–529). Článok referuje o výskumnej štúdii, ktorá zhodnotila účinok štyroch presne zameraných stretnutí, ktoré realizovali archivári v Knižnici rukopisov Yalovej univerzity s cieľom interaktívne získať údaje o rôznych formách využívania archívnych fondov. – *Perspective* (530–551) – *Book Reviews* (552–578) – *Society of American Archivists* (579–591) – *The American Archivist Editorial Policy* (592–594).

Peter Draškaba

ARCHIVNÍ ČASOPIS. Vydáva odbor archívnej správy Ministerstva vnútra ČR, Praha 2008, roč. 58, č. 1–4.

Číslo 1. Václav Babička, *Číslo jednací a spisová značka* (1–13). Článok je reakciou na početné dopyty úradov, ako sa majú vyrovnat' s dvoma rozdielnymi úpravami evidencie spisov, ktoré roku 2004 vyšli pod gesciou ministerstva vnútra. Riaditeľ Archívnej správy a spisovej služby približuje historický vývoj evidencie spisov došlých aj odoslaných a objasňuje rozdiel medzi evidenčným systémom po-

dľa čísla spisu a evidenčným systémom podľa spisovej značky. Jan Štěpán, *Vývoj správy písemností olomouckých biskupů v letech 1579–1651* (14–34). Autor štúdie približuje vývoj a činnosť biskupskej kancelárie, registratúry a správy písomností biskupstva, ako aj jeho archívu. Tomáš Parma je autorom posledného príspevku rubriky Články *Archivio Doria-Pamphilj v Římě, jeho vývoj a bohemikální materiál v něm obsažený* (35–42). Autor približuje obsah jednotlivých fondov a možnosti využitia tohto archívu, ktorý je stále rodinným majetkom a štúdiom jeho fondov preto dosť problematické. V nasledujúcej rubrike Správy (43–49) zaujme o. i. aj informácia o Medzinárodnej konferencii Stredoevropské kartouzy v rodině kartuziánské řehole, Kláštorisko a Spišská kapitula, 6.–9. 2007. Organizátormi tejto konferencie boli docenti M. Slivka (FFUK v Bratislave) a M. Homza (Poľsko) podieľajúci sa so svojimi študentmi na obnove kartuziánskeho kláštora, ktorý stál na týchto miestach. Konferencia nadviazala na výskum kartuziánov, ktorý v západnej Európe prebieha už niekoľko desaťročí. Osobné správy (49–53); Literatúra (54–73), kde sú anotované predovšetkým české archívne zborníky. Rubrika obsahuje tiež pozitívnu recenziu Zborníka Pečate a ich používatelia (vydal odbor archívov a registratúr MV SR roku 2007) z rovnomenného sympózia konaného v septembri 2006 v Martine, ktorej autorkou je Ludmila Sulítková (65–67). Číslo uzatvárajú Časopisy a publikácie došlé odboru archívnej správy a spisovej služby v štvrtom štvrtroku 2007.

Číslo 2. Jiří Topinka a kol. *Príspevek k pořádání školských fondů* (81–116). Prvá časť príspevku, ktorej autorom je J. Topinka, prináša náčrt organizačného vývoja niektorých vybraných typov škôl. Druhá, ktorej spoluautormi sú stredočeskí archivári, je venovaná samotnému spracúvaniu fondov a ich inventarizácii. Keďže tento príspevok zahŕňa aj vývoj školstva za prvej ČSR a tiež obdobie rokov 1945–1990, určite zaujme aj našich archivárov. Marie Vachková *Německé jazykové slovníky v rukou začínajících historiků, archivářů a pracovníků příbuzných oborů* (117–128). Autorka približuje jazykový slovník nie ako príručku pre prekladateľov, jazykovedcov či editora, ale ako svedka kultúrnohistorického kontextu doby svojho vzniku, hodnotových predstavách a aktuálnych politicko-sociálnych faktoroch. Približuje najvýznamnejšie nemecké slovníky vydané už od konca 18. storočia, radí, ako čítať v týchto slovníkoch. Na záver pripája výberovú bibliografiu aj s prípadnými internetovými adresami, na ktorých si záujemca tieto slovníky môže nájsť. Rubriku Správy (129–164) otvára článok Michala Wannerera venovaný najzaujímavejším príspevkom, ktoré odzneli na zasadnutiach Fóra DLM o elektronických dokumentoch v novembri 2007 v Lisabone a v apríli 2008 v Ľublani. Tak ako obe zasadnutia, aj príspevok autora venuje najväčšiu pozornosť vývoju štandardu MoReq2 pre elektronickú spisovú službu. Nasledujúca správa Jaroslavy Klímovej *Archiv Čechů a Slováků v zahraničí (Chicago)* približuje archív uchovávajúcí materiály vzniknuté z činnosti Čechov a Slovákov v zahraničí. Vznikol v 70. rokoch minulého storočia a sídli v knižnici chicagskej univerzity. *Osobní správy (165–170), Zahraničné cesty v roku 2007 (171–177), Literatúra (178–182).*

Číslo 3. Toto číslo nemá rubriku Články a rubrika Správy (185–237) začína podrobnou správou zo študijných ciest O. Maceka, M. Kunta a M. Wannerera *Archivace digitálních dokumentů a zpřístupňování archiválií v archivech Austrálie a Singapuru*. Dôvodom tejto cesty, zameranej na návštevu Štátneho archívu štátu Nový Južný Wales v Sydney, Štátneho archívu štátu Victoria v Melbourne a Národného archívu v Singapure, ako uvádzajú autori, je skutočnosť, že austrálske archívy majú najdlh-

šiu skúsenosť s uchovávaním dokumentov v digitálnej podobe a sú konzultantmi programových a metodických dokumentov UNESCO aj Medzinárodnej archívnej rady v danej oblasti. Z ich poznatkov vychádza prevažná väčšina krajín zavádzajúcich elektronické úradovanie (e-government). Poznatky získané v týchto archívoch využijú českí archivári tak pri budovaní Národného digitálneho archívu v Prahe, ako aj pri dlhodobom uchovávaní dokumentov v digitálnej podobe. Účastníci tejto cesty zároveň priblížili hostujúcim archívom české archívnictvo prezentáciou stratégií dlhodobého uchovávaní dokumentov v digitálnej podobe a projektu Národného digitálneho archívu v Českej republike, a tiež doručenými odbornými publikáciami. *Diskusia* (238–244), Rubrika *Osobné správy* (245–256) uvádza o. i. aj stručnú správu o udelení čestnej medaily „Za zásluhy o české archívnictví“ za rok 2008 ministrom vnútra Ivanom Langrom osobnostiam, medzi ktorými sú aj slovenskí archivári – PhDr. Peter Draškaba, emeritný riaditeľ Slovenského národného archívu, za celoživotnú spoluprácu s českým archívnictvom; PhDr. Peter Kartous, CSc., emeritný riaditeľ odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, za celoživotnú spoluprácu s českým archívnictvom a PhDr. Veronika Nováková, emeritná predsedkyňa Spoločnosti slovenských archivárov, za dlhodobú spoluprácu s Českou archívnu spoločnosťou. *Literatúra* (257–269).

Číslo 4. Rubriku Články reprezentuje jediný krátky príspevok *Význam vedení lesnických pamětních knih* od Libuši Jaklovej (281–286). V rubrike *Správy zaujme informácia Marie Mackovej První absolventi oboru Spisová a archivní služba*. Ide o absolventov bakalárskeho študijného odboru na Katedre historických vied Filozofickej fakulty Univerzity Pardubice z mája roku 2008. Tento odbor je koncipovaný tak, aby sa jeho absolventi dokázali pohybovať nielen medzi najnovšími archívnymi dokumentmi v archívoch, ale tiež v stále sa rozvíjajúcej spisovej službe tak verejnoprávnych, ako aj súkromnoprávnych pôvodcov. Zameranie na najnovšie dokumenty, resp. na predchádzajúcu fázu – vznik a uloženie spisov u pôvodcu, nevyklučuje zo študijného programu klasické pomocné vedy, starostlivosť o staršie archívne dokumenty, štúdium histórie vrátane patričného dôrazu kladeného na dejiny správy. Napriek solídnemu záujmu o toto bakalárske štúdium je však ešte predčasné hovoriť o uplatnení jeho absolventov v praxi, keďže ich drvivá väčšina sa pokúša o magisterský stupeň štúdiá. *Osobné správy* (315–332), *Literatúra* (333–371).

Júlia Hautová

LA GAZETTE DES ARCHIVES, revue de l'Association des Archivistes Français. Paris 2008. No 209–211.

Číslo 209–210. Časopis obsahuje dokumenty z každoročných stretnutí sekcie departementálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivárov z roku 2008. Obsahom stretnutia bola problematika preventívneho konzervovania. Téma bola rozdelená do troch častí: 1. Budovy. 2. Dokumenty a 3. Plány prevencie kríz a plány

zásahu a naliehavosti. Prílohou je 39 strán obsahujúcich ilustrácie archívnych budov, vnútorných priestorov, diagramov a i.

Geneviève Étienne, *Discours d'ouverture* (5–8). Úvodný prejav, v ktorom generálna inšpektorka archívov Francúzska zdôrazňuje význam témy ako základnej pre archívy v súčasnej konkrétnej a každodennej realite archívnej profesie. Vyzdvihuje význam archívnych budov pre ochranu dokumentov. Poukazuje na niekoľko aspektov vývoja najmä v oblasti architektonickej, poskytovaní služieb bádateľom novými modernými prostriedkami, najmä internetu, ako aj vývoja v oblasti medziarchívov. – Martial Gabillard, *Discours d'ouverture* (9–12). Autor, generálny radca kantónu Rennes-Nord, predkladá niektoré svoje názory nearchivára. Vyjadruje radosť, že stretnutie sa uskutočňuje v novej účelovej budove archívu departementu Ille-et-Vilaine. Jeho názory sa týkajú troch okruhov: poslanie archívov, dispozícia verejnosti a využívanie archívov. – Brigitte Pipon, *Discours d'ouverture* (12–15). Prezidentka sekcie departementálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivarov v stručnom príhovore pripomína, že dnešné stretnutie je siedmym stretnutím. Uvádza témy a miesta konania predchádzajúcich stretnutí od ich počiatkov v roku 2000. Ďakuje členom pracovnej skupiny, ktorá stretnutie pripravila a oboznamuje s témou stretnutia. – France Saie-Belaisch, *Panorama sur les bâtiments: historique récent, tendances actuelles, aménagement des espaces intérieurs* (19–23). Predstavuje najnovšie tendencie pri budovaní archívnych budov ako prvých prostriedkov preventívneho konzervovania. Venuje pozornosť klimatologickým podmienkam v archívoch. Uvádza viacero príkladov úpravy rôznych budov pre potreby archívov a dotýka sa aj niekoľkých detailov zariadenia interiérov. – Isabelle Neuschwander, *Les caractéristiques innovantes du bâtiments des Archives nationales de Pierrefitte-sur-Seine* (25–31). Riaditeľka Národného archívu oboznamuje s plánmi postavenia ďalšej budovy Národného archívu pre dokumenty po roku 1790. Rozhodla o tom francúzska vláda 9. marca 2004. Budova postavená s využitím najmodernejších poznatkov pri stavbe, ale aj celého zariadenia, bude patriť k najpôsobivejším nielen vo Francúzsku, ale aj v Európe. Otvorenie pre bádateľov sa predpokladá v roku 2012. – Nadine Nouayroux, *Bâtiment neuf et gestion de sinistre: l'expérience des Archives départementales de la Réunion* (33). Stručne informuje o negatívnych skúsenostiach v archíve zámorského departementu Reunion v tropickom podnebí. – Débats (35–43). Diskusia k predneseným referátom. Odznelo 17 príspevkov. – Pascale Verdier, *La surveillance du climat dans les magasins d'archives: l'expérience des Archives départementales du Bas-Rhin* (45–57). Podrobne poukazuje na skúsenosti s klimatizáciou v archívnych depotoch novej archívnej budovy departementálneho archívu Bas-Rhin. Klimatizácia má aj svoje negatívne stránky a je potrebné jej venovať náležitú pozornosť od samého počiatku. – Pierre Diaz-Pédregal, *Un consultant, pour quoi faire?* (59–65). Poukazuje na význam externého poradcu pri vypracúvaní projektu preventívneho konzervovania pre novú archívnu budovu. – Débats (67–71). Obsahuje 9 diskusných príspevkov k predneseným referátom. – Hélène de Tournonet, *L'actualité en matière de conditionnement et un nouveau métier: „chargé de conservation préventive“ au sein d'un service départemental d'archives* (75–85). – V archíve departementu Oise zriadili novú funkciu – pracovníka povereného starostlivosťou o preventívne konzervovanie. Autorka vysvetľuje dôvody, ktoré viedli k jej zriadeniu a oboznamuje s náplňou práce pracovníka. V rámci archívu má dvojakú úlohu experta a koordinátora. – Michel Ma-

réchal et son équipe, *La conservation préventive aux Archives d'Ille-et-Vilaine: 15 ans de pratique* (87–93). – Informuje o skúsenostiach v oblasti preventívneho konzervovania získaných za 15 rokov v departementálnom archíve Ille-et-Vilaine. – *Débats* (95–99). V diskusii k predneseným referátom odznelo 8 diskusných príspevkov. – Elisabeth Gautier-Desvauz, *Des cartes, plans et maquettes aux supports électronique: la conservation des supports spécifiques aux Archives des Yvelines* (101–114). V departementálnom archíve Ivelines sa nachádzajú početne mapy, plány a makety s počiatkami z 17. a 18. storočia. Autorka informuje o spôsobe ich náročného konzervovania, pretože sa musí prihliadnuť na ich veľké rozmery, krehkosť, rôznorodosť a na ťažkosti s ich manipuláciou. Všíma si aj elektronické nosiče. – Marie-Claude Delmas, *L'expérience des Archives nationales dans le cadre de recensement* (115–125). Kým v departementálnych archívoch sa inventarizácia vykonáva často, napr. pri zmene riaditeľa archívu, pre národný archív neexistuje nariadenie, ktoré by ju predpisovalo. V súvislosti s presťahovaním do novej budovy v Pierrefitte-sur-Seine sa preukázala potreba vykonať generálnu inventarizáciu. Autorka poukazuje na príčiny, ktoré k nej viedli, jej realizáciu a organizáciu práce. – Jérôme Blachon, *Les gestes de la conservation préventive* (127–134). – Pozoruhodný článok, v ktorom sa autor zapodieva problémom predchádzaniu poškodzovania dokumentov. Ochrana dokumentov nespočíva len na archivároch, ale aj na používateľoch. Musia preto zachovávať určité predpisy. V článku sa názorne poukazuje na rozličné spôsoby, doložené aj ilustráciami, ktoré archívy používajú na zainteresovanie používateľov pre ochranu dokumentov. – *Débats* (135–141). V diskusii odznelo 12 príspevkov. – Marie-Dominique Parchas, *Comment se former à la gestion des risques?* (145–164). Všíma si podrobne dôležitú otázku gescie krízových situácií. Podáva definície gescie kríz, ktorá má za cieľ ich identifikovať, zhodnotiť, určiť ich dopad a použiť prostriedky na ich predchádzanie a zníženie ich dopadu. Nastoľuje otázku, prečo inštitúcie zanedbávajú tento problém a len málo z nich uplatňuje globálnu politiku riešenia krízových situácií. Zdôrazňuje význam prípravy na riešenie, akými spôsobmi, koho informovať a kde. – Jean-Pascal Foucher, *La mise en place d'un plan d'urgence aux Archives départementales de l'Orne* (165–179). Oboznamuje so skúsenosťami pri vypracúvaní plánu riešenia krízových situácií v departementálnom archíve Orne. Uvádza dôvody vedúce k jeho vypracovaniu, štruktúru plánu, obsah, súčasný stav spracúvania, ťažkosti, ktoré sa vyskytli a zdôrazňuje jeho význam pre preventívne konzervovanie. – Isabelle Rambaud, *L'exemple de la Seine-et-Marne: Archives départementales et musée* (181–189). Predkladá príklad spolupráce archívu a múzea departementu Seine-et-Marne v oblasti plánu prevencie krízových situácií. Poukazuje na spoločné princípy oboch inštitúcií a na oblasti, v ktorých môžu účinne spolupracovať. – Hélène Girard, *Les résultats de l'enquête parue dans La Gazette des communes sur la gestion du risque dans le secteur du patrimoine* (191–197). Autorka uskutočnila pre La Gazette des communes výskum stavu riešenia kríz v inštitúciách kultúrneho dedičstva. Výskum sa uskutočnil vo forme rozhovorov so zodpovednými pracovníkmi z rôznych inštitúcií tejto oblasti: archívov, múzeí, knižníc, historických pamätníkov atď., ako aj s odborníkmi na preventívne konzervovanie a s hasičmi. Uvádza základné body metódy, ktorú použila, hlavné ťažkosti, ktoré sa vyskytli a niekoľko svojich poznámok a dojmov. – *Débats* (199–204). K téme sa vyjadrilo 10 účastníkov. – Chistine Martinez, *Conclusion* (205–206). Hodnotí priebeh stretnutia, ktoré malo bohatý a vý-

znamný obsah tak v prednáškach, ako aj v diskusiách. Zvlášť chce vyzdvihnúť štyri oblasti, ktoré vyplynuli z prednášok a diskusií a zasluhujú si pozornosť.

Číslo 211. Obsahom tohto čísla časopisu sú príspevky zo sympózia sekcie komunálnych a interkomunálnych archívov Spoločnosti francúzskych archivarov na tému *Orálne archívy: bilancia, výzvy a perspektívy*.

Philippe Jourtaud, *La collecte des témoignages oraux: retour sur quarante ans de pratique en France* (7–19). Zapodieva sa podrobne 40-ročnou existenciou orálnej histórie vo Francúzsku. Pre lepšie zhodnotenie situácie predkladá pohľad na postavenie orálnej histórie vo svete, od jej počiatkov v tridsiatych rokoch minulého storočia až po jej rozmach. Všima si spoločné znaky i odlišnosti pri jej využívaní. – *Débats* (21–29). K prednesenej prednáške odznelo 12 diskusných príspevkov. – Nathalie Mallet-Poujol, *La collecte de témoignage oraux à l'épreuve du droit pénal spécial de la presse* (33–55). Rozsiahly príspevok, v ktorom autorka zameriava pozornosť na trestnú zodpovednosť za pravdivosť údajov orálnej histórie. Komplexne analyzuje trestnú zodpovednosť podľa francúzskeho práva, najmä tlačového trestného zákona. Upozorňuje na skutočnosť, že dôsledky práva sa môžu týkať troch osôb: svedka – ktorým je osoba poskytujúca pamäť; historik – ktorý zhromažďuje a potom využíva svedectvo a vydavateľ – ktorý publikuje výsledok týchto svedectiev na nosičoch tradičných, audiovizuálnych i elektronických. Rozoberá postavenie týchto osôb a objasňuje ich situáciu príkladmi viacerých súdnych rozhodnutí. – Laurence Perperot, Carole Renard, *L'élaboration d'une convention-type national en matière d'archives orales: bilan d'étape* (57–63). V roku 2005 v departementálnom archíve Maine-et-Loire sa uskutočnila porada o orálnej histórii. Z jej podnetu vznikla pracovná skupina zaoberajúca sa právnymi otázkami. V roku 2007 táto skupina vypracovala štúdiu. Autori bilancujú etapu prác a predkladajú návrh zmluvy medzi svedkom a archívom s komentárom k jednotlivým bodom zmluvy. – *Débats* (65–71). Účastníci predniesli k téme 18 diskusných príspevkov. – Michel Courty, *Les bonnes pratiques de l'enregistrement* (73–79). Venuje pozornosť zaznamenaniu rozhovorov v rámci orálnej histórie. Predkladá a hodnotí viaceré technické prostriedky. Christine Mathieu, *Comment conserver les archives orales, théories et pratiques* (81–89). Zaoberá sa spôsobmi konzervovania rozličných nosičov záznamov. Na úvod sa venuje preventívnemu konzervovaniu nosičov, potom ich spracovaniu a napokon konzervovaniu elektronických nosičov. – *Débats* (91–92). V diskusii odznelo 9 príspevkov. – Amable Sablon du Corail, *De la diversité à l'unité: vers une culture interarmées et interministérielle* (95–106). V roku 2005 sa zlúčili historické služby troch vojenských zložiek: pozemskej a vzdušnej armády, námorníctva a žandárstva do jednotnej Historickej služby Obrany. Všetky zložky mali za sebou aktívnu činnosť aj v oblasti orálnej histórie. Príspevok prináša pohľad na históriu zložiek, dosiahnuté výsledky, rozdielne i spoločné črty, ako aj činnosť zjednotenej služby. – Jean-Luc Michaud, *Politiques publiques mémorielles au service des territoires urbains: l'exemple du programme intercommunal „Terrains cultivés“ du Pays de Montbéliard* (107–121). V regióne severného Francúzska Montbéliard vznikol projekt „Terrains cultivés“ (Kultivovaný terén), ktorého cieľom je nadviazať spoluprácu kultúrnych inštitúcií miest a obcí regiónu. Autor najprv stručne informuje o histórii a stave kultúry v regióne, potom objasňuje podstatu projektu. Príkladá stručnú bibliografiu. – Fabienne Zonzon, *La place de l'oral dans les archives de la France d'Outre mer: l'exemple de la Martinique* (123–132). Vo francúzskych zá-

morských územiach Antily a Guayana existujú hlboké tradície hovoreného slova. Príspevok poukazuje na príčiny tejto skutočnosti, ktoré majú historické dôvody, pretože jazyk kreolov sa používa hlavne v ústnom styku. Z tohto dôvodu má veľký význam orálna história. Príspevok stručne približuje historické základy ústneho odovzdávania tradícií, predstavuje departementálny archív Martinique a uvádza skúsenosti s využívaním orálnej histórie. Uvedená je tiež stručná bibliografia. – *Débats* (133–139). K prednáškam odznelo 22 diskusných príspevkov. – *Table ronde: Enjeu de la collecte et pratiques institutionnelles* (141–161). Uvádzajú sa stručné príspevky, ktoré odzneli v rámci Table ronde na tému *Výzva zberu a inštitucionálna prax*. Predniesli ich Claude Madox (141–143), Corinne Porte (144), Marie-Noëlle Polino (145–147), Jean-Philippe Legois (148). Rozsiahlejší príspevok ako prílohu uvádza Marie-Noëlle Polino (149–161) o pôsobení Asociácie francúzskych železníc pre históriu (AHICF – Association pour l’histoire des chemins de fer de France) a o programe zhromažďovania údajov orálnej histórie, skúsenostiach a perspektívach. – *Débats* (163–165) V rámci diskusie k téme Table ronde odznelo 8 diskusných príspevkov. – Christian Hottin, *Archives (orales) et ethnologie: une relation particulière?* (169–179). Autor sa podrobne zapodieva vzťahom medzi etnológiou a archívmi. Obe využívajú orálne dokumenty, no je medzi nimi rozdiel, ktorý spočíva v odlišnosti hľadísk etnológie a archivárov na zvukové dokumenty. – Corrine Cassé, Véronique Ginouvès, *Quand l’ethnologue crée une source pour la mettre à disposition du public dans une phonothèque de recherche: l’exemple de la constitution d’un fonds sur la mémoire arménienne* (181–192). Oboznamujú so svojimi skúsenosťami s projektom *Ústna pamäť Arménov v Marseille a departemente Bouches-du-Rhône*, ktorého cieľom bolo zaznamenať rozhovory s potomkami Arménov žijúcimi v 18 obciach regiónu od roku 1920. V závere vyhlasujú, že zvukové archívy sa z viacerých príčin málo vnímajú v disciplínach humánnych a sociálnych vied. Projekt poukazuje na nedostatky v tejto oblasti a uvádza 8 druhov nedostatkov. V závere je uvedená výberová bibliografia o zvukových archívoch. – Léla Bencharif, *Mémoires sociales, mémoires d’immigration: entre mémoires partagées et mémoires contrariées* (193–202). Autorka predkladá úvahu o probléme pamäti, predovšetkým sociálnej, a pamäti emigrácie, ktoré sa v posledných rokoch značne rozvíjajú. Zvýšený záujem vzbudzuje sociálna pamäť emigrácie, ktorá častoodnekuje vášnivé a kontrastné reakcie. Snaží sa objasniť príčiny týchto skutočností, analyzuje jednotlivé druhy pamäti a poukazuje na dôležitosť pochopenia sociálnej pamäti pre spoločnosť. – Frédérique Jacquet, *Une collecte particulière d’archives orales: le projet Douce banlieue*. (203–207). Oboznamuje s projektom, ktorého cieľom bolo priblížiť históriu a súčasnosť parížskeho predmestia Sever vo forme orálnych dokumentov a fotografií. – *Débats* (209–213). K téme odznelo 10 diskusných príspevkov. – *Table ronde: Mémoire de militants, mémoire de combattants, mémoire des conflits: la place des sources orales dans l’écriture de l’histoire contemporaine* (217–228). Na tému Table ronde o pamäti politických pracovníkov, bojovníkov, konfliktov pamäti a mieste orálnych archívov v súčasnej histórii, predniesli krátke príspevky Bernard Salques (217), Michael Martin (218), Pascal Plas (219) a Jean-Michel Steiner (220). V prílohe Bernard Salques uvádza príspevok o nesúlade písomných a ústnych prameňov pre dejiny komunizmu. – *Débats* (229–236). V diskusii k téme Table ronde odznelo 10 príspevkov. – Laurence Perry, *Conclusion* (237–238). Prezidentka sekcie komunálnych a interkomunálnych

nych archívov Spoločnosti francúzskych archivárov krátko zhrňuje závery sympózia. Sympóziu ukázalo oneskorenie Francúzska v oblasti orálnej histórie. Ukázalo tiež, že tieto archívy sú nevyhnutným doplňujúcim prameňom, a že majú pred sebou sľubnú budúcnosť.

František Paľko

JOURNAL OF THE SOCIETY OF ARCHIVISTS. Published in association with the Society of Archivists, United Kingdom, Volume 29, No 1, April 2008

Číslo 1: Victor Gray, „*Who's that Knocking on Our Door? Archives, Outreach and Community* (1–8). Text príhovoru nového prezidenta Spoločnosti archivárov, s ktorým vystúpil na výročnej konferencii spoločnosti konanej 29. augusta 2007 v Belfaste. – Eric Ketelaar, *Archives as Spaces of Memory* (9–27). Rozšírená verzia vystúpenia zástupcu Medzinárodnej rady archívov na výročnej konferencii Spoločnosti archivárov v Belfaste. S pôvodnou verziou referátu vystúpil autor na výskumnom fóre v Melbourne v roku 2005. – Julie McLeod, *Records Management Research – Perspectives and Directions* (29–40). Odborníci na správu registratúry zabezpečujú správu záznamov, ktoré sú často jediným prameňom výskumu. Aký je však výskum profesie správcu registratúry? Článok sa usiluje podrobnejšie skúmať rôzne pohľady na túto profesiu a vytýčiť budúce smerovanie výskumu v oblasti správy registratúr položením viacerých otázok, ako napr.: Čo rozumieme pod výskumom tejto profesie? Prečo by sme mali viesť výskum v takom profesionálnom odbore, akým je správa registratúr? Aké sú výhody správy registratúr a kto z nich ťaží? Aký výskum by sa mal robiť a hlavne, čo od výskumu očakávame? – Rebecca Jefferson & Ngiao Vince-Dewerse, *When Curator and Conservator Meet: Some Issues Arising from the Preservation and Conservation of the Jacques Mosseri Genizah Collection at Cambridge University Library* (41–56). Podľa židovských zvyklostí sa poškodené kópie Biblie museli odložiť a neskôr zakopať, aby k zničeniu napísaného mena Boh došlo prirodzeným spôsobom. Miesto „pochovania“ sa v hebrejčine volalo *geniza*. Zo všetkých starých káhirských synagóg zostalo z neznámych dôvodov nepochovaných 7 000 fragmentov z Biblie v synagóge Ben Ezra a neskôr ich získala knižnica Cambridžskej univerzity tzv. Mosseriho zbierkou. Autor článku, kurátor Mosseriho zbierky, nás v krátkosti oboznamuje s históriou zbierky a projektom konzervovania, digitalizácie a katalogizácie fragmentov. – Natalie Ceeney, *The Role of a 21st-century National Archive – The Relevance of the Jenkinsonian Tradition, and a Redefinition for the Information Society* (57–71). Ak chceme reagovať na výzvy digitálnej spoločnosti, musíme zmeniť naše spôsoby uvažovania o archívoch a naše modely ich riadenia. Národný archív reaguje na tieto výzvy zmenami v prístupoch, ktoré sprevádzajú túto reakciu. Zároveň dospel k názoru, že Jenkinsonove riešenia sú pre digitálnu spoločnosť, ktorá sama prechádza neustálymi zmenami nevhodné. – Margaret D. Turner, *Educational Programmes in Archives and*

Records Management in the UK and Ireland: An Overview, 1995–2007 (73–82). Článok skúma zmeny a vývoj, ktoré v rokoch 1995–2007 nastali v študijných programoch archívnickva a spisového manažmentu. Akreditačná komisia Spoločnosti archívárov posúdila všetky takéto programy vo Veľkej Británii a Írsku na päťročnej báze a ohodnotila ich podľa vopred dohodnutých kritérií, ktoré sa týkajú spôsobilosti na výkon profesie. Článok načrtáva proces hodnotenia programov, ilustruje zmeny, ktoré nastali za dvanásťročné obdobie. – Ieuan Hopkins, *Places From Which to Speak* (83–109). Štúdia venuje pozornosť ambivalentnému pôvodu vzťahov medzi neoficiálnymi archívnymi organizáciami reprezentovanými diasporálnymi komunitami a väčšinovými oficiálnymi archívnymi inštitúciami s profesionálnym zameraním a s rastúcim dôrazom na programy „začleňovania“. Autor skúma dôvody tohto ambivalentného pomeru k „začleňovaniu“ a ich korene vidí v pociťovanej neexistencii, resp. nesprávnom chápaní diasporálnych komunit oficiálnymi organizáciami kultúrneho dedičstva. Z ich strany sú to prejavy rezistencie voči asimilácii a obavy z využívania archívov na tieto účely. – *Obituaries* (111–122) – *Reviews* (123–135) – *Notices of new publications received* (137–140).

Peter Draškaba

LEVÉLTÁRI SZEMLE. A Magyar Levéltárosok Egyesülete a Magyar Országos Levéltár és az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa negyedéves folyóirata. LVIII. évfolyam 2008/1.–2. szám.

Číslo 1: Nagy Ferenc, *20. századi magyar vonatkozású diplomáciai iratok a Francia Nemzeti Levéltárban (1919–1930)* (4–6). Informácia zo štipendijného pobytu vo Francúzskom národnom archíve. Predmetom výskumu v zbierkach Francúzskej reparačnej komisie bolo vyhotovenie súpisu dokumentov k dejinám Maďarska v rokoch 1919–1930 – napr. mimoriadne výdavky spojené s oslobodzovaním územia bývalej rakúsko-uhorskej monarchie (1919), prijatie Maďarska do Spoločnosti národov (1922), ročné splácanie reparácií Maďarskom (1922–1930) a pod. – Dóka Klára, *Céhiratok Kassa város levéltárában* (7–17). Správa o súpise cechových písomností nachádzajúcich sa v Archíve mesta Košíc a v zbierkach Východoslovenského múzea. Vytvorenie databázy cechových písomností a predmetov remeselnej výroby uložených v múzeách a archívoch bývalého Uhorska je časťou projektu vypracovaného Pracovnou skupinou historických remesiel pri výbore Veszprémskej akadémie. Kataster, v závislosti od výšky finančnej podpory, doplnia digitalizovanými zábermi najdôležitejších prameňov k dejinám cechov a celú databázu, s podporou vyhľadávacieho programu, sprístupnia aj na internete. – Jakab Réka, Márkusné Vörös Hajnalka, *Az Esterházy-család cseszneki ágának iratai a Szlovák Nemzeti Levéltárban* (18–26). Na jeseň r. 2007 poskytlo Archívne kolégium pri Národnom kultúrnom fonde pracovníkom Archívu župy Veszprém (AŽV) štipendium na súpis prameňov k dejinám župy v 17.–18. st. vo fondoch SNA. Pracovníci využili pobyt na súpis dokumentov cseszneckej vetvy rodu Esterházyovcov. Písomnosti tejto vet-

vy boli totiž po ústupe frontu v r. 1945 a udalost'ami v r. 1956 takmer úplne zničené. Zachránené fragmenty sú uložené v AŽV a v zbierkach Regionálneho a kaštieľneho múzea Károlya Esterházyho v Pápe. – Szirácsik Éva, *Nógrád vármegyében birtokos családok iratai Besztercebányán* (27–33). Autorka na základe štúdia písomnosti panstiev významných rodov Novohradskej župy (Koháry-Coburg, Berchtold, Török, Radványi, Sakal, Szontágh, Ostrolúcky v Ostrej Lúke) uložených v Štátnom archíve v Banskej Bystrici (ŠABB) a v ŠABB, pobočka Lučenec dáva nahliadnúť do majetkových pomerov, spoločenského postavenia a genealógie týchto rodov. – Csörtán Ferenc, *A bukaresti magyarok a két világháború között az emlékiratok és a visszaemlékezések tükrében* (34–40). Denníkmi a orálnou históriou načrtnutý pohľad do života 100- až 150-tisícovej maďarskej menšiny v medzivojnovovej Bukurešti. – Henszel Ágota, *Szatmár vármegye levéltára 1402–1919. Egy kétnyelvű levéltári segédlet megszületéséről* (41–44). Popis prác na príprave a vydaní spoločnej maďarsko-rumunskej archívnej pomôcky „Archív Satmárskej župy 1402–1919“. Na základe dohody si po rozpade Rakúsko-Uhorska archívne dokumenty dovtedy jednotnej župy rozdelili Maďarsko a Rumunsko. Jedna zo zmluvných strán uložila písomnosti (asi 150 bm) v Mátészalke, neskôr v novozriadenom Archíve župy Szabolcs-Szatmár v Nyíregyháze, druhá strana uložila písomnosti (asi 200 bm) v Carei, neskôr v Štátnom archíve v Cluj Napoce. – Bősze Sándor, *Horvátországi Hungaricakutató* (45–52). Prehľad o spolupráci medzi archívmi v Maďarsku a Chorvátsku a súpisne hungarik v chorvátskych archívoch v období r. 1960–2007. Po r. 2000 poskytujú maďarskí archivári aj odbornú pomoc pri spracovaní dokumentov súvisiacich s dejinami Uhorska, uloženými vo fondoch chorvátskych archívov – napr. pracovníci Archívu župy Somogy spracovali fond Uhorského kráľovského námorného úradu a Uhorskej kráľovskej námornej akadémii v Oblastnom archíve v Rijeke. Župný archív vydá v r. 2008 súpis spracovaných dokumentov v maďarskom a chorvátskom jazyku. – Molnár László, Sipos András, *A levéltáros egyesületek első nemzetközi konferenciája*. Madrid, 2007. október 18.–20. (53–57). Informácia z 1. medzinárodnej konferencie Sekcie odbornej správy záznamov a archívov pri Medzinárodnej rade archívov ICA/SPA na tému *Archívne spoločnosti: výzvy a možnosti*. – Kovács Eleonóra, Oláh Tamás, *Beszámoló az Őszi Levéltári Iskola (Autumn Archival School) programjáról*. Trieszt, ITCP-Grignano, 2007. október 15–25. (58–61). Správa o priebehu postgraduálneho kurzu „Jesenná archívna škola“ usporiadaného Medzinárodným inštitútom pre archívne vedy v dňoch 15.–25. 10. 2007 v Terste. Tematicky boli prednášky zamerané na 4 okruhy: úloha a povolanie archivára; zmeny právnych noriem vo vzťahu k moderným technológiám; medzinárodné normy ovplyvňujúce prácu v archívoch a elektronická správa záznamov. – Szende László, *Informatika és internet a levéltárban. Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciája*, Budapest, 2007. november 15. (62–64). Dňa 15. novembra 2007 zorganizovala Spoločnosť mladých archivárov v zasadacej sieni MOL-u konferenciu o úlohe informatiky a internetu v archíve. – Lakos János, *Jelentés a levéltári szakfelügyelet 2007. évi működéséről és ellenőrzési tapasztalatairól* (65–75). Správa odbornej archívnej komisie pri Ministerstve školstva a kultúry (MŠK) v Budapešti o kontrole činnosti verejných, verejných súkromných, vysokoškolských a univerzitných archívov za r. 2007. Pri kontrole sa komisia zamerala najmä na tento okruh problémov: 1. archívne depozitáre; 2. personálne obsadenie archívov; 3. vyraďovanie registratúrnych záznamov. – Gecsényi Lajos, *Beszámoló az Oktatási és*

Kulturális Minisztérium Levéltári Kollégiuma 2007. évi tevékenységéről (76-77). Správa o činnosti Archívneho kolégia pri MŠK za r. 2007. – Balázs Gábor, *A Nemzeti bizottságok és az igazolóbizottságok szerepe a közigazgatás politikai szempontú megtisztításában Pest megyében* (78–86). Autor štúdie dáva nahliadnúť do mechanizmu fungovania orgánov ľudovej moci – národné výbory a preverovacie komisie v župe Pest-Pilis-Solt-Kiskun v r. 1945–1949. – Polgár Tamás, *Az Arácsi szőlőhegy és szőlőhegyi önkormányzat története* (87–90). Recenzia na publikáciu o dejinách vinohradníctva a vinohradníckej samosprávy v Arácsi (od r. 1954 Balatonarács, župa Veszprém) od 12. st. do konca 19. st. Pramenným materiálom je najviac doložené obdobie 17. až 19. st., pre ktoré autor čerpá údaje z kúpnopredajných zmlúv uzatváraných v 17. st.–18. st. pred Veszprémskou kapitulou, zo súpisov vinohradníckych poplatkov a z vinohradníckych štatútov z r. 1797–1893. – Stevan Marković, *Industrija i industrijalci Subotice* (1919–1941. Edicija: Posebna izdanja. Subotica, 2004. Rec. Apró Erzsébet (91–93). Recenzia na monografiu o dejinách tovární a priemyselníkov v Subotici v r. 1918–1941. – Archivum Sala. Rec. Márkusné Vörös Hajnalka (94–98). Recenzia na ročenky Archivum Sala I.–III., ktoré vydáva od r. 2004 ŠA v Bratislave, pobočka Šaľa. Nosnú časť príspevkov ročenky tvoria prednášky, ktoré odzneli na konferenciách s medzinárodnou účasťou organizovaných od r. 1995 šalianskym archívom. – Békés megye 1956-ban. I. zv. Zost. Erdmann Gyula, 2006, 681 s. Rec. Horváth Julianna (99–101). Recenzovaná publikácia obsahujúca 176 dokumentov je prvým zväzkom plánovanej trojdielnej zbierky prameňov k udalostiam r. 1956 v župe Békés. – Lakos János, Varga János, 1927–2008 (102–105). Spomienka na akademika Jánosa Vargu, hlavného riaditeľa MOL-u (1978–1990), prvého predsedu Spoločnosti maďarských archivarov (1986). – Káli Csaba, Simonffy Emil, 1928–2007 (106–107). In memoriam na Emila Simonffyho, riaditeľa Archívu župy Zala (1973–1988).– Príloha: Tabuľky k správe Jánosa Lakosa o činnosti Odbornej archívnej komisie v r. 2007.

Číslo 2: Szögi László, *Egyetemi levéltárak Európában* (4–12). Prehľad archívov významných európskych univerzít, ktorý autor začína predstavovaním univerzitných archívov nemecky hovoriacich krajín. Nemecko charakterizuje veľký počet univerzít – v r. 1995 tu bolo 70 univerzitných archívov. Väčšinou sú to však malé ustanovizne s 2–5 pracovníkmi, ktoré organizačne patria buď k rektorátu (napr. v Bonne), alebo k univerzitnej knižnici (napr. v Berlíne). Archívne dokumenty technických univerzít sú uložené v teritoriálne príslušnom krajinskom archíve (General-landesarchiv). Rakúsko zastupuje Viedenská univerzita (*1365), ktorá má niekoľko storočí fungujúci archív s mimoriadne bohatým archívnym materiálom (asi 3,4 bkm) predstavujúcim obrovský zdroj informácií pre dejiny vzdelanosti krajín strednej a východnej Európy. Toto výnimočné postavenie využil archív v r. 1991, keď bolo z jeho iniciatívy založené Združenie stredoeurópskych univerzitných a vysokoškolských archívov. K 26 zakladajúcim členom z 8 krajín patrí aj Archív UK, jediný zástupca univerzitných archívov zo SR. Aj mladšie univerzity ako napr. Technická univerzita v Grazi a Univerzita v Salzburgu majú svoje archívy. Odlišná je situácia vo Švajčiarsku, kde je sice pri každej univerzite zriadený archív, uchovávajú v ňom však písomnosti len od polovice 19. st. Všetky dokumenty spred r. 1848 sú uložené v archívoch príslušných kantónov, alebo ak ide o vzácne rukopisy, tak aj v univerzitných knižniciach. V Holandsku má archív len Univerzita v Leidene, všetky ostatné univerzity ukladajú svoje písomnosti v príslušnom mestskom alebo štátnom archíve.

Najstaršia belgická univerzita – Univerzita v Leuveni (*1425), ako aj univerzity založené v 19. st., majú vlastné archívy. V ČR má okrem Univerzity Karlovej v Prahe (*1348) vlastný archív aj každá významná univerzita (napr. ČVUT, Brno, Olomouc). Zo slovenských univerzitných archívov autor uvádza len Archív UK a Archív STU. O Archíve Ekonomickej univerzity v Bratislave sa nezmiňuje. V Poľsku uchováva najbohatšie archívne fondy a zbierky (spolu asi 3 bkm) archív Jagelovskej univerzity v Krakove (*1364). V Taliansku síce existuje centralizovaný systém archívov a každá univerzita má vlastný archív, ale zhromažďuje v ňom materiály len od 19. st. Napr. najstaršia európska univerzita Studium Boloniensis (*1088) má archívne dokumenty do r. 1859 uložené v Štátnom archíve. Podobná situácia je aj vo Francúzsku, kde v dôsledku napoleonských reforiem museli starobylé univerzity (napr. Sorbona) odstúpiť dokumenty spreď r. 1810 Národnému archívu. Odlišný bol vývoj v Anglicku a v Škótsku, kde je pri každej univerzite a kolégiu zriadený archív. Na záver autor konštatuje, že najväčší záujem o štúdium pramenného materiálu univerzity je u samotného pôvodcu, preto je logické, že „písomnosti autonómnych inštitúcií treba uschovávať a predkladať na štúdium tam, kde tieto vznikli“. – Zsidi Vilmos, Molnár László, *Az egyetemi levéltárak hazai kialakulása, fejlődése* (13–20). Autori rozoberajú okolnosti, ktoré viedli k vzniku univerzitných archívov – od iniciatívy prof. R. Békefiho (1911), cez založenie Archívu Eötvös Loránd Tudományegyetem (ďalej „ELTE“) v r. 1958 až po vznik archívov Univerzity v Pécsi a Univerzity v Szegede (obidva v r. 2004). Osobitnú pozornosť venujú aktivitám (publikačná činnosť, odborná pomoc pri spracúvaní archívnych fondov, vydávanie archívnych pomôcok) v r. 2001 založenej Archívnej spoločnosti maďarských vysokoškolských inštitúcií (ďalej „ASMVI“), ktorá združuje archívy 17 univerzít. – Kiss Márton, *A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség és az egyetemi levéltárak kiadványsorozatai* (21–27). Informácia o publikačnej činnosti ASMVI a v nej združených univerzitných archívov. Samotná spoločnosť od r. 2002 vydáva sériu *Publikácie ASMVI*. Sedem zo 17 univerzitných archívov má vlastné pramenné edície – Archív ELTE vydal v r. 1969–2007 v štyroch sériách celkom 45 publikácií, archív Univerzity Corvinus v r. 1995–2007 v 2 sériách 12 zväzkov. – Batalka Krisztina, *A Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség (MFLSZ) és a felsőoktatási levéltárak honlapjainak bemutatása* (28–31). Prezentácia webovej stránky ASMVI a univerzitných archívov. Spoločnosť si v r. 2003 vytvorila domovskú stránku (<http://www.mflsz.hu>), na ktorej záujemca môže kliknutím na menu dostať rôzne informácie o spoločnosti: napr. Udalosti, Fotogaléria, Dokumenty, História a pod. Ak chce získať údaje o niektorom univerzitnom archíve, klikne na ponuku Organizácia. Zo 17 hodnotených archívov má vlastnú stránku 7 archívov, 8 archívov je prístupných cez stránku knižnice príslušnej univerzity a 2 archívy nemajú vytvorenú webovú stránku. – Varga Júlia, *50 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára* (32–40). S iniciatívou založiť na ELTE archív, vyšiel v r. 1911 prof. R. Békefi, do druhej polovice 50. rokov to však boli len neúspešné pokusy. Dokonca v r. 1951 a 1953 musela univerzita odovzdať do MOL-u 337 bm archívneho materiálu. Pri útoku sovietskych vojsk v r. 1956 boli zničené matriky zapísaných študentov a spisový materiál z 18.–19. st. Až v r. 1958 bol na základe nariadenia Ministerstva školstva zriadený Archív ELTE, ktorý sa po rôznych organizačných zmenách (do r. 1973 patril pod rektorský úrad, v r. 1973–1983 bol pričlenený k univerzitnej knižnici) v r. 1983 stal odborným archívom s vlastným rozpočtom. Archív je aj vedeckovýskumným praco-

viskom. Pred necelými 20. rokmi napr. začal výskumný projekt peregrinácie študentov z Uhorska študujúcich na zahraničných univerzitách, doposiaľ sa im podarilo vytvoriť databázu s údajmi o takmer 96 študentoch. Riaditeľ archívu doc. L. Szögi je vedúcim Subkomisie pre dejiny univerzít pri MAV a členom Medzinárodného výboru pre dejiny univerzít. – Kissné Bognár Krisztina, *A művészeti egyetemek levéltárai* (41–49). Prehľad o dejinách a archívnych fondov 4 univerzít umeleckého zamerania. Najstaršia z nich, Univerzita divadelníctva a filmového umenia (*1865) a Univerzita múzických umení Ferenc Liszta (*1875) majú zriadené len registratúrne stredisko. Archív Maďarskej univerzity výtvarného umenia (*1871) je od r. 1995 zaradený medzi odborné archívy, zo 45 bm archívneho materiálu z obdobia r. 1871–1995 je najväčší záujem o štúdium zápisníc univerzitnej rady a evidenciu študentov. Umelecká univerzita Moholy-Nagy (*1880) nemala do r. 1986 ani registratúrne stredisko, spisy boli roztrúsené po rôznych oddeleniach. Až po usporiadaní archívneho materiálu členmi ASMVI bol v r. 1998 založený archív s kvantitatívnym rozsahom dokumentov 63 bm z r. 1880–1990. – Jiří Přenosil, *A Károly Egyetem Történeti Intézete és Levéltára*. Prekl. Simona Kolmanova (54–56). Ústav dejín Univerzity Karlovy – Archív Univerzity Karlovy (UDAUK) založený r. 1990 sa organizačne člení na: Ústav dejín UK (ÚDUK) a Archív UK (AUK). ÚDUK pôsobí ako vedeckovýskumné centrum zaoberajúce sa dejinami UK, dejinami školstva a vzdelanosti a dejinami študentských hnutí v Čechách. Hlavný projekt vedeckého výskumu – spracovanie súhrnných dejín univerzity bol realizovaný vydaním publikácie *Dejiny Univerzity Karlovy I–IV. 1995–1998*. V súčasnosti je ÚDUK vedúcim projektu Česká vysokoškolská vzdelanosť v 14.–20. storočí. AUK zhromažďuje, preberá, eviduje, ochraňuje a sprístupňuje archívne dokumenty (139 fondov v kvantitatívnom rozsahu približne 5 bkm), ktoré vznikli z činnosti UK od jej založenia vrátane fondov Pražskej nemeckej univerzity (1882–1945). Vo vedeckovýskumnej činnosti sa zameriava na vypracovanie biografie profesorov jednotlivých fakúlt univerzity: Biografický slovník učitelů pražských univerzit pro léta 1882–1945. Okrem toho pracuje na 2 výskumných projektoch: Digitalizácia a využitie najstarších pamiatok pražskej univerzity a Vedecký svet a spoločenstvo v Čechách. – Kurt Mühlberger, *A Bécsi Egyetem Levéltára*. Prekl. Szögi László. (57–61). Prvý písomný doklad o existencii Archívu Viedenskej univerzity ako Archa universitatis je z r. 1388. Bola to okovaná truhlica, do ktorej ukladali zakladacie listiny univerzity, matriky zapísaných študentov a univerzitné insígnie. V novoveku boli archívári vždy volení spomedzi profesorov teologickej a právnickej fakulty. Prvým profesionálnym archívárom bol K. Schrauf (1875), ktorý dostal za úlohu zhromaždiť a sprístupniť historické dokumenty. Dlhé obdobie bol archív spolu s knižnicou rektora a univerzitnou zbierkou riadený univerzitnými úradmi. Až neskôr, keď sa stal centrom výskumu dejín univerzity a vied, ho usmerňovala archívna komisia akademického senátu. V r. 1975 bol archív ako samostatný organizačný útvar podriadený novozriadenej univerzitnej správe. Po prijatí nových univerzitných predpisov pôsobí od r. 2004 ako pododdelenie knižničnej a archívnej služby. Od r. 1997 je archív sídlom Rakúskej spoločnosti pre dejiny vied. – Fehér Csaba, *A Budapesti Rendőr-főkapitányság szerveinek ellenőrzése során szerzett tapasztalatok* (2005–2006) (62–72). Správa z kontroly registratúrneho strediska a odbornej správy záznamov Budapeštianskeho hlavného policajného riaditeľstva vykonanej v r. 2005–2006 pracovníkmi Archívu hlavného mesta Budapešť. – Káli Csaba, *Különlegességek, érdekességek a megyei levéltárak*

honlapjain (73–78). Informácia o mimoriadnych ponukách na webových stránkach 14 župných archívov. Napr. Archív župy Baranya umiestnil na www.bml.hu digitalizované historické pohľadnice 70 usadlostí župy, Archív župy Heves na www.hevesarchiv.hu 65 digitalizovaných listín z čias Arpádovcov, Archív župy Békés na www.bekes-archiv.hu podrobný životopis podžupanov z r. 1715–1950. – Sávoly Tamás, *Kodály Zoltán a Magyar Rádió Archivumának és a Magyar Országos levéltárának gyűjteményében 1925–1944 között* (84–89). Archív Maďarského rozhlasu a Tlačový archív MOL-u začali systematicky spracúvať dokumentáciu odvysielaných rozhlasových programov a novinových výstrižkov do r. 1945. – Novák Veronika ml., *A Pozsonyi Jogakadémia hallgatósága 1777–1848*. Budapest, 2007, 654 s. Rec. Eva Kowalská, prekl. Novák Veronika (90–91). Recenzia na publikáciu o 13 372 zapísaných študentoch Bratislavskej právnickej akadémie (1777–1848). Väčšina študentov po r. 1807, keď sa v prameňoch pravidelne uvádzajú údaje o spoločenskom postavení rodičov študentov a bydlisku študenta, pochádza z radov meštianstva (20–25 %), resp. zo susedných žúp – Bratislavskej, Nitrianskej, Trenčianskej a Komárňanskej (45,9 %). – *Magyar Királyi Gazdasági Akadémia 1906–1945. Dokumentumok a keszthelyi agrárképzés történetéből*. Zost. Pór Csilla, Zsidi Vilmos. Keszthely 2008, 106 s. Rec. Kurucz György (92–93). Recenzia na publikáciu dokumentov z r. 1906–1945 uložených vo fondoch Archívu poľnohospodárskej fakulty Panónskej univerzity. – Donáth Péter, *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből, 1868–1958*. Budapest, 2008, 830 s. Rec. Katona Csaba (94–96). Recenzované dielo pozostávajúce z 8 štúdií a menšej monografie spája spoločná téma – dejiny vzdelávania a pedagogických ústavov v Uhorsku/Maďarsku v r. 1868–1958. V štyroch štúdiách rieši autor otázky národnostného školstva v Uhorsku, v ďalších sa zamerával na špeciálne problémy, napr. vyučovanie slovenského jazyka v Maďarsku po voľbách v r. 1922, otázku nemeckej národnostnej menšiny v Maďarsku a v monografii skúma dejiny pedagogického ústavu v Nagykőrösi v r. 1914–1958. – Sub clausula, 1956. Zost. Gecsényi Lajos, Máthé Gábor. Budapest, 2006, 764 s. Rec. Gyarmati György (97–100). Zostavovatelia zbierky dokumentov domácej i zahraničnej proveniencie podali obraz o vnútropolitických pomeroch, ktoré viedli v r. 1956 k revolučným udalostiam v Maďarsku, ako aj o prípravách na intervenciu sovietskych vojsk a nezáujem USA angažovať sa v budúcom konflikte. – *Iratok Magyarország és Ausztria kapcsolatainak történetéhez 1945–1956*. Zost. Gecsényi Lajos, Budapest, 2007. Rec. Szántó László (101–102). Recenzia na zbierku prameňov dokumentujúcich maďarsko-rakúske vzťahy v r. 1945–1956. Vzájomné kontakty boli najintenzívnejšie v r. 1945–1948, takmer zmrazené v r. 1949–1950. – Paksy Zoltán, *Emlékülés a Zala Megyei Levéltárban* (103–105). Informácia o konferencii usporiadanej r. 2008 Archívom župy Zala na pamiatku jeho bývalého riaditeľa Emila Simonffyho. – Príloha: Latinský prepis, maďarský a slovenský preklad textu absolventského diplomu magistra chirurgie vydaný v r. 1775 Lekárskou fakultou Trnavskej univerzity. Originál diplomu je uložený v zbierke diplomov Archívu UK v Bratislave.

Viliam Csáder

MITTEILUNGEN DES ÖSTERREICHISCHEN STAATSARCHIVS.
Herausgegeben von der Generaldirektion. Druck und Verlag: STUDIEN Verlag,
Innsbruck-Wien-Bozen, A-6020 Innsbruck, Erlenstrasse 10. E-mail: order@
studienverlag.at; Internet: www.studienverlag.at; Band 52/2007.

Príspevky 52. zväzku Správ Rakúskeho štátneho archívu sú obsahovo aj chronologicky rôznorodé. Všetky sú cenné aj z hľadiska prameňov, posledné dva sú čiastočne ich súpisom (archívne dokumenty Historického štátneho archívu Litvy a rakúske na Ukrajine). Tri štúdie sú napísané po anglicky, ostatné po nemecky.

Štúdia Thea Lindquista opisuje život Clementa von Radolt (1593–1670), jedného zo vzdelaných katolíckych mysliteľov, ktorý sa v 17. storočí presadil v najvyšších sférach verejného života v Rakúsku. Jeho služba trvala viac ako 50 rokov, prežil troch cisárov. Narodil sa v rešpektovanej katolíckej meštianskej rodine, jeho otec bol hlavným administrátorom dvorskej nemocnice vo Viedni. Študoval na univerzite, získal právnické vzdelanie. Pri hľadaní zamestnania v štátnych inštitúciách bolo dôležité katolícke vierovyznanie. Kariéru začal v roku 1621 ako prokurátor rýnskych študentov na univerzite vo Viedni, bol nepedagogickým členom právnickej fakulty, v roku 1627 a 1629 bol prokurátorom rakúskych študentov. Prokurátori boli reprezentantmi štyroch národov, do ktorých boli rozdelení (zadelení) študenti (okrem už menovaných ešte Uhri a Sasi). Prokurátori volili aj rektora. V roku 1625 začal C. Radolt pôsobiť aj vo vládných službách v dvorskej komore (Hofkammer), cisárskom finančnom úrade, ktorého prezidentom mohol byť len príslušník rakúskej alebo českej šľachtickej rodiny. Postupne sa dostal až na čelo kancelárie dvorskej komory, v roku 1656 ho cisár povýšil na jej riaditeľa (1625 – sekretár, 1632 – kancelár). Takmer počas celého 17. storočia bola finančná situácia aj kvôli tridsaťročnej vojne nepriaznivá, v rokoch 1619 až 1624 sa výdavky až zdvojnásobili. Aby cisár pomohol preklenúť nedostatok financií, požičiaval si zo zahraničia, ale aj od svojho kancelára (v dvorských platobných úradných knihách – Hofzahlamtsbücher sú záznamy o pôžičkách i o ich splatení). C. Radolt bol aj predstaviteľom nižších provinčných vlád, ale jeho najvýznamnejšou úlohou bolo reprezentovať v zahraničí cisára – počas tridsiatich rokov navštívil dvory Rakúska, Poľska, Anglicka a Transylvánie. Niektoré cesty boli spojené s finančnými záležitosťami, niektoré nie. Napr. v roku 1632 cestoval do Talianska, v roku 1633 navštívil poľský dvor, kde dohodol alianciu s poľským kráľom Ladislavom IV., o rok neskôr navštívil veľa rezidenčných miest v Taliansku vrátane Turína, Janova, Parmy, Modeny a Florencie, kde vysvetľoval Wallensteinov (Waldsteinov) osud a dohadoval platby a podporu cisárskej armády. V roku 1636 vymenoval cisár C. Radolta za zvláštneho vyslanca na dvore anglického kráľa Karola I., ktorého sestra Alžbeta bola manželkou zimmého kráľa Fridricha a poveril ho prominentnou úlohou týkajúcou sa anglicko-rakúskych vzťahov počas tridsaťročnej vojny. Ako reprezentant cisára bol poslednýkrát v zahraničí v Transylvánii v roku 1659. Za nižšieho šľachtica ho vymenovali v roku 1628 (titul Hofrat alebo kancelár), v roku 1652 ho Ferdinand III. vymenoval za rytiera s predikátom von Radolt. Bol trikrát ženatý, mal viac detí, ale prežila ho len jedna dcéra, ktorá bola mníškou. Vo Viedni a pri Viedni vlastnil niekoľko domov.

Robert Rebitsch podrobne opisuje cisársku vojenskú výpravu do Holsteinska v roku 1644, ktorá bola súčasťou tridsaťročnej vojny. Vojenskou prípravou a plánovaním poveril cisár Ferdinand III. svojho dôverníka, generálporučika Mateja Gallasa

(1588–1647). O detailoch vojenských operácií rozhodli velitelia cisárskej armády na konferencii v Passau vo februári 1644.

Išlo najmä o ofenzívu proti francúzskym oddielom na Hornom Rýne (Oberrhein), ktoré muselo zniesť najmä Bavorsko. Bavorský kurfirst Maximilián I. dúfal v silnú vojenskú a finančnú pomoc z Viedne. Cisárske vojská prekročili českú hranicu 6. júla 1644, až pol roka po tom, keď švédске vojsko pod vedením generála Torstenssona vniklo do Holsteinska. Autor podrobne opisuje zloženie a postup jednotlivých častí bojujúcej armády. Cieľom výpravy malo byť dosiahnutie separátneho mieru so Švédskom na podporu Dánska, ale skončilo získaním územia a ďalších výhod na jeho úkor. Vojenské prehry cisárskej armády ohranili aj možnosti rakúskych diplomatov v neprospech rakúskej strany. Výprava z roku 1644 bola tak nielen vojenskou katastrofou, ale aj politicko-diplomatickou prehrou. Otázkou „Ako došlo k tejto katastrofálnej vojenskej porážke?“ začína posledná časť príspevku, v ktorej R. Rebitsch rozobral dopodrobna konanie jednotlivých veliteľov cisárskej armády a charakterizoval ich chyby. Venoval sa aj ďalším faktorom vedúcim k porážke, napr. zásobovaniu armády.

Podľa archívnych dokumentov Všeobecného správneho archívu vo Viedni opisuje Kristína Schneider procesy s ôsmimi rehoľníkmi, ktoré požiadali o dišpenz v súvislosti s rehoľným sľubom. Rôzne aspekty vstupu do rehole (kláštora) rozoberá aj zo všeobecného hľadiska. Podľa záverov Tridentského koncilu (1545–63) môžu do kláštora vstúpiť muži a ženy až po dovŕšení šestnásteho roku života a až po ročnom noviciáte začne príprava na zloženie večného sľubu. Až po jeho zložení môžu darovať kláštoru niečo zo svojho vlastníctva. Platné zmluvy o vne môžu uzavrieť dva mesiace pred zložením prísahy pod dohľadom príslušného biskupa. Tým sa malo predísť situácii, aby novicom – novickám bránili opustiť kláštor kvôli tomu, že časť ich majetku už patrila konventu. Koncil nariadil exkomunikáciu toho, kto by bránil novicom – novickám, ktorí (-é) by chceli opustiť kláštor pred zložením večného sľubu, zobrať si všetok svoj majetok. Špeciálne pravidlá platili pre panny, ktoré mohli byť „oblečené“ až od dvanástich rokov, na čo mal po duchovnej stránke dozerať diecézny arcibiskup, ktorý mal starostlivo preskúmať vôľu dievčaťa vstúpiť do kláštora. Protokoly takýchto otázok z Archívu viedenského konventu uršulínok vypovedajú o ich formálnosti. Zodpovedanie stále rovnakých otázok bolo asi pripravené a nacvičené v kláštore, lebo ich formulovanie sa často slovo po slove opakuje. Zaznamenávali sa väčšinou len heslá, preto je ich výpovedná hodnota nízka. Pri týchto kanonických skúškach ako motív vstupu do rehole menujú záujemkyne vždy rovnaké dôvody: prianie slúžiť bohu, dosiahnuť vykúpenie vlastnej duše a uniknúť nástrahám sveta. Osem rehoľníčok, o ktorých píše K. Schneider, vstúpilo do kláštora nedobrovoľne, niektoré z nich veľmi mladé (v pätnástich, ba aj v dvanástich rokoch) a zo zachovaných archívnych dokumentov vyplýva, že o tom rozhodli príbuzní z majetkových dôvodov, aby nemuseli dostať adekvátnu časť dedičstva, resp. vena, pretože vena pri vstupe do kláštora mohlo byť menšie ako časť dedičstva. Procesy o zrušenie večného sľubu trvali často mnoho rokov najmä kvôli silnému odporu najbližších príbuzných, ktorí mali veľký spoločenský alebo politický vplyv, keďže menované mnišky boli šľachtického alebo meštianskeho pôvodu. Všetky chceli kláštor alebo rehoľu opustiť. Viedenskej augustiniánskej zboristke Františke Klemin nevyšiel ani jeden z pokusov, až do zrušenia kláštora (r. 1783) žila temer pätnásť rokov vo svojom materskom kláštore. Marburskú celestínku Máriu Annu Lederin prijali

dominikánky v Marienthali v Tirolsku na byt a stravu. Kam odišla po zrušení kláštora, nevedno. Duševne narušenú benediktínku Columbu, grófku von Trautmannsdorf, prijali na byt a stravu postupne vo dvoch rodinách. Zomrela 72-ročná v roku 1801 v Grazi. Večné sľuby dvoch lublinských saleziánok boli zrušené. Ako skončil proces Ľvovskej benediktínky Hieronymy Sierakowskej, nie je známe. Ľvovské exdominikánky Teofila grófka Bielska a Agneša Karolína grófka Morska viedli po zrušení ich kláštora proces o zrušenie ich rehoľných sľubov a zároveň sa súdili s ich macochami a bratmi o ich dedičský podiel po rodičoch. Ako tieto procesy dopadli nevedno, grófka Bielska odišla na byt a stravu k svojmu strýkovi grófovi Martinovi Ostrogovi.

Mario Döberl informuje o zaobstarávaní a opatrovaní vozov na viedenskom dvore v prvej polovici 19. storočia, kde sa ich v tomto období nachádzalo vyše päťsto (ich stav kolísal).

V Rakúsko-Uhorsku od sedemdesiatych rokov 19. storočia neustále klesal strieborný kurz meny oproti zlatu, až hodnota papierových peňazí, ktoré boli kryté zlatom prekročila, hodnotu strieborných peňazí – cca v roku 1879. V roku 1892 sa od základu zmenila menovo-politická situácia monarchie. Okrem iného kvôli 80 miliónovému dlhu, t. j. skutočnosti, že bolo v obehu 80 miliónov papierových peňazí, ktoré neboli kryté striebornou rezervou banky a mena monarchie tak nebola solídna. Anatol Schmied-Kowarzik zmapoval rokovania o hospodárskom vyrovnaní medzi dvoma časťami monarchie z rokov 1895–97. Obidve časti monarchie sa sporiли o vyrovnanie menovaného dlhu, ktorého príčinou bola finančná, resp. vojenská a zahraničná politika Rakúska v rokoch 1848–1866. Mala priamu súvislosť s dezoľatnou menovou situáciou a bola symbolom politiky, ktorá uprednostňovala obranné a zahraničné záležitosti pred solídnu finančnou politikou. Dlh bol bez poplatkov a prinajmenšom do roku 1876 odročený, takže podľa spisov banky z roku 1863 najprv nezaťažoval štátny poklad. Bez jeho zaplatenia však nebolo možné sanovať menu monarchie. Napriek tomu, že bolo nutné vyriešiť otázku príslušnosti dlhu, obidve strany monarchie zaujali nekompromisný postoj a zaujali diametrálne odlišné pozície. Aktéri rokovanií 1895–97 presne určili, čo by sa vo veci dlhu malo urobiť. Riešenie, ktoré vzišlo z rokovanií 1895–97, že Predlitavsko (súčasť Rakúska) má zaplatiť najviac splátok, zablokovalo pripravenosť spätných platieb, aj keď to bolo v záujme sanovania meny. V roku 1895 najmä Uhorsko tlačilo na silné redukovanie dlhu, aby posilnilo zlaté rezervy. V súvislosti s menovou reformou to však nemalo význam. Predlitavsko sa zase usilovalo väčšie platby obísť a hľadálo skôr iné možnosti zaplatenia. Aj z tohto dôvodu zostal pri vyrovnaní v roku 1907 dlh zredukovaný na 60 miliónov korún nezúročený a nezmenený, a do konca trvania monarchie nie úplne splatený. Pomýlená finančná politika rokov 1848 až 1866 nebola nikdy úplne prekonaná, aj keď obidve časti monarchie boli na to finančne pripravené. Ako relikv predošlých čias zostal dlh 60 miliónov korún u ceduľovej banky, to znamená, že za týchto 60 miliónov bolo v obehu viac zlata, než dovoľovali zlaté rezervy banky.

Memoáre poľného maršala Františka Konráda von Hötzendorf analyzuje Marvin Benjamín Fried. F. K. von Hötzendorf sa narodil v starej rakúskej rodine, vstúpil do rakúsko-uhorskej armády a absolvoval rakúsku vojenskú akadémiu, roku 1906 sa stal jej náčelníkom. Až do r. 1917 bol veliteľom generálneho štábu, zohral dôležitú úlohu v prvej svetovej vojne. Zomrel v r. 1925 zanechajúc obsiahle pamäte, týkajúce sa najmä vojnových skúseností.

Príspevok Ernesta Rutkowskeho informuje o zbierke listov následníka trónu arcivojvodu Františka Ferdinanda grófke Márii von Thun und Hohenstein, rodenej Chotek. Je ich okolo osemdesiat a sú uložené v Štátnom archíve v pobočke Děčín, v archíve grófa Jaroslava von Thun und Hohenstein. Staršia sestra grófkyni Márie Sofii sa v roku 1890 stala manželkou arcivojvodu. Grófkyni Mária a následník trónu František Ferdinand sa zoznámili počas spoločenských udalostí (poľovačky, bály) ešte pred rokom 1890. Priateľské styky medzi ich rodinami pokračovali aj po spomenutej svadbe, o čom svedčí korešpondencia medzi následníkom trónu a grófom Jaroslavom von Thun a Hohenstein a testamentárne poverenie, aby sa v prípade smrti následníka trónu a jeho manželky, stali švagor a švagriná poručníkmi ich detí. Udalosti v Sarajeve 28. júna 1914 potvrdili predvídavosť tohto konania. Názov článku „...snehobiely srnec so svetlomodrými očami...“ pripomína poľovačku, pri ktorej František Ferdinand zastrelil srnca albína, a až v zbierke listov v děčínskom archíve sa o tom našiel dôkaz. Podľa legendy strelec, ktorý zastrelí zviera – albína, nezomrie prirodzenou smrťou. Prílohou je osem listov grófkyni Márii von Thun a Hohenstein a jej manželovi v odpise a dve zmenšené kópie strán 11 a 12 originálu listu arcivojvodu z Budějovic zo 7. júna 1894.

O vzniku a vývoji diplomatických a konzulárnych misií Rakúska (-Uhorska) v Mexiku a v Guatemale v dvadsiatom storočí píše Rudolf A g s t n e r . Cisárske konzulárne služby majú pôvod v 18. storočí, keď po porážke Osmanskej ríše a uzavretí mierovej zmluvy (21. júla 1718) vznikli konzuláty („Levant“) v krajinách vychádzajúceho slnka. Cisárskym dekrétom z 30. mája 1752 prikázala Mária Terézia zvýšiť počet konzulátov v Osmanskej ríši a založiť aj nové na západe („Ponente“) v krajinách zapadajúceho slnka, aby podporili rozvoj obchodných stykov. Prvý rakúsky konzulát v Amerike bol založený v roku 1820 v New Yorku, v r.1828 v Bahii a v Rio de Janeiro v Brazílii, 1844 vo Valparaiso v Chile, 1846 v Havane a v San Jago na Kube. V roku 1821 sa Mexiko a Guatemala osamostatnili (odtrhli sa od Španielska), ale zmluvu o priateľstve s Mexickou republikou uzavrelo Rakúsko až v r. 1842. Po revolúcii 1848/49 sa Rakúsko rozhodlo všeobecne zvýšiť medzinárodnú prítomnosť. Hnacími motorom bol barón Bruck, minister obchodu. V roku 1862 sa o pozíciu honorárneho konzula v Mexiku uchádzal Nathaniel Davidson, predstaviteľ banky Rothschild v Mexico City. V tom čase ale nezriadilo Rakúsko nijaké konzuláty. Až v roku 1865 povolil cisár František Jozef založenie honorárneho konzulátu vo Vera Cruz, vhodný kandidát sa našiel až o rok neskôr (Johann Georg Andreas Volquardsen). Za vlády cisára Maximiliána Mexického nastal v rakúsko-mexických vzťahoch útlm; oživenie nastalo až okolo roku 1900. Bilaterálna dohoda o obnovení diplomatických stykov bola uzavretá v roku 1901. Potom boli postupne – podľa výberu z roku 1850 – založené konzuláty v celom Mexiku. Guatemalský konzulát vznikol v roku 1922. Konzulom sa stal Otto Tischler, ktorého protikandidát Johann Zehnhoff neuspel asi preto, lebo bol nemeckej národnosti. Vývoj misie ukončil Anschluss – 13. marca 1938 v podvečerných hodinách Nemci z budovy konzulátu odstránili rakúsku zástavu a vyvesili nemeckú svastiku. Dňa 15. marca 1938 boli všetky rakúske zastupiteľstvá v zahraničí inštruované, aby obmedzili aktivity a všetko konzultovali s nemeckými misiami; v ten deň odovzdal O. Tischler všetky právomoci nemeckému ministrovi O. Reinebeckovi. O. Tischler neskôr emigroval do USA, kde bol na čiernej listine, v rokoch 1944–46 bol postupne inter-

novaný v niekoľkých táboroch. Do Guatemaly sa vrátil v roku 1946, zomrel v Guatemala City v r. 1960. Rakúsky konzulát v Guatemale obnovili v r. 1952.

V historickom archíve Lotyšska v Rige sa popri mnohých viac alebo menej známych archívnych prameňoch nachádza obsiahly materiál týkajúci sa dejín baltickej šľachty, osobností a rodín. Ústredný fond, ktorý obsahuje písomnosti rozličných šľachtických rodín (aj kompletne rodinné archívy) z bývalého kurlandského archívu (Kurland – časť Lotyšska), má číslo 1110. Nie je to len dynasticko-genealogický materiál, v spisoch sú informácie rozdielneho charakteru: politické, hospodárske, kultúrne, právne, o duchovnom živote a mnohé ďalšie. V tomto fonde nájdeme 80 spisov k dejinám rodiny Bellegarde, teda rodinný archív alebo aspoň jeho významnú časť. Ako tento fond vznikol a ako sa dostal do Rigy, nie je známe. Bellegardovci boli v minulom tisícročí v Európe veľmi rozvetvení a je neisté, či mali všetci spoločný pôvod. Žili vo Francúzsku, Savojsku, Rakúsku, Sliezske, Bavorsku, Sasku a Rusku. V baltických krajinách nebola rodina nikdy udomácnená. Archívne dokumenty sa týkajú dejín rodiny Bellegarde, ktorá má pôvod v Savojsku, v stredoveku sa volala Noyel a od 16. storočia Noyel de Bellegarde. Po krátkom pôsobení vo Francúzsku a Sasku sa jej príslušníci v 19. storočí usadili ako grófi vo viacerých líniiach v Rakúsku. Po nadobudnutí panstiev a povýšení sa členovia rodiny v priebehu storočí volali aj Bellegarde de Mons, de(s) Marches, de St. Romain alebo d'Entremont (Antremont). Bellegarde zostalo od 16. storočia ich rodovým menom, zatiaľ čo meno Noyel sa úplne stratilo. Na konci druhej svetovej vojny Bellegardovci vymreli po meči. Posledné nositeľky mena ušli zo Sliezska k príbuzným do Bavorska. Najznámejšími členmi rodiny boli v druhej polovici 18. storočia, resp. začiatkom 19. storočia saský minister vojny Ján František von Bellegarde a jeho syn František, prezident dvorskej vojenskej rady. Počas storočí bol osud rodiny úzko spätý s vývojom rozličných európskych krajín a písomný materiál Bellegardovcov v Historickom štátnom archíve Lotyšska je prameňom k dejinám Savojska, Francúzska, Svätej ríše rímskej, niektorých nemeckých teritórií, Rakúska a rakúskej (dnes českej) časti Sliezska a pravdepodobne by ho nikto na tomto mieste nehládal. Archívne dokumenty sú z obdobia temer 500 rokov: od polovice 15. storočia (najstarší originál je z roku 1477) do roku 1936. Veľká časť archívnych dokumentov má rodinno-historický charakter: patenty a privilégia, manželské zmluvy, rodné a sobášne listy, rodinné testamenty a ďalšie biografické a genealogické dokumenty. Keďže boli dejiny rodiny úzko späté so všeobecnými európskymi dejinami, nachádzame v ich archíve aj pramene všeobecného záujmu, napr. vojnové správy z Talianska z rokov 1734–1748. Životopisec Adelaidy a Aurory de Bellegarde študoval začiatkom dvadsiateho storočia aj v početných európskych archívoch, v ktorých sa popri rižskom archíve nachádzajú ďalšie dokumenty rodiny Bellegarde. O tom, ako sa jadro rodinného archívu Bellegardovcov dostalo do Historického archívu Lotyšska, existuje viacero hypotéz: podľa jednej z nich sa tak stalo prostredníctvom ruských Bellegardovcov, ktorých pôvod je však nejasný, podobne ako ich príbuzných zo Savojska.

Kurt Scharr v správe o archívnych dokumentoch rakúskeho pôvodu v ukrajinských archívoch vysvetlil ich zloženie a typy podľa úradov pôsobiacich v Galícii a Bukovine, ktoré boli do roku 1918 pod rakúskou správou. Študoval v štátnych archívoch vo Lvove a v Černoviciach, ktoré boli až do začiatku deväťdesiatych rokov 20. storočia neprístupné. Popri opise všeobecných dejín korunných zemí Haliče a Bukoviny, a stručných dejín oboch archívov, sa zamerával na podrobný popis spiso-

vého materiálu v černovickom archíve, ktorého súčasťou je aj prehľadný zoznam archívnych fondov, zoznam literatúry a adresy oboch archívov. Práve archívy v Lvove a v Černovíciach predstavujú pre dejiny monarchie a jej jednotlivých krajín veľmi významný základ, ktorý sa týka regionálneho výskumu a doteraz sa mu nevenovala zodpovedajúca pozornosť.

52. zväzok Správ Rakúskeho štátneho archívu zakončuje 11 recenzií odborných prác zo 16. až 20. storočia s rôznou tematikou, ktoré vyšli v rokoch 2002 až 2006 (Miestodržiteľ. Korešpondencia Alexa Thurzu. Pramene k dejinám rakúsko-uhorských vzťahov. I. 1526–1532; Historická veda okolo 1950; Listy z korešpondencie „osloboditeľa sedliakov“ Jána Kudliča (1823–1917); Pojem času, časomiera a chápanie času v mestskom kontexte; Kennedy a Rakúsko. Neutralita v studenej vojne; Justičný palác v plameňoch. Horiace tnie. Dielo od M. Sperbera, H. von Doderer a E. Canettiho vzhľadom na 15. júl 1927; Náboženstvo a patronátny súd v habsburskom Rakúsku. Sociálne a kultúrne dimenzie politických stykov 1521–1622; Miscellanea Bulgarica. Zväzok 15. Nádej a oslobodenie. Dokumenty z rakúskych archívov k dejinám Bulharska (1687–1690); Komorníci Ľudovíta XIV.; Gróf Štefan Széchényi. Muž, ktorý pretvoril Uhorsko; Biografie z Waldviertel. Spisy domovského zväzu.

Anna Buzinkayová

SBORNÍK ARCHIVNÍCH PRACÍ. Vydáva odbor archivní správy a spisovné služby MV v Tiskárně Ministerstva vnitra, p. o. Praha 2008, ročník LVIII, číslo 1, 2.

Číslo 1. – Josef Kollmann, *Abolice a reluce roboty (1789–1798)* (3–101). Ide o poslednú štúdiu J. Kollmanna, ktorý zomrel v lete 2007 a už sa nedočkal ani korektúry svojho príspevku. Táto archivárska legenda bola pravidelným prispievateľom do Sborníka archivní prací i do Archivního časopisu. Bol aj pravdepodobne posledným, kto sa osobne stýkal s Gustávom Fridrichom. Štúdiu sleduje robotné pomery rokov 1789–1798, keď bola naturálna robota zrušená patentom Jozefa II. z 10. februára 1789 a nahradená stálym platom, ktorý bol spojený s peňažným úrokom. Patent platil od 1. novembra 1789 a nemal dlhé trvanie. Jozefov brat a nástupca Leopold II. po troch mesiacoch svojej vlády zrušil patent svojho brata a obnovil robotné pomery podľa robotného patentu z roku 1775. Bol to krok späť, popierajúci zásady fyziokratizmu, šok a veľké sklamanie pre poddaných, na druhej strane dar pre vrchnosť, o ktorom len tajne snívala. Obnovilo sa sociálne napätie v krajine a naštrbila sa i jej politická stabilita. – Jan Štěpán, *Heraldická tvorba na dvoře olomouckých biskupů na přelomu renesance a baroka* (102–150). Štúdiu autor časovo vymedzil rokmi 1527–1598, čo v heraldike predstavuje už obdobie, keď dochádza k drobnému porušovaniu heraldických pravidiel. Olomoucké biskupstvo z heraldického hľadiska stálo na pomedzí medzi cirkevnou a šľachtickou, teda rodovou heraldikou. Erb biskupstva pretrval od 14. storočia až dodnes. Biskupi zvyčajne po-

užívali v štíte kombináciu rodového erbu a erbu biskupstva a heraldika v tomto období hrala kľúčovú úlohu pri ich reprezentácii. V roku 1588 na podnet biskupa Pavlovského ovplyvneného Vratislavou polepšil erb biskupstva Rudolf II. Figúry z erbu biskupstva prostredníctvom erbových privilégií vo viacerých prípadoch prenikli aj do komunálnej heraldiky. Štúdiu dopĺňa bohatá obrazová príloha.

Rubrika Dokumenty prináša príspevok Jaroslava Pažouta, *Československé študentské hnutie a protestné hnutie v západnej Európe v roku 1968 (edície dokumentů)* (151–202). Príspevok vychádza z autorovej dizertačnej práce Československé a západoevropské študentské hnutie v šedesiatych rokoch 20. storočia, ktorú obhájlil v roku 2006 na Ústave českých dejín Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe. Edícia predstavuje výber dokumentov týkajúcich sa vzťahu medzi československým študentským hnutím, ktoré predstavovalo jeden z významných reformných prúdov v krajine a radikálne ľavicovým protestným hnutím v západnej Európe. Najviac publikovaných dokumentov bolo pôvodne uverejnených v československých a zahraničných periodikách (napr. britský časopis *The Black Dwarf*), ďalej využil aj materiály z osobných fondov študentských aktivistov (napr. Jana Kohnová, Karel Kovanda) a pre poznámkový aparát použil aj viaceré archívne dokumenty napr. z Národného archívu, Archívu hlavného mesta Prahy alebo Archívu Mimoparlamentnej opozície a sociálneho hnutia v Berlíne. Veľký priestor v edícii dostali dokumenty dokazujúce ohlas invázie piatich štátov Varšavskej zmluvy do Československa v rámci západného protestného hnutia a diskusia, ktorú vyvolala. Publikovaný je aj základný programový dokument Názorového združenia ľavice, ktoré predstavovalo do okupácie najvýznamnejšiu platformu radikálnej ľavice v Československu. Dokumenty v edícii sú zoradené chronologicky a sú publikované in extenso. Súčasťou edovaného dokumentu je aj informácia o jeho uložení, forme zachovania a spôsobe vyhotovenia. Prepis dokumentov autor robil podľa súčasnej pravopisnej normy. Edícia vzhľadom na svoj rozsah (len 12 dokumentov) nemá vyhotovený menný register. V závere autor vypracoval zoznam použitých skratiek. V rubrike Materiály Janusz Grabowski, vedecký pracovník varšavského AGADu (Archiwum główne akt dawnych), na žiadosť redakcie napísal sumarizujúci referát o stave poľskej diplomatiky v súčasnosti a o jej produkcii za uplynulých desať rokov – *Polské bádání z oboru diplomatiky v letech 1996–2007* (203–232). Menujme aspoň niektoré zo spomínaných vydaných prác – v roku 1999 vyšiel 11. zväzok *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski 11. Dokumenty z lat 1225–1444*, ktorý obsahuje 324 listín. Ďalšia cenná edícia, *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier 1–4*, predstavuje sprístupnenie poľských dokumentov z archívov bývalého Uhorského kráľovstva, ktorú pripravil Stanislaw A. Sroka. Doteraz vyšli štyri zväzky. Formou edícií začali vychádzať v poslednom čase aj univerzitné matriky – napr. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1400–1508* (v roku 2004). Vznikli aj edície prameňov týkajúce sa zmlúv Poľska a Litvy s rádom nemeckých rytierov, ďalej práce venované právnomu postaveniu listín v stredovekom Poľsku. V poslednom desaťročí sa v Poľsku predmetom bádateľského záujmu stali aj kancelárie a archívy súkromné, šľachtické a magnátske. Z tohto dôvodu vznikli aj práce týkajúce sa rodov Radziwil, Zamojský či Sanguszka. Potešujúce je, že sa objavili aj práce venované stredovekým arengám, formulárom listín z oblasti Západného Pomoranska, intituláciám a titulátúre. Na záver autor konštatuje neustále vzrastajúci záujem o diplomatiku a dúfa, že sa Poľsko dočká v najbližšom období novej syntézy poľskej diplomatiky.

Číslo 2. Číslo obsahuje dve štúdie. – Rudolf Sander, *Přehled organizace vojska habsburské monarchie v českých zemích od počátku třicetileté války do roku 1918* (235–319). Autor analyzuje podstatné zmeny vo vojenstve a vojenskej správe, ku ktorým došlo v rozpätí rokov 1618–1918. Na vývoj vojska v tomto časovom období mali vplyv – zmeny štátneho zriadenia, najmä reforma štátneho aparátu za Márie Terézie a Jozefa II., potom vojny – tridsaťročná, turecké vojny, vojna o španielske dedičstvo, o dedičstvo rakúske, napoleonské vojny a vojna rakúsko-pruská. Vývoj vojska sa dá sledovať po rôznych líniách. Napr. z hľadiska trvania vojenských útvarov prebiehal vývoj od vojska dočasného, zhromažďovaného len pre okamžitú vojenskú potrebu, k vojsku stálemu, ktorého vznik sa kladie do polovice 17. storočia. Z hľadiska organizátora vojsk vývoj sa uberal od zemských stavovských vojsk cez vojsko kráľovské až k jednotnému cisárskemu rakúskemu vojsku. K podstatným zmenám vo vojenstve došlo po roku 1867 po tzv. rakúsko-uhorskom vyrovnaní, keď popri ústrednej rakúskej armáde vznikla aj armáda národného typu – kráľovská uhorská domobrana a k tomu adekvátne sa sformovala aj rakúska domobrana. Ďalšia celková reorganizácia sa uskutočnila v roku 1883, keď sa celá monarchia rozdelila na 16 vojenských územných obvodov, v ktorých pôsobil vždy jeden armádny zbor. Od 60. rokov 19. storočia ozbrojenú moc rakúsko-uhorskej monarchie tvorilo spoločné vojsko, ktoré spolu s vojenským námorníctvom tvorilo jadro celej brannej moci, ďalej to boli dve domobrany zvyrazňujúce rakúsko-uhorský dualizmus, tirolskovorarlberská zemská obrana a bosniansko-hercegovinské oddiely. Spoločné vojsko a námorníctvo zabezpečovalo obranu štátu proti vonkajšiemu nepriateľovi a v prípade potreby zabezpečovali poriadok a bezpečnosť aj vo vnútri štátu. Domobrana mala podporovať spoločné vojsko pri vnútornej obrane štátu a od roku 1912 pravidelne udržiavala vnútorný poriadok a bezpečnosť. Náhradná záloha slúžila na dopĺňanie vojnových strát v spoločnom vojsku a námorníctvu a od roku 1889 i v domobrane. K tomu patrila ešte i náhradná záloha. Ďalej autor v štúdiu popisuje podrobne systematické členenie vojenských útvarov spoločnej armády v Čechách v roku 1914. Na záver štúdie autor zaradil osem príloh – Organizace Dvorské rady válečné roku 1808; Složení rakouského vojska v českých zemích roku 1809; Složení rakousko-uherské armády v českých zemích roku 1914; Mobilizované ozbrojené síly roku 1914; Přehled posádek v českých zemích roku 1914; Útvary rakousko-uherské armády, které byly do roku 1918 dislokovány na území budoucí Československé republiky; Chronologická tabulka. – Martin Myšička, zo Štátneho okresného archívu v Moste, napísal štúdiu *Řemeslná symbolika na pečeti, znacích a koruhvích na příkladu cechů města Mostu* (320–402). Štúdia sa skladá z viacerých častí – z úvodu, v ktorom autor hodnotí a popisuje výsledky doterajšej historiografie k danej téme, potom nasleduje stručný popis vývoja cechovníctva v Moste s ohľadom na cechovú symboliku. V ďalšej podkapitole sa venuje už samotným prameňom mostianskej cechovej symboliky – písomným, sfragistickým, heraldickým a vexilologickým. Písomný materiál je pomerne bohatý. V Štátnom okresnom archíve v Moste je uložených viac ako 20 fondov tamojších cechov, ktoré obsahujú artikuly, výučné listy, úradné knihy, cechové účty a samozrejme pečatidlá zo 16. stor. – 1. pol. 19. stor. Ďalšie pramene k skúmaniu cechovej problematiky sú vo fonde Archiv města Most, kde sa v mestskej registratúre nachádzajú štatúty, ako aj korešpondencia cechov s mestom alebo všeobecné nariadenia mestskej rady o cechoch. Tento príspevok vzišiel z autorových poznatkov získaných pri súpise pečatí a pečatidiel, ktorý sa usu-

točnil v archíve v roku 1997, doplnil ho a skorigoval jeho výsledky. Základom jeho práce je sfragistický materiál doplnený cechovými znakmi nachádzajúcimi sa v dekanskom kostole v Moste na klenbách kaplniek a štyrmi zástavami, ktoré sú uložené v Oblastnom múzeu v Moste. Zástavy pochádzajú z rokov 1835–1859, najstaršia patrí cechu súkenníkov a vznikla pri príležitosti nástupu vlády rakúskeho cisára Ferdinanda I., upozorňujú na to iniciály a letopočet 1835. Najmladšia zástava patrí mäsiarom (1859). Zástavy sú v dosť zlom fyzickom stave, čo dokumentuje aj obrazová príloha, kde sú zachytené len výrezy z prednej strany plátna a nie celých zástav. Zaujímavým heraldickým prameňom je kamenárska výzdoba v mostianskom dekanskom kostole. Z 22 polychrómovaných erbov umiestnených na svorníkoch klenieb kaplniek päť patrí cechom, ostatné sú prevažne šľachtické a meštianske, nechýba však ani erb oseckého opáta či streleckého bratstva. Okrem piatich cechových kaplniek sa v kostole nachádza ešte kaplnka zlatníkov a sladovníkov. Na základe archívneho výskumu (H. Mannlová) vznik erbov cechov datovali do obdobia 20. rokov 16. storočia, s čím sa stotožnil aj autor štúdie a zodpovedá tomu i renesančný alebo kolčí tvar štítu vykrojený po obidvoch stranách pre dosiahnutie symetrického vzhľadu. Významným prvkom pri erboch je polychrómia. Erby majú modré polia a predmety v nich sú zlaté alebo strieborné, čo dokazuje, že sa v 1. polovici 16. stor. dodržiavali heraldické pravidlá o striedaní kovov a farieb. Sfragistické pramene reprezentuje 29 dokladov, z tohto počtu je 8 typárií, ostatné sú pečate. Najstaršie pečatidlo z tejto skupiny patrilo cechu pekárov, autor príspevku ho datuje do 15. storočia, ostatných sedem pochádza zo 16.-18. storočia. Podstatnú časť štúdie tvorí katalóg, kde sú jednotlivé položky rozdelené do troch skupín podľa typu materiálu: typáriá a pečate, znaky a zástavy. Katalóg obsahuje aj farebnú obrazovú prílohu predmetov (49 ks). Na záver zaradil autor dve tabuľky (prehľad zachovania typárií, pečatí, znakov a zástav podľa jednotlivých cechov) a zoznam vyobrazených predmetov.

Rubrika Dokumenty prináša príspevok Jindřicha Dejmeke – Ivana Šťovíčka, *Korespondence Kamila Krofta s Edvardem Benešem. Dodatek* (403–451). V rokoch 1994 a 1998 na stránkach Sborníka archívnych prací publikoval J. Dejmek v dvoch častiach 131 dokumentov (skôr registry obsahov) – korespondencie medzi K. Kroftom a jeho dlhoročným nadriadeným a kolegom E. Benešom. Už v tom čase upozorňoval, že vzhľadom najmä na nespracovanosť fondu E. Beneša možno v budúcnosti očakávať výskyt ďalších listov. Bádateľskú verejnosť isto preto poteší informácia, že rozsiahly fond E. Beneša uložený v Archíve Ústavu T. G. Masaryka bol spracovaný (pomôcka mala vyjsť do konca roku 2008) a celá korespondencia bola skatalogizovaná. Okrem tohto fondu sa Benešova korespondencia nachádza aj napr. vo fonde Pozústalost dr. E. Beneše a vo fonde Kabinet ministra v Archíve MZV ČR, vo fonde Edvard Beneš v Archíve Národného múzea. Torzá Benešovej korespondencie možno nájsť vo fonde Československá národní rada v Paríži uloženom v ÚVA-VHA a v Archíve Kancelárie prezidenta republiky. Formou kritickej edície autori sprístupňujú 20 dokumentov, ktoré pochádzajú z fondu Edvard Beneš uloženého v Archíve Ústavu T. G. Masaryka, vo fonde Kabinet ministra – politická sekce v Archíve Ministerstva zahraničných vecí ČR. Listy prinášajú málo informácií o Kroftovom pôsobení na mieste prvého československého vyslanca vo Vatikáne, skôr významne dopĺňajú skutočnosti o jeho trojročnom pôsobení v Rakúsku, napr. dva z nich prinášajú informácie o pomoci Kroftu pri riešení delimitácie umeleckých

predmetov a pamiatok, ktoré Československu pripadli na základe mierovej zmluvy v St. Germain. Ďalšia časť korešpondencie prezrádza Kroftovu angažovanosť pri podpore (najmä v oblasti školstva) českej a slovenskej menšiny žijúcej v republike pod Alpami (dve tisíc), najmä v jej metropole Viedni. Pri edičnom spracovaní autori postupovali podľa zásad pre vydávanie novodobých historických prameňov. Všetky dokumenty publikujú v plnom znení. K dokumentom vypracovali textové a vecné poznámky. Za každým dokumentom je uvedená citácia obsahujúca skratku archívu, odkaz na fond s ďalšími údajmi o uložení a stručný vonkajší popis dokumentu informujúci o forme jeho zachovania a spôsobe vyhotovenia. V závere materiálovej štúdie sa nachádza zoznam publikovaných dokumentov a zoznam už skôr publikovaných dokumentov uložených v Archíve Ústavu T. G. Masaryka. V rubrike *Zvláštní příloha s podtitulom Ze vzpomínek našich archivářů Viola Bendová – Jiří Šousta* pripomínajú archivárskej obci významné životné jubileum (80 rokov) Marie Vojtíškové, bývalej riaditeľky Okresného archívu v Českej Lípe, ktorá túto funkciu zastávala úctyhodných 30 rokov (452–454). Po krátkom pripomenutí tohto životného jubilea nasledujú spomienky samotnej oslávenkyne na počiatky archívneho života v severočeskom pohraničí (454–483).

V záverečnej časti zborníka v rubrike *Recenze* prof. Ivan Hlaváček v príspevku nazvanom *Z nejnovejších středověkých rakouských edic* (484–488) upozorňuje čitateľov na dve zaujímavé práce: 1. Dolnorakúsky listinár (I. zväzok) – *Niederösterreichisches Urkundenbuch Ersten Band 777 bis 1076*, 2. Regestár habsburgských grófov a rakúskych vojvodov z tohto rodu – *Regesta Habsburgica. Regesten der Grafen von Habsburg und der Herzogen von Österreich aus dem Hause Habsburg V. Abteilung: Die Regesten der Herzoge vo Österreich (1365–1395)*. Obe práce vyšli v roku 2008 a sú úzko spojené s viedenským Inštitútom pre výskum rakúskych dejín.

Júlia Ragačová

SPRÁVY

13. ARCHÍVNE DNI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

V dňoch 26.–28. mája 2009 sa konali v Bojniciach v poradí už trináste archívne dni na Slovensku. Tentoraz išlo o medzinárodnú konferenciu so skutočne aktívnou (a žiada sa poznamenať, že masívnou) účasťou archívárov zo zahraničia. Domácich prednášateľov doplnili kolegovia z Čiech, Poľska a Maďarska, medzi hosťami sme mali česť uvítať aj predstaviteľov spoločností archívárov zo Slovinska a Rakúska. Organizátormi konferencie za finančnej podpory Medzinárodného vyšehradského fondu a ďalších sponzorov boli: Spoločnosť slovenských archívárov, odbor archívov a registratúr MV SR, sekcia archívnictva a pomocných vied historických SHS pri SAV a Štátny archív v Nitre – pobočka Bojnice. Účastníkov trojdňovej konferencie privítali: primátor mesta Bojníc p. František Thán, riaditeľ odboru archívov a registratúr MV SR Ing. Jozef Hanus, CSc., ktorý zároveň odovzdal aj pozdrav ministra vnútra SR Róberta Kaliňáka. Úvodnú reč predniesla predsedkyňa Spoločnosti slovenských archívárov PhDr. Zuzana Kollárová, PhD., ktorá svojím krátkym prierezom minulosťou spoločnosti upriamila pozornosť prítomných na jej blížiacu sa okružnú jubileum. Myšlienka jej založenia vznikla totiž na pôde bývalého Štátneho ústredného archívu v Bratislave (dnes SNA) ešte 21. decembra 1989 na celoslovenskom stretnutí archívárov.

Pracovné rokovanie začal riaditeľ Ing. Jozef Hanus, CSc. Vo svojom príspevku pod názvom *Medzinárodné aktivity v oblasti riešenia krízových situácií v archívoch* nastolil otázku, čo vlastne krízová situácia znamená v archívnictve. Na základe prehľadu materiálno-personálneho stavu od r. 1990 skonštatoval, že v slovenskom archívnictve sa kríza môže charakterizovať ako permanentná. Vo všeobecnejšom (aj medzinárodnom) kontexte uviedol aj špecifické krízové oblasti: nevyhovujúce priestorové podmienky uloženia archívneho materiálu a následné zhoršenie jeho fyzického stavu, technológiu výroby papiera kyslým glejením, pohromy a prírodné katastrofy. V tejto súvislosti medzi iným spomenul aj príklad zrúteného archívu v Kolíne. Uvedených problémových okruhov si je vedomá aj rada EÚ, ktorá sa 6. mája 2003 obrátila na svoje členské krajiny s výzvou, aby zhodnotili situáciu v štátnych a verejných archívoch s dôrazom na posúdenie možností posilnenia, koordinácie a spolupráce v oblasti archívnictva a ochrany. Vytvorila sa skupina európskych archívov zo všetkých členských krajín, ktorá v roku 2006 vypracovala a publikovala elaborát s piatimi prioritnými oblasťami pokrytia: 1. Ochrana a predchádzanie katastrofám, 2. Spolupráca v oblasti problematiky elektronických dokumentov a archívov, 3. Vytvorenie a udržiavanie internetového portálu pre publikovanie maximálneho množstva informácií z oblasti archívnictva, 4. Podpora osvedčených postupov so zreteľom na vnútroštátne právne predpisy týkajúce sa archívov, 5. Predchádzanie krádežiam archívnych dokumentov. Podľa jednotlivých oblastí boli zriadené aj pracovné skupiny.

Archívy v krízových situáciách – trvalý stav? bol názov referátu PhDr. Petra Zoričáka z odboru archívov a registratúr MV SR, ktorý zhodnotil stále pretrvávajúce

júci nepriaznivý stav archívnych budov na Slovensku. Medzi najproblematickejšie z tohto pohľadu uviedol archívy v Liptovskom Mikuláši, Rimavskej Sobote, Bytči a neopomenul ani otázku neexistujúceho stáleho sídla Archívu mesta Bratislavy. Informoval aj o vypracovaní krízovej inštrukcie, ktorá by archívom postihnutým živelnými pohromami a inými nepredvídateľnými situáciami poskytla okamžitý postup na najefektívnejšiu minimalizáciu vzniknutých škôd. Na záver prítomnému auditóriu odovzdal pozdrav svojho kolegu PhDr. Milana Mišoviča a na odľahčenie od témy predniesol jeho koreferát v podobe historického exkurzu do dejín archívu Bratislavskej župy, konkrétne o krízovom roku 1853, keď bol v jednom z depotov archívu úmyselne založený požiar.

Mgr. Monika Péková hovorila na základe svojich skúseností zo Slovenského národného archívu o problémoch pri sprístupňovaní kultúrneho dedičstva prostredníctvom digitalizácie. Hlavný problém v tejto oblasti nevidí ani tak v samotnom digitalizovaní archívnych dokumentov, ale v ich efektívnom sprístupňovaní čo najširšej verejnosti. V súčasnosti používaný internetový prehliadač totiž neumožňuje dostatočnú výmenu informácií s inými informačnými systémami, čo sa v časoch zavádzania medzinárodných noriem a vzájomného prepájania rôznych databázových systémov stáva závažným nedostatkom. V tejto súvislosti tiež spomenula potrebu štandardizácie archívneho popisu. V závere svojho príspevku porovnala medzinárodné odporúčania pre digitalizáciu v oblasti kultúrneho a vedeckého dedičstva v rámci projektu MINERVA so stavom v SNA. Po skončení príspevku odznel v podaní riaditeľa odboru archívov a spisových registratúr zaujímavý doplnok, ktorý informoval o čerstvej dohode odboru so Slovenskou národnou knižnicou o digitalizovaní viac ako 3 500 archívnych pomôcok štátnych archívov.

Predseda asociácie správcov registratúr Ing. Jozef Vážny predstavil vo svojom príspevku *Registratúrne strediská v krízových situáciách* spoločnosť, ktorú reprezentoval. Hovoril o negatívnych skúsenostiach z praxe, ktoré ho donútili skonštatovať, že registratúrne strediská podnikateľských, ale aj iných subjektov sa neraz nachádzajú v stave „dobrovoľnej krízovej situácie“, t. j. sú akosi prirodzene zanedbávané. Keďže štátne archívy z pochopiteľných personálnych dôvodov nedokážu v plnej miere vykonávať kontrolnú činnosť, navrhol, aby sa kontrolného mechanizmu vykonávaného smerom k podnikateľským subjektom mohli do istej miery zúčastňovať aj správcovia registratúr. Na podobné riešenie tohto problému existuje aj zahraničný precedens.

V príspevku *Bezpečnostní problematika v súčasnom českém archivnictví* priblížil PaedDr. Bohumír Brom z českého Národného archívu zmeny, ktoré nastali v archívnej a príbuznej legislatíve našich susedov, resp. sú stále v priebehu. Ide o prípravu novely zákona o archívnictve a spisovej službe, ako aj o celý rad predpisov v súvislosti so zavedením tzv. e-governmentu v Čechách, a s ním súvisiacu problematiku správy elektronických dokumentov. Od 1. 7. 2009 totiž v Čechách vstúpi do platnosti zákon č. 300/2008 o elektronických úkonoch a autorizovanej konverzii dokumentov. Ďalej sa venoval zvýšeným nárokom v oblasti bezpečnosti pri správe dokumentov, resp. pri vykonávaní spisovej služby. Kompetencie a úlohy archívov by mali narásť aj v oblasti ochrany osobných údajov. Záverom predstavil projekt, ktorý sa postupne stáva novou výzvou pre archívnu a spisovú službu v ČR. Ide o budovanie projektu Národného digitálneho archívu pri Českom národnom archíve v Prahe.

Przemysław Wojciechowski z archívu v Poznani predniesol referát *Ochrana archívnych dokumentov v štátnych archívoch v Poľsku v prípade katastrof a krízových situácií*. Doterajšie skúsenosti štátnych archívov v Poľsku s prírodnými katastrofami a nešťastiami vzniknutými v dôsledku ľudskej nedbanlivosti si vynútili komplexnejší prístup k spracovaniu zásad nakladania s archívnyimi dokumentmi v spomínaných situáciách. Predstavil právne predpisy a zásady uplatnené v krízových situáciách, súvisiacu činnosť v oblasti civilnej ochrany, pomoc organizácie tzv. Modrého štítu v Poľsku. Venoval sa aj vypracovanému plánu postupu štátnych archívov v prípade krízovej situácie, ako aj plánu vykonania správnej záchrannej akcie v prípade katastrofy.

Dr. László Szögi, PhD., z Univerziténeho archívu v Budapešti hovoril o premenách systému archívov v ostatných dvoch desaťročiach v Maďarsku. Poslucháči získali komplexný prehľad o zmenách, ktoré v uvedenom období nastali: predstavil novovzniknuté archívy (Archív Maďarskej akadémie vied, Historický archív štátnej bezpečnostných služieb), hovoril o zaniknutých (Archív štatistického úradu) či o zlúčených inštitúciách tohto typu. Z poslednej skupiny bezpochyby treba spomenúť zlúčenie Maďarského krajinského archívu, spravujúceho do roku 1992 ako tzv. „mŕtvy“ archív len fondy staršie, do roku 1945, s dovtedy osobitne existujúcim ústredným archívom pre správu fondov vzniknutých po uvedenom roku. Ďalej sa venoval problematike vysporiadania sa so sieťou stranických archívov, premene cirkevných archívov, vzniku pomerne mohutnej siete univerzitných archívov, ako aj legislatívnym nedostatkom týkajúcich sa najmä postavenia tzv. mediálnych archívov. Po nasledujúcej diskusii a prezentáciách firiem účastníci 13. archívnych dní mali možnosť navštíviť aj s odborným výkladom miestny kostol sv. Martina.

Druhý deň rokovania bol venovaný sérii príspevkov zameraných a vzniknutých na základe osobných skúseností vedúcich pracovníkov slovenských archívov, ktoré v ostatných desaťročiach skutočne prešli rôznymi fázami krízového stavu. Ešte predtým si však prítomní mohli vďaka Milanovi Antoničovi z Archívu Slovenskej televízie pozrieť zozrieh správ obsahovo dokonale zapadajúci do prerokovanej témy archívnych dní. Okrem medializovaných záberov nedávnych havárií týkajúcich sa archívov vo svete aj na Slovensku sme mohli vidieť tiež dokumentačné zábery z vytopenia Archívu STV v roku 1997 a mohli sme sa stať svedkami, ako promptne a efektívne sa pri prejavení pozitívneho postoja zriaďovateľa dá otázka úložného priestoru i vnútorného vybavenia archívu vyriešiť.

PhDr. Veronika Nováková zo šalianskej pobočky Štátneho archívu v Bratislave vo svojom príspevku referovala o vlastných skúsenostiach z rekonštrukcie sídlovej budovy pobočky. Rekonštrukčné práce sa na tomto renesančnom kaštieli začali v roku 1996 a trvajú dodnes.

Vízie a realita v živote Štátneho archívu v Bytči znel názov referátu PhDr. Jany Kurucárovej, ktorý akoby bol pokračovaním referátu jej predrečníčky, iba v inom priestore. Ako sme sa dozvedeli, aj sídlo bytčianskeho štátneho archívu sa podieľa na osude historických budov čakajúcich na dôkladnú rekonštrukciu, v prípade ktorých „mernou jednotkou dočasných riešení je jeden furt“. V zámockom areáli prebehli síce v rokoch 1969–1973 adaptačné a reštaurátorské práce, ďalšie sa skončili v 80. rokoch 20. storočia, no odvtedy sa stav budovy výrazne zhoršil a v súčasnosti archívu došla kapacita úložných priestorov, v dôsledku čoho nie je schopný preberať ďalšie archívne fondy. Dlhodobé plány MV SR vybudovať novú, účelovú

budovu zostávajú zatiaľ v rovine úvah a archívu zatiaľ zostáva iba nedostatok priestorov, chátrajúca budova, vlhkosť a pleseň.

Priestorovým problémom žilinskej pobočky Štátneho archívu v Bytči sa venoval Mgr. Peter Štanský. V minulosti už veľakrát presťahovanému archívu sa základné podmienky pre prácu vytvorili až v roku 2003 (!). Ani dnešný stav však nemožno charakterizovať ako definitívny. Ako prednášajúci poznamenal, je žiaduce, aby sa kompetentní zamysleli nad riešením priestorových problémov archívov nachádzajúcich sa v podobnej situácii. Časté sťahovanie poškodzuje nielen archívne dokumenty, ale znemožňuje výkon skutočnej archivárskej práce a samotných archivárov degraduje na akési pomocné sily, ktoré neustále prenášajú archívne dokumenty, riešia problémy vzniknuté zatekaním a iným škodlivým prostredím. Tiež podotkol nutnosť odstránenia veľkých disproporcií, ktoré sa prejavujú medzi jednotlivými archívami – najmä pobočkami. Ide o disproporcie vyplývajúce najmä z rozdielnych veľkostí obhospodarovaných okresov, t. j. rôznych veľkostí spádových oblastí, ale aj o disproporcie badateľné v materiálno-technickom vybavení.

Do predchádzajúceho situačného modelu zapadol aj referát PhDr. Petra Viteka *Štátny archív v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1999 až 2009 – hľadanie životného priestoru*. V snahe o umiestnenie archívu sa od konca 90. rokov 20. storočia preskúmalo viac než 20 objektov v Liptovskom Mikuláši a jeho okolí. Kameňom úrazu väčšiny navrhovaných riešení sa však vždy stal aktuálny nedostatok financií alebo nevhodnosť navrhovaných priestorov. V súčasnosti sú vyhladené dve budovy v centre Liptovského Mikuláša, avšak priestorovými dispozíciami viac vyhovujúci objekt je štátnym majetkom iba čiastočne a na prispôbenie druhej budovy by bolo treba vynaložiť značné finančné prostriedky.

PhDr. Ing. Michal Ďurovič z českého Národného archívu hovoril o krízovom plánovaní v štátnych archívoch Českej republiky a o skúsenostiach z povodní v rokoch 1997 a 2002. V súčasnosti Národný archív v Prahe pripravuje vzorový krízový plán aj pre ostatné štátne archívy v ČR. Elementárnou zásadou prípravy na možné katastrofy by mala byť periodická obnova krízového plánu: aktualizácia telefónnych čísel, kontrola záchranných súprav, periodické školenia a cvičenia, prepojenie krízového plánu s integrovaným záchranným systémom. Archívom sa odporúča vyhľadať vo svojom okolí mraziarenské firmy. Na vysvetlenie uviedol čísla z posledných záplav, keď bolo zmrazených až 2 000 m³ archívneho materiálu na teplotu –25 °C. Ide totiž o najšetrnejší a zároveň relatívne rýchly zásah, ktorý je schopný prevlhnutý archívny materiál zakonzervovať do ďalších úkonov (postupné sušenie, dezinfekcia, reštaurovanie vybraných typov). Povodňou postihnutý materiál je však potrebné aj po dokončení všetkých záchranných prác pravidelne monitorovať, keďže mu hrozí väčšia miera plesnenia. Z tohto dôvodu jeho návrat do depotov sa odporúča až po uplynutí šiestich mesiacov.

Účastníci archívnych dní už mali možnosť okrajovo počuť o medzinárodnej organizácii Modrý štít. Bližšie jej činnosť s osobitným zreteľom na Poľsko predstavila Dr. Hana Krájevska z Archívu Poľskej akadémie vied. Táto medzinárodná organizácia s cieľom ochrany svetového kultúrneho dedičstva a kultúrnych inštitúcií vznikla v roku 1996 v Paríži. Koordinuje práce v oblasti ochrany s dôrazom pre prípad vojnového konfliktu. Podľa vzoru Červeného kríža by najvzácnejšie pamiatky mali byť označené znakom Modrého štítu.

Druhý rokovací deň ukončili dva diskusné príspevky. PhDr. Šarlota Drahošová zo Štátneho archívu v Nitre vystúpila s diskusným príspevkom zameraným na premeny priestorových a personálnych kríz v spomínanom štátnom archíve. Ako v prípade už iných spomínaných archívov, časté sťahovania poznačili aj tento archív. I keď sa dnes nachádza v reprezentačných priestoroch, pracovníci archívu nie sú s minulosťou vyrovnaní ani dnes a je presvedčená o tom, že sa to odzrkadlilo aj na samotnom stave archívneho materiálu. Ďalšie negatívum sa prejavilo v personálnej rovine. Trikrát sa rozpadli celé kolektívy archívu, ktoré bolo treba budovať neustále odznova. Najväčším dôsledkom toho bola absolútna strata odbornej kontinuity. Dnes kolektívu archívu nezostáva nič iné, než sa s nevelkým počtom zamestnancov snažiť dobehnúť v oblasti spracovania a sprístupnenia archívnych fondov všetko, čo bolo v minulosti zameškané.

Druhý diskusný príspevok predniesla Mgr. Mária Grófová z Archívu Univerzity Komenského. Na prekvapenie mnohých predstavila skutočný stav tohto univerzitného archívu boriaceho sa s prekážkami vyplývajúcimi z nezabezpečenia elementárnych požiadaviek fungovania archívu zo strany zriaďovateľa. Možno za to môže aj dlhodobé, neadekvátne zaradenie tohto pracoviska v organizačnej štruktúre rektorátu UK. Absolútnym problémom minulosti bola existencia depotov v záplavovom území. Dnes, po presťahovaní archívu, piedestál neustálych rizík predstavuje vysoko horľavé prostredie v kombinácii s umiestnením ústredného serveru priamo v depote. Žalostný stav samotného archívu je akoby prenesený aj na registratúrne strediská jednotlivých fakúlt univerzity, ktoré sú umiestnené v inak nevyužitelných priestoroch a netešia sa žiadnej pozornosti. Správcovia registratúr zastávajú kumulované funkcie a vlastnej registratúre sa z objektívnych dôvodov ani nemôžu venovať. Medzi archívom a vedením univerzity viazne takmer akákoľvek komunikácia.

Rokovania tretieho dňa sa začali po mimoriadne úspešnom spoločenskom večierku. Vystúpili zahraniční hostia z Poľska a Maďarska. Úvodný priestor patrilo kolegovi zo spoločnosti poľských archivárov. Mgr. Ivo Łaborewicz sumarizoval skúsenosti dolnosliezskych archívov v oblasti krádeží a ohrození povodňami. Z krádeží vynikal prípad scudzenia pergamenových listín, starých tlačí a iných dokumentov v pobočke archívu v Jeleniej Górze, povodne poznačili v roku 1997 hlavne fondy štátneho archívu vo Vroclavi. Ich konzervovanie a nové usporiadanie prebieha dodnes.

Na archívnych dňoch už odznelo niekoľko referátov venujúcich sa skúsenostiam s vodným živlom, no bez výnimky išlo o prírodné katastrofy. Mgr. Anna Domalamus z Archívu Univerzity Adama Mickiewicza v Poznani však poukázala na to, aké reálne následky môže mať podcenenie bezpečnostných rizík v archívnych depotoch. Využitie priestorov v suteréne prepletenom potrubiami a vedeniami inžinierskych sietí ako úložisko registratúry hádam prirodzene napadne väčšinu zriaďovateľov. Že by tomu tak nemalo byť (najmä v prípade zriadených archívov!), nasvedčuje aj tento poľský príklad. V jednom z depotov spomínaného archívu prasklo dovtedy podceňované vodovodné potrubie. Vzápätí spustená záchranná akcia sa týkala až 600 bm rôzneho typu archívneho materiálu. Dokumenty boli vynesené z pivníc a boli zmrazené. Našla sa firma, ktorá bola schopná zariadiť ich správne vysušenie liofilizáciou a následnú dezinfekciu. Samozrejme po tomto kroku bolo treba začať s novým usporiadaním materiálu, medzi ktorým sa nachádzali písomnosti týkajúce sa študentov, doktorandských a habilitačných skúšok, výplat, vedecké práce, fotografie,

platne atď. So sprístupňovaním zo zasiahutej časti archívu bolo možné začať až rok po uvedenej havárii. Na záver referátu rečníčka položila otázku, či naozaj je potrebné prežiť takéto traumatizujúce situácie, aby sa zistilo, ako dôležité sú archívy?

Posledný referát poľských kolegov predniesol Mgr. Maciej Jasiński z Archívu mesta Varšavy. Na pracoviská v archíve sa pozrel z iného zorného uhla – z pohľadu archivárov, pričom sa nezaoberal len štátnymi a verejnými archívami, ale do svojich postrehov zahrnul aj skúsenosti z registratúrnych stredísk. Tieto, častokrát ako nepatrné zložky organizačného členenia úradov spravodlivosti, samospráv, vedeckých a iných inštitúcií, sa nachádzajú v polohe akéhosi „piateho kolesa na voze“. Najčastejšie sú umiestnené v nevhodných priestoroch – vlhkých, ťažko vetrateľných pivniciach plných plesní, ktoré ohrozujú nielen dokumenty, ale aj archivára. Zriaďovatelia týchto archívov, resp. tvorcovia registratúr a ich predstavení najčastejšie ani nevedia, ako ich vlastný archív funguje, a kto tam pracuje. Problém uchovávanía dokumentov sa usilujú od seba odsunúť ako ťažký a finančne nákladný. A často by stačilo, keby archivárovi vyčlenili jeho práci zodpovedajúce priestory.

Posledný blok príspevkov patril kolegom z Maďarska. O dopade maďarského núdzového rozpočtu na tamojšie archívy referoval úradujúci predseda Spolku maďarských archivárov Dr. Árpád Tyekvicska. Ako následok hospodárskeho úpadku sa všeobecne prejavuje poddimenzovanosť finančných zdrojov. Zákomom stanovené úlohy archívov sa zvyšujú, no ich rozpočty sa skracujú. Keďže veľká časť verejných archívov patrí samosprávam a iným zriaďovateľom, finančné a personálne podmienky sú pomerne odlišné. Napr. za archívom hlavného mesta stojí silná samospráva s veľkým rozpočtom, no niektoré župy a ich archívy zápasia so značným deficitom. Medzi archívami sa preto ukazuje oveľa väčšia diferenciácia, než v iných štátoch, ktoré majú jednotnú sieť štátnych archívov. Maďarské archívy v uplynulom období vykázali značný odborný rozvoj, majú lepšiu odbornú základňu, ich činnosť je koordinovaná najmä ich podujatiami. Významnú úlohu v spoločnosti zohrávajú najmä svojou publikačnou činnosťou. V čase hospodárskej krízy však nielen ďalší rozvoj, ale aj udržanie súčasnej úrovne ohrozujú obmedzené hospodárske možnosti Maďarska. V rokoch 2006–2008 archívy stratili štvrtinu svojho celkového rozpočtu a tento rok prináša ďalšie obmedzenia.

Viktor Haraszti z Archívu hlavného mesta Budapešti sa venoval problémovým okruhom súvisiacim s archivovaním písomností likvidovaných hospodárskych organizácií v Maďarsku. Po zmene režimu sa do archívov dostalo veľké množstvo registratúrnych záznamov zaniknutých štátnych podnikov. Na túto úlohu archívy neboli pripravené. Situáciu skomplikoval prijatý zákon o konkurzoch, ktorý síce zaviazal správcov konkurznej podstaty a likvidátorov na odovzdanie záznamov trvalej dokumentárnej hodnoty do archívu, no ochranu záznamov pre finančné a pracovnoprávne úlohy zveril do rúk likvidátorov, ktorí sa o ich uložení mohli sami trhovoz rozhodnúť. Keďže sa medziarchívy s možnosťou pokojného výberu dokumentov trvalej hodnoty podľa návrhu archívnej verejnosti v Maďarsku nevytvorili, archívy museli zápasit s obrovskou úlohou.

Posledný referát predniesol Dr. István Kenyeres z Archívu hlavného mesta Budapešti. Venoval sa mimoriadne aktuálnym otázkam, ktoré pre oblasť archívnictva predstavujú novú výzvu. V Maďarsku sa už niekoľko rokov venujú projektu tzv. elektronického archívu. V tejto súvislosti sa autor upriamil na terminologické, kategorizačné a metodické problémové okruhy: ako sa chápe elektronický spis v zmysle

maďarských právnych predpisov, čím je vlastne elektronický spis verejného záujmu a elektronický spis s trvalou dokumentárnou hodnotou? Ako je možné zmapovať produkciu e-spisov, ich správu? Predstavil tiež výsledky prieskumu, ktorý sa v Maďarsku v tomto smere uskutočnil v rokoch 2007–2008. Na záver podrobne predstavil zámer a schému fungovania ústredného elektronického archívu na zabezpečenie úschovy elektronických dokumentov s trvalou dokumentárnou hodnotou. Jeho vybudovanie, technické a finančné zabezpečenie patrí medzi súčasné vládne priority.

Na záver rokovania 13. archívnych dní v Bojniciach prítomní odsúhlasili závery, ktoré uložili Výboru Spoločnosti slovenských archivarov úlohu prednesenia viacerých požiadaviek odboru archívov a registratúr MV SR: 1. Požiadat' o systémové riešenie krízových stavov v Archíve hlavného mesta SR Bratislavy, v Štátnom archíve v Bytči a jeho pobočkách v Žiline a v Liptovskom Mikuláši, ako aj v Štátnom archíve Prešov – pobočke Prešov; 2. Požiadat' o vypracovanie modelového havarijného plánu v krízových situáciách štátnych archívov; 3. Požiadat' o pripojenie sa k systému medzinárodnej organizácie na ochranu národného kultúrneho dedičstva Modrý štít.

Gábor Strešňák

INFORMÁCIA O PROGRAME *KNIHA.SK*

Starnutie a degradácie papiera

Z rozboru archívnych fondov vyplýva, že papier je nosičom informácií v prevažnej väčšine dokumentov. Široká paleta rôznych druhov papierov v slovenských archívoch siaha od ručných papierov zo 14. storočia až po strojové papiere vyrábané v súčasnosti. S podobnou situáciou sa stretávame i v knižniciach a papier ako materiálny nosič informácií má i v tejto oblasti dominantné a nezastupiteľné postavenie.

Papier zhotovený z rastlinných vlákien postupom času starne. Tento proces je nevratný. Je sprevádzaný zmenou jeho chemického zloženia a znižovaním mechanickej pevnosti. Vplyvom prirodzeného starnutia sa papier, najmä s vyšším obsahom drevoviny, stáva krehkým a lámavým, mení svoju farbu a žltne. Starnutie papiera je veľmi zložitý proces, ktorého podstata stále nie je dostatočne objasnená.

Najväčšie problémy v oblasti ochrany archívnych a knižničných fondov paradoxne spôsobujú moderné papiere, vyrábané od druhej polovice 19. storočia prakticky až do nedávnej súčasnosti. Nová technológia výroby strojového papiera priniesla v tom čase použitie dreva ako východiskovej suroviny a technológiu kyslého živličného glejenia s použitím síranu hlinitého. Toto bol jeden z rozhodujúcich momentov z hľadiska zníženej stálosti, trvanlivosti a životnosti papiera a procesu jeho postupnej auto-degradácie vplyvom kyslej hydrolýzy. Problémy kyslej degradácie papierových dokumentov a kníh sú konzervátorskej a reštaurátorskej verejnosti dostatočne známe. Mnohé odborné publikácie poukazujú na to, že zhoršovanie mechanických vlastností papiera v priebehu starnutia je spôsobené práve ich kyslosťou, ktorá je pri-

márne zapríčinená už samotnou technológiou výroby papiera od polovice minulého storočia. Dominantným faktorom je použitie kyslého živičného glejenia a kameňa/síranu hlinitého, ktoré prvýkrát použil v roku 1807 Illig v Nemecku, a ktoré prakticky pretrváva až do súčasnosti.

Preto neutralizácia kyslosti predstavuje jeden z najväznejších problémov konzervovania papiera. Množstvo postupov a deacidifikačných metód s použitím rôznych chemických činidiel je publikovaných i používaných; intenzívny výskum v tejto oblasti priniesol mnohé vedomosti z poznania príčin degradácie, jej mechanizmov a tiež rôznych technológií a procesov na odstránenie problémov kyslosti papiera, teda masovej deacidifikácie a zvýšenie jeho stálosti, trvanlivosti a predĺženie jeho životnosti. Kyslý papier – „časovaná bomba“ – ktorá hrozí stratou významnej časti kultúrneho dedičstva je nielen slovenským, ale celosvetovým problémom.

Situácia v štátnych archívoch na Slovensku

Do siete štátnych archívov na Slovensku v pôsobnosti MV SR podľa zákona č. 395/2002 Z. z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov patrí okrem Slovenského národného archívu Štátny ústredný bankový archív v Banskej Štiavnici, Archív hlavného mesta SR Bratislavy, Štátne archívy v Banskej Bystrici, Bratislave, Bytči, Košiciach, Levoči, Nitre, Prešove so svojimi pobočkami. 47 štátnych ústredných a štátnych archívov s regionálnou pôsobnosťou a ich pobočiek v pôsobnosti MV SR v Slovenskej republike ochraňuje spolu 27 300 archívnych fondov, čo predstavuje k 31. 12. 2008 približne 185 000 bežných metrov archívnych dokumentov. Z obdobia po roku 1850 je to približne 3/4–4/5, čo predstavuje približne 138 000–148 000 bežných metrov archívnych dokumentov z ohrozeného obdobia 1850–1970, teda na kyslom papieri s nízkou odolnosťou voči prirodzenému starnutiu a potenciálne náchylným k samodegradovateľnému procesu vplyvom kyslej hydrolýzy.

S podobnou situáciou sa stretávame aj v knižniciach. Slovenská národná knižnica na základe povinnosti podľa zákona č. 183/2000 Z. z., § 6 je konzervačnou a depozitnou knižnicou Slovenskej republiky a je zodpovedná za spravovanie, uchovávanie, ochraňovanie a konzervovanie historického knižničného fondu. SNK spravuje celkom 3,8 miliónov knižničných jednotiek, z toho z obdobia 1850–2000 2,5 mil.; ostatné knižnice na Slovensku celkom 46,2 mil., z toho 44,5 mil. z obdobia 1850–2000.

Program záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR

Na základe tejto situácie vláda SR svojím uznesením č. 766 z 10. júla 2002 ((k Programu záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR (KNIHA.SK), číslo materiálu: 4953/2002, predkladateľ: minister kultúry, minister školstva, minister vnútra a predseda Slovenskej akadémie vied)):

- schválila: A.1. Program záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR (ďalej len program);
- poverila ministra školstva: B.1. v spolupráci s ministrom kultúry koordinovať výskumnú časť programu a

- uložila ministromi kultúry: D.1. v spolupráci s ministrom vnútra po skončení výskumnej časti programu vypracovať a predložiť na rokovanie vlády vecný, časový a finančný harmonogram prevádzky technologického zariadenia na masovú deacidifikáciu ohrozených dokumentov v knižniciach a archívoch do 30. apríla 2007.

Nasledovalo vypísanie obchodnej verejnej súťaže Ministerstvom školstva SR na riešenie úlohy výskumu a vývoja „Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike“ v rámci tematického štátneho programu Aktuálne otázky rozvoja spoločnosti; (Uznesenie vlády SR č. 1007 zo 4. 9. 2002 k návrhu štátnych programov výskumu a vývoja).

Objednávateľom úlohy je Ministerstvo školstva SR, zhotoviteľom a koordinátorom Slovenská technická univerzita v Bratislave, spoluriešitelia Slovenská národná knižnica Martin, Ministerstvo vnútra SR - Slovenský národný archív v Bratislave a Slovenská akadémia vied – Ústav polymérov. Povinní realizátori programu sú Slovenská národná knižnica Martin a Ministerstvo vnútra SR – Slovenský národný archív

Vláda SR ďalej svojím uznesením č. 943 zo 7. novembra 2007 (k návrhu stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008–2013, číslo materiálu: 20412/2007, predkladateľ: minister kultúry)

- schválila: A.1. návrh stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008–2013 s pripomienkou prijatou na rokovaní vlády;
- uložila ministromi kultúry, podpredsedovi vlády a ministromi školstva, podpredsedovi vlády a ministromi vnútra B.2. v spolupráci s predsedom Slovenskej akadémie vied realizovať výsledky vládneho Programu záchrany, stabilizácie a konzervácie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike do 31. decembra 2009;
- uložila ministromi kultúry, podpredsedovi vlády a ministromi školstva, podpredsedovi vlády a ministromi vnútra, ministromi zdravotníctva B.3. pri príprave návrhu štátneho rozpočtu zaradiť medzi priority rozpočtovej kapitoly finančné požiadavky na zabezpečenie úloh vyplývajúcich zo stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008–2013 – *priebežne*.

Cieľom úlohy bolo:

- pripraviť optimálne technologické riešenie záchrany historických nosičov informácií na kyslom drevitom papieri,
- vybrať a ďalej zlepšiť najlepšie dostupné technológie pre realizáciu (BAT, *Best Available Technology*)
- vytvoriť podmienky na udržateľný rozvoj BAT na území SR.

Ministerstvo školstva zabezpečilo v rokoch 2003–2008 riešenie, ktoré viedlo k vecnému splneniu výskumnej časti programu. Na záverečnej oponentúre úlohy výskumu a vývoja „Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike“ dňa 26. 3. 2009 bolo konštatované, že všetky ciele stanovené v zmluvách s objednávateľom, ako aj čiastkové ciele etáp E0-E7 podľa schváleného harmonogramu boli splnené a riešenie úlohy je na excelentnej svetovej úrovni.

Kľúčový realizačný výstup je návrh optimálneho technologického riešenia pre ochranu kníh a archívnych dokumentov: Integrované konzervačné centrum (IKC) Martin-Vrútky. Vypracoval sa Systém skúšania a hodnotenia deacidifikačných technológií, na základe ktorého sa vybrala najlepšia dostupná technológia BAT pre knihy a archívne dokumenty v uzatvorených archívnych škatuliach – technológia Papersave® – Unisaver®. Riešiteľ pripravil ponuku realizačných výstupov a návrh preberacích protokolov pre povinných realizátorov výsledkov úlohy (SNK a MV SR – SNA) a pre ďalších potenciálnych realizátorov.

Vzhľadom na priestorovú, personálnu, technickú a finančnú náročnosť takéhoto centra, MV SR – OAR SVS jednoznačne podporuje vybudovanie jedného centra, ktoré by slúžilo na masovú deacidifikáciu knižničných a archívnych dokumentov. Zároveň odporúča, aby financovanie aktivít spojených s vybudovaním IKC a realizáciou masovej deacidifikácie, digitalizácie a záchranu knižničných a archívnych dokumentov v rámci IKC (vrátane príslušných technických, personálnych a iných potrebných aktivít v rámci prípravy archívnych dokumentov pre IKC v štruktúre MV SR – SNA a ostatných štátnych archívov v pôsobnosti MV SR) bolo zabezpečené centrálné (zdroje EU OPIS 2) počas celého pôsobenia IKC. V prvom i ďalších rokoch realizácie MV SR – SNA a ďalšie relevantné archívy v pôsobnosti MV SR zabezpečia dohodnuté množstvá archívnych dokumentov na masovú deacidifikáciu, digitalizáciu a potrebnú kooperáciu za rezort MV SR.

Jozef Hanus

STAV A PERSPEKTIVY ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ STŘEDOVĚKÝCH A RANĚ NOVOVĚKÝCH MĚSTSKÝCH KNIH

Vědecká konference, Ústí nad Labem, 30.–31. října 2008. Uspořádala Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem ve spolupráci s Katedrou pomocných věd historických a archívního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a Archiv hlavního města Prahy.

Na podzim loňského roku se konala v severočeském Ústí nad Labem konference, která spadá do kategorie těch, na které se nezapomíná. Nadčasové a zároveň aktuální, přitom bytostně archivní téma městských knih ve středověku a raném novověku, bohatá mezinárodní účast, různé úhly pohledu a široká a zároveň věcná diskuse i otevřené horizonty dalšího výzkumu jsou přesně tím, po čem touží srdce archiváře i k čemu tíhne jeho rozum. Čas od času se všechny tyto momenty sejdou na správném místě ve správném čase a najdou si své organizátory. Stav studia městských knih a zejména jistá bezradnost ohledně jejich dalšího zpracování, vyžadovaly určité zamyšlení. V českých zemích má studium a zpracování městských knih bohatou tradici, která má kořeny hluboko v 19. století, zejména v oblasti sudet. Zřejmě proto není náhoda, že se pořadatelství ujala katedra historie FF UJEP v Ústí nad Labem, která spojila své síly s dalšími institucemi i jednotlivci a připravila dvoudenní a programem bohaté setkání zájemců o tento specifický druh společného archivního

bohatství. Jednání se účastnili odborníci z celého středoevropského prostoru, tedy kromě pořádajícího Česka též ze Slovenska, Německa, Rakouska, Maďarska a Polska s jedním zástupcem Finska, který se však věnoval slovenské problematice.

Po slavnostním úvodu zahájila konferenci Ludmila Sulitková s referátem shrnujícím domácí situaci. Stručně nastínila historii dosavadního výzkumu i problém kategorizace městských knih a využití městských knih v badatelské a ediční praxi. Edice pak tvořily významnou součást jejích úvah, kdy autorka nastínila tři možné cesty, kterými se potencionální editor může vydat. Jednak u významných a ojedinělých knih přichází v úvahu edice in extenso, tedy v plném textu a s úplným edičním aparátem. Určitý typ knih, např. soudní či berní registra, autorka je nazývá knihy se zápisy hromadné povahy, je možné vydat (či spíše zpřístupnit) pomocí rejstříků. Třetí možností je kombinovaný způsob, kdy se jedna vzorová kniha vydá in extenso a zbylé podobné knihy v dané lokalitě pomocí rejstříků. U mladších knih (po roce 1526) pak navrhl především podrobnou katalogizaci archivních knih v rámci pořádání jednotlivých fondů, která alespoň zmapuje bohatství našich archivů a pomůže badatelům v základní orientaci.

Druhým úvodním referátem pokračoval Peter Johánek, který upozornil na některé momenty současného pohledu na městské knihy v Německu a připomenul význam městských knih především jako pramene pro sociální dějiny. Toto téma patří u našich sousedů k nejvíce studovaným, a proto je zde v současné době pozornost upřena především na specifický typ městských knih, a sice kroniky a pamětní knihy. Připomenul též velkou roztržitost a regionální nevyrovnanost zájmu i vlastního studia tohoto typu pramene v Německu. Třetí úvodní referát Herberta Knittlera byl přednesen v zastoupení. Autor v něm upozornil na jeden z typů městských knih – knihy účtů, a metodě jejich zpracování v Rakousku. Zdůraznil přitom význam knih účtů pro studium hospodářských dějin i potřebu srovnání s účetními knihami jiných původců (zejména církevních institucí). Součástí referátu byl i nastín vývoje studia městských knih v Rakousku za posledních sto let.

Druhý blok přednášek zahájil Richard Marsina, který shrnul dosavadní poznatky o dochování středověkých městských knih uherské provenience, kdy většinu z nich tvoří knihy z měst na území dnešního Slovenska. Zároveň stručně charakterizoval jednotlivé typy dochovaných knih i jejich dosud nemnohé ediční zpracování. Ilpo Tapani Piirainen, editor několika městských právních knih z dnešního Slovenska, na něj navázal referátem o svých poznatcích o městských knihách ve slovenských archivech, a to se speciálním zřetelem ke knihám právním a soudním. Svůj výzkum postavil především na základě jazykového rozboru knih a právě z jazykového hlediska lze dovést mnohé, jinak utajené souvislosti mezi konkrétním pramenem a místem jeho vzniku. Vladimír Rábik se poté zaměřil na metody zpřístupňování městských knih na Slovensku na příkladu města Trnavy. Trnava měla mezi uherskými městy výsadní postavení a Trnavská městská kniha z let 1394–1530 patří mezi nejstarší na Slovensku (či lépe v celých Uhrách). Autor podrobně popsal úskalí, která její edice přinesla. Zároveň stručně seznámil s podobným knihami a jejich edicemi u ostatních slovenských měst. Winfried Irgang, nedávný editor právní knihy pro město Hlubčice (ve Slezsku) navázal shrnutím situace na poli výzkumu městských knih v této vedlejší zemi koruny svatováclavské. Podal přehled dochovaných knih ve Slezsku i jejich dosavadního zpracování i specifika, která na badatele zde čekají. Závěrem bloku vystoupila Ivana Ebelová s návrhem na revizi tištěného

soupisu českých městských knih do roku 1526, který vyšel v roce 1963. Kromě prostého faktu, že od vydání uplynulo již téměř půlstoletí a metodika popisu přeci jen doznala určitého vývoje, je důležitým motivem pro revizi i lepší zpracovanost archivních fondů v Česku a z něj vyplývající nové nálezy městských knih, ale zároveň i oprava některých omylů či dokonce uvedení ztrát. Určitou možností jak dále postupovat je zavedení elektronické databáze městských knih, kde by mohly být informace kontinuálně upravovány podle našich nejnovějších poznatků. Revize soupisu středověkých městských knih a pokračování v soupisu pro novověké období se bude v nejbližším období realizovat v rámci projektu Libri civitatis hostitelské katedry.

Třetí jednací blok zahájil Ivan Hlaváček diskusním příspěvkem na téma městských kopiářů. Tato svébytná, ale početně málo zastoupená skupina městských knih je zajímavým vývojovým předstupněm knih pamětních a teprve čeká na odborné zhodnocení. Henning Steinführer, který v nedávné době edičně zpřístupnil lipské radní knihy a výmarské městské knihy pozdního středověku, seznámil přítomné se situací ve vlastním archivu města Brunšviku v Dolním Sasku. Řada zdejších knih počíná rokem 1268 a dosahuje úctyhodného počtu více než 2 000 svazků. Z velkého počtu dochovaných exemplářů však vyplývají obtíže spojené s jejich zpracováním. Jejich dosavadní využití jako prameny pro dějiny města i fenoménu městského života obecně jsou dosud omezeny absencí rejstříků či edic. V tomto směru jsou nadějně zejména obsáhlé řady účetních knih. Marcin Grulkowski se zaměřil na nejstarší knihy města Gdaňsku a jejich zařazení do kancelářských systémů hanzovních měst. Svůj výklad založil na rozboru jednotlivých zápisů v knihách a jejich porovnáváním dospěl k určité systematizaci zápisů i knih, z nichž některé se vyskytují výhradně ve městech na pobřeží severního a baltského moře. Závěr bloku obstaral Matthias Thumser informací o středověké obchodní společnosti Černých hlav v Rize a jejich písemnostech, zejména úředních knihách. Na příkladu této středověké korporace, kterou ve vnitrozemí neznáme, autor dokladoval sepětí obchodního živlu s městem a jeho správou.

Poslední blok prvního dne jednání zahájila Jaroslava Mendlová a představila bohaté fondy Archivu hl. města Prahy i s poněkud nesystémovým a archaickým uložením městských knih prostřednictvím sbírky rukopisů. Ludmila Sulitková spolu s kolegyní H. Jordánkovou navázaly popisem situace v Archivu města Brna. L. Sulitková nedávno publikovala část výsledků katalogizace z bohatého fondu zdejších městských knih pro období středověku a raného novověku, totiž unikátní řady brněnských finančních knih, jež zpřístupnila v tzv. hromadné edici. Ve společném příspěvku naznačily obě autorky specifika takovéto edice, která je vhodná pro prameny sériové povahy. Obě budou podobným způsobem pokračovat ve zpřístupňování brněnských berních knih a rejstříků. Příjemně strávený den pak završil společenský večer na zámku Krásné Březno.

Druhý den jednání započal Wolfgang Wüst se zajímavým příspěvkem o jednom specifickém typu produktů městské kanceláře, a sice mandátech rady a městské policie. Tento příspěvek je jedním z produktů dlouhodobého výzkumu městské bezpečnosti ve středověku a edice policejních instrukcí jsou jedním z autorových úmyslů pro nejbližší budoucnost. Autor studuje obecní (městskou) policii jako instituci i jako nástroj městského pořádku ve středověku a raném novověku a srovnává materiál dochovaný na různých místech v říši. Petr Kreuz se zaměřil na speciální segment

městských knih, a sice na knihy smolné. Tyto knihy byly v Česku studovány v poslední desetiletích systematicky, a dosavadní stav znalostí o nich je (přes mnohé nedodělky a desiderata) na vyšší úrovni než u jiných typů městských knih. Klára Woitschová na něj navázala informací o speciálním přístupu k editování jednomu typu knih, a sice ke knihám Apelačního soudu v Praze. Tamní zápisy vykazují velkou formální shodu, a je proto zbytečné v edici opakovat permanentně užívané formulace. Je proto otázkou, zda by v tomto případě nestačil jen nějaký dobře koncipovaný generální rejstřík. Katalin Szende se ve svém příspěvku obrátila do prostředí středověkých Uher a nastínila výsledky svého dosavadního bádání související s přípravou edice nejstarší bratislavské městské knihy testamentů, na jejímž zpřístupnění se bude spolu s ní podílet její doktorandka Judit Majorossy. Předmětnou knihu zařadila do celkového vývoje zápisemňování v bratislavské městské kanceláři od poloviny 14. století do začátku novověku. Kromě vlastního popisu knihy se zaměřila též na osoby tvůrců knihy, tedy městské písaře a jejich zařazení do souvislostí městského prostředí.

Další blok jednání zahájili Jens Klingner a Robert Mund přehledem drážďanských městských knih a jejich edičního zpřístupnění. Městské knihy byly v rámci drážďanské městské kanceláře etablovány relativně pozdě, až v roce 1404, a jejich počet je (pro nejstarší období) relativně malý. V době psaní této zprávy (první čtvrtletí roku 2009) jmenovaní vydali edici prvních dvou drážďanských městských knih z let 1404–1535. Martin Štindl dále pokračovat diskusním příspěvkem, nazvaným Míra ediční interpretace. Na příkladu vlastní edice a reakcí na ni dokládal promítání osobnosti editora do ediční práce, zejména v oblasti komentářů a doprovodného textu, ale i do volby formy vlastní edice. V podobném duchu pokračoval Jan Mareš, jehož příspěvek se věnoval smyslu a účelu jednotlivých edic městských knih. Budoucnost ediční práce přednášející vidí především v rozmanitosti forem edic, kdy prioritní by měl být účel, kterému má výsledná edice sloužit. Význam ovšem má též typ či individualita (výskyt) konkrétního pramene. V mnoha případech považuje za zcela dostačující pouhou digitální kopii pramene, v ideálním případě přístupnou pomocí internetu. Romana Kmočová a Petra Paterová pak seznámili plénum s úskalími, na které narazily při zpracování soudních knih ze Slaného a Loun. Blok uzavřel János Németh (spolueditor nejstarší soudní knihy Šoproně) úvahou nad obsahem zápisů do městské knihy. Odpověď na otázku, co vlastně konkrétní text zápis zachycuje z vlastní reality (a co tedy zapsáno nebylo), není vůbec jednoduchá. Své úvahy opřel o studium nejstarších knih zmíněné Šoproně.

Poslední blok zahájila Hana Pátková příspěvkem, ve kterém se věnovala proměnám zápisů a proměnám funkce některých středověkých městských knih v průběhu jejich vedení, v souvislosti s problémem volby vhodného edičního zpřístupnění. Autorka zde zúročila své zkušenosti s přípravou edice středověké berní knihy Starého Města pražského, v současnosti připravuje edici nejstarší zachované městské knihy v českých zemích, totiž staroměstského Liber vetustissimus. Lenka Martínková a poté přinesla shrnující příspěvek o městských knihách na Pelhřimovsku, tedy z oblasti malých a většinou poddanských měst a městeček a úplný konec konference obstaral Zdeněk Martínek konkrétním příkladem zpracování jedné z pelhřimovských knih.

Dodejme, že někteří s přihlášených se nemohli z různých důvodů jednání osobně zúčastnit, a své příspěvky pravděpodobně publikují až knižně. Očekávaný sborník

z konferencie, ktorý by měl vyjít v letošním roce, se tak zajisté stane nejen vynikajícím svědectvím o dobře zorganizované konferenci či o inspirativních nápadech, které se líhnou na různých pracovištích v celé střední Evropě, ale jistě se pro mnohé z nás stane východiskem při dalším studiu v oblasti městských knih, což je jistě nejlepší možné ocenění práce pořadatelů i referujících.

Daniel Doležal

MILAN RASTISLAV ŠTEFÁNIK V ZRKADLE PRAMEŇOV A NAJNOVŠÍCH POZNATKOV HISTORIOGRAFIE

V dňoch 4. a 5. mája 2009 sa v Kongresovej sále Ministerstva zahraničných vecí SR uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia venovaná jednej z najvýznamnejších osobností slovenských dejín M. R. Štefánikovi. O slávnostné otvorenie sa úvodným príhovorom postarali minister zahraničných vecí SR JUDr. Miroslav Lajčák a minister obrany SR Ing. Jaroslav Baška. JUDr. Miroslav Lajčák po privítaní hostí pripomenul uctievanie pamiatky a posolstva M. R. Štefánika ako prototypu vlastenca i svetoobčana. Poukázal i na to, že konferencia má nielen bilancovať, ale aj podnietiť nový výskum hlavne v zahraničí. Ing. Jaroslav Baška ocenil rôznorodosť pôsobenia M. R. Štefánika, ale najmä jeho vojenské schopnosti a zásluhy na vybudovaní légii. Následne sa krátkym úvodným slovom a pozdravením v mene Francúzskej republiky prihovoril Jean-Marie Bockel.

V prvom bloku príspevkov vystúpili historici z krajín spätých s pôsobnosťou M. R. Štefánika. Ako prvý sa ujal slova plk. Dr. Frédéric Guelton (Service historique de la Défense Vincennes), ktorý vo svojom príspevku priblížil život a pôsobenie M. R. Štefánika vo vyššej francúzskej spoločnosti, stretnutia s politikmi i žurnalistami či astronómom prof. J. Janssenom. Tieto kontakty mali veľký vplyv na jeho ďalšiu kariéru. Prof. Giuseppe Motta (Univerzita La Sapienza Rím) poukázal prostredníctvom dokumentov z archívov talianskeho Ministerstva obrany a Ústredného štátneho archívu na prepojenie M. R. Štefánika s Talianskom, ako aj na formovanie českých a slovenských vojenských skupín v rámci talianskej armády. Prof. Jevgenij Firsov (Moskovskij gosudarstvennyj universitet) sa zmienil o tom, že aj v Rusku sú dokumenty o M. R. Štefánikovi vo viacerých archívoch. Zameral sa hlavne na jeho diplomatické schopnosti pri zmiernovaní napätia medzi Kolčakovou vládou a francúzskym generálom Janinom, ako aj medzi dôstojníkmi a radovými vojakmi v čs. légiách. Srbský veľvyslanec j. exc. Danko Prokić prezentoval príspevok kpt. D. Dendú (Institute for Strategic research, Ministry of Defense of the Republic of Serbia) o pobyte M. R. Štefánika v Srbsku očami gen. D. Milenkoviča. Gen. D. Milenkovič prispieval do súkromného periodika – vojenského vestníka (Vojni vestnik) článkami o prieskumných akciách pilota M. R. Štefánika počas I. svetovej vojny, najmä v okolí miest Niš a Kruševac. Úvodný blok uzavrela osobná výpoveď synovca markízy G. Benzoniovej, Dr. A. Benzonio (prezentovaná PhDr. Miro-

slavom Musilom, PhD., Ministerstvo zahraničných vecí SR) o návšteve Slovenska a miest spätých s pôsobnosťou M. R. Štefánika v roku 1968.

V druhom bloku odznel ako prvý príspevok PhDr. Dušana Kováča, DrSc., (Historický ústav SAV) *Zápas o Štefánika v slovenskej historiografii a publicistike*. Autor hovoril o rozporuplnosti vnímania osobnosti M. R. Štefánika v jednotlivých obdobiach 20. storočia, ale aj v súčasnosti. Rovnako upozornil aj na absenciu vedeckej biografie týkajúcej sa tejto osobnosti. Mgr. Miriam Kuzmíková (Slovenský národný archív) objasnila pohnútky, ktoré viedli mladého M. R. Štefánika k štúdiu astronómie aj fyziky a priblížila tiež začiatok jeho pobytu vo Francúzsku. Mgr. Michal Kšiňan (Historický ústav SAV) hovoril o premenách Štefánikovej identity od jeho mladosti, cez štúdiá, vplyvy T. G. Masaryka, S. Viatora i vojnových udalostí. Ako dominantnú vidí trojrozmernosť M. R. Štefánika: Čechoslovák, Európan, Svetoobčan. PhDr. Stanislav Bajanič (Krajanské múzeum Matice slovenskej) poukázal na vzťah zahraničných Slovákov k M. R. Štefánikovi a jeho odkazu. Mgr. Marek Meško, M. A., PhD., (Vojenský historický ústav) na základe francúzskych prameňov priblížil misiu M. R. Štefánika ako vojenského pilota v konflikte medzi Srbskom a Bulharskom, ako aj jeho ústup cez Kosovo a Albánsko po rýchlom kolapse Srbska. PhDr. Bohumila Ferenčuhová, CSc., predniesla príspevok o formovaní čs. zahraničného hnutia vo Francúzsku, Taliansku, Rusku a USA vo svetle francúzskych diplomatických dokumentov. Podrobne popísala nadväzovanie kontaktov s predstaviteľmi vlád, snahy, stratégie a ciele československého hnutia počas I. svetovej vojny, a to najmä v USA (materiálne centrum) a Francúzsku (intelektuálne centrum). Doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc., (Prešovská univerzita) objasnila v príspevku situáciu a pomery na Sibíri v čase pobytu M. R. Štefánika a légii (prelom rokov 1918–1919). Na základe štúdia v Štátnom ústrednom archíve Ruskej federácie podrobne priblížila činnosť a fungovanie dočasných správnych orgánov, činnosť sibírskej vlády a jej snahy o autonomizmus i trieštenie protibolševických síl. PhDr. Marián Hronský, DrSc., (Ústav politických vied SAV) predniesol malé zamyslenie nad listom T. G. Masaryka, ktorý bol vložený do základného kameňa Mohyly na Bradle. Išlo o Masarykove skromné hodnotenie Štefánikovej činnosti ako odkaz pre budúce generácie.

Po odznení tohto príspevku nasledovalo premietnutie francúzskeho dokumentárneho filmu o M. R. Štefánikovi, ktorý bol dokončený v marci 2009. Po jeho skončení nasledovala prezentácia knihy *Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch Historické služby francúzskeho ministerstva obrany*. Prezentácia sa uskutočnila za účasti ministrov zahraničných vecí a obrany SR, podpredsedu vlády PhDr. Dušana Čaploviča, DrSc., ako aj spoluautora Mgr. M. Kšiňana.

Nasledujúci deň pokračovala konferencia tretím blokom prednášok. Ako prvý vystúpil PhDr. Miroslav Musil, PhD., ktorý načrtoval hlavné východiská Štefánikovej diplomatickej stratégie. Medzi tieto patrilo aj vytvorenie čs. armády, zriadenie reprezentatívneho orgánu zastupujúceho Čechov a Slovákov, ale aj návrh na usporiadanie pomerov v strednej Európe. Príspevok rumunského veľvyslanca j. exc. Floriana Voditu sa zamerlal najmä na tvorbu čs. légii v zajateckých táboroch v Rumunsku, ako aj na to, aké právomoci získali slovenskí a českí zajatci v týchto táboroch na základe Štefánikovej misie. Dr. Ed Kemp, radca Veľvyslanectva USA (v spolupráci s PhDr. Miroslavom Musilom, PhD.) predstavil diplomatickú misiu M. R. Štefánika v USA v roku 1917. Pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., (Vo-

jenský historický ústav) v príspevku o význame Štefánikovej osobnosti v tradíciách armády prvej ČSR poukázal na reakcie vládnych predstaviteľov, legionárov na jeho smrť i neskoršie pripomínanie jeho pamiatky brannou mocou (pomenovanie plukov, kasární). Rovnako načrtnol prvorepublikovú činnosť pražského Památniku odboje (resp. osvobození), ktorý okrem iného vydával aj publikácie a štúdie venované légiam a M. R. Štefánikovi. PhDr. Daniel Kuzmík (Ministerstvo zahraničných vecí SR) priblížil osudy osobného fondu M. R. Štefánika na základe historickej genézy, jeho neustále premiestňovanie, ale tiež jeho obsah a postup pri spracúvaní. PhDr. Peter Sabov (Slovenská národná knižnica v Martine) svojím príspevkom o osobnej knižnici M. R. Štefánika poskytol obraz o jej presunoch z Paríža cez Prahu až do Martina a hlavne o jej obsahovej rôznorodosti. Okrem prírodovedných diel (Flammarion, Janssen, Curie, Poincare, Bigourdan,...) v nej mali zastúpenie i diela veľkánov svetovej (Hugo, Balzac, Tolstoj,...) i slovenskej (Krasko, Sládkovič, Dobšinský, Hviezdoslav,...) literatúry, rovnako tiež diela klasikov filozofie (Platón, Konfucius,...). Napriek torzovitosti a veľkým stratám (najmä pri presunoch) dotvára knižnica obraz osobnosti M. R. Štefánika. PhDr. Eva Vrabcová a PhDr. Katarína Magurová (Slovenský národný archív) vo svojom príspevku veľmi podrobne priblížili založenie, štruktúru, osobnosti, finančné záležitosti aj zánik Spolku pre vybudovanie pomníka generálovi M. R. Štefánikovi. PhDr. Peter Macho, CSc., (Historický ústav SAV) sa na základe štúdia dobovej tlače snažil upozorniť na politicko-spoločenské pomery, ktoré panovali pri výstavbe pomníka M. R. Štefánika v Trnave. Konferenciu ukončil príspevok PhDr. Milana Zemka, CSc., na tému Štefánik medzi legendou a antilegendou, v ktorom autor poukázal na posun od kultu padlého hrdinu obetujúceho sa za národ, až po zamlčovanie a bagatelizovanie počas minulého režimu.

Po tomto príspevku a krátkej diskusii bola táto podnetná konferencia ukončená.

Jozef Pocisk

VÝSTAVA ŠTEFÁNIK – ČLOVEK A LEGENDA V SLOVENSKOM NÁRODNOM MÚZEU

Rok 2009, v ktorom si pripomínáme 90. výročie tragickej smrti jednej z najvýraznejších osobností našich moderných dejín, generála Milana Rastislava Štefánika, môžeme v Slovenskom národnom archíve bez zveličenia označiť za štefánikovský. Archív sa v prvom polroku 2009 podieľal na príprave spolu troch podujatí, ktoré si pripomenuli pamiatku tohto veľkána. Okrem anotovanej výstavy, pri propagácii ktorej sme sa pravdepodobne prvýkrát v histórii SNA stretli s tým, že jeho logo bolo umiestnené na billboardoch, to bola medzinárodná vedecká konferencia *Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie* (4. 5.–6. 5. 2009) a sprievodné podujatie výstavného projektu *Štefánik – človek a legenda*, komorná výstava dokumentov s názvom *Bradlo/mohyla/Štefánik*, ktorej autormi a realizátormi sú archivári zo SNA a jej vernisáž prebehla 1. júla 2009. Správy o oboch

týchto podujatiach sa nachádzajú v tomto čísle Slovenskej archivistiky. V druhom polroku nás ešte čaká reinnštalácia oboch spomínaných výstav.

Cieľom výstavy *Štefánik – človek a legenda*, ktorú v spolupráci so Slovenským národným archívom a Slovenským rozhlasom pripravilo Slovenské národné múzeum pri príležitosti 90. výročia jeho úmrtia a je definovaná ako jeden z prioritných projektov SNM v roku 2009, nie je tradičná *povinná jazda* na tému rekapitulácia Štefánikovho života. Tejto problematike sa komplexne venuje stála expozícia Slovenského národného múzea – Múzea M. R. Štefánika na Košariskách.

Výstavu 5. mája 2009 otvoril minister kultúry Marek Maďarič, ktorý vo svojom úvodnom príhovore povedal aj: „Otvorenie výstavy Štefánik – človek a legenda je akýmsi symbolickým ukončením množstva podujatí usporiadaných na počesť M. R. Štefánika organizovaných pri príležitosti 90 rokov jeho tragického úmrtia.“ Na záver poďakoval organizátorom a všetkým, ktorí spolupracovali na príprave a realizácii výstavy, pričom nezabudol spomenúť aj Slovenský národný archív. Leitmotívom otváracím príhovorom bola prirodzená spolupráca pamäťových inštitúcií pri sprístupňovaní nášho mnohovrstevného kultúrneho dedičstva verejnosti.

Výstava sa okrem tradičných, konvenčných podôb vedca, pilota, generála a politika snaží poukázať aj na mnohé iné tváre Milana Rastislava Štefánika a predstaviť ho aj ako napríklad básnika, kresliara, kúzelníka či fotografa. Pozostáva z dvoch relatívne samostatných celkov. Ich spoločnou snahou je predstaviť osobnosť a aktivity M. R. Štefánika a jeho recepciu v spoločnosti aj z menej známych uhlov pohľadu. V prvej časti výstava predstavuje návštevníkovi Štefánikovskú legendu budovanú s rôznou intenzitou 90 rokov ako príklad rôznych interpretácií jeho osobnosti prostredníctvom symbolickej galérie umeleckých výpovedí – obrazov, sôch, filmových dokumentov, ale aj zvukových nahrávok z fondu Slovenského rozhlasu. Štefánik je na jednej strane chápaný ako výrazná charizmatická osobnosť, najmä v období prvej Československej republiky, ale nasledujúce roky dvoch s malou prestávkou po sebe nasledujúcich totalitných režimov postupne ničili jeho životné dielo, amputovali významné prvky jeho osobnosti, až ho napokon vymazali z oficiálneho dejepisu. Znalostné moratórium a pochybné interpretácie ho odsunuli na pomyselné smetisko dejín.

V druhej časti výstavy sa návštevník zoznámi s košatou životnou púťou M. R. Štefánika, ktorá sa zmesila do jeho 39 prežitých rokov. Od prvých rokov v rodných Košariskách cez vysokoškolské štúdiá v Prahe, pôsobenie v Paríži a vedecké expedície v exotických krajinách viacerých kontinentov, až po jeho smrť v roku 1919. Štefánika – človeka pripomenú autentické archívne dokumenty – vysvedčenia, indexy, fotoalbumy z ciest či diplomy a vyznamenania, z ktorých mnohé sú vystavované vôbec po prvýkrát.

Výstava je vo viacerých rovinách interaktívna. Takýmto doplnkom vystavených predmetov je model kokpitu lietadla, v ktorom je zabudovaná kamera. Prostredníctvom nej sa budú môcť návštevníci natočiť pri simulovanom pristávaní lietadla. Zbierkové predmety sú doplnené aj audio nahrávkami listov z archívneho fondu Milan Rastislav Štefánik. Návštevníci sa tak budú môcť započúvať do čítania listov jeho rodičov v myjavskom nárečí, alebo si vypočuť výňatky z korešpondencie Štefánika s jednou z jeho priateľiek.

Výstavu pripravil autorský kolektív v zložení PhDr. Eva Králiková a PhDr. Mária Halmová (SNM – Etnografické múzeum), PaedDr. Rastislav Púdelka

(SNM – Múzeum M. R. Štefánika), PhDr. Radoslav Ragač, PhD. (Slovenský národný archív) a PhDr. Dušan Kováč, DrSc. (Slovenská akadémia vied). Zo Slovenského národného archívu sa na jej technickej príprave podieľalo Oddelenie starších fondov, menovite by som chcel poďakovať Mgr. Míriam Kuzmíkovej, na pleciach ktorej zostal najväčší diel povinností a vedúcej oddelenia Erike Javošovej, PhD. Výstavu realizuje agentúra Triad Advertising, s ktorou v minulosti Slovenské národné múzeum spolupracovalo pri výstave Théby. Mesto bohov a faraónov. Autormi architektonického a grafického dizajnu výstavy sú Samuel Rihák, resp. Jaro Zacko. Výstava je realizovaná vo Výstavnom pavilóne Podhradie na Žižkovej ulici na veľkorysej ploche viac ako 200 m² do 31. 8. 2009, kam všetkých záujemcov pozývame.

Radoslav Ragač

KOMORNÁ VÝSTAVA BRADLO – MOHYLA – ŠTEFÁNIK V SLOVENSKOM NÁRODNOM ARCHÍVE

Slovenský národný archív pripravil na leto 2009 komornú výstavu archívnych dokumentov s názvom *Bradlo/mohyla/Štefánik* ako sprievodné podujatie projektu Štefánik – človek a legenda zorganizovaného pri príležitosti 90. výročia jeho tragickej havárie, na ktorom SNA spolupracoval ako jeden z hlavných partnerov.

Autormi koncepcie výstavy *Bradlo/mohyla/Štefánik* a aj jej realizátormi sú archívári zo Slovenského národného archívu (Mgr. Daniela Fukasová, Mgr. Tajana Janšová, Matej Kámen, Mgr. Katarína Magurová, Peter Pekár, PhDr. Elena Vrabcová, PhDr. Radoslav Ragač, PhD.). Hlavným cieľom výstavy je dopovedať o mohyle na Bradle, ktorá je jedným z vrcholných diel architekta Dušana Jurkoviča a významnou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva to, čo sa pomyselne *nezmestilo* do koncepcie výstavy Štefánik – človek a legenda. Autori verejnosti predstavili výber z menej známych dokumentov z fondov SNA týkajúcich sa osobnosti generála Milana Rastislava Štefánika, dokumentácie výstavby mohyly na Bradle z archívneho fondu Spolok pre postavenie mohyly generála M. R. Štefánika, dokumentov z osobného fondu Dušana Jurkoviča týkajúcich sa mohyly a osobného fondu Kazimíra Štefánika. Na príprave výstavy sa najväčšou mierou podieľalo Oddelenie nových fondov SNA, ktoré zabezpečilo jej podstatnú časť.

Otvorenie výstavy spojené s čašou vína prebehlo dňa 1. júla o 15.30 h za účasti niekoľkých desiatok účastníkov. Výstavu spolu neformálne otvorili ešte asi stále viac domáci ako hosť, riaditeľ OAR MV SR Ing. Jozef Hanus, CSc. a riaditeľ SNA PhDr. Radoslav Ragač, PhD. Okrem iných vzácnych hostí hlavne z archívnej sféry sme privítali aj Generálneho riaditeľa Slovenského národného múzea PhDr. Petra Marákynho a trojicu vnučiek architekta Dušana Jurkoviča.

Výstava pozostávajúca z originálov a kópií dokumentov je inštalovaná na prízemí budovy archívu, v adaptovanej miestnosti 27 slúžiacej doteraz pre potreby exkurzií a školení, ktorá prešla výraznou vizuálnou premenou. Počas prípravy výstavy sme

vymenili opotrebované a zastaralé časti mobiliáru a nainštalovali nový výstavný korpus. Spolu s výstavou tak mala svoju vlastnú premiéru aj obnovená miestnosť, ktorá bude odteraz ako nosný priestor zabezpečovať plánovanú výstavnú činnosť SNA. Rád by som zdôraznil, že miestnosť bola obnovená výlučne vlastnými silami SNA za pomoci sponzorov, keďže už *bradaté* viacročné úsilie získať investičné prostriedky z MV SR sa skončilo vždy neúspechom. Na výstavných paneloch v prvej časti expozície sme z bezpečnostných dôvodov vystavili len kópie archívnych dokumentov – predstavili sme tu pestrú koláž obrazových dokumentov týkajúcich sa osobnosti generála Milana Rastislava Štefánika a jeho tragickej havárie a pohrebu, mohyly na Bradle a aktivít Spolku pre postavenie mohyly generála M. R. Štefánika. Medzi nimi napríklad fotografie vraku lietadla, sadrových odliatkov tváre a rúk M. R. Štefánika, či málo známu efemérnu architektonickú výzdobu vrcholu Bradla počas pohrebu v tvare štyroch vysokých štíhlych čiernych pylónov, ktorá bola ideovým predchodcom mohyly a zjavne čerpá zo starej kultúrnej tradície *castrum doloris*, žijev v Uhorsku hlavne v období baroka. Ikonografické dokumenty na paneloch správajú aj krátke sprievodné texty a citáty, životopis a ohlasy havárie v dobovej tlači.

Druhá časť výstavy z originálov je umiestnená vo výstavných vitrínach a v klipoch na umiestnených na stenách miestnosti. Podľa obsahu je rozdelená do niekoľkých tematických celkov, pričom každému z nich sme venovali samostatnú vitrínu. V prvom tematickom bloku predstavujeme niekoľko dokumentov týkajúcich sa smrti M. R. Štefánika, medzi nimi napríklad doteraz neznáme spomienkové prejavy jeho brata Kazimíra Štefánika, evanjelického farára pôsobiaceho v Argentíne, unikátny kondolenčný list školáčok matke M. R. Štefánika, parte, niekoľko vizitiek a rôzne spomienkové drobné tlače a periodiká z dôrazom na zahraničné slovaciká.

V druhom bloku sme predstavili aktivity Spolku pre postavenie mohyly generála M. R. Štefánika. Vystavujeme napríklad otvorenú obálku súťažného návrhu z výberového konania na postavenie pamätníka, originálne zápisnice zo zasadnutí výboru, knihu členských príspevkov, ale aj štatistiku sociálneho a národnostného zloženia prispievateľov, korešpondenciu a účty. Čestný spolkový diplom je umiestnený v klipe na stene. V tretej vitríne sú inštalované dobové kópie pamätných listín, ktoré boli v kovovej schránke vložené do mohyly.

Posledná výstavná vitrína je venovaná osobnosti významného slovenského architekta Dušana Jurkoviča. Vystavujeme diplom o udelení prestížnej architektonickej ceny Českej akadémie vied a umení v Prahe z fondu JUDr. Leopolda Katza (Katzovej ceny) za rok 1933, ktorú získal Dušan Jurkovič práve za postavenie mohyly na Bradle. Diplom je sám o sebe špičkovým umeleckým dielom, keďže ho navrhol Max Švabinský. Z blahoprajných listov k získaniu ceny sme vybrali jeden z tých veselších, ktorého autori túto skutočnosť zistili až v roku 1934.

Záverečnú časť výstavy tvoria klipy inštalované na stenách miestnosti. V nich je napríklad umiestnený plagát pozývajúci na otvorenie areálu mohyly verejnosti, ktorého tvorcom bol špičkový slovenský výtvarný umelec Mikuláš Galanda, Jurkovičove návrhy mohyly a rezy mohylou, pohľad na Bradlo, pozvánka na odovzdanie mohyly, dobová tlač či už spomínaný čestný diplom spolku.

Výstavu využijeme aj počas Dňa otvorených dverí archívu a v druhej polovici mesiaca septembra 2009 plánujeme na základe dohody jej reінštaláciu v priestoroch SNM – Múzea M. R. Štefánika na Košariskách. Na záver by som rád poďakoval

všetkým kolegom a kolegyniam, ktorí sa na príprave výstavy podieľali, riaditeľke Archívu Slovenského národného múzea, PhDr. Elene Machajdíkovej, ktorá nám zapožičala niekoľko exponátov a Mgr. Ing. Ľubomírovi Ďurinovi, ktorý je autorom grafického návrhu pozvánky a sponzorom COOP Jednote Slovensko a Transpetrolu, a. s. Výstava so zabezpečeným lektorským výkladom bude otvorená v pracovných dňoch do 18. 9. 2009 počas pracovných hodín archívu a všetkých záujemcov na ňu pozývam.

Radoslav Ragač

MEDZINÁRODNÁ VEDECKÁ KONFERENCIA ČESKÉ, SLOVENSKE A ČESKOSLOVENSKE DĚJINY IV.

Hradec Králové sa po štvrtýkrát stal dejiskom stretnutia mladých vedeckých pracovníkov – historikov, archivárov, múzejníkov a knihovníkov. Konferenciu zorganizoval Historický ústav Filozofickej fakulty Univerzity Hradec Králové, Archiv Univerzity Hradec Králové a Katedra histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Záštitu nad podujatím prevzala tak ako v minulých rokoch Česko-slovenská komisia historikov. Cieľom, ktorý si organizátori vytýčili ešte v roku 2006 pri prvom ročníku podujatia, bolo nadviazanie kontaktov jednej generácie historikov z Čiech a Slovenska a vzájomná výmena odborných stanovísk a podnetov. Po štyroch stretnutiach je možné povedať, že cieľ sa darí naplňať. Ide o akceptované odborné podujatie, ktoré pod svoj patronát vzal jednak Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, jednak Česko-slovenská komisia historikov. Nejde o stretnutie jednej generácie historikov, ale už dvoch, konferencie sa zúčastňujú začínajúci doktorandi, ako aj mladí vedeckí pracovníci s obhájenou dizertačnou prácou. Svojich mladších kolegov zvyknú podporiť účasťou aj renomovaní českí historici. Zastúpené sú vedecké inštitúcie z rôznych častí Slovenska (Historický ústav SAV, Ústav pamäti národa, Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, Ústav politických vied SAV, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Prešovská univerzita) a z Českej republiky (Ústav pro soudobé dějiny, Ústav pro studium totalitních režimů, Vojenský historický ústav, Památník Tereziína a iné). Konferencia nemá bližšie zameranie, prípustné sú referáty z českých, slovenských i československých dejín 20. storočia. Výstupom z konferencie je recenzovaný zborník, doposiaľ vyšli tri, vo štvrtom budú príspevky z konferencie v roku 2009.

Štvrtý ročník konferencie prebiehal v dňoch 25. a 26. marca 2009 v dvoch súbežných blokoch. V prvej sekcii odzneli referáty z politických dejín a kultúrnych dejín, v druhej z hospodárskych a sociálnych dejín, dejín a teórie historickej vedy. Zdeněk Doskočil z Ústavu pro soudobé dějiny v Prahe pripravil referát s názvom *Nepotřebujeme recepty ani od Šika, ani od Krieglů, ani od Ledererů a jim podobných aneb příběh jednoho zapomenutého projevu Gustáva Husáka*. Priblížil v ňom prejav G. Hu-

sáka z roku 31. mája 1969, v ktorom po prvýkrát ostro vystúpil proti predstaviteľom Pražskej jari. Prejav sa nesie miestami v ironickom duchu a je sprevádzaný frenetickým potleskom. Tento prejav je zlomový v tom, že dovtedy Husák vystupoval na verejnosti opatrne a zmierlivo, a to aj po svojom zvolení za 1. tajomníka ÚV KSČ, dva mesiace po tom nasledoval tento prejav, kde tvrdo a ostro predznačil normalizovanie pomerov. Referát Richarda Pavloviča zo Štátneho archívu v Prešove, pobočka Svidník, s názvom *Jozef Lenárt a normalizácia na Slovensku* mapoval úlohu Jozefa Lenárta, tajomníka ÚV KSČ, na rozbiehaní normalizácie na Slovensku. Referát vychádzal z archívneho výskumu v Slovenskom národnom archíve vo fonde Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska 1945–1989, z fondových oddelení Predsedníctvo ÚV KSČ a Sekretariát ÚV KSČ. Výskum v SNA bol doplnený čiastkovým výskumom v Národnom archíve Českej republiky v Prahe. Na základe výskumu v SNA možno k uvedenej problematike konštatovať, že Lenárt sa viac-menej aktívne podieľal na inštalovaní normalizácie na Slovensku od začiatku roka 1970, taktiež v Prahe od augusta 1968 do konca roka 1969. Odsúdil tzv. hokejové udalosti, podieľal sa na vylúčení členov Ústredného výboru KSČ z ÚV, analyzoval ekonomickú reformu a vyhodnotil ju ako nesprávnu. V Bratislave sa zúčastnil na straníckych previerkach, a to nie ako preverovaný, ale ako člen previerkovej komisie. Preveroval členov Predsedníctva ÚV KSS, členov mestského výboru strany, pracovníkov centrálnych úradov v Bratislave. Na základe archívneho výskumu sa nepodarilo doložiť, že by Lenárt zasiahol proti previerkam, alebo niekomu výraznejšie pomohol. V jeho osobnom fonde sa nachádzajú dokumenty o tom, že zariaďoval skôr jednoduchšie záležitosti (liečebný poukaz, pridelenie bytu a pod.). V previerkach sa angažoval spolu s predsedom vlády Petrom Colotkom, spolu sa snažili o dôslednú očistu Slovenskej akadémie vied od predstaviteľov reformného hnutia. Zaujímavá je tiež záležitosť vylúčovania Vojtecha Daubnera z ÚV KSS a zo Slovenskej odborevej rady. Daubner o Lenártovi vyhlásil, ako je možné doložiť z dokumentov v SNA, že je pod vplyvom Gustáva Husáka a Vasila Biľaka. V ďalšej časti referátu rozoberal referent aktivity Jozefa Lenárta na poli hospodárstva a zavádzania nových technológií, čo bolo jeho doménou. Záverom môžeme konštatovať, že Lenártov podiel na nastolení normalizácie je neodškriepiteľný, bol prítomný pri takmer všetkých krokoch, ktoré normalizáciu nastoľovali. Daniel Povolný z Vojenského historického ústavu v Prahe podrobne priblížil konanie generála Martina Džúra dňa 21. augusta 1968. Ivana Hrachová z domáceho pracoviska popísala Internáciu Štepana, biskupa Trochtu, ktorý mal podobný osud ako väčšina predstaviteľov vysokého kleru po roku 1948. Jan Mervart, hlavný organizátor podujatia, predniesol príspevok *Východiska a prístupy k otázke výskumu vzťahů inteligence a KSČ*. Na základe Juana Linze a Antonia Gramsciho sa zaoberal otázkami prístupu k výskumu vzťahov straníckej inteligencie a aparátu ÚV KSČ. Upozornil na problémy spojené s vymedzením opozičných skupín, s interpretáciou dobových textov, podceňovaním dobovej ideológie. Ďalej v porovnaní so slovinskými reáliami poukázal na relatívnosť československého reformizmu, ktorý bol používaný ako protiargument voči nonkonformným názorom ľavicového časopisu Perspektíve. Jaroslava Rogul'ová z Historického ústavu SAV v Bratislave precizovala vo svojom referáte vzťah Slovenskej národnej strany a Národnej ligy v procese zblížovania národnej opozície počas prvej Československej republiky. Na konferencii odzneli tiež zaujímavé referáty o dejinách pedagogických inštitútov, ktoré vznikali v krajských mestách v roku 1959 (Syl-

va Sklenářová), o Bratislavskej lýre počas krízových rokov (Kamil Rodan), o sčítaní obyvateľstva ČSR v roku 1919 (Pavol Tišliar) či o zahraničnom obchode Slovenského štátu (Peter Mičko).

Nie je možné na tomto mieste priblížiť všetkých takmer päťdesiat referátov, ani to nebolo cieľom tejto správy. Dôležité je poznamenať, že vedecké podujatie v Hradci Králové má už svoju tradíciu, a stálych aj striedajúcich sa účastníkov. Má tiež podporu akademických aj vedeckých inštitúcií z Čiech i Slovenska, nič teda nebráni rozvoju podujatia v budúcnosti.

Richard Pavlovič

KRONIKA

JURAJ ŽUDEL – JUBILUJÚCA OSOBNOSŤ NÁŠHO ARCHÍVNICTVA

V plejáde tohtoročných jubilentov nesporne osobitné miesto zaujme doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc., vynikajúci archivár, historik, historický geograf, vedec, pedagóg a publicista. Časopis Slovenská archivistika vždy po desaťročiach sa už tretí raz vracia k tejto osobnosti. Nie je to preto, že by ďalší vynikajúci predstavitelia archívnej vedy a národných dejín Dr. Michal Kušík, CSc. (Slovenská archivistika 1989,1, s. 163–166) a prof. Dr. Richard Marsina, DrSc. (SA 1999,1 s. 202–204) pri jeho 60-tinách a 70-tinách neocenili komplexne a podrobne jeho profesijnú životnú púť, ale preto, že o Jurajovi Žudelovi je vždy čo povedať a navyše obaja laudátori nemohli prirodzene zachytiť ostatné decénium v jeho doterajšej kariére.

Aj po sedemdesiatke až doteraz jubilant prednášal, pracoval, písal a publikoval. Na katedre histórie Fakulty humanistiky (neskôr Filozofickej fakulty) Trnavskej univerzity prednášal do roku 2008 vývoj osídlenia Slovenska do polovice 19. storočia, historickú geografiu a verejnú správu na Slovensku do polovice 19. storočia.

Od roku 1997 spolupracoval na tvorbe koncepcie Atlasu krajiny Slovenskej republiky a v rokoch 2000–2001 vypracoval autorské originály 11 máp. Všetky sa publikovali a vari najcennejšia z nich, mapa *Územné a správne členenie Slovenska v rokoch 1991–1996* nahrádza oficiálnu administratívnu mapu Slovenska z tohto obdobia. Samotný Atlas bol vydaný v roku 2002.

Od novembra 2007 do konca januára 2009 v rámci čiastočného pracovného úväzku v Geografickom ústave SAV dokončil rozpracovaný rukopis *Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku*. Knihu ešte tohto roku vydá Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied Veda.

V rokoch 2004–2006 ako spoluautor a spoluzostavovateľ pracoval na úprave rukopisu *Dejín Modry* a na jeho vydaní. Pozoruhodná je aj jeho ďalšia vedecká a publikačná činnosť. V roku 2002 uverejnil štúdie: *Utváranie nového územného a správneho členenia Slovenskej republiky v rokoch 1990–1996 a Osídlenie severnej časti Komárňanskej stolice v prvej polovici 16. storočia*. V roku 2003 pripravil novú *Príručku chronológie*, o rok neskôr spracoval *rozbor fondu Panstvo Červený Kameň*. Jeho štúdia z roku 2007 *Osobnosť Lazara, tvorcu mapy Uhorska z roku 1528*, má základný význam pre dejiny kartografie na Slovensku. J. Žudel doložil jeho stredoveké korene. Lazar, občianskym menom Michal Rožeň, pochádzal zo slovenskej šľachtickej rodiny v bývalých Rožňovských Miticiach v Trenčianskej stolici.

Nie je priestor na spomenutie ďalších aktivít jubilanta v ostatnom decénií. Ako hlavnému redaktorovi Slovenskej archivistiky mi však nedá nespomenúť, že to bol práve Dr. Žudel, ktorý popri Michalovi Kušíkovi prispel k vzniku a k obsahovej profilácii nášho periodika a je jeho pravidelným prispievateľom. Jubilant spolu s Dr. Marsinom sú jediní, ktorí kontinuálne od roku 1966 dodnes, t. j. 43 rokov (!) sú členmi redakčnej rady časopisu Slovenská archivistika a na nich s odstupom jedného čísla hodnotí odbornú a vedeckú úroveň periodika. S jemu vlastnou vytrvalosťou presadzuje to, čo mu dali do vienka s M. Kušíkom v roku 1966. Teda príspevky z ar-

chívnej teórie a praxe, state z pomocných vied historických, s preferenciou najmä paleografie, diplomatiky, sfragistiky, so zverejňovaním archívnych dokumentov len vtedy, ak sú súčasťou štúdie.

O jubilatovi, spolu s Dr. Jozefom Kočíšom, CSc., prvom diplomovanom archivárovi z roku 1954 by bolo možné, najmä z pohľadu jeho prelomových štúdií pre rozvoj archivistiky na Slovensku, veľa hovoriť. Ja som rád, že jubilat v roku 1965 viedol vo vtedajšom Štátnom slovenskom ústrednom archíve aj môj diplomový seminár, a že ma trezplivo zaúchal do tajomstva stredovekých listín a archívneho systému na Slovensku vôbec. Som mu za to dodnes veľmi vďačný.

Pri príležitosti tohto pozoruhodného životného jubilea mu želim spolu s celou archívnuou societou veľa zdravia a nech jeho entuziazmus a láska pre archívniectvo a historické vedy pokračuje ešte mnoho ďalších rokov.

Ad multos annos!

Peter Kartous

ŽIVOTNÉ JUBILEUM JÚLIE HAUTOVEJ

Životné jubileum si PhDr. Júlia Hautová, pripomenula v horúcich letných augustových dňoch v kruhu svojej rodiny. V archivárskej rodine toto vzácne osobné výročie poprednej archivárky rezonovalo už skôr, v polovici apríla 2009, pri príležitosti celoslovenskej porady riaditeľov štátnych archívov v spoločenských priestoroch Slovenského národného archívu. V kruhu najbližších spolupracovníkov z odboru a takmer kompletnej zostavy riadiacich pracovníkov štátnych archívov sa oficiálne aj neoficiálne zhodnotila jej profesijná púť spojená výlučne s archívnym systémom na Slovensku. Pri tejto príležitosti, ale aj so zreteľom na skutočnosť, že oslávenkyňa sa rozhodla k 1. máju 2009 ukončiť riadny pracovný pomer, riaditeľ odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR Ing. Jozef Hanus, CSc., predniesol laudáciu. Ocenil v nej výsledky jej práce úzko spojenej so sprístupňovaním archívneho kultúrneho dedičstva a bohatstva v špecializovaných archívoch, ako aj jej riadiacu a metodiccko-kontrolnú prácu na archívnom orgáne; zároveň jej vyslovil aj poďakovanie za jej takmer štyri decéna obetavej a fundovanej práce. V mene generálneho riaditeľa sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR Ing. Jozefa Lišku odovzdal Dr. Hautovej rezortné vyznamenanie, pamätnú medailu F.V. Sasinka.

PhDr. Júlia Hautová sa narodila 5. 8. 1949 v Bratislave. Po absolvovaní stredoškolského vzdelania študovala v rokoch 1968–1972 archívniectvo na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde získala aj akademický titul PhDr. Od roku 1972 pracovala v Archíve Ústavu marxizmu-leninizmu, v rokoch 1983–1989 ako jeho vedúca. V archíve politickej strany sa venovala najskôr spracúvaniu a akvizícii dokumentov k dejinám Slovenského národného povstania a neskôr aj sprístupňovaniu dokumentov k organizačnej výstavbe KSC na Slovensku v období prvej Československej republiky. Na archívnu prácu nadväzovala aj jej výskumná a publikačná činnosť.

V rokoch 1990–1996 pôsobila v Archíve Univerzity Komenského, ktorý viedla od roku 1992. V univerzitnom archíve spracúvala a dopĺňala zbierku písomnej a obrazovej dokumentácie Univerzity Komenského a participovala aj na publikačnej a propagačnej činnosti Rektorátu Univerzity Komenského. V spolupráci s univerzitným Výpočtovým strediskom pracovala na automatizovanom spracúvaní študijných spisov poslucháčov najstaršej a najväčšej slovenskej univerzity, ktoré Archív UK začal počítačovo spracúvať už od polovice 90. rokov.

Jej tretím a posledným pracoviskom bol archívny riadiaci orgán. Na odbore archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR začala pracovať v roku 1997. Najskôr do roku 2005 ako výkonná redaktorka archívneho periodika Slovenská archivistika a potom do už spomenutého 1. mája 2009 ako štátny radca pre štátne archívy. Ako riadiacemu pracovníkovi či ako hlavnému redaktorovi Slovenskej archivistiky sa mi ľahko hovorí o jej výsledkoch na oboch úsekoch jej pôsobenia. Ako výkonná redaktorka zostavila a pripravila do tlače 18 čísel Slovenskej archivistiky. Nebolo to jednoduché tak z hľadiska získania kvalitných príspevkov z archivistiky a profilových pomocných vied historických, ako aj z hľadiska potrebnej kvantity a štruktúry časopisu. Redakčné rady časopisu a jednotlivé čísla archívneho periodika boli a sú svedectvom, že sa s touto úlohou vyrovnala vynikajúco. Všetky ňou redigované čísla Slovenskej archivistiky vyšli načas, v určenom termíne. Na jeseň 2005 prevzala po PhDr. Márii Stieberovej, CSc. referát štátnych archívov, ktorý kladie vysoké nároky na organizačnú, metodickú a kontrolnú činnosť vo vzťahu predovšetkým k štátnym ústredným a štátnym archívom s regionálnou územnou pôsobnosťou. V centre jej pozornosti bolo najmä skvalitnenie sprístupňovania archívnych fondov a archívnych zbierok, ako aj archívmi vypracovaných archívnych analytických pomôcok.

Jej skúsenosti využívali aj odborné archívne komisie, ktorých bola členkou. V rokoch 1997–2009 pôsobila v Redakčnej rade Slovenskej archivistiky, ďalej v Názvoslovnej subkomisii Terminologickej komisii Ministerstva vnútra SR, v rokoch 2005–2009 bola aj tajomníčkou Vedeckej archívnej rady, poradného orgánu ministra vnútra SR. Popri náročnej pracovnej agende si našla čas aj na svoju obľúbenú genealogickú tému, ktorej predmetom bol a je rod Platthyovcov z Líptova. Viaceré príspevky z dejín rodu, z ktorého pochádza, zverejnila na stránkach viacerých periodík a knižných diel.

Sme radi, že hoci odchádza skôr, ako sme si všetci želali, neodchádza úplne! Formou voľnejšieho pracovného úväzku pomôže aj v druhom polroku 2009 zostaviť a pripraviť do tlače ďalšie dve čísla Slovenskej archivistiky. A ak by sme sa aj v roku 2010 ešte mohli tešiť z výsledkov jej práce, všetci jej doprajeme viacej klúdu a pohody v rodinnom kruhu. Aby spolu s manželom prežívala trvalú radosť z novej kvality života v novom domove v Borskom Sv. Jure aj z úspešnej životnej cesty svojich dvoch detí – syna a dcéry. Aby jej životný optimizmus zvyšovala radosť zo života jej vnúcat. Jubilujúcej kolegyni želáme do ďalších rokov najmä veľa zdravia a šťastia.

Peter Kartous

JUBILEUM doc. PhDr. MILOSLAVY BODNÁROVEJ, CSc.

Dňa 21. novembra 2009 sa okrúhleho životného jubilea dožíva riaditeľka Štátneho archívu v Prešove Dr. Miloslava Bodnárová. Celý jej profesionálny život je spojený s históriou a archívniectvom. Narodila sa 21. 11. 1949 v Tepliciach v Čechách. Základnú školu v rokoch 1955–1964 navštevovala už na Slovensku, postupne v Turíčkach, Katarínskej Huti a Lučenci. V Lučenci absolvovala aj Strednú všeobecnovzdelávaciu školu B. S. Timravy, ktorú ukončila v roku 1967. Po maturite ju jej záujem o históriu viedol k štúdiu archívniectva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Archívniectvo úspešne ukončila v roku 1972 obhájením diplomovej práce *Činnosť hodnoverného miesta Jasov*. Tému neskôr doplnila a rozvinula v rámci rigoróznej práce, ktorú úspešne obhájila v roku 1975 a získala titul PhDr.

Po skončení vysokoškolského štúdia nastúpila jubilantka do Okresného archívu v Rožňave, kde pôsobila rok. V roku 1973 začala prednášať na Filozofickej fakulte UPJŠ v Prešove, kde sa výchove mladých historikov venovala 20 rokov. Napriek tomu, že pracovala na univerzitnom poli, archívy a archívniectvo ju sprevádzali aj počas pedagogickej praxe. Miloslava Bodnárová svoju vedecko-výskumnú činnosť zamerala na oblasť dejín miest, dejín protestantizmu a pomocné vedy historické. Takýto výskum sa nedá robiť bez štúdia pôvodných prameňov v archívoch. V oblasti dejín miest sa venovala výskumu východoslovenských slobodných kráľovských miest Prešov, Košice a Sabinov v 16. storočí, hlavne ich sociálnej a ekonomickej štruktúre, demografii, remeselnej a poľnohospodárskej výrobe a obchodu. Z tejto oblasti publikovala množstvo štúdií, článkov a učebných textov. K najvýznamnejším patria štúdie *Demografická štruktúra obyvateľov Košíc v prvej polovici 16. storočia* (1984), *Remeselná výroba v Košiciach v 16. storočí* (1987), *Majetková štruktúra obyvateľstva Košíc v 16. storočí* (1987), *Spoločensko-ekonomická štruktúra Sabinova v druhej polovici 16. storočia* (1990), *Obchod a obchodníci Košíc v 16. storočí* (1994), *Poľnohospodárska výroba Prešova a prešovských mešťanov v 16. storočí* (1998). Získané poznatky a skúsenosti využila ako spoluautorka častí vedeckých monografií dejín miest v období stredoveku a raného novoveku: *Sečovce* (1998), *Dejiny Sabinova* (2000), *Dejiny Humenného* (2002), *Dejiny Michaloviec* (2007).

Dejiny miest sa stali aj témou dizertačnej práce Miloslavy Bodnárovej. V roku 1984 získala vedeckú hodnosť CSc. v odbore České a slovenské dejiny obhájením práce *Spoločensko-ekonomická štruktúra mesta Košíc v 16. storočí*. S výskumom dejín miest úzko súvisí aj výskum reformácie, čo bol ďalší okruh vedeckého záujmu jubilantky. Z množstva štúdií spomenieme aspoň *Počiatky reformácie v Košiciach* (1994), *Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v prvej polovici 16. storočia* (1996), *Reformácia vo východoslovenských kráľovských mestách v 16. storočí* (1998), *Cirkevné pomery v Sabinove do konca 16. storočia* (2000), *Reformácia v Bardejove v 16. storočí* (2000), *Vplyv mestských rád na cirkevný život miest v 16. storočí* (2003). Ako absolventke archívniectva blízke jej ostali pomocné vedy historické, ktoré nielen vyučovala na Filozofickej fakulte, ale k diplomatike a dejinám správy publikovala viaceré štúdie a učebné texty (napr. *Pomocné vedy historické* 1989, 1992).

Po rokoch pôsobenia na univerzitetnej pôde sa rozhodla vrátiť späť k odboru, ktorý pôvodne vyštudovala. Od roku 1993 pôsobí na poste riaditeľky Štátneho archívu v Prešove. Miloslava Bodnárová nastúpila do ŠA už do nových adaptovaných priestorov v budove bývalého kláštora františkánov v Nižnej Šebastovej. V prvých rokoch musela riešiť hlavne problémy s prevádzkou archívu v nových priestoroch, dohadovať technické, majetkové a personálne záležitosti. Keďže objekt ŠA bol pôvodne vo vlastníctve cirkvi, bolo potrebné vyriešiť prevod vlastníctva. Aj zásluhou pani riaditeľky v roku 1997 bola s Rehoľou menších bratov – františkánov uzavretá kúpna zmluva a objekt prešiel do vlastníctva Ministerstva vnútra SR. V neskorších rokoch pod jej vedením prebiehali rekonštrukčné práce budovy archívu – izolácia základov stavby, oprava fasády, komínov, vybudovanie vodovodnej prípojky do objektu, modernizácia elektroinštalácie či rekonštrukcia sociálnych zariadení.

Okrem riadiacej činnosti nezabúdala ani na vlastnú pracovnú náplň archivára. Zameraniu na staršie dejiny zostala verná aj pri sprístupňovaní dokumentov archívu. Vypracovala čiastkové inventáre k listinám vo fonde Magistrát Prešova, združené inventáre Advokátske kancelárie v Prešove, Šľachtické rodiny, rôzne pozostalosti, Panstvo Makovica a Veľkostatok Papín. K posledne spracovaným patrí osobný fond (pozostalosť) bývalej kolegyne a priateľky PhDr. Oľgy Wiedermanovej.

Popri práci riaditeľky a archivárky pokračuje M. Bodnárová vo vedeckej činnosti, publikuje články a štúdie, venuje sa regionálnym dejinám, aktívne sa zúčastňuje na vedeckých konferenciách a seminároch. Ako uznávaná odborníčka sa stala členkou Vedeckej archívnej rady MV SR, Archívnej rady ECAV a svoje odborné vedomosti a skúsenosti využíva aj v práci pre Českú grantovú agentúru a agentúru VEGA. Je členkou odborných stavovských organizácií Slovenskej historickej spoločnosti, Spoločnosti slovenských archivárov a Historického odboru Matice slovenskej.

M. Bodnárová celkom neopustila ani univerzitné prostredie a externe vyučuje na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Budúcich archivárov vyučuje pomocné vedy historické a archívnictvo. Ocenením jej dlhoročnej vedeckej a pedagogickej práce bolo udelenie hodnosti docent v roku 2004.

Pri vymenúvaní všetkých profesionálnych, vedeckých a pracovných aktivít nechceme zabudnúť ani na jej rodinné zázemie. Spolu s manželom MVDr. Petrom Bodnárom, CSc., vychovala jubilatka dve dnes už dospelé dcéry Zuzanu a Katárinu, a teší sa z prvého vnúčika.

Do ďalších rokov prajeme našej pani riaditeľke pevné zdravie, dostatok energie v organizačnej, pedagogickej a vedeckej činnosti, spokojnosť v rodine aj v našom pracovnom kolektíve.

Daniela Pellová

VÁCSLAV BABIČKA 60-ROČNÝ

PhDr. Václav Babička zaujíma medzi riaditeľmi riadiaceho orgánu Českej republiky osobitné postavenie. Počas jeho funkčného obdobia riaditeľa archívnej správy Ministerstva vnútra Českej republiky, teraz odboru archívnej správy a spisovej služby, dosiahlo české archívnictvo viacero významných pozitívnych výsledkov.

Patrí medzi ne nový archívny areál v Prahe-Chodovci. V roku 2004 bola schválená nová archívna legislatíva. Len nedávno v apríli 2009 bola Praha miestom zasadnutia pravidelnej porady riaditeľov riadiacich orgánov archívnictva členských štátov Európskej únie – EBNA. Aj pri vedení tejto porady sa prejavila osobnosť doktora Babičku. V súčasnosti pod jeho vedením si české archívnictvo vytvorilo veľmi dobré legislatívne, organizačné, personálne predpoklady na prechod českého archívnictva do veku elektronizácie archívnych informácií i archívnych činností vôbec. Dosvedčuje to aj 11. júna 2009 prezidentom Českej republiky podpísaná novela českého archívneho zákona.

Václav Babička študoval na Filozofickej fakulte Karlovej Univerzity v Prahe v rokoch 1967–1972 odbor dejiny – čeština. Ako pedagóg však nikdy nepôsobil. Od roku 1972 pracoval len v dnešnom Národnom archíve Českej republiky, kde sa stal v roku 1992 riaditeľom a od roku 2000 až doteraz pôsobí ako riaditeľ archívnej správy.

Za takmer 40 rokov sa vypracoval z archívneho nádenníka na vedúceho pracovníka, archivára – aristokrata. Laudácie, ktoré odzneli a odznejú i na stránkach archívnych periodík v Českej republike, budú podrobne hodnotiť jeho profesijnú cestu. Ja by som rád slovenskému archivárovi priblížil najmä jeho vzťah k Slovensku a najmä k slovenskému archívnictvu, k jeho dejinám.

V 80. rokoch 20. storočia sa ako vedúci redaktor „Zpravodaja“ pobočky ČSVTS pri vtedajšom Štátnom ústrednom archíve v Prahe zaslúžil o expedovanie tohto zborníka do všetkých štátnych archívov na Slovensku. Čítali sme ho radi, pretože obsah zborníka predstavoval nówum vo viacerých oblastiach archívnej teórie, archívnej techniky a informatiky.

V roku 1984 k 40. výročiu Slovenského národného povstania uverejnil v denníku Lidová demokracie seriál článkov o SNP, o industrializácii Slovenska a o slovenskom archívnictve. V roku 1986 publikoval v Slovenskej archivistike štúdiu *Archiv Ministerstva vnitra a archivy na Slovensku 1918–1938*. Poznatky k nej čerpal z fondu „Ministerstvo vnitra a Archivní registratura“. Opisuje záujem ministerstva vnútra a jeho archívu, ktorý bol v období predmnichovskej republiky ústredným archívom československého štátu, o archívnictvo na Slovensku. V. Babička konštatuje, že napriek istému záujmu o archívy na Slovensku, sa prvému riaditeľovi tohto archívu Dr. Ladislavovi Klicmanovi nepodarilo uskutočniť archívnu rozľuku medzi Maďarskom a Československom.

V ďalšej štúdii s názvom *Slovenské archívnictví v letech 1919–1939 z pohledu Ministerstva školství a národní osvěty v Praze*, uverejnenej takisto s našom archívnom periodiku v roku 2005, sa zaoberá činnosťou tohto rivala ministerstva vnútra na úseku archívov. Opisuje aktivity jeho štátneho inšpektora archívov a knižníc pre Slovensko prof. Dr. Václava Chaloupeckého.

Archívne informácie o M. R. Štefanikovi z fondu Ministerstva školstva a národnej osvety zverejnil v zborníku z Mikulovského sympózia v roku 2004. Pramene svedčia o necitlivom prístupe československej vlády k matke M. R. Štefánika a pamiatke veľikána slovenských dejín.

Jedinečnosť vyššie spomenutých štúdií vychádza z dôkladnej znalosti prameňov; pre slovenského čitateľa sú dodnes jediným a komplexným zdrojom informácií o počiatkoch slovenského archívnictva 20. storočia v zrkadle archívnych dokumentov českej proveniencie.

Prirodzene v ich výpočte by bolo možné pokračovať. Musím však uprednostniť a pripomenúť jeho prínos k udržaniu a ďalšiemu zachovaniu a skvalitneniu veľmi dobrých a korektných vzťahov medzi českými a slovenskými archivármi. Som rád, že som sa spolu s Dr. Babičkom v rokoch 2002–2009 zúčastnil na mnohých pracovných podujatiach doma i v zahraničí. Dúfam, že sme svoje vystúpenia koordinovali správne vždy v záujme českého a slovenského archívniectva.

Teší ma, že sme spolu s Ing. Jozefom Hanusom, CSc., riaditeľom odboru archívov a registratúr Ministerstva vnútra SR mali možnosť zúčastniť sa na slávnostnom stretnutí v Prahe 28. mája 2009. Jozef Hanus odovzdal jubilantovi pri príležitosti jeho šesťdesiatin rezortné vyznamenanie Pamätnú medailu F. V. Sasinka za zásluhy o rozvoj slovenského archívniectva.

Peter Kartous

ROZLÚČKA S Mgr. MÁRIOU TALAČOVOU

Dňa 10. marca 2009 nás navždy opustila naša kolegyňa Mgr. Mária Talačová. Viac ako rok statočne bojovala so zákernou chorobou, ale jej náhly skon bol nečakaný, a o to bolestivejší.

„Naša Marienka“ sa narodila 14. augusta 1958 v Považskej Bystrici. Celý svoj život však prežila v Kotešovej, kde do posledných dní zveľaďovala a vylepšovala svoj malý domček. Tu získala aj základné vzdelanie. Po štúdiu na gymnáziu v Bytči bola prijatá na Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1981 ukončila odbor archívniectvo a jej prvým pracoviskom sa stalo Turčianske múzeum A. Kmeťa v Martine. Od februára 1990 začala pracovať v Štátnom archíve v Bytči. Hneď po nástupe sa stala vedúcou študovne a z tohto postu aj odišla...

Bola erudovanou pracovníčkou, ktorá svoje bohaté vedomosti využila nielen pri poskytovaní informácií bádateľom, na úseku predarchívnej starostlivosti, ale aj pri sprístupňovaní archívnych fondov. Spracúvala predovšetkým fondy rodov, napr. rod Ostrolúcky, Prileský a i. V priebehu rokov postupne prevzala do svojej správy všetky fondy turčianskeho regiónu uložené v našom archíve a stala sa tak jedinečným odborníkom na písomnosti tejto oblasti. Cudzia jej nebola ani publikačná činnosť. Naposledy sme spolupracovali pri príprave monografie Bytče a Sučian. Marienka Talačová bola nesmierne skromný človek, nemala rada, keď sa o nej veľa hovorilo, keď ju chválili... Bola nielen našou kolegyňou, ale aj priateľkou. Odišiel dobrý, statočný človek.

Česť jej pamiatke!

Jana Kurucárová

ZA KATARÍNOU HODASOVOU 1949–2009

Dva mesiace pred dovŕšením ťesťdesiatych narodenín 10. septembra 2009, nečakane zomrela naša dlhoročná kolegyňa Katarína Hodasová. 17. septembra sme sa s ňou rozlúčili v bratislavskom krematóriu.

Mgr. Katarína Hodasová, rodená Drábiková sa narodila 12. novembra 1949 vo Zvolene. Detstvo a školské roky prežila v Krupine, kde v roku 1967 zmaturovala na Strednej všeobecnovzdelávacej škole. V štúdiu ďalej pokračovala na FiFUK v Bratislave, odbor archívnicтво. Promovala v roku 1972.

Jej prvým pôsobiskom po absolvovaní vysokoškolského štúdia sa stal Archív Slovenského filmu na Kolibe. Ďalej nasledovala práca v spisovni Ministerstva vnútra SSR na Drieňovej ul., odkiaľ ju osud v roku 1983 zavial k nám, do vtedajšieho Štátneho oblastného archívu v Bratislave. V našom archíve pracovala nepretržite 24 rokov, až do odchodu do dôchodku v apríli 2007. Po celú dobu sa venovala predarchívnej starostlivosti. Usmerňovala správu registratúry v organizáciách sídliačich na území pôsobnosti nášho archívu. Poskytovala im metodickú pomoc pri aplikovaní archívneho zákona, pri tvorbe smerníc pre správu registratúry a pri vypracovávaní návrhov na vyradovanie. Následne vykonávala v týchto organizáciách kontrolnú činnosť. Práca, vyžadujúca si neustály kontakt s ľuďmi vyhovovala jej dynamickej povahe, a ako sama hovorievala, predarchívna starostlivosť bola pre ňu viac ako zamestnaním, prirástla jej k srdcu. Svedčili o tom aj jej mimopracovné aktivity, najmä školiteľská činnosť. Podieľala sa na príprave budúcich archívárov na strednej Škole knihovníckych a informačných štúdií v Bratislave, prednášala na kvalifikačnom kurze pre zamestnancov štátnych archívov, viedla rekvalifikačné kurzy a semináre pre pracovníkov registratúrnych stredísk a podnikových archívov.

Bohaté skúsenosti z práce na úseku podnikového archívnicтва uplatňovala ako členka skartačnej komisie, neskôr premenovanej na Ústrednú komisiu pre predarchívnu starostlivosť pri odbore archívov a registratúr MV SR. Na jej pôde priniesla aj ona svoj podiel na tvorbe koncepcie tohto úseku slovenského archívnicтва.

Katarína Hodasová bola dlhoročnou členkou Slovenskej historickej spoločnosti. V deväťdesiatych rokoch zastávala funkciu tajomníčky sekcie archívnicтва a pomocných vied historických SHS pri SAV.

Pri príležitosti jej 50-ročného jubilea jej bola udelená Križkova medaila za rozvoj slovenského archívnicтва.

Aj napriek tomu, že osud nebol k nej vždy zhovievavý, vedela sa tešiť zo života. Budeme si ju pamätať ako človeka spoločenského, plného optimizmu, šíriaceho okolo seba pohodu a dobrú náladu.

Eubica Máteová

Príloha

BIBLIOGRAFIA PRÁC JOZEFA HANUSA

1. Šutý, L., Golis, E., Hanus, J.: Niektoré aplikácie plynovej chromatografie na Katedre textilu, celulózy a papiera. Seminár o chromatografických metódach v oblasti chémie dreva, celulózy a papiera. SCHS, Bratislava, 1975.
2. Hanus, J.: K problematike zleповania filmov. Slovenská archivistika, 10, 1975, č. 1, s. 186–192.
3. Hanus, J., Šutý, L.: Porovnanie stanovenia cukrov plynovou a papierovou chromatografiou. In: Nové poznatky v textilnom, kožiarskom, celulózo-papierenskom a polygrafickom odbore – zborník prednášok. Kálnica, 1977, s. 130–138.
4. Hanus, J.: Technický pokrok v oblasti konzervovania a reprografie archívnych dokumentov (Referát C. Crespo na VIII. ICA kongrese vo Washingtone 1976). Slovenská archivistika, 12, 1977, č. 1, s. 218–232.
5. Hanus, J. (recenzia): Duckett, K. W., *Modern Manuscripts. A Practical Manual for Their Management, Care and Use*. Nashville, American Association for State and Local History 1975, 375 s. Slovenská archivistika, 12, 1997, č. 1, s. 160–162.
6. Hanus, J., Spiritza, J., Šľahučka, V.: Nová technika v archívoch – riešenie priestorových potrieb archívov. Slovenská archivistika, 12, 1977, č. 2, s. 154–165.
7. Sedlák, F., Hanus, J.: Z dejín výroby železodubienkových atramentov. Slovenská archivistika, 13, 1978, č. 1, s. 111–142.
8. Hanus, J.: Stanovenie zvyškových chemikálií v spracovaných filmoch. Slovenská archivistika, 13, 1978, č. 2, s. 143–159.
9. Hanus, J.: Oddelenie laboratórií v koncepcii ďalšieho rozvoja Štátneho ústredného archívu SSR. Slovenská archivistika, 14, 1979, č. 2, s. 155–158.
10. Hanus, J., Spiritza, J.: Ochrana archívnych dokumentov. Slovenská archivistika, 15, 1980, č. 2, s. 28–55.
11. Hanus, J.: Vstupná dezinfekcia archívnych dokumentov v Štátnom ústrednom archíve SSR. IV. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Hřensko 1981. Zpravodaj 80, 17, SÚA Praha, s. 24–31.
12. Hanus, J.: Ochrana a ukladanie archívnych dokumentov. In: Draškaba, P., Kartous, P., Paulusová, A.: *Príručka pre pracovníkov podnikových archívov*. AS MV SSR, Bratislava, 1981, s. 171–173.
13. Hanus, J.: Medzinárodná rada archívov a rozvoj archívov (referát N. H. Kulkarnee na IX. ICA kongrese v Londýne 1980). Slovenská archivistika, 16, 1981, č. 1, s. 182–184.
14. Hanus, J.: Urbanistický rozvoj a archívy (Referát E. Harrachovej na IX. ICA kongrese v Londýne 1980). Slovenská archivistika, 16, 1981, č. 1, s. 166–169.
15. Hanus, J.: Medzinárodná konferencia o konzervovaní knižničného a archívneho materiálu a grafiky – Cambridge 1980. Slovenská archivistika, 16, 1981, č. 1, s. 198–200.
16. Hanus, J.: K niektorým problémom konzervovania a reštaurovania papiera. Slovenská archivistika, 17, 1982, č. 2, s. 92–117.

17. Hanus, J.: K niektorým otázkam technického vybavenia novostavby ŠÚA SSR v Bratislave. IV. Posvetovanie o strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov. Maribor, 1982, s. 116–122.
18. Hanus, J.: Štúdium starnutia papiera z hľadiska ochrany archívnych fondov. In: Pokroky v chémii a technológii dreva, celulózy a papiera. Zborník prednášok a súhrnov prednášok z odborného seminára, CHTF SVŠT Bratislava, 1982, s. 109.
19. Hanus, J.: K používaniu niektorých lepidiel pri konzervovaní a reštaurovaní papiera. V. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Strážnica, 1983. Zborník prednášok, SÚA Praha, s. 62–80.
20. Hanus, J.: Konzervovanie a reštaurovanie papiera – používanie polyvinylacetátových lepidiel. Typografia, 1/83, 968, 1983, č. 1, s. 8–10.
21. Hanus, J.: Zasadnutie výboru MRA pre konzervovanie a reštaurovanie v Bruseli. Slovenská archivistika, 18, 1983, č. 1, s. 211–212.
22. Hanus, J.: Zasadnutie výboru MRA pre konzervovanie a reštaurovanie v Ríme. Slovenská archivistika, 19, 1984, č. 1, s. 199–200.
23. Hanus, J.: Vybrané kapitoly z chémie (Interné študijné texty pre konzervátorov). Ústav výchovy a vzdelávania pracovníkov kultúry, Bratislava, 1985, 84 s.
24. Hanus, J.: K niektorým problémom starnutia papiera v archívoch a knižniciach. Papír a celulóza, 40, 1985, č. 4, s. 77–80.
25. Hanus, J.: Gamma radiation for use in archives and libraries. The Abbey Newsletter, 9/2, 1985, p. 34.
26. Hanus, J.: Influence of laminating temperature on some properties of paper. ICA/CCR, Bulletin 2, Madrid, 1984/1985, p. 25–28.
27. Hanus, J.: Vplyv niektorých faktorov na starnutie a stabilitu papiera. XIV. kolokvium „Chémia vo výrobe papiera“. Súhrny prednášok, Bratislava CHTF SVŠT, 1985.
28. Hanus, J.: K niektorým otázkam starnutia papiera. VI. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Bratislava, 1985. Zborník prednášok, s. 177–218.
29. Hanus, J.: Meranie kyslosti papiera indikátormi v konzervačnej praxi. VI. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Bratislava, 1985. Zborník prednášok, s. 106–109.
30. Hanus, J.: K niektorým vlastnostiam akrylátových disperzií. VI. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Bratislava, 1985. Zborník prednášok, s. 65–73.
31. Hanus, J.: Z činnosti Výboru pre konzervovanie a reštaurovanie Medzinárodnej rady archívov. VI. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov Bratislava, 1985. Zborník prednášok, s. 233–241.
32. International Council on Archives, Committee on Conservation and Restoration: Glossary of Archive Conservation Terms - English with Equivalents in Spanish, German, Italian and French. 1st ed. Madrid, 1985, 112 p.
33. Hanus, J.: Hromadná dezinfekcia archívneho materiálu v ŠÚA SSR v Bratislave. Slovenská archivistika, 21, 1986, č. 2, s. 209–210.
34. Hanus, J.: Založenie pobočky Československej vedeckotechnickej spoločnosti v Štátnom ústrednom archíve SSR v Bratislave. Slovenská archivistika, 21, 1986, č. 2, s. 219.
35. Hanus, J.: Zasadnutie výboru MRA pre konzervovanie a reštaurovanie v Haagu. Slovenská archivistika, 21, 1986, č. 2, s. 217–218.
36. Hanus, J., Komorníková, M.: The application of statistical analysis in evaluation of changes in some properties of aged papers. Archives et Bibliothèques de Belgique, a.s.b.l. T. LVII, No. 1–2, Miscellanea Andrée Scufflaire, Bruxelles, 1987, p. 161–182.

37. Hanus, J.: Štúdium starnutia papiera z hľadiska ochrany archívnych dokumentov. Kandidátska dizertačná práca. CHTF SVŠT, Bratislava, 1987, 130 s.
38. Hanus, J., Krkoška, P.: Výroba stálych papierov. Konferencia „Vývoj technologických procesov a nekonvenčné postupy spracovania lesnej fytohmoty“, Zborník prednášok, Banská Bystrica, 1987, s. 136–145.
39. Krkoška, P., Hanus, J.: Description of paper ageing by zero-span tensile strength. *Cellulose Chemistry and Technology*, 22, 1988, č. 6, p. 633–645.
40. Hanus, J.: Konzervovanie a reštaurovanie archívnych dokumentov. In: Kol.: Ochrana, sprístupňovanie a využívanie archívnych dokumentov. AS MV SSR Bratislava, 1988, s. 132–141.
41. International Council on Archives, Committee on Conservation and Restoration, Noguiera, C., C. ed.: Glossary of Basic Archival and Library Conservation Terms. English with Equivalents in Spanish, German, Italian, French and Russian. K. G. Saur, Munchen, New York, London, Paris, 1988, 151 p.
42. Hanus, J., Krkoška, P., Komorníková, M.: Zmeny optických vlastností niektorých papierov pri urýchlenom starnutí. *Papír a celulóza*, 43, 1988, č. 12, s. 251–253.
43. Hanus, J.: Skúsenosti so sterilizáciou archívnych materiálov etylénoxidom. Zborník prednášok z celoštátneho seminára prírodovedných pracovníkov múzeí, Trnava 1987, USMAG Bratislava, 1988.
44. Hanus, J., Hanusová, E.: Potreba stálych a trvanlivých papierov pre zachovanie kultúrneho dedičstva súčasnosti. Zborník prednášok a súhrnov prednášok z konferencie „Výroba buničín, papiera a zužitkovanie necelulózoých zložiek“, Bratislava CHTF SVŠT, 1988, s. 87.
45. Hanus, J.: Potreba stálych a trvanlivých papierov pre archívy a knižnice. Zborník „Interprogres '89“ Nové smery vo výrobe buničín a chemického spracovania dreva, Žilina, 1989, s. 109–118.
46. Hanus, J.: Zabezpečenie ochrany nových druhov archívnych dokumentov (Referát F. M. Vaganova na XI. ICA kongrese v Paríži 1988). *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 1. s. 191–197.
47. Hanus, J.: Medzinárodná technická spolupráca (Referát Marie Pia R. Mariani na XI. ICA kongrese v Paríži 1988). *Slovenská archivistika*, 24, 1989, 1. s. 202–204.
48. Hanus, J.: Technické možnosti rozvojových krajín v oblasti konzervovania nových druhov archívnych dokumentov (Referát Feng Zizhi na XI. ICA kongrese v Paríži 1988). *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 1. s. 200–202.
49. Hanus, J.: Špecifické problémy ochrany nových druhov archívnych dokumentov v tropických krajinách ((Referát E. Turnera na XI. ICA kongrese v Paríži 1988). *Slovenská archivistika*, 24, 1989, č. 1. s. 198–200.
50. Hanus, J.: VII. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov v Kružberku. *Slovenská archivistika*, 24, 1989, 1, s. 160–162.
51. Hanus, J.: Prežijú rok 2000? *Čitateľ*, 39, 1990, č. 6, s. 211.
52. Hanus, J.: Recent situation and perspectives of neutral paper production in Czech and Slovak Federal Republic. Conference on Book and Paper Conservation, Budapest, 1990, p. 431–438.
53. Hanus, J.: Biological Deterioration of Archival Documents. International Council on Archives / Committee on Conservation and Restoration, Washington, 1991, 6 p.

54. Hanus, J.: Physical Deterioration of Archival Documents. International Council on Archives / Committee on Conservation and Restoration, Washington, 1991, 6 p.
55. Hanus, J.: Chemical Deterioration of Archival Documents. International Council on Archives / Committee on Conservation and Restoration, Washington, 1991, 6 p.
56. Hanus, J.: Other Causes of Deterioration of Archival Documents. International Council on Archives / Committee on Conservation and Restoration, Washington, 1991, 6 p.
57. Hanus, J.: Masová konzervácia a prevencia – nevyhnutné predpoklady záchrany kultúrneho dedičstva. Odborný seminár, MS Martin, 1991, 10 s.
58. Hanus, J., Hanusová, E.: Príprava novej ČSN pre stály a trvanlivý papier. 8. celoštátny seminár reštaurátorov a historikov, Železná Ruda-Špičák, 1991. Zborník prednášok, SÚA Praha 1992, s. 205–211.
59. Hanus, J.: Prežije dokument svojho pôvodcu? Fórum archivárov II. č. 4, 1991, s. 10.
60. Hanus, J., Komorníková, M.: Using of Starch and Tylose as Adhesives in Paper Conservation. *Nouvelles de L'ARSAG*, No. 8, Juillet 1992, p. 49.
61. Hanus, J.: Medzinárodný seminár o výskume v oblasti konzervovania a reštaurovania v New Yorku. *Slovenská archivistika*, 27, 1992, č. 2, s. 162–167.
62. Hanus, J.: O konzervovaní a reštaurovaní v archívoch. Fórum archivárov III. č. 1, 1992, s. 10.
63. Hanus, J.: Výbor pre konzervovanie a reštaurovanie MRA Paríž 20. – 22. mája 1992. Fórum archivárov III. č. 5, 1992, s. 7–10.
64. Hanus, J.: O obaloch tentoraz trochu inak ... Odborný seminár Slovobal '93 – Obaly a balenie výrobkov, SCP Ružomberok, 1993, 4 s.
65. Hanus, J., Hanusová, E.: Vývoj v oblasti noriem pre stály a trvanlivý papier. Medzinárodný seminár „Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier“, SNA Bratislava, 1993, s. 3–10.
66. Hanus, J., Hanusová, E.: Legislatívne opatrenia na používanie stáleho papiera v štátnej administratíve USA a Kanady a ďalšie medzinárodné aktivity v tejto oblasti. *Slovenská archivistika* 28, 1993, 2, s. 168–173.
67. Hanus, J., Mináriková, J.: Odolnosť voči starnutiu niektorých písacích a tlačových papierov z produkcie SCP Ružomberok. Medzinárodný seminár „Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier“, SNA Bratislava, 1993, s. 56–64.
68. Lužáková, V., Marcinčinová, T., Hanus, J.: Úvod do elektrokinetického štúdia starnutia papiera. Medzinárodný seminár „Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier“, SNA Bratislava, 1993, s. 64–71.
69. Hanus, J., editor: Zborník z medzinárodného seminára „Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier“. (Proceedings from the International Seminar „Degradation of Archival and Library Materials vs Permanent and Durable Paper.“) Slovak National Archives Bratislava, 1993, 79 p.
70. Hanus, J.: Changes in Brittle Paper During Conservation Treatment. *Restaurator*, 1994, 15, p. 46–54.
71. Hanus, J., Hanusová, E.: Normy pre stály a trvanlivý papier. *Papír a celulóza*, 48, 9, 1993, s. 169–172.
72. Hanus, J., Hanusová, E.: Vývoj v oblasti noriem pre stály a trvanlivý papier. *Archivní časopis*, 1993, roč. 43, č. 4, s. 221.
73. Krkoška, P., Danics, E., Hanus, J.: Pevnosť medzivláknenných spojov pri urýchlennom starnutí papiera. In: „Environmentálne programy v chemickej technológii dreva, celu-

lôzy a papiera. Zo ZSVTS pri CHTF STU Bratislava, 1993. Zborník zo seminára, s. 56–60.

74. Krkoška, P., Danics, E., Porubská, J., Hanus, J.: Function of the fibres and interfibre bonds strength during accelerated ageing of paper. *Cellulose Chemistry and Technology*, 32, (5/6) 527–533 (1988).
75. Hanus, J., Mináriková, J.: Štúdium stálosti a trvanlivosti niektorých druhov papiera z produkcie Severoslovenských celulózk a papierní v Ružomberku. Záverečná výskumná správa. Slovenský národný archív Bratislava 1993, 40 s.
76. Hanus, J.: Nová budova Národného archívu Spojených štátov amerických. *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 1, s. 154–158.
77. Hanus, J.: Výbor pre konzervovanie a reštaurovanie MRA. Paríž 20. – 22. 5. 1992. *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 1, s. 152–154.
78. Hanus, J.: Alkaline Papermaking in Slovakia. *Alkaline Paper Advocate*, Nov. 1993, v. 6#5, p. 38.
79. Hanus, J.: Medzinárodný seminár „Degradácia archívnych a knižničných materiálov vs stály a trvanlivý papier. *Slovenská archivistika*, 28, 1993, č. 2, s. 165–167.
80. Hanus, J., editor: Používanie stáleho a trvanlivého papiera z produkcie SCP Ružomberok v štátnej administratíve Slovenskej republiky a jeho využitie pre archívne a knižničné účely. Zborník prednášok z odborného seminára. SNA Bratislava 1994, 47 s.
81. Hanus, J.: Problémy degradácie kyslých papierov v archívoch a knižniciach a vyhodnotenie stálosti a trvanlivosti papiera z produkcie SCP Ružomberok. Zborník prednášok z odborného seminára „Používanie stáleho a trvanlivého papiera z produkcie SCP Ružomberok v štátnej administratíve SR a jeho využitie pre archívne a knižničné účely“. SNA Bratislava 1994, s. 5–13.
82. Hanus, J.: Preservation Strategy – Archives Strategies for Success. Presentation at the 4th European Conference on Archives. University of Lancaster, 13.–18. Sept. 1994.
83. Hanus, J.: 4. Európska archívna konferencia, Lancaster 13.–18. sept. 1994. Fórum archivárov, roč. V., č. 7, sept. 1994, s. 21–26.
84. Hanus, J., Hanusová, E., Mináriková, J.: Výroba stáleho papiera na Slovensku a jeho vlastnosti. IX. seminár reštaurátorov a historikov. Frenštát pod Radhoštěm – Trojanovice. 21.–23. sept. 1994. Státní ústřední archiv v Prahe, Pobočka ČIS: Zborník zo seminára, s. 49–54.
85. Hanus, J., Komorníková, M., Mináriková, J.: Využitie výpočtového systému Mathematica pri sledovaní starnutia papiera. IX. seminár reštaurátorov a historikov. Frenštát pod Radhoštěm – Trojanovice. 21.–23. sept. 1994. SÚA v Prahe, Pobočka ČIS: Zborník zo seminára, s. 42–49.
86. Hanus, J.: Budeme používať stály papier pri tvorbe dokumentov? Fórum archivárov V. č. 1, 1994, s. 11–17.
87. Hanus, J.: 4. európska archívna konferencia. Fórum archivárov V. č. 7, 1994, s. 21–26.
88. Hanus, J.: Some remarks to protection of photographic documents. International Institute for Archival Science. ATLANTI, Maribor 1995, p. 56–59.
89. Hanus, J.: Desiata konferencia Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu v Maribore. Fórum archivárov, roč. VI., č. 9, sept. 1995, s. 14–16.
90. Hanus, J.: Proper design makes perfect function. International Institute for Archival Science. ATLANTI, Maribor 1995, p. 122–124.

91. Hanus, J.: (recenzia) Glossary of Basic Archival and Library Conservation Terms. Slovenská archivistika, 30, 1995, č. 1, s. 136.
92. Hanus, J., Komorníková, M., Mináriková, J.: Influence of boxing materials on the properties of paper items stored inside. ICOM Committee for Conservation, Working Group: Graphic Documents. Amsterdam 3.–5. April 1995. Restaurator, 16, 1995, 194–208.
93. Hanus, J., Hanusová, E.: Permanent Paper in Slovakia – Its production, properties and use. In: Library Preservation and Conservation in the 90s. Edited by J. I. Whiffin and J. Havermans. Proceedings of the Satellite Meeting of the IFLA Section on Preservation and Conservation, Budapest, August 15–17, 1995. K. G. Saur München 1998, p. 167–174.
94. Hanus, J., Hanusová, E.: Library preservation and conservation in the 90s. Knižnice a informácie 1995.
95. Hanus, J.: Výbor Medzinárodnej rady múzeí pre konzervovanie; Pracovná skupina „Grafické dokumenty“, Amsterdam 1995. Fórum archivárov, roč. VI., č. 8, august 1995, s. 8–11.
96. Hanus, J.: Zasadnutie Výboru MRA pre automatizáciu na Slovensku. Fórum archivárov, roč. VI., č. 12, december 1995, s. 12–13.
97. Hanus, J.: Desiata konferencia Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu v Maribore. Fórum archivárov VI. č. 9, 1995, s. 14–16.
98. Hanus, J.: Vyhodnotenie kvalitatívnych parametrov archívnych krabíc. Fórum archivárov, roč. VII., č. 1, január 1996, s. 17–19.
99. Hanus, J.: Microbiological contamination and ethylene oxide fumigation – for and against. International Institute for Archival Science. ATLANTI 6, Maribor 1996, p. 85–93.
100. Hanus, J.: Zasadanie Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu v Maribore 1996. Fórum archivárov, roč. VII., č. 4, apríl 1996, s. 10–16.
101. Hanus, J.: Some properties of permanent paper produced in Slovakia. Alkaline Paper Advocate, Abbey Publications, USA, May 1996, v. 9, no. 1, p. 5–7.
102. Hanus, J., Komorníková M., Mináriková, J.: Changes in Some Mechanical Properties of Paper During Ageing in an Archival Box. ICOM Committee for Conservation, 11th Triennial Meeting, Edinburgh, Scotland 1–6 Sept. 1996. Preprints Volume 2, p. 510–516.
103. Hanus, J., Mináriková, J.: Some remarks to the restoration of medieval paper records. International Symposium „Book and Paper Conservation“, Ljubljana, Slovenija, 3–5 July 1996. Proceedings of the Symposium, p. 191–197.
104. Hanus, J.: K niektorým problémom ochrany kultúrneho dedičstva. Odborný seminár, Slovenský národný archív, Bratislava 14.–15. 5. 1996. Múzeum 1/ 1 1998, s. 1–6.
105. Hanus, J., Hanusová, E., Mináriková, J.: Stály papier – záchrana knižníc a archívov? Medzinárodný odborný seminár „Ochrana historických knižničných fondov“. Martin, Matica Slovenská 25.–27. 11. 1996.
106. Hanus, J.: Najnovšie trendy v oblasti konzervovania a ochrany knižničných a archívnych fondov. Medzinárodný odborný seminár „Ochrana historických knižničných fondov“. Martin, Matica Slovenská 25.–27. 11. 1996.
107. Hanus, J.: Medzinárodná škola pre štúdium archívnych budov (ISFABUS). Fórum archivárov, roč. VIII., č. 1, január 1997, s. 3–9.

108. Hanus, J.: Medzinárodný program UNESCO „Pamät' sveta“. Fórum archivárov VIII. č. 4, 1997, s. 8–10.
109. Hanus, J.: Predstavujeme niektoré výrobky firmy Neschen. Fórum archivárov VIII. č. 4, 1997, s. 19–22.
110. Hanus, J.: 5. Európska archívna konferencia v Barcelone. Fórum archivárov VIII. č. 6, 1997, s. 3–9.
111. Hanus, J.: 11. trieniálne zasadnutie Výboru pre konzervovanie ICOM. Edinburgh 1.–6. septembra 1996. Slovenská archivistika, 32, 1997, č. 1, s. 165–169.
112. Hanus, J., Hanusová, E., Bukovský, V.: Health problems – a subject of archival legislation? ATLANTI 7, International Institute for Archival Science, Maribor 1997, p. 11–17.
113. Hanus, J., Hanusová, E., Komorníková, M., Mináriková, J.: Prevention is better than cure. Histoires d'Archives, Recueil d'articles offert a Lucie Favier par ses collègues et amis. Société des amis des Archives de France, Paris 1997, p. 189–203.
114. Hanus, J., Mináriková, J.: Farbenie papieroviny pre reštaurátorské účely. Záverečná výskumná správa. Slovenský národný archív Bratislava, 1996, 28 s.
115. Hanus, J., Mináriková, J., Ďurovič, M., Bacílková, B.: Influence of ethylene oxide fumigation on some properties of different types of paper. La Conservation: Une Science en evolution – Bilan et Perspectives. Actes des troisièmes journées internationales d'études de l'ARSAG, Paris, 21–25 April 1997, p. 193–203.
116. Hanus, J.: 5. Európska archívna konferencia v Barcelone. Fórum archivárov, roč. VIII., č. 6, jún 1997, s. 3–9.
117. Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E., Komorníková, M.: Sledovanie zmien niektorých vlastností papiera počas starnutia v archívnych krabiciach – Časť 1. X. seminár reštaurátorov a historikov, Litomyšl 24. – 27. 9. 1997, s. 200–211.
118. Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E., Komorníková, M.: Sledovanie zmien niektorých vlastností papiera počas starnutia v archívnych krabiciach – Časť 2. X. seminár reštaurátorov a historikov, Litomyšl 24. – 27. 9. 1997, s. 211–221.
119. Hanus, J.: Zasadnutie Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu v Maribore 1997. Slovenská archivistika, 32, 1997, č. 2, s. 174–177.
120. Hanus, J.: Tests on Slovak Permanent Papers. International Preservation News, Paris, IFLA PAC No. 16, January 1998, p. 9–11.
121. Hanus, J., Komorníková, M., Mináriková, J., Hanusová, E.: Permanent and durable paper – one of the most important prevention tools. International Conference „Conservation of Documents of Historical and Cultural Value. The Past, the Present, the Future. St. Petersburg, Russia, 28.–30. Oct. 1997.
122. Hanus, J., Ďurovič, M.: New Technology Improves Safety and Archives Environment. ATLANTI 8, International Institute for Archival Science, Maribor 1998, p. 93–97.
123. Hanus, J., Komorníková, M., Mináriková, J.: Paper Ageing in Archival Boxes. ICOM-CC Interim Meeting Working Groups „Graphic Documents“ & „Photographic Documents“, Klaus B. Hendriks Memorial Day, Ludwigsburg, Germany April 20–22, 1998. Abstracts of Contributions, p. 5.
124. Hanus, J.: Projekt výmeny slovenských a anglických archivárov. Fórum archivárov IX. č. 1, 1998, s. 19–21.
125. Hanus, J.: Some Remarks to Ethics of Conservation and Restoration of Archival Documents. 54th FIAF Congress, Symposium 24. 4. – 26. 4. 1998, Praha.

126. Hanus, J., Hanusová, E.: Stály papier - záchrana kultúrneho bohatstva súčasnosti. Konferencia „Chemická technológia dreva, celulózy a papiera“. 23. - 25. 6. 1998, Bratislava CHTF STU. Zborník z konferencie, s. 226-227.
127. Richardin, P., Hanus, J., Bonnassies-Termes, S.: Rétenion de l'oxyde d'ethylene dans les documents graphiques et photographiques désinfectés. Colloque Huiles essentielles et conservation des oeuvres d'art. Musée National des Arts et Traditions Populaires, Paris, 2-3 décembre 1998. Abstracts of presentations, p. 11.
128. Hanus, J.: Determination of residual ethylene oxide and its desorption from different types of sterilized papers. Final Report. Centre de Recherches sur la Conservation des Documents Graphiques, Paris 1998, 100 p.
129. Hanus, J. (zostavovateľ obrazovej časti) In: Dušan Kováč a kol.: Kronika Slovenska I. Fortuna Print a.s. Bratislava 1998, 616 s.
130. Hanus, J. (zostavovateľ): Slovenský národný archív. Informačný prospekt. SNA Bratislava 1998.
131. Hanus, J., Richardin, P., Bonnassies-Termes, S.: Influence of ethylene oxide sterilisation on some photographic papers. ICOM Committee for Conservation, 12th Triennial Meeting Lyon, 29 August – 3 September 1999, Preprints Volume II, p. 550–554.
132. Hanus, J., Richardin, P., Bonnassies-Termes, S., Ďurovič, M., Kubelka, V.: Comparison of two different methods by head space gas chromatography for determination of residual ethylene oxide in sterilized papers. ICOM Committee for Conservation, 12th Triennial Meeting Lyon, 29 August – 3 September 1999, Preprints Volume II, p. 507–512.
133. Hanus, J.: Images in archives and their preservation. ATLANTI 9. International Institute for Archival Science, Maribor 1999, p. 23–27.
134. Hanus, J.: Archives Building – Cooperation of archivists, engineers and other professionals. Conference of the Israel Archives Association „Programming of Archival Buildings – the Interaction Between Engineers and Archivists“. Jerusalem 26. 1. 1999.
135. Hanus, J.: Sterilisation with ethylene oxide and determination of its residual content in sterilised materials. Conference of the Israel Archives Association, Tel Aviv, 27. 1. 1999.
136. Hanus, J.: Study of paper ageing and its degradation; Microbiological degradation of archives; Audio-visual documents - general survey. International Preservation Management Workshop, Soros Foundation – Kazakstan „Archives Project“, Open Society Archives – CEU Budapest. Kazakstan, Almaty 18. – 20. May 1999.
137. Hanus, J.: 14. konferencia Medzinárodného inštitútu pre archívnu vedu v Maribore. Slovenská archivistika 2, 1999, s. 179–184.
138. Hanus, J.: Pamäť sveta – Program UNESCO: Aspekty prípravy projektov z technického hľadiska a ochrany vzácných dokumentov. Odborný seminár „Dožijú sa tretieho tisícročia?“, SNK v MS v Martine, 22. – 23. 6. 1999.
139. Kollárová, Z., Hanus, J.: Sprievodca po slovenských archívoch / A Guide to the Slovak Archives. Universum, Prešov 1999. 94 s. slovensky, 94 s. anglicky.
140. Hanus, J. (zostavovateľ obrazovej časti) In: D. Kováč a kol.: Kronika Slovenska II. Fortuna Print s.r.o., Bratislava 1999, 608 s.
141. Buzinkayová, A., Hanus, J., Kartous, P., Mišovič, M., Nováková, V., Sloboda, E., Šmýkalová, D.: Príručka archivára. PT Servis. Bratislava 1999, 103 s.

142. Hanus, J.: Výskumné centrum pre konzervovanie grafických dokumentov v Paríži. Fórum archivárov X. č. 2, 1999, s. 11–15.
143. Hanus, J.: Konferencia izraelských archivárov o archívnych budovách v Jeruzaleme. Fórum archivárov X. č. 4, 1999, s. 6–9.
144. Hanus, J.: CITRA 1999. Fórum archivárov X. č. 9, 1999, s. 22–24.
145. Hanus, J.: Valuable Archival Libraries in Slovak Archives. ATLANTI, Vol. 10. Nr. 2, International Institute for Archival Science, Maribor 2000, p. 178–182.
146. Hanus, J.: Trendy v oblasti masového konzervovania archívnych a knižničných fondov. Slovenská archivistika, 1, 2000, s. 18–29.
147. Draškaba, P., Hanus, J.: ISAD(G) – Všeobecná medzinárodná norma pre opis archívnej jednotky. Slovenská archivistika, 1, 2000, Príloha, s. 197–215.
148. Hanus, J.: Digitalizácia alebo mikrosnímkovanie? Odborný seminár: Originálny dokument, mikrofilm, elektronická kópia. Slovenský národný archív, Bratislava 4. mája 2000. Fórum archivárov XI, č. 4, Apríl 2000, s. 15–22.
149. Hanus, J.: Preklad publikácie H. Weber, M. Dörr: Digitisation as a Method of Preservation? European Commission for Preservation and Access Amsterdam, July 1997. Fórum archivárov, roč. XI, č. 5, máj 2000, s. 3–21; roč. XI, č. 6, 2000, s. 5–21.
150. Hanus, J., Richardin, P., Bonnassies-Termes, S., Ďurovič, M., Kubelka, V.: Stanovenie zvyškového etylénoxidu v sterilizovaných papieroch metódami head-space plynovej chromatografie. XI. seminár reštaurátorov a historikov, Litoměřice 13.–16. 9. 2000, s. 267–277.
151. Hanus, J.: Vplyv etylénoxidu na niektoré fotografické papiere. XI. seminár reštaurátorov a historikov, Litoměřice 13.–16. 9. 2000, s. 256–266.
152. Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E.: Praktická neutralizácia metódou migrácie iónov? XI. seminár reštaurátorov a historikov, Litoměřice 13. – 16. 9. 2000, s. 207–222.
153. Mináriková, J., Hanus, J., Hanusová, E.: Fixácia novodobých písacích prostriedkov iónovými činidlami. XI. seminár reštaurátorov a historikov, Litoměřice 13. – 16. 9. 2000, s. 223–228.
154. Hanus, J.: Jubilujúci inštitút pre archívnu vedu v Maribore a jeho časopis ATLANTI. Slovenská archivistika, 2, 2000, s. 194 - 202.
155. Hanus, J., Mináriková, J.: Konzervovanie písomností Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov z rokov 1939–1943. Výskumná správa. Slovenský národný archív, Bratislava 2000, 12 s.
156. Hanus, J.: Determination de la viabilité des contaminants fongiques sur les materials d'archives et de bibliothèques. Dosage des nucléotides et mesure de la charge énergétique. Centre de Recherches sur la Conservation des Documents Graphiques, Paris 2000, 21 p., annex 63 p.
157. Hanus, J., Rakotonirainy, M., Moulin, M.: Identification of living fungi on archives and library materials. International Conference: Fungi – A threat for people and cultural heritage through microorganisms. Abstract for the International Conference in Munich June 20–23, 2001. http://home.t-online.de/home/pegod/abst_en.htm;
158. Hanus, J.: Príprava medzinárodnej normy „Požiadavky na uloženie archívnych a knižničných materiálov“. Slovenská archivistika, 1, 2001, s. 182–198.
159. Hanus, J.: Some experience with purpose-built archives building after 17 years. ATLANTI, Vol. 11, no. 2. International Institute for Archival Science, Maribor 2001, p. 140–144.

160. Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E.: Deacidification without equipment and money – dream or reality? ICOM-CC Interim meeting Helsinki, Working Group on Graphic Documents, 7–10 March 2001, EVTEK Institute of Arts and Design. Abstracts of presentations.
161. Hanus, J.: Konzervovanie písomností Vedeckej spoločnosti pre zahraničných Slovákov z rokov 1939–1943. Fórum archivárov, roč. XII. č. 2, Február 2001, s. 12–23.
162. Hanus, J., Forde, H.: Ochrana ako strategická súčasť riadenia archívov. Ochrana dokumentov na prahu 21. storočia. Medzinárodný odborný seminár. SNK Martin, 27. – 28. 6. 2001. Knižnica, roč. 2, č. 10 (2001), s. 558–564.
163. Bukovský, V., Katusščák, D., Hanus, J.: Program ochrany papierových nosičov informácií v SR. Buničina a papier – technológie, vlastnosti, životné prostredie. Zborník z medzinárodnej konferencie 11. – 12. septembra 2001, FCHPT STU Bratislava, s. 179–182.
164. Hanus, J., Coková, A., Krkoška, P.: Niektoré historické a súčasné ručné papiere z hľadiska stálosti a trvanlivosti. Buničina a papier - technológie, vlastnosti, životné prostredie. Zborník z medzinárodnej konferencie 11.–12. septembra 2001, FCHPT STU Bratislava, s. 206–210.
165. Rakotonirainy, M., Hanus, J., Moulin, M.: Identification of living fungi on archives and library materials. International Conference: Fungi – A threat for people and cultural heritage through microorganisms. International Conference in Munich, June 20–23, 2001.
166. Rakotonirainy, M., Hanus, J., Lavédrine, B.: Detection of fungi and control of disinfection by ATP-bioluminescence assay. Presentation at the 5th International Conference on Biodeterioration of Cultural Property (ICBCP-5), 12–14 November 2001, Sydney.
167. Hanus, J.: Súčasný stav, problémy a perspektívy ochrany archívneho dedičstva v Slovenskej republike. Archívne dni 2001, Mojmirovce 8. – 10. 10. 2001. Fórum archivárov, roč. XII., č. 6–7, 2001, s. 24–35.
168. Hanus, J.: Environmental degradation and protection of archival documents. ATLANTI 12, Vol. 12, International Institute for Archival Science, Maribor 2002, p. 28–42.
169. Hanus, J.: Preklad publikácie H. Weber, M. Dörr: Digitisation as a Method of Preservation? European Commission for Preservation and Access Amsterdam, July 1997. Knižnica, roč. 2, č. 10 (2001), s. 548–552; Knižnica, roč. 2, č. 11–12 (2001), s. 619–626.
170. Hanus, J., Mináriková, J.: Vyhodnotenie stálosti grafických záznamov vytvorených digitálnou tlačou niektorými typmi tlačiarňí. Výskumná správa. Slovenský národný archív, Bratislava 2001, 18 s., 28 príloh.
171. Hanus, J., Mináriková, J., Havlínová, B.: Vyhodnotenie stálosti čierno-bielych záznamov ihličkových, ink-jetových a laserových tlačiarňí. Slovenská archivistika 2, 2002, roč. 37, s. 130–147.
172. Hanus, J., Mináriková, J., Havlínová, B.: Evaluation of records permanence produced by several types of printers. 2-nd Meeting on Chemistry and Life, Brno, Czech Republic, Sept. 10–11, 2002. Proceedings, Chemické listy, Symposia, roč. 96, s. S71–S74.
173. Hanus, J.: Système d'etiquetage permanent pour les collections d'histoire naturelle. Research report. Muséum National d'Histoire Naturelle, Centre de Recherches sur la Conservation des Documents Graphiques, Paris 2002. 47 p., 43 figs., 19 tables.

174. Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E.: Deacidification without equipment and money – dream or reality? ICOM-CC 13th Triennial Meeting, Rio de Janeiro 22–28 September 2002, Preprints (Volume II), ed. Roy Vontobel, James & James London, p. 603–608.
175. Hanus, J.: Ochrana fotografických dokumentov. s. 462–490. In: Michal Ďurovič a kolektív: Restaurování a konzervování archiválií a knih. Nakladatelství Paseka, Praha 2002, 517 s.
176. Hanus, J.: Konceptia komplexnej ochrany archívnych dokumentov (KOKOCAD). Fórum archivárov, roč. XIII, č. 10, December 2002, s. 12–23.
177. Hanus, J.: Medzinárodná konferencia ICOM-CC v Rio de Janeiro. Múzeum 1/2003, s. 29.
178. Hanus, J.: 13. trienálna konferencia ICOM-CC v Riu de Janeiro. Aktuality, informácie z knižničnej a informačnej vedy a praxe. Univerzitná knižnica v Bratislave 2/2002, s. 31–34.
179. Hanus, J. (recenzia): Ďurovič, Michal a kolektív: Restaurování a konzervování archiválií a knih. Nakladatelství PASEKA, Praha 2002, 517 s. ISBN 80-7185-383-6. Knižnica 2003, č. 2, roč. 4, s. 110–112.
180. Hanus, J.: Some remarks to traditional and electronic archiving. Conference „Technical problems of traditional and electronic archiving” Radenci, Slovenia 2. – 4. april 2003. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Pokrajinski arhiv Maribor 2003, p. 202–208.
181. Hanus, J.: Exhibition of Archival Documents and Legislation (A Survey of International Legislative Provisions). International symposium „Exhibiting Archival and Library Materials and Work of Art on Paper: Standards in Preservation“. Ljubljana, Slovenia, June 5–6, 2003. ISBN 961-6137-76-X. National and University Library Ljubljana, Proceedings 2004, p. 195–204.
182. Hanus, J.: Archives and Information Science – Archives as an Information Source. ATLANTI 1–2 (2003) – CD ROM. International Institute for Archival Science at the University of Maribor, p. 71–78.
183. Hanus, J.: Integration of paper education, research and industry for cultural heritage preservation. In: Baudin G., Fellegi J., Gellerstedt G., Katuscak S., Pikulik I., and Paris J. (Editors): WPP – Chemical Technology of Wood, Pulp and Paper. 490 pages. ISBN 80-227.1942-0. STU Bratislava 2003, p. 91–95.
184. Hanus, J., Havlínová, B., Janatová, Z., Mináriková, J., Hanusová, E., Ďurovič, M.: Permanence evaluation of colour records made by ink-jet and laser printers. In: Baudin G., Fellegi J., Gellerstedt G., Katuscak S., Pikulik I., and Paris J. (Editors): WPP – Chemical Technology of Wood, Pulp and Paper. 490 pages. ISBN 80-227.1942-0. STU Bratislava 2003, p. 366–373.
185. Maková, A., Hanus, J., Mináriková, J., Kuka, I., Kyšková, Z.: Woodpulp paper conservation from newspaper preservation point of view. In: Baudin G., Fellegi J., Gellerstedt G., Katuscak S., Pikulik I., and Paris J. (Editors): WPP – Chemical Technology of Wood, Pulp and Paper. 490 pages. ISBN 80-227.1942-0. STU Bratislava 2003, p. 374–381.
186. Mináriková, J., Hanus, J., Kasáková, K., Hanusová, E.: Some remarks to ion migration deacidification method. . International Conference WPP 2003. In: Baudin G., Fellegi J., Gellerstedt G., Katuscak S., Pikulik I., and Paris J. (Editors): WPP – Chemical Techno-

- logy of Wood, Pulp and Paper. 490 pages. ISBN 80-227.1942-0. STU Bratislava 2003, p. 430–433.
187. Hanusová, E., Mináriková, J., Vlasková, O., Hanus, J.: Conservation and restoration of the 16th century historical book. In: Baudin G., Fellegi J., Gellerstedt G., Katuscak S., Pikulik I., and Paris J. (Editors): WPP – Chemical Technology of Wood, Pulp and Paper. 490 pages. ISBN 80-227.1942-0. STU Bratislava 2003, p. 456–457.
  188. Hanus, J., Havlínová, B., Janatová, Z., Mináriková, J., Hanusová, E., Ďurovič, M.: Vyhodnotenie stálosti farebných záznamov vyhotovených niektorými typmi ink-jetových a laserových tlačiarňí. XII. seminár reštaurátorov a historikov, SUA Praha 7. – 10. 10. 2003. Sborník, Národní archiv Praha 2005, ISBN 80-86712-29-X, s. 359–374.
  189. Mináriková, J., Havlínová, B., Hanus, J., Švorcová, L., Brezová, V., Hanusová, E.: Sledovanie zmien novodobých písacích látok pri starnutí. XII. seminár reštaurátorov a historikov, SUA Praha 7. – 10. 10. 2003. Sborník, Národní archiv Praha 2005, ISBN 80-86712-29-X, s. 342–358.
  190. Hanus, J.: Zásady ochrany archívnych dokumentov v súčasnej legislatíve. Odborný seminár Ochrana kultúrneho dedičstva VII – papier, koža, pergamen – Preventívna ochrana. SNM Bratislava, SNK Martin, Martin 29. – 30. 10. 2003. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, Zborník prednášok z odborného seminára seminára. ISBN 80-8060-097-X. Bratislava 2003, s. 44–50.
  191. Hanus, J.: Odborné uloženie archívnych dokumentov – Technické vybavenie. Odborný seminár Ochrana kultúrneho dedičstva VII – papier, koža, pergamen – Preventívna ochrana. SNM Bratislava, SNK Martin, Martin 29. – 30. 10. 2003. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, Zborník prednášok z odborného seminára seminára. ISBN 80-8060-097-X. Bratislava 2003, s. 54–66.
  192. Hanus, J.: The role and impact of innovative conservation treatments in Eastern European countries. PaReLa – Paper Restoration using Laser Technology. Final EU CRAFT Project Presentation, November 28, 2003, Den Haag, The Netherlands. Pre-Symposium Proceedings Abstracts, p. 7.
  193. Rakotonirainy, M., Hanus, J., Bonassies-Termes, S., Heraud, C., Lavédrine, B.: Detection of fungi and control of disinfections by ATP-bioluminescence assay. AICCM (Australian Institute for Conservation of Cultural Material) Bulletin 28, (2003), p. 16–22.
  194. Katuščák, S., Bakoš, D., Bukovský, V., Hanus, J. a kol.: Úloha výskumu a vývoja Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike, 661/2003, 2003. http://kniha.chtf.stuba.sk/dav/E0/Oponentury+KD/Oponentura_Sprava2003
  195. Hanus, J., Mináriková, J., Havlínová, B., Švorcová, L., Brezová, V., Hanusová, E.: Changes of Some Arylmethane Dyes on Paper during Conservation Treatment. Proceedings ICOM-CC Graphic Documents Interim Meeting, March 11–12, 2004, Ljubljana, Nation. & University Library, Editors: J. Kolar, M. Strlič, J. Wouters. ISBN 961-6162-95-0. p. 65–66.
  196. Hanus, J.: Preservation of Archives in the New Slovak Archival Legislation. International conference „Technical and field related problems of traditional and electronic archiving“, Radenci, Slovenija, March 31 – April 1, 2004. Pokrajinski arhiv Maribor, p. 191–209.

197. Rychlý, J., Matisová-Rychlá, L., Lazár, M., Slovák, K., Strlič, M., Kocar, D., Hanus, J.: On initiation events in thermal oxidation of cellulose investigated by chemiluminescence. In: Proceedings of the Third International Conference on Polymer Modification, Degradation and Stabilization – MoDeSt3, 29 August – 2 September 2004, Lyon, Villeurbanne, France, 2004, 6 pages on CD ROM.
198. Maková, A., Hanus, J., Kyšková, Z.: Porovnanie stabilizačných procesov štiepenia papiera a laminovania. Polygrafia Academica 2004, STU, FCHPT, KPAF Bratislava, Zborník z medzinárodného seminára 9.-10. 9. 2004, Bratislava. ISBN 80-227-2100-X. s. 147–152.
199. Maková, A., Hanus, J., Mináriková, J., Kuka, I., Kyšková, Z.: Konzervovanie drevitých novinových papierov. Polygrafia Academica 2004, STU, FCHPT, KPAF Bratislava, Zborník z medzinárodného seminára 9.–10. 9. 2004, Bratislava. ISBN 80-227-2100-X. s. 153–160.
200. Čeppan, M., Lathová, D., Hanus, J.: Deštrukcia historických dokumentov – korózia železodubienkových atramentov. Papier a polygrafia, II. roč., 4/2004, s. 42–43.
201. Hanus, J.: Macro- and micro-environment in storage conditions of archives and libraries. Symposia Healthy Indoor Environment – Preventive Conservation of Objects Containing Cellulose Deteriorated by Metals. TNO Building and Construction Research, The Hague, The Netherlands, September 16–17, 2004, Proceedings. ISBN 90-5986-099-3, p. 7–9.
202. Hanus, J., Ďurovič, M.: Výber Medzinárodnej rady archívov pre ochranu archívnych dokumentov v miernom klimatickom pásme – minulosť a súčasnosť. Sborník příspěvků z mezinárodní konference „Archivy v mezinárodním kontextu – Archives in international Context“, Praha 29. 9. – 1. 10. 2004, SUA Praha, Editor: E. Benešová. ISBN 80-86712-18-4, s. 92–101.
203. Hanus, J.: Expected development of archival services in the European Union from the point of archives preservation. International Conference, International Institute for Archival Science, 14. – 17. 10. 2004, Maribor. ATLANTI 1–2, 2004, p. 162–167.
204. Hanus, J., Rychlý, J., Mináriková, J., Matisová-Rychlá, L.: Estimation of the progress of oxidative ageing of various papers by chemiluminescence method and estimation of papers properties by other standard tests. International Conference Durability of paper and writings, Papyrus, InkCor, MIP, 16. – 20. 11. 2004 Ljubljana. Proceedings of the conference, p. 22–23.
205. Hanus, J., Katuščák, S., Katuščák, D., Bukovský, V., Rychlý, J.: Integrated effort for paper cultural heritage preservation in the Slovak Republic. International Conference Durability of paper and writings, Papyrus, InkCor, MIP, 16. – 20. 11. 2004 Ljubljana. Proceedings of the conference, p. 86–87.
206. Vrška, M., Katuščák, S., Polovka, M., Vizárová, K., Cedzová, M., Hanus, J., Mináriková, J., Bukovský, V.: Lignocellulosics Stabilization Efficacy Measurement and Evaluation. Wood Research 49 (4) 2004, p. 53–62.
207. Hanus, J.: Ochrana archívnych dokumentov v kontexte domácich a zahraničných aktivít Slovenského národného archívu. In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie „50 rokov Slovenského národného archívu – Osudy, problémy a perspektívy slovenského archívnictva“. SNA Bratislava 10. – 11. 11. 2004. Bratislava 2005, ISBN 80-969307-4-4, s. 61–83.

208. Katuščák, S., Bakoš, D., Bukovský, V., Hanus, J. a kol.: Správa o úlohe Kniha SK za rok 2004: http://kniha.chtf.stuba.sk/dav/E0_Koordinacia/Oponentury+KD+VYSLEDKY/2004/Sprava_2004_FINAL.
209. Hanus, J., Hanusová, E.: Využitie etylénoxidu pri eliminácii mikrobiologickej kontaminácie archívnych a knižničných fondov. Zborník z odborného seminára „Vplyv mikroorganizmov na zbierkové fondy a človeka v knižniciach a archívoch“. 15. – 16. 2. 2005, SNK Martin. Knižnica 2005, č. 3, roč. 6, s. 22–28.
210. Rouchon, V., Burgaud, C., Pichon, L., Salomon, J., Hanus, J., Bavaveas, M. T., Bourlet, C.: Observation and analysis of an early XIVth century manuscript: Some hypothesis to explain its state of conservation. Proceedings of abstracts, 7th International symposium „Transitional metals in paper“, Rome, February 17–18, 2005.
211. Hanus, J.: Vyhотовovanie konzervačných kópií a študijných kópií archívnych dokumentov. Slovenská archivistika 2, 2005, roč. 40, s. 168–174.
212. Hanus, J., Katuščák, S., Bukovský, V., Rychlý, J.: Knowledge of cultural heritage and application of natural sciences in its preservation. Brief Proceedings of SREN 2005 (Solar Renewable Energy News – Research and Application 2005 International Conference) (supplement), Florence, Italy, April 2–8, 2005, Eds. E. Pincik, R. Brunner, ISBN 80-223-2048-X, p. 17–23.
213. Hanus, J.: Microdestructive method for analysis of paper cultural heritage. In: In-situ Non-destructive Analysis and Testing of Museum Objects. International Workshop COST G8, April 15, 2005 Bratislava. Book of Abstracts, Ed. M. Hain, ISBN 80-967402-9-6, p. 34–35.
214. Katuščák, S., Bakoš, D., Cedzová, M., Vizárová, Bukovský, V., Hanus, J. a kol.: Správa 04/2005 (Úloha výskumu a vývoja. Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej Republike), 661/2005, 2005. http://kniha.chtf.stuba.sk/dav/E0/Oponentury+KD/Oponentura_Sprava2005.
215. Hanus, J.: Digitization of archives – routine or strictly selected process. In: Archives and Non-Traditional Carriers of Information. Papers of the International Conference, Warsaw, May 19, 2005, Toruń, May 20–21, 2005. Eds. A. Biernat, W. Stepniak, Warszawa 2006, p. 213–225.
216. Bukovský, V., Trnková, M., Hanus, J.: Deacidifikácia papiera. 1. časť: Deacidifikácia vo vodnom a plynnom prostredí. Knižnica, 2005, roč. 6, č. 5–6, s. 6–11.
217. Hanus, J., Rychlý, J., Mináriková, J., Matisová-Rychlá, L., Szabóová, Z.: Estimation of paper degradation progress by chemiluminometry and folding endurance changes. Proceedings of the International workshop „Practical applications of chemiluminescence at the oxidation of chemical systems“. Smolenice, October 9–13, 2005, p. 10–12.
218. Hanus, J., Hanusová, E., Katuščák, S., Bukovský, V.: The contribution of university education to preservation of archives and library materials. International Conference, International Institute for Archival Science, 20. – 23. 10. 2005, Trieste. ATLANTI N. 1–2 (2005), CD ROM.
219. Katuščák, S., Bakoš, D., Cedzová, M., Vizárová, Bukovský, V., Hanus, J. a kol.: Úloha výskumu a vývoja Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej Republike, 661/2005, 2005. http://kniha.chtf.stuba.sk/dav/E0/Oponentury+KD/Oponentura_Sprava2005
220. Hanus, J., Hanusová, E., Mináriková, J., Szabóová, Z., Bukovský, V., Katuščák, S., Vrška, M.: Preventive conservation – the principal task in preservation of archives and

- libraries. The 7th Triennial Meeting „Restoration: the Information Regained, Lost, Preserved“ for Restorers of the Baltic States including MIP conference, Riga, Latvia, 7–10 Dec., 2005. Proceedings from MIP conference on CD-ROM. <http://www.evtek.fi/muotoilu/tutkimus/miprigasymposium>
221. Havlínová, B., Mináriková, J., Švorcová, L., Hanus, J., Brezová, V.: Influence of Fixatives and Deacidification on the Stability of Arylmethane Dyes on Paper during the Course of Accelerated Aging. *Restaurator, International Journal for the Preservation of Library and Archival Materials*, Vol. 26, 2005, p. 1–13.
  222. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z., Hanusová, E., Lamens, K.: Micro-destructive method for pH determination of paper documents and books. In: COST Action G8: Non-destructive testing and analysis of museum objects. Eds: A. Denker, A. Adriaens, M. Dowsett, A. Giunliá-Mair. Fraunhofer IRB Verlag, ISBN 10: 3-8167-7178-5, Stuttgart, 2006, p. 171–175.
  223. Hanus, J.: Stav konzervovania a reštaurovania vo fondových inštitúciách v Slovenskej republike, II. Súčasný stav a perspektívy v archívoch. Ochrana kultúrneho dedičstva VIII – Fórum konzervátora. Zborník príspevkov z odborného seminára, Martin 2005, Slovenské národné múzeum Bratislava, Slovenská národná knižnica Martin. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, ISBN 80-8060-179-8. Bratislava 2006, s. 15–20.
  224. Hanus, J., Hanusová, E., Bukovský, V., Katuščák, S.: Možnosti ďalšieho vzdelávania konzervátorov a reštaurátorov archívnych a knižničných dokumentov v Slovenskej republike? Ochrana kultúrneho dedičstva VIII – Fórum konzervátora. Zborník príspevkov z odborného seminára, Martin 2005, Slovenské národné múzeum Bratislava, Slovenská národná knižnica Martin. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, ISBN 80-8060-179-8. Bratislava 2006, s. 32–45.
  225. Hanus, J., Maková, A., Mináriková, J., Hanusová, E., Szabóová, Z., Havlínová, B., Čeppan, M.: Železozalové atramenty – vznik a podstata, degradačné účinky. Prieskum stavu rukopisov v SR. Ochrana kultúrneho dedičstva VIII – Fórum konzervátora. Zborník príspevkov z odborného seminára, Martin 2005, Slovenské národné múzeum Bratislava, Slovenská národná knižnica Martin. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, ISBN 80-8060-179-8. Bratislava 2006, s. 89–93.
  226. Hanus, J., Hanusová, E., Mináriková, J., Szabóová, Z., Bukovský, V.: Svetlo – podstata a degradačné účinky a stav ochrany v niektorých archívoch a knižniciach. Ochrana kultúrneho dedičstva VIII – Fórum konzervátora. Zborník príspevkov z odborného seminára, Martin 2005, Slovenské národné múzeum Bratislava, Slovenská národná knižnica Martin. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, ISBN 80-8060-179-8. Bratislava 2006, s. 125–134.
  227. Bukovský, V., Kuka, I., Trnková, M., Maková, A., Boďová, A., Hanus, J.: Testovanie modelovej knižnice – 1. úroveň (Výskumný projekt KNIHA.SK). Ochrana kultúrneho dedičstva VIII – Fórum konzervátora. Zborník príspevkov z odborného seminára, Martin 2005, Slovenské národné múzeum Bratislava, Slovenská národná knižnica Martin. Edícia Malá knižnica muzeologickej literatúry, ISBN 80-8060-179-8. Bratislava 2006, s. 141–146.
  228. Hanus, J.: Ochrana archívnych a knižničných fondov – súčasný stav a perspektívy v archívoch. Seminár Dejiny knižnej kultúry Levíc a okolia, Levice 8. – 10. 11. 2005. In: KNIHA 2006, Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry, Slovenská národná knižnica 2006 Martin, ISBN 80-89023-81-9, s. 226–232.

229. Hanus, J., Hanusová, E., Mináriková, J., Szabóová, Z., Bukovský, V., Čeppan, M., Katuščák, S., Vrška, M.: Preventive conservation – the role of macro- and micro-environment in archives and libraries. Pre-Conference Proceedings MIP Final Conference, Newcastle upon Tyne, January 24–27, 2006, p. 45–47.
230. Čeppan, M., Reháková, M., Jančovičová, V., Voltmarová, V., Hanus, J.: Effect of Copper on Iron Gall Ink Corrosion – Kinetic and Colorimetric Study. Pre-Conference Proceedings MIP Final Conference, Newcastle upon Tyne, January 24–27, 2006, p. 80–81.
231. Kolar, J., Strlič, M., Lojewski, T., Havermans, J., Steemers, T., Knight, B., Palm, J., Hanus, J., Perminova, O., Nguyen, T.-P., Porck, H., de Lussenet, Y.: PaperTreat project – Preserving our paper-based collections. Pre-Conference Proceedings MIP Final Conference, Newcastle upon Tyne, January 24–27, 2006, p. 93.
232. Hanus, J., Katuščák, S., Čeppan, M., Bukovský, V., Rychlý, J., Hanusová, E., Mináriková, J., Szabóová, Z.: Research on paper deacidification in Slovakia (The approach to cultural heritage preservation in archives and libraries). In: Agnes Blüher, Gabriela Grossenbacher – editors: Save Paper! Mass Deacidification, Today's Experience – Tomorrow's Perspectives. Papers given at the International Conference 15–17 February 2006, Swiss National Library, Berne, Switzerland. ISBN 3-9523188-1-7, p. 75–91.
233. Hanus, J., Katuščák, S., Čeppan, M., Hanusová, E., Bukovský, V.: Preservation of Cultural Heritage: Recent situation in education in the Slovak republic. International conference „Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja / Technical and field related problems of traditional and electronic archiving”, Radenci, Slovenija, April 5–7, 2006. 5. zbornik. Pokrajinski arhiv Maribor 2006, p. 209–215.
234. Hanus, J.: Preservation and restoration of documents and archives. In: European Commission: Report on archives in the enlarged European Union – Increased archival cooperation in Europe: action plan. Elaborated by the National Experts Group on Archives of the EU member states and EU institutions and organs at the request of the Council of the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities 2006, 248 pp. ISBN 92-79-00870-6.
235. Hanus, J., Čeppan, M.: Európsky projekt MIP Prechodné prvky v papieri. Slovenská archivistika 2006, č. 2, s. 210–215.
236. Kolar, J., Strlic, M., Lojewski, T., Havermans, J., Steemers, T., Knight, B., Palm, J., Hanus, J., Perminova, O., Thi-Phoung Nguyen, Porck, H., de Lussenet, Y.: PAPER-TREAT Preserving Paper-based Collections. 7th European Commission Conference „SAUVEUR” Safeguarded cultural heritage, Understanding & Viability for the Enlarged Europe. Prague, Czech Republic, 31st May – 3rd June 2006, www.arcchip.cz/ec-conference/.
237. Kolar, J., Strlic, M., Lojewski, T., Havermans, J., Steemers, T., Knight, B., Palm, J., Hanus, J., Perminova, O., Thi-Phoung Nguyen, Porck, H., de Lussenet, Y.: PaperTreat project : preserving our paper-based collections. In: Radič, J., Rajčič, V. and Žarnič, R., Heritage Protection – Construction aspects, pp. 607–609, 2006.
238. Hanus, J.: Система мер по обеспечению сохранности архивных документов. Элементы современной системы обеспечения сохранности архивных документов. Национальный и международный опыт. Medzinárodný seminár o ochrane a konzervovaní archívnych dokumentov v modernom svete. Všeruský výskumný inštitút pre

- archívnu vedu a spisovú službu a Euroázijská regionálna spoločnosť Medzinárodnej rady archívov, Moskva 5. – 10. 6. 2006.
239. Hanus, J.: Значение консервации и реставрации архивных документов в системе обеспечения сохранности. Задачи и принципы. Medzinárodný seminár o ochrane a konzervovaní archívnych dokumentov v modernom svete. Všeruský výskumný inštitút pre archívnu vedu a spisovú službu a Euroázijská regionálna spoločnosť Medzinárodnej rady archívov, Moskva 5. – 10. 6. 2006.
  240. Hanus, J.: Preservation of Photographic Collections – State of the Art in Some Central European Countries. New York University Institute of Fine Arts Conservation Center – Academy of Fine Arts Bratislava International symposium „The Conservation Needs of Photography Collections in Central Europe“. Prague June 21–23, 2006.
  241. Hanus, J.: Preservation of Photographic Collections – State of Art in Some Central European Countries. Photography Preservation Workshop, 11–15 September, 2006, Bratislava, NEDCC / T.M.U. / Getty Center L.A / MET / CEIAP / AFAD / SNA.
  242. Hanus, J.: Legislative provisions and ethics – proper basis for preservation of archives (Do we need ethics when there are proper legislative provisions?). ATLANTI N. 1–2 (2006), International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, University of Maribor, State Archive of Trieste, p. 185–190.
  243. Rychlý, J., Matisová-Rychlá, L., Lazár, M., Janigová, I., Strlič, M., Kočar, D., Hanus, J., Mináriková, J., Katusčák, S.: Thermal oxidation of cellulose investigated by chemiluminescence, The effect of magnesium and calcium carbonates and of different pHs. C. R. Chimie 9 (2006) 1425–1432.
  244. Hanus, J.: Medzinárodný seminár o ochrane archívnych dokumentov v Moskve. Fórum archivárov č. 1, 2006, s. 17–18.
  245. Hanus, J.: Archives and Library Materials in the Slovak Republic and Education Possibilities. Akademie der bildenden Künste, Viedeň, 30. 11. 2006. Invited lecture.
  246. Maková, A., Čepan, M., Hanus, J., Mináriková, J., Hanusová, E., Havlínová, B.: Prieskum železodubienkových atramentov na Slovensku. XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 109–121.
  247. Čepan, M., Havlínová, B., Cséfalvayová, L., Jančovičová, V., Ďurovič, M., Hanus, J.: Chemické aspekty korózie železozalových atramentov. XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 138–149.
  248. Hanus, J., Čepan, M.: Európsky projekt MIP Prechodové prvky v papieri (Transitional Metals In Paper). XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 169–174.
  249. Čepan, M., Dvonka, V., Reháková, M., Hanus, J.: Identifikácia železozalových atramentov fotografiou v NIR oblasti. XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 235–239.
  250. Katusčák, S., Hanus, J., Bukovský, V., Rychlý, J.: Program KNIHA.SK. XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 269–277.
  251. Hanus, J., Katusčák, S., Bukovský, V., Rychlý, J., Hanusová, E., Mináriková, J., Szabóová, Z.: Vyhodnocovanie niektorých deacidifikačných procesov. XIII. seminár restaurátorů a historiků, Třeboň 2006. Sborník referátů, Národní archiv Praha 2007, s. 344–355.

252. Havlínová, B., Mináriková, J., Hanus, J., Jančovičová, V., Szabóová, Z.: The Conservation of Historical Documents Carrying Iron Gall Ink by Antioxidants. *Restaurator, International Journal for the Preservation of Library and Archival Materials*, 2007, p. 112–128.
253. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z., Hanusová, E., Bukovský, V.: Preventive conservation – significant role in preservation of archives and libraries. International conference „Technical and field related problems of traditional and electronic archiving”, Radenci, Slovenija, March 28–30, 2007. 6. zbornik referatov. Pokrajinski arhiv Maribor 2007, ISSN: 1581-7407, p. 156–167.
254. Szabóová, Z., Rychlý, J., Hanus, J., Mináriková, J., Matisová-Rychlá, L.: The service time prediction of hardwood paper from non-isothermal chemiluminescence measurements and estimation of paper properties by other standard tests. In: T. Reichert editor: 3rd European Weathering Symposium Natural and Artificial Ageing of Polymers – Krakow September 2007, CEEES Publication No 8, 2007 ISBN 978-3-9810472-3-3, p. 337–347.
255. Hanus, J. Péková, M. (editors): Sprístupňovanie archívnych fondov a nové technológie – Archívy 21. storočia. Zborník prednášok z konferencie, XI. Archívne dni, 23. – 25. 5. 2007 Žilina, CD ROM - Spoločnosť slovenských archivárov, Bratislava 2007, ISBN 978-80-969750-6-8.
256. Hanus, J.: Konceptia digitalizácie v slovenskom archívniectve a realita. In: Hanus, J. Péková, M. (editors): Sprístupňovanie archívnych fondov a nové technológie – Archívy 21. storočia. Zborník prednášok z konferencie, XI. Archívne dni, 23. – 25. 5. 2007 Žilina, CD ROM – Spoločnosť slovenských archivárov, Bratislava 2007, ISBN 978-80-969750-6-8.
257. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z., Bukovský, V., Hanusová, E.: Measurements of light conditions in some Slovak archives and libraries. COST Strategic Workshop on Cultural Heritage „Past, Present, Prediction”, Ohrid, Macedonia, May 31 – June 1, 2007. COST CD ROM.
258. Hanus, J.: Light conditions in some Slovak archives and libraries – standards, reality, prevention. COST D42 Management meeting, Ohrid, Macedonia, June 2, 2007, COST CD ROM.
259. Hanus, J., Péková, M.: Electronic records and archives: Situation in archives of the Slovak Republic. *ATLANTI* Vol. 17 (2007) N. 1–2, International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, University of Maribor, State Archive of Trieste, Trieste 2007. p. 87–92.
260. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z.: Porovnanie dvoch vodných postupov deacidifikácie. In: R. Tiňo, K. Vizárová, M. Reháková (editors): *Wood, Pulp and Paper 2007*, STU Bratislava, Čilistov 2007, ISBN 978-80-227-2757-0, p. 18–19.
261. Rychlý, J., Szabóová, Z., Hanus, J., Mináriková, J., Rychlá, L.: Estimation of effect of low and high molar mass acid products of paper degradation on the residual stability. In: R. Tiňo, K. Vizárová, M. Reháková (editors): *Wood, Pulp and Paper 2007*, STU Bratislava, Čilistov 2007, ISBN 978-80-227-2757-0, p. 22–24.
262. Čeppan, M., Reháková, M., Hanus, J.: Využitie optovláknovej reflexnej spektroskopie VIS-NIR na identifikáciu železozalových atramentov. In: R. Tiňo, K. Vizárová, M. Reháková (editors): *Wood, Pulp and Paper 2007*, STU Bratislava, Čilistov 2007, ISBN 978-80-227-2757-0, p. 29–30.

263. Burianová, B., Hanus, J.: History and Conservation of Photographs in the Slovak Republic. The Getty Conservation Institute Los Angeles, The Academy of Fine Arts Bratislava, The Slovak National Library Martin, International Symposium Photograph Heritage in Central, Southern and Eastern Europe: Past, Present and Future, Bratislava November 5–8, 2007 (in press).
264. Cedzová, M., Bukovský, V., Hanus, J., Maková, A., Trnková, M., Kuka, I., Bod'ová, A.: Kvalitatívne triedenie knižničných a archívnych dokumentov na papierovom nosiči. SNK Martin. 2007. ISBN 978-80-89301-02-7.
265. Cedzová, M., Bukovský, V., Hanus, J., Maková, A., Trnková, M., Kuka, I., Bod'ová, A.: Qualitative classification of books and archival documents on a paper carrier. Slovenská národná knižnica Martin 2007, ISBN 978-80-89301-05-8, 71 pp.
266. Hanus, J.: Environmental conditions for storage of archives in archival standards. Management meeting COST D42 Enviart, Copenhagen, November 27, 2007, CD ROM COST D42.
267. GUIDELINES ON EXHIBITING ARCHIVAL MATERIALS – Compiled by the ICA Committee on Preservation of Archives in Temperate Climates (CPTC 2002–2006): Ted Steemers, Ruth Tiidor, Marie-Thérèse Varlamoff, Sibylle Monod, Jozef Hanus, Michal Durovic, Bertrand Lavédrine, Tetyana Klymenko, Marie-Claude Delmas, Jedert Vodopivec, Gabriella Albrecht-Kunszeri, Jonas Palm, Johannes Budde, Maria Rita Sagstetter, Brent Thompson, Anna Michaš. Edited by: Yola de Lusenet, Simon Lunn, Anna Michaš. <http://www.ica.org/en/node/38575>
268. Hanus, J., Fekete, R.: Funkčné prenosné výskumno-vývojového zariadenie na modifikáciu LC materiálov vo forme jednotlivých hárkov s reálnym výstupným výkonom na podstatné zvýšenie súčasnej kapacity modifikovaných archívnych dokumentov – UNISAVER Conti HaF 300. Úloha výskumu a vývoja Záchrana, stabilizácia a konzervovanie tradičných nosičov informácií v Slovenskej Republike KNIHASK, (interné realizačné výstupy 2008 pre riešiteľov programu KNIHA).
269. Hanus, J.: Photography and copying of archival documents in archives' reading rooms. International conference „Technical and field related problems of traditional and electronic archiving“, Radenci, Slovenija, April 2–4, 2008. 7. zborník referatov. Pokrajinski arhiv Maribor 2008, ISSN: 1581-7407, p. 193–202.
270. Hanus, J.: Starnutie papiera a ochrana kultúrneho dedičstva. Medzinárodný odborný seminár „Sběrový papír – od sběru až po tiskové papíry“, 15. – 16. 5. 2008, Kamenice na Lipou, ČR. Papír a celulóza 63(4)119-120(2008).
271. Hanus, J., Čeppan, M., Paulusová, H., Ďurovič, M.: A Non-Destructive Survey of Bratislava Antiphonaries Collection. ART 2008, 9th International Conference, Jerusalem, Israel, May 25–30, 2008, Program and Abstracts, p. 201.
272. Holúbková, S., Jablonský, M., Bajzíkova, M., Hanus, J., Rychlý, J., Bukovský, V., Katuščák, S.: The efficacy of deacidification by aerosols of MgO and dolomite micro-particles. Chem. Listy 99, 1234–2345 (2008).
273. Kolar, J., Strlič, M., Lojewski, T., Havermans, J., Steemers, T., Knight, B., Palm, J., Hanus, J., Perminova, O., Nguyen, T.-P., Porck, H.: PAPER TREAT project – Preserving our paper-based collections. Durability of Paper and Writing, 2nd International Symposium and Workshops. National and University Library and University of Ljubljana, Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Ljubljana, Slovenia, July 7–10, 2008, p. 11–12.

274. Hanus, J., Bakoš, D., Vrška, M., Jablonský, M., Katuščák, S., Holubková, S., Bajžíková, M., Bukovský, V., Rychlý, J.: The Kniha Project in Slovakia. Durability of Paper and Writing, 2nd International Symposium and Workshops. National and University Library and University of Ljubljana, Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Ljubljana, Slovenia, July 7–10, 2008, p. 17–19.
275. Bajžíková, M., Hanus, J., Bukovský, V.: Characterization of collections in the Slovak National Library. Durability of Paper and Writing, 2nd International Symposium and Workshops. National and University Library and University of Ljubljana, Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Ljubljana, Slovenia, July 7–10, 2008, p. 51–52.
276. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z., Čeppan, M., Čechák, T., Trojek, T., Ďurovič, M., Paulusová, H., Hanusová, E.: A Non-Destructive Survey of Bratislava Antiphonaries Collection – Bratislava Antiphonary II. Durability of Paper and Writing, 2nd International Symposium and Workshops. National and University Library and University of Ljubljana, Faculty of Chemistry and Chemical Technology, Ljubljana, July 7–10, 2008, p. 73–74.
277. XII. Archívne dni v Skalici: Sprístupňovanie kultúrneho dedičstva v archívoch – 27. – 29. 5. 2008. Zborník prednášok II. Zostavili: M. Péková, J. Hanus. Vydala Spoločnosť slovenských archivárov, Bratislava 2008, CD-ROM, ISBN 978-80-969984-8-7.
278. Bukovský, V., Hanus, J., Trnková M.: Kvantifikácia hmotnostných prúdov a objemov kníh a archívnych dokumentov SR na konzervovanie a reštaurovanie. Knižnica, roč. 9, č. 6–7(2008), s. 31–34.
279. Jablonský, M., Bajžíková, M., Holúbková, S., Bukovský, V., Hanus, J., Katuščák, S.: Porovnávacie hodnotenie účinnosti a kvality deacidifikácie lignocelulóзовých nosičov informácií. Knižnica, roč. 9, č. 6–7(2008), s. 47–51.
280. Havlínová, B., Jančovičová, V., Čeppan, M., Hanus, J.: Lighfastness of Ink Jet and Laser Prints. Acta Chimica Slovaca, Vol. 1, No. 1, 2008, p. 95–111.
281. Hanus, J., Bukovský, V., Bajžíková, M., Hanusová, E.: Preservation of cultural heritage in archives and libraries in the Slovak Republic. International Conference ‘The Past for the Future’. The Mass Protection of Archive and Library Resources’, October 13–14, 2008, Krakow, Poland, Abstracts, p. 9.
282. Hanus, J.: Safety and security in archives. ATLANTI Vol. 18 (2008) N. 1–2, International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, University of Maribor, State Archive of Trieste, Trieste 2008, p. 115–127.
283. Bajžíková, M., Hanus, J.: Methodology of material selection for mass conservation treatment. The 8th European Conference on Research for Protection, Conservation and Enhancement of Cultural Heritage, Ljubljana, Slovenia, November 11–15, 2008 (in print).
284. Hanus, J.: Ochrana archívnych dokumentov – súčasný stav a perspektívy. Ochrana a využívanie kultúrneho dedičstva 2008. Odborná konferencia Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, ProScientia a Spolok slovenských knihovníkov, Martin 28. – 29. 10. 2008, s. 86–90.
285. Hanus, J.: Európske projekty v oblasti ochrany kultúrneho dedičstva – InkCor, Papyrus, MIP, Papertreat, SurveNIR, COST. Ochrana a využívanie kultúrneho dedičstva 2008. Odborná konferencia Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, ProScientia a Spolok slovenských knihovníkov, Martin 28. – 29. 10. 2008, s. 73–79.

286. Szabóová, Z., Hanus, J., Mináriková, J.: Sledovanie zmien vlastností papiera vyvolaných vplyvom svetla. Ochrana a využívanie kultúrneho dedičstva 2008. Odborná konferencia Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, ProScientia a Spolok slovenských knihovníkov, Martin 28. – 29. 10. 2008, s. 53–56.
287. Hanus, J., Szabóová, Z., Mináriková, J., Hanusová, E.: Využitie metódy XRF pri ochrane archívnych a knižničných dokumentov. Odborná konferencia Slovenská národná knižnica, Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, ProScientia a Spolok slovenských knihovníkov, Martin 28. – 29. 10. 2008, s. 80–85.
288. Hanus, J., Maková, A., Čeppan, M., Mináriková, J., Hanusová, E., Havlínová, B.: Survey of historical manuscripts written by iron gall inks in the Slovak Republic. Restaurator Restaurator, International Journal for the Preservation of Library and Archival Materials 2009, pp. 1–16.
289. Hanus, J.: Medzinárodné aktivity v oblasti riešenia krízových situácií v archívoch. In: XIII. Archívne dni v Bojniciach: Archívy v krízových situáciách – 26. – 28. 5. 2009. Zborník prednášok (v tlači).
290. Bukovský, V., Bajžíková, M., Trnková, M., Hanus, J.: Prieskum fondov vo vzťahu k masovým konzervačným technológiám / Survey of book stocks in relation to mass conservation technologies. 17. Konferencie konzervátorů-restaurátorů, Hradec Králové 8. – 10. 10. 2009 (v tlači).
291. Hanus, J., Mináriková, J., Szabóová, Z., Katusčák, S., Bukovský, V., Bajžíková M., Hanusová, E.: Technical problems in preservation of archives from the 20th century. ATLANTI Vol. 19 (2009) International Institute for Archival Science of Trieste and Maribor, University of Maribor, State Archive of Trieste, Trieste 2009 (in print).

OBSAH

Ing. Jozef Hanus, CSc., 60-ročný	3
ŠTÚDIE A ČLÁNKY	
Wolfshörndl, Vladimír: Desatinný systém spisovej manipulácie na Slovensku (1949–1954)	9
Magurová, Katarína: Krajinský úrad v Bratislave 1928–1938 (Analýza stavu registratúry, projekt a priebeh reinventarizácie archívneho fondu)	22
Švecová, Adriana: Relácie a transumpty v činnosti hodnoverných miest vrcholného stredoveku	36
Mišovič, Milan: Organizácia verejnej správy Bratislavskej stolice v rokoch 1953–1860	55
Dulovič, Erik – Pavlovičová, Petra: Dejiny štátneho archívu v Košiciach ..	77
Vrteľ, Ladislav: Chlieb, víno a zlato v erboch (Heraldické názvoslovie pracovných nástrojov)	89
Spiritza, Juraj – Fehner, Jörg Ulrich: Pamätníky slovenských posesorov v Nemecku	118
DISKUSIA	
Ragač, Radoslav: Ad: Pamätníky slovenských posesorov v Nemecku	132
LITERATÚRA	
Recenzie a referáty	
Sedlák, V.: Monumenta Vaticana Slovaciae, Tomus I. (Juraj Žudel)	134
Zvolen 1243–2008. Zborník príspevkov z vedeckých konferencií. Zost. Ragačová, J. – Maliniak, P. (Juraj Roháč)	135
Šedivý, J. – Pátková, H.: Vocabularium parvum scripturae Latinae (Robert G. Marett)	139
Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung (Richard Marsina)	140
Genealogicko-heraldický hlas 2008/1, 2 (Radoslav Ragač)	143
Čas v roce 2008 (Júlia Ragačová)	144

Bibliografický prehľad zahraničných archívnych periodík	
The American Archivist 2/2008 (Peter Draškaba)	148
Archivní časopis 2008/1–4 (Júlia Hautová)	149
La Gazette des Archives No 209–211/2008 (František Palko)	151
Journal of the Society of Archivists 2008/1 (Peter Draškaba)	156
Levéltári Szemle 2008/1–2 (Viliam Csáder)	157
Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 52/2007 (Anna Buzinkayová)	163
Sborník archivních prací 2008/1–2 (Júlia Ragačová)	168
SPRÁVY	
13. archívne dni v Slovenskej republike (Gábor Strešňák)	173
Informácia o programe KNIHA.SK (Jozef Hanus)	179
Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých knih (Daniel Doležal)	182
Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie (Jozef Pocisk)	186
Výstava Štefánik – človek a legenda v Slovenskom národnom múzeu (Radoslav Ragač)	188
Komorná výstava Bradlo – Mohyla – Štefánik v Slovenskom národnom archíve (Radoslav Ragač)	190
Medzinárodná vedecká konferencia české, slovenské a československé dejiny IV. (Richard Pavlovič)	192
KRONIKA	
Juraj Žudel – jubilujúca osobnosť nášho archívnictva (Peter Kartous)	195
Životné jubileum Júlie Hautovej (Peter Kartous)	196
Jubileum doc. PhDr. Miloslavy Bodnárovej, CSc. (Daniela Pellová)	198
Václav Babička 60-ročný (Peter Kartous)	199
Rozlúčka s Mgr. Máriou Talačovou (Jana Kurucárová)	201
Za Katarínou Hodasovou 1949–2009 (Ľubica Máteová)	202
Príloha	
Bibliografia prác Jozefa Hanusa (Jozef Hanus)	203

SLOVENSKÁ ARCHIVISTIKA

Ročník XLIV – Číslo 2 – 2009

Vydáva

Ministerstvo vnútra SR – odbor archívov

Objednávky a predplatné prijíma L. K. Permanent, spol. s r. o., PO BOX 4,
834 14 Bratislava 34.

Vytlačila

Tlačiareň Ministerstva vnútra SR. Rukopis zadaný do tlače v septembri 2009,
vytlačené v novembri 2009.

Evidenčné číslo EV 140/08

Cena 0,60 € (18 Sk)